

The Project Gutenberg eBook of Härkmanin pojat, by Betty Elfving

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Härkmanin pojat

Author: Betty Elfving

Release date: April 17, 2005 [EBook #15637]

Most recently updated: December 14, 2020

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HÄRKMANIN POJAT ***

Produced by Matti Järvinen, Tuija Lindholm and PG Distributed

Proofreaders.

HÄRKMANIN POJAT

HISTORIALLINEN NOVELLI ISONVIHAN AJOILTA

Kirjoittanut

Aura [Betty Elfving]

Ensimmäisen kerran julkaissut Werner Söderström 1887 nimellä Härkmannin pojat. Tämä teos perustuu vuoden 1908 painokseen.

I.

Häiden valmistelut.

Kauneimpia mäkirikkaan Pirkkalan maisemista on Nokia ympäristöineen. Tuoreen vehreänä, vaan jylhänä seisoo havumetsä kapealla harjulla, kuunnellen tuolla etempänä Kuloveteen laskevan virran pauhua. Laajanojalta asti alkavat Nokian kauniit, jyrkät, päivärinteiset rannat, joilla kasvaa kaikenlaista lehtipuuta. Jyränmaan mäelle näkyy kosken niska, josta vesi kuohuen syöksyy alas, sekä Pyhäjärven

laaja selkä aina Pyynikille asti. Kosken vierellä kulkee toinen harju, jolta aukenee silmäin eteen virran suuremmainen pääuoma ja sen päätyttyä Haaviston kauniit rannat, tosin jyrkät, vaan kuitenkin suloiset ja viehättävät, kunnes niistä toinen taas rohkeana kohoaa korkeuteen suunnattomaksi kiviseinäksi, jonka juurta pauhaava koski huuhtelee väsymättä rientäessään alas Kuloveden tasaiseen, vehreään rantaan.

Keskikesällä 1713, lämpöisessä päivänpaisteessa, loisti Nokian kartano täysintä kauneuttaan. Yöllä oli satanut ja vesipisarat vieläkin kiiluivat metsän puissa, niityn kukilla ja kaikessa ruohokossa, joka vihannimmillaan rehotti Nokian muhkean herraskartanon ympärillä. Keveitä, puuvillan kaltaisia pilviä liiteli hiljaksiin valoisalla kesätaivaalla ja tuuhean metsän humina levisi yli seudun. Luonnon elämässä oli iloa ja rauhaa, mutta eipä sitä onnea kuitenkaan ollut kaikkialla. Ei yksikään hellä käsi enää näyttänyt joutavan talon hoitoon. Hoitamatta, muokkaamatta olivat pellot, enimmäkseen rikkaruohon vallassa taikkapa oli ainoastaan siellä täällä matalaista viljaa, jonka hennoissa korsissa huononpäiväisiä tähkiä nuokkui. Kaikki ojat olivat umpeen menneet ja monesta paikasta olivat aidatkin pitkältä kaatuneet maahan asti. Karjaa ei ollut kuitenkaan eksynyt niittämättömille niityille ja vainioille, jotka olivat turvattomina ja avoinna sekä ihmisille että eläimille. Korkeana ja kolkkona katseli suuri herraskartano tuota autiutta. Se oli kuitenkin koristettu kuin juhlaan nuorilla koivuilla, liehuvilla lipuilla ja kukkaköynnöksillä ja pääoven päältä, kukkien ja riippuvain köynnösten keskeltä loisti Tavastuvun vaakuna. Pihamaalla seisoivat kotikutoisilla valkeilla liinoilla peitetyjä pöytiä. Yhden vieressä puuhaili vanha vaimo, ja vielä vanhempi mies pukeutuneena kuluneeseen Savon rakuunain univormuun vieritti esiin pientä oluttynnyriä, nostaen sen sitte ylimmän pöydän viereen vartavasten laitettulle alustalle. Molemmat olivat pyhäpuvussa, ja päättäen tottumuksesta, jolla he suorittivat tehtäviään, näyttivät he harmautuneen tämän talon palveluksessa.

Sotilasvanhus pyyhki otsaansa ja sanoi läähättäen: »Eipä ollut vähällä nousta tuo lekkeri, raskaalta se tuntui kuin kanuuna. Kyllä minun nyt pitäisi saada suuhunkin pisarainen, Maija Liisa.» Ja niin sanoen hän otti pöydältä puutuopin ja läksi menemään tynnyrin luo. Mutta vaimovanhus uhaten viittasi ja torui:

»Mitä nyt ajattelettekaan, Jaakko? Koskeako siihen, mitä herrasväki on jättänyt uskottujen palvelijainsa haltuun?»

Ukko vei tuopin takaisin pöydälle: »No, no, enhän minä juo, minä vain arvelin maistaa huvikseni, ja ell'ei nyt olisi niin köyhät ajat ja puute kaikesta, niin ei suinkaan tuo koko maailmaa maksaisi.»

Maija Liisa ojensihe suuremmaksi. »Tokkopahan tiedätte, ketä varten tämä olut pantiin?»

Jaakko mietti vähän aikaa. »En, en tosiaankaan minä tiedä.»

»Mutta minä tiedän», vastasi Maija Liisa. »Herran palvelijaa Gezeliusta varten juuri, kun hän oli viimein vieraana tässä talossa. Siitäpä jo on aikaa, mutta mitähän luulisitte hänen sanovan palvelijoista, jotka juovat emäntänsä tuopista sill'aikaa, kun emäntä itse on kamarissaan valmiina menemään vihille sen miehen kanssa, jonka on valinnut. Jalkapuhun siitä joutuisitte ettekä siitä ennen pääsisi, kuin jalkanne kuivaisivat ja te oppisitte huoneentaulun alusta loppuun ja lopusta alkuun takaperin.»

Jaakko tunsu kiivastuvansa ja pahastuvansa. Semmoista saarnaa ei hän mielestään ansainnut, ja mitä enemmän hän sitä ajatteli, sitä kovempaa kuohumista alkoi tuntua hänen vanhassa sydämessään. Päivän suuren merkityksen tähden hän kuitenkin koetti vastata niin lempeästi, kuin suinkin taisi, ja sanoi:

»Ei teidän tarvitse melua noin vähästä nostaa. Vaikka kieleni satakin kertaa puhuisi hääolut-pisaran maistamisesta ja se katsottaisiin uskottomuudeksi, niin olenhan minä kuitenkin lähes kolmekymmentä vuotta palvellut taloa rehellisesti ja uutterasti, eikä sitäkään ennen ollut ketään, joka olisi uskaltanut viskata moitetta kunniatani vastaan, sen kyllä tämä vanha univormu todistaa. Tämä minulla oli ylläni Varsovassa ja Krakovassa, se oli Saun varrella, jossa Kaarle-kuningas, nykyisen nuoren kuninkaamme iso-isä, näki hädän hetkenä minut sivullansa taistelemassa ja sanoi: 'Jos olisi aikaa, kohottaisin hattuani sinulle ja sinun suomalaisille veljillesi'. Niin sanoi Kaarle-kuningas minulle, enkä minä sen jälkeenkään ole huonontunut enkä ruvennut välinpitämättömämmäksi kunniastani, vaikka olenkin jo vanha ja harmaa.»

Maija Liisa vähän hätäytyi. Hän katui sanojansa ja tahtoi tavalla millä hyvänsä saada ne sovitetuksi. »Herranen aika», sanoi hän, »en minä luullut teidän tuosta noin suuttuvan. Älkäämme toki riidelkö tänään, jolloin turvaton nuori emäntämme saa itselleen tuen ja talo taas joutuu hallitsevan isännän käsiin. Latokaa te, Jaakko, tuopit, te olette siihen työhön tottuneempi kuin minä, ja olkaa taas iloinen. Minä sillaikaa sitelen morsiuskukkia, että joutuvat valmiiksi ennen vihkimistä.»

Maija Liisalla oli koko tänä aikana ja tänä aamuna ollut paljo ajattelemista. Hän olikin yksin pitänyt huolta kaikesta aina siitä asti, kun majurinleski Tavast kuoli keväällä ja jätti nuoren tyttärensä yksin.

Apuna hänellä ei ollut talossa ketään muuta kuin Jaakko. Maanviljelystä hoiti pari kovakouraista, piikaa niin hyvin kuin taisivat, ja paimenpoika varjeli talon kahta lehmää ja lampaita susilta, joita viime vuonna oli alkanut liikkua hyvin kosolta, vieläpä talojen lähelläkin. Ei täällä siltä huonommin eletty kuin koko maassa muuallakaan. Oikein onneksi ja iloksi oli nyt kuitenkin kaunis ilma, vaikka yöllinen sade oli Maija Liisalle uhannut suurta tuhoa, se kun oli vähällä turmella kaikki hänen varustuksensa. Päivän noustua oli ilma kirkastunut, ja ripeillä, työhön tottuneilla käsillä saivat talon molemmat vanhat palvelijat kaikki pian valmiiksi, kun Jaakkokin näet leppyneenä ryhtyi jälleen työhönsä.

II.

Kutsumattomat vieraat.

Molempien vanhusten ahkeraan puuhatessa pöytäin luona näkyi tulevan vieraita. Ne tulivat kuin linnut salosta, tuntemattomina ja odottamattomina, huononlaisessa puvussa ja matkasta väsyneinä. Vanha ukko kahden lapsen kanssa astui hitaasti tietä myöten taloa kohti ja vähän nuorempi vaimo riensi edeltä. Kuluneen tappurahameen siekalehtavat helmat pieksivät vaimon paljaita sääriä, jotka näyttivät kovettuneilta ja tunnottomilta kuin kengännahka. Hän viittaili ahkerasti kauniiseen taloon ja Maija Liisaan päin ikäänkuin kehottaen toisia tulemaan yhdessä perille asti, mutta ukko lapsineen kuitenkin epäileväisenä pysähtyi portille. Hän oli liian halpa kaikkeen tuohon komeuteen. Vaimo sitä vastoin astui reippaasti talonväen luo ja tervehti:

»Hyvää päivää, Maija Liisa! Ettekö enää tunnekaan minua? Minä asun niinkuin ennenkin Hämeenkyrössä. Ettekö enää tunne Hämy-Iikkaa?»

Se nimi oli hänellä ollut jo pitkät ajat, koska, niinkuin muutamat sanoivat, hän toisin ajoin ainoastaan hämärissä tuli muiden ihmisten pariin taikka koska, kuten toiset arvelivat, hän oli koko nuoruutensa ajan näyttänyt semmoiselta, kuin aina olisi harmaa pilvi häntä verhonnut. Hän oli semmoinen onneton, joita on paljokin tässä maailmassa. Iikka ei tiennyt synnynpaikkaansa, ei isänsä eikä äitinsä nimeä, eikä edes sitäkään, oliko kukaan hänet siunannut tai ristinyt; hän tiesi vain sen, että häntä oli aina sanottu Iikaksi ja että kaikilla näytti olevan lupa häntä parjata ja pahoin kohdella.

Maija Liisa katsahti kummastuen häneen. »Iikkako? Vai Iikka! Mitä ihmettä! Vai olet sinä nyt täällä!»

Iikka koetti päivän paahtamalla, kyhmyisillä käsillään työntää karheata tukkaansa huivin alle. »No niin, johonkinhan tuota pitää ryhtyä hädässään. Tottahan muistatte Anteron, minun poikani? No, hän on ollut poissa aina siitä asti, kun räystäät alkoivat tippua keväällä, ja nyt on jo kohta leikkuuaika. Minä pelkään, että hänelle on jotakin onnettomuutta tapahtunut, ja sentähden olen nyt kuulustelemassa häntä vieraista pitäjistä. Ettekö ole kuulleet mitään hänestä?»

Maija Liisa katseli kummastellen. Hän ei ollut moniin vuosiin nähnyt äitiä eikä poikaa, ja siihen aikaan oli Antero vasta kolmen vuoden ijässä. »Kylläpä teillä on tekemistä», sanoi hän, »jos teidän pitää etsiä poikaa, joka on sillä tavalla jättänyt teidät; mutta arvattavasti hän on sodassa niinkuin muutkin. Tuskinpa on koko maassa kymmentäkään miestä, joiden ei tarvitse pitää kruunun nuttua, jos vain siihen kykenevät.»

Iikka huokasi ja tunsi itsensä vielä murheellisemmaksi, sillä mielessään oli hän jo kauan pelännyt, että se verinen, kaikki nielevä kummitus oli saanut kitaansa myöskin hänen lemmikkinsä, hänen ainoan lapsensa.

»No», virkkoi Jaakko, »pitäisikö sitte teidän Anteronne yksin kävellä vapaana ja joutilaana, kun koko maa on kutsuttu sotaan ja kaikki taistelevat henkensä edestä?»

»Ei toki; onhan maa hänen niinkuin muidenkin, enkä minä olekaan koskaan kieltänyt häntä menemästä muiden kanssa; mutta katsokaas, hän ei huoli totella päällikköjä, vaan ainoastaan omaa päätänsä.»

»Kyllä ne hänet saavat tottelemaan», arveli Jaakko. »Jos pajun ja koivun vitsoista ei lähde apua, niin nuora kaulaan tai luoti otsaan! Hm, luuletteko te heillä olevan aikaa kursailuihin, varsinkaan sota-aikoina?»

Iikka itki ja vastasi suruisesti: »Anteroon ei maksa vaivaa kenenkään luottaa. Ei hän ole niinkuin muut ihmiset, hän ratsastaa kuin tuulen selässä ja etsii mitä ei ole koko maailmassa.»

Levottomuus kiirehti köyhää vaimoa, niin että hän läksi, vaikka Maija Liisa kuinka olisi pidätellyt häntä. Hän riensi ulos portista ja kehotti vielä kerran kerjäläistä lapsineen menemään taloon. Ukko vihdoin tulikin likemmäksi pihaa ja tervehti jo kaukaa, mutta ihmiset olivat hänelle ystävällisiä, niin että hän viimein laski kontin pois selästään. Molemmat palvelijat tervehtivät vieraita ja samalla katselivat heitä kummastellen; sillä eipä näkynyt täällä usein niin outoa väkeä.

»Te olette varmaankin kaukaa», sanoi emännöitsijä ystävällisesti. Puvustanne näkyy, ettette ole näiltä seuduilta.»

»Outoja olemmekin ja tulemme tuolta idästä aina Saimaan tuonpuolisilta rannoilta; mutta onpa jo aikoja kulunut, kun viimeksi näimme sen rantoja ja siniselkiä.»

»Niin,» virkkoi Jaakko, »kyllä näen, että sieltä päin olette ja että olette asuneet Saimaan rannoilla. Siellähän minäkin nuorena asuskelin, mutta eivätpä ne kauniit rannat enää kaualleen ole minun silmiäni ilahuttaneet. Usein olen ikävöinyt kuulla jotakin sieltä päin ja nähdä edes jonkunkin, joka on astuskellut Itä-Suomen maita; mutta en sitä enää luullut mahdolliseksi.»

Vieras ukko vastasi vakavasti: »Paljon myrsky kuohuttaa, enemmän kohtalo muuttaa. Vai olette tekin idästä päin. Mistä sieltä?»

»Hiitolasta», sanoi sotilasvanhus. »Siellä isäni eli ja hänen isänsä ennen häntä, ja siellä minäkin olen syntynyt. Me olemme kolme polvea perättäin palvelleet Suomen ratsuväessä milloin missäkin. Minun isäni joutui Puolaan, jossa sai kärsiä paljon, ja viimeksi oli hän siinä suomalaisjoukossa, joka räjäytti itsensä yhdessä ryntäävän vihollisen kanssa ilmaan Tykoczinin luona. Isoisäni oli Stålhandsken ratsujoukossa ja kaatui Lytzenin taistelussa, ja itsekin olen ollut jos jossakin, sen näette rammasta ja kelvottomasta jalastani, josta jäi sekä veri että jäntereet Varsovan edustalle, kun olin siellä toista kertaa vuonna 1656. Mutta mitäpä siitä puhumista, mikä on ollut ja mennyt. Te ette kai ole koskaan olleet mukana semmoisissa leikeissä ettekä siis myöskään tiedä, mitä se merkitsee.»

Sotilasvanhus tunsu itsensä arvokkaammaksi kaikkia muita läsnäolijoita, sillä eihän hän ollut suotta kruunua palvellut. Kerjäläiseen hänen suuruutensa kuitenkin hyvin vähän vaikutti; hän vastasi tyyneesti:

»Tokihan aina sen verran että tiedän, miltä ruuti haisee, ja jos te ette olisi niin kauan harjoitellut urhouttanne ulkomailla, niin kyllä tietäisitte yhtä hyvin kuin minäkin, että samaan aikaan oli täällä kiivasta kahakkaa kotonakin. Lähes 20,000 miestä koottiin ja vietiin Puolan sotaan, ja kun venäläinen hyökkäsi Suomeen, ei meillä ollut täällä enempää turvaa kuin kärpäsellä paljaalla pöydällä. Mutta Burmeister, joka silloin oli pormestarina Viipurissa, ei antautunut ensi hädässä. Hän sai vanhat ja nuoret liikkeelle. Me kokoonnuimme joka mies laajalti, pitkiltä matkoilta, ja moni parraton, punaposkinen koulupoika taisteli silloin Viipurin muureilla kuin ärsytetty karhu. Moni kalpeni myöskin ainiaaksi, mutta yhtään vihollista ei päässyt kaupunkiin, sen voin todistaa. Olin minä mukana myöskin Raudun kirkolla. Burmeister meitä johti. Meitä oli 150 ratsumiestä, 200 rakunaa ja 500 talonpoikaa, ja vihollisia oli monen monta tuhatta, mutta ei siinä ollut aikaa niitä lukea, tapella siinä piti, ja kyllä me tappelimme. Lagerkranz oli olevinaan suuri herra ja tiuskasi minulle, kun kiireimmiten teroittaa sipasin miekkaani: Mitä laiskuttelet, Sakki? tekisipä mieleni vetää sinut sota-oikeuteen! Burmeister kääntyi ja kysäsi, mikä hätänä. Minä katsahdin ylös ja sanoin: Teroitanpahan miekkaani kuninkaani hyväksi, armollinen pormestari. Ihan oikein, vastasi se urhoollinen herra; minä kyllä tiedän, että sitä käytät kunnialla. Lagerkranz ällistyi, sen arvaatte, mutta minä en viitsinyt katsoakaan häneen.»

Jaakon silmistä loisti riemu ja hän sanoi iloisesti: »Minä teen teille kunniaa, kumppani! Jos minä olisin isäntänä talossa, panisin teidät tänään kunniasijalle.»

»Mikä teidät on pakottanut vanhoillanne lähtemään pois kodin suloisesta rauhasta?» kysyi Maija Liisa.

»Mikäkö?» kertasi Sakki kysymystä. »Ah, kylläpä kuuluu, ettei hätä ole vielä ehtinyt tänne, muuten ette niin kysyisi.»

Maija Liisan muoto synkistyi. »Vai ei hätä ja puute ole ehtinyt tänne? Onpa liiaksikin! Ensin suuret katovuodet ja niiden jälkeen rutto.»

Ketäpä silloin lienee Suomessa ollut, joka ei olisi tiennyt noista surun vuosista. Vieras kerjäläinen ne ainakin tunsu, sillä nehän ne olivat riistäneet häneltä kaiken, mikä oli rakasta, kaiken, mikä oli säästynyt sodalta, niin että hänellä nyt ei ollut kotia eikä leipää, vaan ainoastaan kaksi turvatonta lapsenlasta, jotka ilman häntä olisivat olleet aivan hukassa. Sillä kertaa hän kuitenkin unhotti kaikki huolensa ja iloisesti kummastellen katseli koristeltua kartanoa torneineen ja pihaa ynnä kaikkia varustuksia. Unhottuivatpa ne surun ajat myöskin Jaakolta ja Maija Liisalta, sillä hehän nyt saivat kertoa vieraalle, mitenkä talon nuori emäntä, neiti Elina Tavast, oli jäänyt aivan yksin, kun isä ja kaksi veljeä olivat kaatuneet kaukana vieraassa maassa, jossa kuningas kävi sotaa, ja nyt viime keväänä oli äitikin

monivuotisen sairauden jälkeen kuollut. Itse he olivat ainoastaan halpoja palvelijoita, mutta Elina neiti rakasti heitä kuitenkin, sillä he olivat palvelleet hänen isänsä talossa jo neljätkymmentä vuotta. Ei kukaan tiennyt paremmin kuin he, mikä ilon päivä tänään oli, kun nyt oli Elina neidin ja Keuruun kirkkoherran vanhimman pojan Miihkali Härkmanin häät. Sulhasen isä itse oli vihkivä heidät ja sitte oli morsian saava pienen kukkakimpun, joka oli nyt valmiina pöydällä.

»Olipa hyvä,» jatkoi Maija Liisa, »että se tuli puheeksi. Minä itse sidoin morsiuskukat, ne yhdeksän, jotka tarvitaan tuomaan onnea nuorelle parille, ja nyt saa teidän pikku poikasenne antaa ne morsiamelle, kun hän vihkimisen jälkeen tulee ulos.»

Sakki otti kukat ja tarkasteli niitä. »Jos», hän sanoi, »pappi tahtoo tehdä nuoren parin onnen pysyväiseksi, niin on parasta lukea vihkimäsanat kahteen kertaan, sillä tämä aika ei ole niinkuin muut, ja kun onnettomuus pyrkii taloon, niin sokasee se isän silmät, niin ettei hän näe, kelle antaa tyttärensä.»

»Mitä te sanotte? Ennustatteko pahaa?» tiuskasi Jaakko. »Ellei teillä ole parempaa ennustamista, niin saatte mennä matkaanne. Menkää tiehenne!» sanoi hän vielä kerran hyvin kiivaasti.

Sakki pani kukat pöydälle ja vastasi hiljaisesti: »Koska te rupeatte syyttämään minua siitä, mitä tulee, niin helpostihan se on autettu. Kyllä on tietä kulkijalla, vaan pitääkö varanne, ei onnettomuus tule kello kaulassa.» Hän viskasi kontin selkäänsä, tempasi sauvansa, otti toisella kädellään tyttöä kädestä ja kääntyi pois menemään, mutta Maija Liisa kiiruhti sovittamaan ja välittämään.

»Älkää tuosta nyt pahastuko, vieras», sanoi hän. »Kukapa teitä syyttäisi siitä, mitä kerran tulee. Mitä siihen tulee, ettei Elina neiti tietäisi, kelle hän kätensä antaa, niin voinpa sanoa, että siinä vallan erehdytte, sillä morsiamen äiti ja sulhasen isä olivat lapsuuden ystävät ja näkivät usein toisensa rouva Tavastin äidinisän, mahtavan Juhana Kurjen pojan luona ja samoin ovat nämä nuoret usein olleet yhdessä Keuruulla Elina neidin isänäidin luona, niin että jos nämä molemmat suvut eivät tunne toinen toistansa, niin enpä todella tiedä, kutka sitte ovat tutut. En minä myöskään tiedä, mitä onnettomuuden merkkejä te näette; minusta näyttää kaikki vain pelkältä ilolta.»

»Ettekö sitte näe tuota ruumiinkukkasta noiden morsianta odottelevien joukossa?»

Jaakkokin ensin kauhistui siitä todistuksesta, mutta pian hän karkotti kaiken pelon ja vastasi: »Mikä on tuleva, tulkoon vain; suruitta ei kukaan säily elämässä, mutta tänään me vietämme ilon juhlaa emmekä huoli mietiskellä, mitä tuleva on. Sinä, poikanen, seiso portaitten vieressä, ja kun morsian tulee, anna kukat hänelle. Asetu tuohon.» Jaakko pani kukat pojan käteen ja vei hänet portaitten viereen.

III.

Nuorikot.

Uhkaavan näköinen pilvi väistyi pois ja iloiten ja ihmetellen katseli Sakki ympärillensä. Vieraan kysymyksistä johtui Maija Liisa mieluisimpaan puheenaineeseensa ja kertoeli innokkaasti: »Kun ajat olivat onnellisemmat ja paremmat, asui Tavast-suku linnassa, ja sillä oli monta rikasta taloa; silloin oli myöskin suvussa monta suurta ja mahtavaa miestä. Katsokaas, meillä on vielä perintönä tämä, joka oli mitä jaloimman miehen omana.» Hän otti pöydältä korkean, välkkyvän vaskituopin pienempien tina- ja puutuoppien keskeltä, nosti kannen auki ja käänteli sitä ylpeästi. Oli se korea kansi. Kupuran keskellä seisoi ritari täydessä asussa, miekka ojennettuna, ja hänen päänsä päällä häilyi kultainen sotalippu. Itse tuopin ympärillä oli pyhimysten kuvia kahden vaakunakilven keskellä, jotka olivat kultaisen renkaan alapuolella ja joita koossa pitämässä oli kaksi kultakättä, ja niiden päällä oli kultaiset kirjaimet: K. K. ja I. T.

Maija Liisa näytteli sitä kaikkea ylpeästi ja jatkoi sitte: »Näettekö, se on kullattu sisältä ja ulkoreunasta ja nämä kirjaimet merkitsevät antajan ja saajan nimiä.»

Sakki katseli katselemistaan. »Todellakin kaunis kappale!» sanoi hän.

Maija Liisa oikein säteili tyytyväisyydestä ja jatkoi: »Nämä kirjaimet K. K. merkitsevät Knut Kurkea ja nämä I. T. Iivar Tavastia. Ne herrat olivat asekumppanit ja hyvät ystävät, ja kun herra Tavastin poika nai Knut Kurjen tyttären, antoi herra Knut tämän tuopin morsiusparille ja pyysi heitä pitämään sitä

Kurkien muistona. Niin sitä on pidettykin, se on nyt toista sataa vuotta kulkenut suvusta sukuun.»

Näin kesti keskustelua, kunnes sisähuoneista kuului virren veisuuta. Maija Liisa silloin viittasi toisia tulemaan ylös leveitä portaita myöten. Molemmat palvelijavanhukset astuivat saliin liikutettuina katsomaan jo alkanutta vihkimistä, mutta Sakki seisahti oven ulkopuolelle ja pani hartaasti ristiin laihat, päivettyneet kätensä. Siitä hän näki sekä morsiusparin että kaiken komeuden, joka heitä ympäröi. Kauniilta loisti sali korkeine katonalaisineen ja kultanahkaisine seinäverhoineen, loistavat olivat myöskin taulut, joita kullatuissa kehyksissä riippui pitkin salin seiiniä. Kukahan niistä kaikista oli ylhäisin ja arvokkain? Lämpöinen päivän säde valaisi juuri Kustaa II Aadolfin kuvaa, joka luonnollisen kokoisena, yllä keltainen nahkavarus ja kaulassa hieno pitsikaulus, seisoi kuin kuningas muiden muinaisten ylhäisten ja mahtavien herrain keskellä. Kustaa Aadolfin oikealla puolella riippui Luteruksen kuva ja sen alla Mikael Agrikolan pienoiskuva. Kuninkaan vasemmalla puolella oli piispa Maunu Olavinpoika Tavast täydessä virkapuvussaan ja hänen vieressään piispa Kurki. Niiden jälkeen seurasi koko joukko talon entisiä isäntiä sekä joitakuuta heidän sukulaisiansa. Siinä oli Kurkia, Tavasteja, Wredejä, Ugglan-, De la Val- ja von Vor-sukujen jäseniä y. m. Salin viereisestä vierashuoneesta katseli kauniin naisenpään kuva morsiuspariin ja pappiin päin, joka ylevänä ja vakavana nyt Jumalan ja ihmisten edessä yhteen vihki vanhimman poikansa Miihkalin ja nuoruutensa ystävän ainoan tyttären Elina Tavastin. Sakki oli huomaavinaan vierashuoneessa riippuvalla maalatulla naisen päällä olevan samat nuorekkaat kasvopiirteet kuin morsiamella. Olivatkohan he ehkä äiti ja tytär? Ehkä, sillä miksipä olisi muuten tämä yksinkertainen taulu yksin ollut tänään seppelöitynä? Ehkä juuri sen seppeleen kukat tekivät taulun niin elävän näköiseksi. Se näytti hymyilevän ja välistä tuntui aivan kuin hämärä loisto olisi välähdellyt sen suurista, kauniista silmistä, kun ne katselivat saliin niitä kolmea, jotka tänään olivat juhlan ja pitojen päähenkilöt.

»Herra siunatkoon teitä ja varjelkoon teitä!» sanoi kirkkoherra Härkman voimakkaalla ja sointuvalla äänellä, nuorten edessä seisoen. Toivon säde loisti hänen silmistään ja vähäsen vienoa levottomuutta näkyi hänen leveältä otsaltaan, jonka yläpuolelta tukka jo alkoi harmautua. Hän näytti voimakkaalta kuin tukeva nurkkakivi myrskyssä; hän oli niitä harvoja, jotka eivät olleet kukistuneet ajan levottomuuksissa.

Kevyinen kesäpilvi lievensi auringon paisteen muutamiksi minuuteiksi, mutta kun se jälleen pistäysi pilvenraosta, levisi sen loiste sulhasen päähän ja morsiamen vehreään seppeleeseen. Vanhat kultanahkaiset seinäverhot näyttivät vielä kerran entistä loistoaan ja vanhat muotokuvat ikäänkuin nuorentuivat tässä lämpöisessä, siunatussa valossa. Niillä oli kaikilla aivan kuin elävät katseet, ja ne ikäänkuin tahtoivat lähteä mukaan, kun hääväki viimein poistui salista.

Morsian astui alas portaita, ja ne kolme, jotka olivat keskustelleet morsiuskukista, katselivat nyt vähän levottomina, miten poika oli selviävä asiastaan. Mutta hänpä ryhtyi toimeen, astui morsiamen luo, kun tämä ehti maahan, ja antoi hänelle kukat. Elina hymyili ja taputti poikaa poskelle, mutta huomasi samassa hänet vieraaksi ja kysyi:

»Mikäs tuntematon pikku poika sinä olet?»

Lapsi katsahti ylös ja vastasi levollisesti: »Vahalan Paavo minä olen.»

Hääväki oli jo kaikki tullut ulos pihalle, mutta ei se mikään loistava joukko ollut. Paitsi sulhasta ja hänen isäänsä oli siinä ainoastaan nuoria tyttöjä, jotkut morsiamen samanikäiset ystävät, muutamia vanhempia vaimoja ja talon oma väki.

Maija Liisa kantoi olutta, ja kun kukin sai maljasensa, nousi kirkkoherra puhumaan. »Tämmöinen päivä», sanoi hän, »olisi vanhan tavan mukaan vietettävä leikeillä ja tanssilla, mutta näinä aikoina se ei käy päinsä. Soittaja on poissa ja nuorukaiset samoin kaukana. Sodan pauhu on vienyt heidät mukanaan. Ah, mitä kaikkea onkaan se pauhu ja myrsky tehnyt! Se on riistänyt kuninkaan pois valtakunnasta, talonpojan auraltansa, herrat viroistaan ja Herran palvelijat kirkosta ja seurakunnista. Ilo ja riemu ovat poissa, ne ovat paenneet kuin kotkat ylös pilvien taa. Raskasten ja synkkien sadepilvien tavalla ovat nälänhätä, rutto, sota ja kuolema pimittäneet kauniin auringon, Jumalan armeliaisuuden, niin että moni luulee sen jo lakanneen olemasta. Mutta minä sanon, että Herran käsi ei ole lyhyempi tänään kuin ennenkään; rukoilkaa vain, että niinkuin israelilaiset muinoin karkottivat filistealaiset, mekin saisimme karkotetuksi moskovalaiset. Rukoilkaa myöskin tämän nuoren pariskunnan puolesta, että he rauhassa hallitsisivat taloa, johon he nyt teidän päämieheksenne asettuvat, sillä koska teidän kirkkonne on koko vuoden ollut suljettuna, on tämä minun poikani Miihkali sekä minulle että piispallekin luvannut ruveta teidän sielunpaimeneksenne. Mutta koska nuoren miehen mieli ei voi sodan raivotessa kotimaassamme kokonaan pysyä rauhallisissa toimissa, olen minä antanut hänelle avun, ja se on tämä hänen lapsuutensa ystävä Elina Tavast. Kirkkaan lähteen tavalla on Elina kääntävä poikani mielen pois maallisesta taistelusta ja tuottava hänelle sitä mielen levollisuutta, jota ilman ei kukaan voi tehdä rauhan töitä. Olkaa onnelliset! Minä juon morsiusparin menestykseksi!»

Niin sanoen kohotti kirkkoherra maljasensa äsken vihittyjä kohti ja joi yhdessä vierasten kanssa. Ilo ja tyytyväisyys loisti kaikkien kasvoista. Mutta Miihkali otti morsiantaan kädestä ja vei hänet syrjemmäksi suuren pihlajan alle, joka seiso i kuin vuosisatojen ikäinen muisto muiden keskellä pihamaalla. Sinne he kävivät istumaan.

»Eikö totta, Elina,» sanoi Miihkali, »me koetamme olla onnelliset, vaikka ilo kätkeytyy piiloon koko muulta maailmalta?»

Elina yritti hymyillä, mutta se ei onnistunut. Hän vastasi vakavasti: »Minun ei tarvitse etsiä onnea, sillä minä rakastan sinua, mutta ellet sinä olisi tänään Herramme edessä vannonut rakastavasi minua myötä- ja vastoinikäymisessä, niin minä nyt, niinkuin monesti ennenkin viime aikoina, pelkäisin sinun ajattelevan jotakuta toista tai ainakin tahtovan mieluummin olla vapaa.»

Miihkali hymyili; Elina näytti hänestä niin lapselliselta, ja hän sanoi ystävällisesti: »Ah, sitä levotonta naisen mieltä, joka pelkää olevan pimeyttä yksin auringossakin. Etkö sinä ole minun lapsuuteni ystävä, nuoruuteni morsian? Oletko sinä ajatellut itseäsi toisen puolisoksi, minusta erotetuksi? Jos olet, niin olet todella ajatellut paljon enemmän kuin minä ja paljon enemmän, kuin mitä nytkään osaan käsittää, sillä vaikka ajatukseni olisivat kuinka kaukana hyvänsä lennelleet, niin muihin naisiin ne eivät ole koskaan ehtineet.»

Elina katsoi melkein rukoilevasti häneen. »Ah», sanoi hän, »sano se vielä kerran uudestaan!» Ja hän ojensi hänelle kätensä. »Kas, minä rakastan sinua niin suuresti ja uskon mielelläni, että minäkin olen rakas sinulle.»

»Niin, usko vain, Elina, äläkä tuomitse minua näiden silmänräpäysten mukaan, jotka nyt olemme olleet yhdessä. Sinä et tiedä, mitä nämä viime ajat ovat maksaneet minulle.»

»Minä tiedän sinun jättäneen sankarin uran, ruvetaksesi papiksi.»

»Ja se on niin helppo sanoa», sanoi Miihkali vähän suruisesti hymyillen, »mutta minunhan piti juurtua aivan vieraasen maaperään ja alkaa elämä alusta, ohjata elämäni laiva aivan toista paikkaa kohti, kuin olin uneksinut koko nuoruuteni ajan; eikä se ole yhtä helppoa kuin vanhain kenkään vaihtaminen uusiin.»

»Jumala auttaa sinua.»

»Niin, hän, ja sitte minä itsekin puolestani autan itseäni kuin mies.»

»Tuleekohan se sinulle raskaaksikin?»

»Ken astuu etupäässä opettamaan, ylentämään ja tietä näyttämään, hänen pitää osata uhrata ja kieltää itsensä. Lupaus luopua kaikesta, mitä olin uneksinut, oli minut vähällä kokonaan tukeuttaa, mutta nythän se jo on tehty.»

»Sinä lupasit paljon.»

»Jospa vain ei tarvitsisi elää niin hiljaa, niin ääneti, niin kärsivällisesti! Sinä, Elina siten osaisit paremmin elää. Sinun pitää auttaa minua.»

He olivat vielä hyvin nuoret ja nauroivat nyt niin iloisesti, kuin ei olisi ollutkaan niitä uhkaavia pilviä, joista itse puhuivat. Miihkali oli pitkä, vahvavartaloinen mies, ja sen voimakkuutensa takia moni luuli häntä paljon vanhemmaksi, kuin hän todella olikaan: mutta tänä hetkenä kyllä jokainen voi huomata, että hän nyt vasta alkoi elämän; ja Elina oli paljon nuorempi häntä.

Maija Liisa, jolla kaikki päivän huolet oli niskoillaan, lähestyi ystävällisessä toimeliaisuudessaan ja kysyi; »Vieras vanha ukko pyytää kiittää maljasta, jonka annoimme hänelle. Saako hän tulla?»

Morsiuspari antoi luvan, ja kerjäläinen, yleisimmin tuttu Sakin nimellä, tuli lakki kädessä. Hitaasti ja nöyrästi tervehti hän viimein ja sanoi: »Rakastavien aika kuluu kyllä toistensa sivulla ilman lintujen lauluakin, ja vielä vähemmin he kaipaavat vanhan huuhkajan ääntä; mutta hyvän onnen toivotus ja kiitokset köyhänkin suusta ovat siksi arvokkaat, että niitä kannattaa kuulla.»

»Kiitoksia, vieras», sanoi Elina, ojentaen hänelle kätensä. »Te toivotatte siis meille onnea?»

»Minä toivotan, että Onnetar kirjaisi teidän kankaanne ja koti kiittäisi hyvää emäntää.»

»Se oli kaunis toivotus», vastasi Elina. »Suokoon Jumala, mitä te toivotatte.»

»Kyllä Jumala kuulee kuuntelemattakin ja näkee näyttämättä. Hän kyllä pitää huolen tehtävistään.»

»Teidän kanssanneko nämä lapset kulkevat?» kysyi Miihkali.

»Nehän ne ovat minun ainoa rikkauteni.»

»Eikö teillä sitte ole pirttipahastakaan, joka teitä odottelisi kotiseudullanne?»

Kerjäläinen siveli keveästi pikku tytön tukkaa. »Salo se on meidän asuntonamme, aukea metsä saunamme ja ainoana leposijanamme laaja kangas.»

»Ehkä olette sotaa paossa?» kysyivät äsken vihityt edelleen.

»Me pakenimme, saadaksemme edes henki-kurjan säilymään, sillä talo leimusi ilmi tulella. Eikä ainoastaan meidän kylämme, vaan koko pitäjä paloi, ja moni kiittelee nyt niitä naisia onnelliseksi, jotka pääsivät tulen kautta iankaikkisuuteen, sillä siihenhän ne heidän tuskansa loppuivat. Onnellisia nekin ovat, jotka kaatuivat kotikynnyksellä veriseen miekkaan.»

Kyynel kiili vanhuksen silmissä hänen noita aikoja muistellessaan, kun hänen kotiseutunsa ja koko Itä-Suomi oli turvattomaksi jätettynä ja alttiina viholliselle. »Viipuri oli kukistunut, Käkisalmen valloittivat viholliset kevättalvella kaksi vuotta sitte, ja silloin olivat kaikki portit auki Venäjän sotajoukoille.»

»Siitäkö asti te jo olette olleet kodittomana?» kysyi Elina sääliväisesti.

»Kun kasakat hävittivät koko pitäjän», vastasi kerjäläinen, »ja kaikki, jotka kykenivät pakenemaan, pyrkivät metsään, menimme mekin sinne ja riensimme puolen päivää pysähtymättä, kunnes viimein löysimme luolia korkeiden kallioiden välistä, joita tiheät vesakot suojelivat. Siellä pysyimme piilossa neljä pitkää päivää. Kun aurinko laskeutui neljännen päivän iltana, läksin minä kyselemään korkeammilta voimilta, oliko parempi palata kotiin vai mennä muuanne, mutta sain vastaukseksi, että kaikki oli siellä hävitettynä ainiaaksi, vaan että meidän piti pyrkiä länteen päin.»

Elina katsoi kummastellen kerjäläistä ja kysyi: »Kuka te olette, vieras, koska voitte hämärällä silmällä nähdä enemmän, kuin uusi aika näkee kirkkaalla silmällä?»

Sakki nyökkäytti päätään. »Kunhan elätte niin pitkälle kuin minä, niin tiedätte myöskin enemmän kuin nyt.»

Taaskin katseli morsian häntä tutkivasti. »Jos olette yhtä viisas kuin vanhakin ja jos elämänne on opettanut teitä näkemään eteenpäin ja huomaamaan iloa tulevan surun päivien perästä, niin sanokaapa, milloin saamme toivoa parempia aikoja?»

Vanhus otti hänen kätensä, tutki sitä ja sanoi: »Teidän onnenne syntyy viimein, kun ilonne kuolee ja kuihtuu, ja se ilo, jota tulevaisuus lupaa, on käyvä ensin haudan ylitse, kukoistava sen toisella puolella ja temmattava kuoleman käsistä.»

Elina vapisi: »Onko tuo iloa ja onnea?»

Mutta Sakki jatkoi: »Aikaa, johon kukin on asetettu, täytyy jokaisen katsella, vaikkapa siinä olisikin kaiken maailman tuska. Vaikka tuhansilla rukouksilla ja kuinka voimakkailla käsillä koetettaisiin kääntää kohtalon tietä, niin ei kuitenkaan päästäisi hiukkaakaan poikkeamaan siltä uralta, joka kerran on meille määrätty. Täytyy kantaa kaikki sekä hyvä että paha, mitä meille on annettu.»

Elina tarttui peloissaan Miihkalin käteen. »Kuuletko, miten paljon surua hän meille ennustaa?»

Mutta Sakki jatkoi: »Älkää surko. Sill'aikaa, kun kovaa koette ja se pakottaa sydämmenne vuotamaan verta, kylvää tulevaisuus ilojansa. Kolmihaaraisena on teidän kynttilänne seisova pöydällä ja ympäri tanssii iloinen piiri.»

»Haudan tuolla puolen», toisti Elina.

Maija Liisa seiso peljästyneenä ja alkoi torua ennustajaa, mutta Elina sanoi ystävällisesti: »Älä toru häntä, eihän hän sille mitään voi, mitä minun oma raskas kohtaloni suo minulle.»

Sakki aikoi vastata, mutta Miihkali keskeytti reippaasti: »Jättäkää jo onnettomuuden puhelemiset!» ja viittasi vanhuksille, jotka kohta siirtyivät pois väkijoukkoon. Ottaen morsiantaan kädestä läksi hän taluttamaan häntä toiselle puolelle. Vaan samassa näkivät he kaksi ratsumiestä, jotka ajaa lennättivät taloa kohti. Miihkali pysähtyi. »Elina, ketähän nuo ovat?» Mutta jopa hän tunsikin heidät ja huusi: »Yrjö ja Elias!»

IV.

Huonoja uutisia.

Miihkali jätti Elinan ja riensi tulijoita vastaan, jotka hypähtivät hevosten seljistä maahan ja sitoivat ratsunsa portin patsaihin. Hän tervehti heitä vilkkaasti, melkeinpä maltittomasti, ja sill'aikaa lähestyivät myöskin kirkkoherra ja Elina ottamaan vastaan vieraita. Kirkkoherra Härkmanin ääni kaikui puoleksi iloiselta, toiseksi vakavalta, kun hän sanoi: »Hyvää päivää, ystäväni Elias ja sinä poikani, olkaa tervetulleet, mitä sanomia tahansa kiireenne ennustaneekin.»

Elias oli seisonut synkän näköisenä. Väri vaihteli hänen kasvoillaan ja ääni melkein vapisi, kun hän vastasi: »Nyt me olemme tässä kuin surun lähettiläninä ja jouduimme häiritsemään hääiloa.»

»Sano vain suoraan äläkä tarhaan väentele sanojasi!» keskeytti Miihkali vilkkaasti. »Mitä kerran saattaa sanoa, tottahan sitä kuullakin saattaa,»

»Meille tuli sana,» alkoi Elias, »että venäläisiä oli tulossa idästä päin vahvalla laivastolla Helsinkiin, ja silloin käskettiin Armfeltia rientämään sinne tuhannen viidensadan miehen kanssa suojelemaan kruunun makasiineja, joita siellä on sekä maaväkeä että laivastoa varten. Meitä käskettiin olemaan huoletta, sillä Ruotsista muka oli apua jo tulossa ja sen piti kohta aivan varmaan saapuman. Me luotimme siihen, mutta sitä ei tullutkaan, vaan sen sijaan näkyi kohta koko joukko vihollislaivoja purjehtivan satamaan, ja kahden päivän kuluttua tuli tsaari itse kahdensadan laivan kanssa. Silloin alkoi sataa kaupunkiin tulta ja kuulia. Me annoimme vastaan, minkä jaksoimme, ja venäläisten täytyi peräytyä. Mutta silloin he kiersivät niemen toiselle puolelle ja nousivat maalle Hietalahden pohjaan, emmekä me sieltä enää jaksaneet torjua heitä pois. Heitähän oli kaksitoista tuhatta miestä Armfeltin viittätoista sataa vastaan! Niin olivat asiat alussa. Urhoollinen översti neuvotteli pikimmiten Juhana Creutzin ja Henrik Tammelinin kanssa ja käski sitte asujamia pelastamaan, mitä voivat, ja pakenemaan. Me sytytimme kaupungin ja peräydimme Porvooseen, jossa armeija oli koossa Lybeckerin, sen kelvottoman elukan luona. Muutamien päivien kuluttua saapui venäläinen sinne, ja joka mies nuorimmasta vanhimpaan asti kiihkeästi halusi mennä vastaan ja kostaa, mitä olimme kärsineet, vaan Lybecker taas kielsi kaiken vastarinnan ja peräytyi Koskelle, Lammille ja sieltä yhä etemmäksi sekä antoi venäläisjoukon aivan rauhassa varustaa leirinsä Pernajan Forsbyssä. Eikä siinä kyllä, sillä venäläiset saivat apua idästä, ja silloin tahtoi Armfelt lähteä Pyhtäälle torjumaan pois tätä uutta apuväkeä, joka kyllä olisi onnistunutkin, mutta meitä vain yhä kiellettiin taistelemasta, ja venäläisjoukot pääsivät yhtymään. Siitä päivästä asti oli kaikki meillä nurin päin. Sotamiehet rupesivat nurisemaan päällikköjä vastaan ja kuri oli kuolemaisillaan, Kohta jo miehiä karkasi joukottain armeijasta, saadakseen edes kotimäillä miekka kädessä puolustaa omaa tupaa.»

Kun Elias viimeinkin lopetti kertomuksensa, jäivät kaikki surumielin vaiti. Miihkali se ensinnä sai viimein sanotuksi: »Kyllähän jo sanoit itseäsi surusanomien tuojaksi, vaan niin katkeraa uutista emme kuitenkaan arvanneet odottaa. Mitä nyt on tehtävä? Sanopas, mitä apua meiltä toivot?»

»Siitä asti, kun viimeksi erosimme, on sinun valtasi kansaan levinnyt ja kuulunut kauas; nyt sinun pitää koettaa, mitä voit noille karkulaisille. Innosta heitä ja anna heille uutta rohkeutta; pyydä heitä palaamaan takaisin armeijaan. Meidän pitää tehdä, mitä suinkin voimme, ja pelastaa, mitä on pelastettavissa.»

»Mistä minä heidät löydän, jotka jo ovat hajonneet ympäri maata, kukin omalle kotiseudulleen. Mitä semmoisista puheista, joita ei kukaan kuule.»

Mutta Elias vaati vaatimistaan, sanoen: »Muutaman tunnin kuluttua saapuu tänne osa niistä, joita Peldan-veljekset, Yrjö ja minä olemme kaikin tavoin koetelleet koota takaisin armeijaan. Peldanin haalivat pohjoisesta ja me kaksi etelästä. Yrjön ja minun on onnistunut taivuttaa tšekäläiset niin pitkälle, että he päättivät kokoutua tänne kirkolle neuvottelemaan, ja nyt riippuu kaikki siitä mitä sinä voit heihin vaikuttaa.»

Miihkali kyllä ymmärsi, miten vaikeaa tehtävää hänelle tarjottiin, ja vastasi kierrellen: »Kun tämä hädän aika, joka seisoo niin mahtavana edessämme, toisessa kädessä tuomion pasuuna ja toisessa sodan vitsaus, kun sekään ei voi pitää meitä koossa, mitäpä sitte yksi kuolevainen ihminen voisi?»

Kirkkoherrakin rupesi häntä kehottamaan, vaan Miihkali vielä vastusti: »Vaikkapa minun onnistuisikin saada heidät palaamaan Lybeckerin luo, mutta jos hän ei kuitenkaan uskalla ryhtyä taisteluun vihollista vastaan, vaan yhä peloissaan harhailee ja estää meitä kaikkiaakin maatumme suojelemasta, niin mitä olemme sitte voittaneet? Emme niin mitään, pelkään minä.»

Nyt nuorempikin veli Yrjö tarttui puheeseen ja todisteli, ett'ei Lybecker suinkaan enää tohtinut peräytyä, vaan että Armfelt, joka oli urhoollinen mies, oli auttava heitä, ynnä muuta samanlaista. Mutta hän, jolle nyt puhuttiin, seiso i ääneti ja katsoa tuijotti avaruuteen, lieneekö sitte katsellut pilviä, jotka keveästi ja huolettomasti liitelivät taivaalla, vaiko kuunnellut kosken väsymätöntä pauhua, joka kuului iankaikkiselta taistelulta. Vai ajatteliko hän omaa nuoruuden voimaansa taikka maansa vaaraa, koska hän ei mitään vastannut, ennenkuin Elina kehoittaen sanoi: »Miksipä et tekisi, mitä voit? ja sinähän voit paljon.» Miihkali katsahti häneen, kun hän sanoi nuo sanat, ja valo välähti hänen katseestaan, mutta se sammui jälleen, ja hän vastasi hiljaa: »No, saatanpahan koettaa.»

»Karkurit tulevat pian», jatkoi Yrjö, »ehkäpä jo jonkun tunnin kuluttua. Me ratsastimme tänne täyttä laukkaa tapaamaan sinua ja ottamaan sinulta lupauksen, ennenkuin olisi ollut liian myöhä.»

Miihkali ei ollut iloinen eikä ollut enää pitkään aikaan tuntenut oikeaa iloa. Nyt hänellä oli pää täynnä uutta tehtäväänsä. Hän sanoi: »Minä lähdän nyt vähäksi ajaksi kokoomaan ajatuksiani. Mutta ensin vielä hetkinen tervehdykseen. Tässä on minun morsiameni, sinun sisaresi, veli Yrjö. Hän tervehtii sinua, niin tervehd i sinäkin häntä.»

Elina meni Yrjön luo lapsellisesti, melkeinpä arasti ja sanoi: »Ota minut lempeästi vastaan ja anna minun rakkauteni Miihkaliin peittää viat, joita löydät hänen puolisostansa.»

»Miksi noin puhut, Elina?» kysyi Yrjö. »Eikö tämä päivä toteuta kaikkea sitä, josta olemme iloinneet jo edeltäpäin niin monta vuotta?»

»Kiitos, Yrjö», vastasi morsian ojentaen hänelle kätensä. »Minä tiedän, ett'et sinä puhu toisin, kuin ajattelet, vaikk'et enää olekaan lapsi meidän muiden lasten joukossa niinkuin ennen. Miten olet kasvanut suureksi ja muuttunut siitä asti, kun juoksentelimme kilpaa ja heitimme palloa yhdessä Keuruun pappilan nurmikoilla.»

Yrjö hymyili. Hänestä oli iloista muistella noita entisiä leikkejä, jotka olivat vielä niin elävinä hänen silmiensä edessä, ja hän sanoi: »Silloin sinä lainasit minulle korean huivisi kauniin ritarilinnani lipuksi, jonka yhdessä rakensimme pihlajan alle.»

Elinakin hymyili. »Niinhän se oli, mutta muistatkohan vielä, että lupasit hankkia minulle Tukholmasta vielä kauniimman kuin se, jonka annoin, oikein silkkisen ja kultakukkaisen?»

»Kyllä muistan,» vastasi Yrjö hymyillen, »mutta silloisella suurella laivallani en minä enää pääse purjehtimaan sen hakuun, sillä sen runkokin on turmeltuneena vinnillä eikä nuorista ja purjeista ole rahtuakaan enää tallella.»

Lapsuuden ajan iloiset muistot väikkyivät heidän ajatuksissaan, ja niin keveästi ja suruttomasti kuin tuomen kukat putoavat, livahti huokaus Elinan huulilta, kun hän sanoi: »Niin se oli silloin; nyt olet jo aika mies.»

»Pitkä mies ja vanhempi kyllä, mutta en niin vanha, ett'en enää muistaisi sinun sisarellista hyvyttäsi minua kohtaan.»

Tämän keskustelun ajan seiso i toinen äsken tulleista nuorukaisista vaiti ja omiin ajatuksiinsa vaipuneena. Pitkäpä aika oli kulunut siitä, kun hän viimeksi oli täällä nuorena vänrikkinä. Miten paljon hän olikin saanut kokea näinä vuosina! Hänen kulunut univormunsa oli todistuksena kapteenin arvoa seuranneista kaikenlaisista vastuksista ja vaivoista, mutta hänen nuoren otsansa rypyt puhuivat vielä selvemmin sisällisistä taisteluista ja kärsimyksistä. Vaan kelläpä parempi osa oli? Koko aikakausihan pyöri kuin huima ratas, joka teräviin hampaisiinsa tempoi kaikki elävät olennot. Ei siinä auttanut rukous, ei valitus, ei vastustus; täytyi vain seisoa ja kantaa, mitä kerran oli kunkin kannettavaksi pantu. Elias antoi toisten puhua loppuun asti, mutta viimein hänkin kääntyi Elinan puoleen ja sanoi: »Minua ette varmaankaan enää tuntenut.»

»En heti», vastasi Elina. »Kaikki, mitä olette kokenut, on tehnyt teidät ihan toiseksi mieheksi kuin se Elias, joka nuorukaisena vei minut tanssiin ja joka kanteli minua vahvoilla käsivarsillaan kun jalkani oli kipeä ja minun täytyi istua vankina pienessä huoneessani.»

Ilo välähti sotilaan päivettyneistä kasvoista ja hänen sydämensä hymyili silmänräpäyksen ajan. »Muistatteko sitte, miten silloin oli?» kysyi hän.

»En minä koskaan unhota», vastasi Elina, »miten hyvä te olitte ja koetitte ilahuttaa minua sinä ikävänä aikana, joka ei näyttänyt koskaan loppuvan.»

Lempeitä, ystävällisiä kuvia liiteli sotilaan sielun ohi hänen muistellessaan tuota aikaa, jolloin hän, yksinäinen nuorukainen, sai täällä ensi kerran kokea kotielämän iloa. Siihen asti hän tuskin oli

ymmärtänyt, mitä onneksi sanotaan, vaan täällä hän oli saanut sitä tuntea. Mutta sitte elämä hänelle taaskin opetti, miten harvoin onni antautuu kiinni.

Jo nuorena oli orpo Elias joutunut sotamieheksi. Hän seurasi kuningastansa vaaroihin ja voittoihin, tuota kuningasta, joka näytti Euroopalle hallitsija-seikkailijan, joka ainiaaksi vaihtoi purpuraviitan sotilasnuttuun ja hävitti kansaltansa suurvallan aseman sillä mielettömällä kiihköllään, että tahtoi mistä hinnasta hyvänsä siirtää Puolan kruunun kuningas Augustilta Stanislaille; joka itsepäisesti ja jäykästi halveksi yhteiskunnallista onnea ja inhosi kansalaisvapautta, joka piti valtakuntaa kasarmina ja arvosteli ihmistä sen mukaan, kelpasiko hän sotamieheksi vai eikö. Eräs hänen etevimpiä miehiään, Arvid Horn, oli voittajana Varsovan luona. Siellä hänet kuitenkin muutamiksi päiviksi voitti August, valloittaen mahtavalla sotajoukolla kaupungin. Silloin Elias ynnä monta muuta Hornin miestä vietiin vangiksi Moskovaan, niin ett'ei hän saanut iloita kumppaniensa kanssa, kun Kaarle-kuningas pikamarssissa riensi Galitsiasta, voitti Augustin ja valloitti takaisin Varsovan.

Paljon saivat silloiset sotilaat kokea, ehkäpä enemmän kuin ne vangit, jotka vietiin Sisä-Venäjälle. Elias oli kokenut kumpaakin ja hänen kasvoissansa oli kyllä merkkejä tuhansista vaaroista, joiden läpi hän viimein pakolaisena pääsi Suomen rajalle sekä puolisokeana ja laihana kuin luuranko pääsi hyväntahtoisen majurinrouva Tavastin luo Nokian kartanoon.

Elina ei tajunnut, miten paljon hänen kotinsa oli antanut Eliakselle. Toinen ei koskaan mittaa toisen onnea. Jonkun verran saattoi Elias ilmaista muille, vaan jotakin piti hän myöskin omana salaisuutenaan. Paljon oli kätöksessä nuorten sydämissä, paljon oli heillä puhumista ja muistelemista; mutta kirkkoherra oli jo saanut kyllikseen niistä muistoista, hän mieluummin pysyi tämänpäiväisissä iloisissa asioissa; palattiin pöytien luo. Haarikat laskettiin täyteen, olut vaahtosi ja ilo elpyi.

»Juokaamme morsiusparin onneksi, ja sitte laulua heidän kunniakseen!» lausui Yrjö, joi sarkkansa pohjaan asti ja otti huilun taskustaan, jossa se oli ollut palasiksi päästettynä. Hän kierteli sen kokoon, koetti ääntä ja alkoi soittaa, kuten sanoi, morsiusparin kunniaksi. Yrjön lakattua soittamasta sanoi Elina iloisesti:

»Kiitos, Yrjö! Onpa hauska nähdä sinua aina samanlaisena, kuin ennenkin olit. Yhtä raitis rohkeus ja yhtä iloinen laulu. Huilu vaan on, luulen minä, uusi ja parempi.» Ja niin sanoessaan hän otti huilun, sitä paremmin tarkastellakseen.

»Niin on, huilu on toinen», vastasi Yrjö. »Tämän perin minä äitini isältä ja häneltä sain myöskin monta iloista laulua.»

»Soittiko sinun äitisi isäkin?»

»Hän oli minun ensimmäinen opettajani, vanhan Karhunmaan, aseveli ja Kustaa Aadolfin aikaisia miehiä kuten tämäkin. He soittivat molemmat kauniisti, niinkuin moni muukin niistä sankareista, jotka taistelivat Saksassa. Heidän mukansa tuli tupakka ja paljo kaunista soittoa Suomeen.»

»Onnellinen sinä, kun olet saanut oppia soittoa.»

Mutta eipä se oppi kehua kannattanut. Yrjö ei ollut muuta oppia saanut, kuin mitä oli saanut Karhunmaan ja äitinsä isän huiluista. Pikku poikana oli hän kuunnellen istunut heidän jalkainsa juuressa taikka pistäytynyt pöydän alle, saadakseen olla rauhassa muilta pojilta. Ja soiton vaiettua kaikuivat sävelet vielä kauan hänen korvissansa, kunnes hän alkoi itse laulaa niitä. Ja miten ne laulut olivat vallanneet hänen mielensä! Hän oli itsekseen itkenyt monta kyyneltä, hänen sydämensä oli paisunut surusta ja ilosta, ja muun voimannäytteen puutteessa oli hän vieriskellyt lattialla ja huitonut käsillään ja jaloillaan. Sittemmin opettivat ukot häntä käyttämään näppäimiä, antoivat hänen koetteeksi soittaa sekä jättivät hänelle viimein perinnöksi sekä huilunsa että laulunsa. Muuta opetusta ei Yrjö ollut koskaan saanut eikä hän luullut sitä tarpeelliseksikaan. Hän antoi laulunsa ja soittonsa sujua itsestään, miten sattui, ja tuumaili nytkin:

»Soittoa ei taida juuri saada opituksi; ainakaan ei se ole koskaan tarttunut niihin, joita minä olen koettanut opettaa. Se asuu veressä, luulen, ja missä oikeata musiikkia on, siinä on helpompi soittaa kuin olla soittamatta.»

»Niinkö luulet?»

»Minä sen tiedänkin. Sävelet tulevat aivan itsestään, ja paljo on, jota osaan ainoastaan yhden kerran. Ei niitä saa pidätetyksi. Minusta on soitto elämää ja kerran soittoni pelastikin minut kuolemasta.»

»Millä tavalla sitte?» kysäsi Elina kummeksien.

»Översti Le Clair», alkoi Yrjö kertoa, »lähetti minut tiedustelemaan ja minä saavuin Anjalaan.»

Isän huomio kiintyi asiaan. »No, näitkö venäläisiä?» kysyi hän.

»Kyllä niitä näin. Heitä oli niin paljon, että muuta en mitään nähnyt. Tuskin näkyi mitään koko maailmasta heidän tienoillansa.»

»Näkiätkö hekin sinut?»

»Tietysti, ja se tapahtui sukkelammin, kuin osasin aavistaakaan, mutta kun alkoi asiat sinne päin kallistua, rohkasin mieleni ja astuin heidän keskellensä, kiipesin jauhosäkkiröykkiön päälle ja aloin soittaa. Siinä oli lähellä heidän leivintupansa ja he varustautuivat juuri tekemään taikinaa. Mutta minä soitin iloisimmat säveleni, jotka osasin, ja kohta joka mies ihmetellen ja iloissaan katselemaan minua. He irvistelivät ilosta, niin että hampaat kiiluivat parran takaa, ja siinä soittaessani tuntui minusta, että he ehkä ennen auringon laskua vielä syövät minut.»

Kirkkoherraa kauhistutti, kun kuuli poikansa pulan; yksin ja turvattomana kun oli jauhosäkkikasan päällä vihollisleirissä, vieläpä sellaisten vihollisten kuin venäläisten. »Eikö sinua pelottanut, kun niin katselit kuolemaa silmiin?» kysyi hän.

»Ei minulla ollut siihen aikaa, eikä se olisi mitään auttanutkaan. Mutta kun siinä soittaessani mietin, mikähän olisi viisainta, nosti venäläinen ensin toista, sitte toista jalkaa, toinen toistensa jälkeen alkoivat he kumarrella ja viimein koko väki tanssi joka taholla.»

»Ja ehkä viimein sait maksun niinkuin muutkin rehelliset soittajat?» kysyi kirkkoherra hymyillen.

»Sain kyllä, vähän kutakin lajia.»

»No, mitä sitte?»

»Kun tanssijat alkoivat hengästyä, näytin leipämöykkyjä, joita oli kasassa uunin luona, ja pistin sormet suuhuni, ikäänkuin tavoitellen nälissäni omia käsiäni. Venäläiset ymmärsivät ja antoivat minulle suuren kimpaleen leipää.»

»Ja sinä söit kuin susi.»

»Minä yritin syödä, mutta silloin tuli eräs upseeri ja kysyi, mikä minä olin miehiäni. Herra ties, mitä kaikkea he valehtelivat teidän kunnan pojastanne, koskapa hän viimein rupesi tulkin kautta kyselemään kaikenlaista meidän leiristämme. Kun minä ehtimiseen vakuutin, ett'en tiennyt niin mitään, vannoi upseeri minun pääsevän jo kymmenen minuutin kuluessa riippumaan ja: oikeaan, mars! suoraa tietä kohti kuolemaa!»

»No mutta, tuhat kaikkiansa, etpä sinä kuollut kuitenkaan», sanoi Härkman iloisesti. »Eikö heillä ollut nuoraa?»

»Kyllä heillä nuoraa oli ja silmukkakin jo oli valmis, mutta kun he eivät tahtoneet surmata minua leivintuvassaan tai sen luona, veivät he minut harjulle ja siellä oli vanha puu riipuksissa joen yli, ihan kuin tehty hirsipuuksi. Sinne mentiin ja minulle pantiin silmukka kaulaan.»

»Silloin sinä kaiketi vähän sentään pelkäsit.»

»Mitäpä siitä olisi ollut apua? Mutta kyllä minusta vähän tuntui siltä, ett'en koskaan enää saisi soittaa. Minulla oli huilu kädessä ja minä näytin, että tahdoin vielä kerran sitä kaiuttaa. Ukot puhua räpättivät keskenänsä ja merkitsivät vähän aikaa odottavansa. Nuora kaulassa aloin minä puhalttaa, niin että soitto kaikui kauas kirkkaasti, kauniisti ja mahtavasti. Alussa olivat sävelet mustia ja valkoisia, sillä sieluni itki, kun ajattelin, että olin elämästä kohta jäävä vieraaksi. Mutta minä en tahtonut kuolla; sentähden muuttui soittoni pian punaiseksi, siniseksi ja keltaiseksi ja liiteli tulisina leimuina varjostavien pilvien sekaan, jotka säkenöivät, ratisivat ja sihisivät, niin että venäläiset kalpenivat ja katselivat minua, niinkuin en olisi ollutkaan nälkäinen vanki Yrjö Härkman, vaan jokin voimakas ja väkevä haltija. Väkevä minä olinkin sinä hetkenä. Elonkipinä paisui rinnassani; mielessäni kaikui: minä en voi kuolla! ja äkisti kuin myrsky löin lujalla nyrkillä ensin sen, joka piti nuorasta, ja sitte kaikki muut, vedin nuoran mukaani ja puikahdin kuin sorsa koskeen. Seuraavalla viikolla seisoin Le Clairin edessä ja osasin kertoa hänelle kaikki, mitä hän halusi tietää.»

Kirkkoherran sydän paisui ilosta ja ylpeydestä. Hänen poikansa oli suorittanut kunnialla vaikean tehtävänsä, sitä ei kukaan voinut kieltää, ja, mikä oli vielä iloisempaa, hän, Yrjö, seisoi tuossa ilmi elävänä, voimakkaana ja iloisena, valmiina vaikka vuotta murtamaan ja lähtemään uusiin vaaroihin.

Yrjö ei enää muistellut seikkailuansa, hän oli silmänräpäyksen lapsia. Nyt hän tahtoi iloita ja huusi

reippaasti: »Täksi päiväksi heitämme kaikki huolet sikseen!» Ja samalla hän jo juoksi tyttöjen luo alkamaan tanssia; mutta silloin johtui uusi ajatus mieleen: »Soittaja! Soittakaa minun omaa tanssiani! Ei se näin käy. Eikö täällä sitte ole ketään, joka osaisi puhaltaa huilua tai soittaa viulua?»

»On meillä yksi», vastasi Elina. »Jaakko-ukko soitteli mielellään ennen muinoin, milloin meillä oli iloa talossa. Ehkäpä hänellä vielä on vähän ääniä jäljellä vanhassa viulussaan.»

»Jaakko!» huusi Yrjö, ja taas elpyi uusi muisto hänessä. Olivathan hekin ennen olleet hyvät ystävät ja Yrjö muisteli olleensa Jaakon suosiossakin. Missä hän oli?

Niin, tuollahan hän istui niin suorana ja ylevänä, pää harmaana ja jäsenet kankeina, mutta kuitenkin puheliaana ja iloisena. Siellä pöydän alapäässäkin jo tiedettiin, mitä äsken tulleet herrat olivat kertoneet sodasta; oli myös kuultu Yrjön seikkailu, ja nämä uudet vaiheet olivat johtaneet mieleen vanhusten urhotyöt; leikin ja oluen ilostuttamana kertoeli sotavanhus ympärillään olijoille entisiä muistettavia aikoja.

Yrjö riensi ukon luo ja tervehti: »Hyvää päivää, Jaakko! Tokko enää tunnettekaan minua?»

Jaakko nousi iloissaan. »Miksi en tuntisi, herra Yrjö! Te olitte iloinen poika, ja minä aina ennustin, että teistä tulee urhoollinen mies. Ja että nyt olettekin urhoollinen, tiedän tuosta seikkailustanne venäläisleirissä.» Jaakko katseli entistä poikaa ja iloitsi mielessään.

»Minä olenkin yhtä iloinen kuin ennen», sanoi Yrjö, »ja haluaisin nyt tanssia. Ettekö te soittaisi meille? Olettehan soittanut ennenkin.»

»Olen montakin kertaa. Tuopas tänne viulu, Heikki! Tiedäthän, missä se on siellä kamarissa?» sanoi hän paimenpojalle. Poika läksi juoksemaan kuin orava ja Jaakko jatkoi: »Ei se ole mikään tavallinen viulu, sen saatte uskoa. Minä sain sen nuorena urhoolliselta ja muhkealta Henrik Flemmingiltä, joka sen oli ottanut erästä Puolan luostarista.»

»Kuinka hän tuli antaneeksi sen teille?»

»Se tapahtui siihen aikaan, kun nykyisen nuoren kuninkaamme isoisä oli Puolassa Ruotsin armeijaa johtamassa. Etevimmat aateliset, sekä ruotsalaiset että suomalaiset, panivat toimeen tanssaiset eräissä Varsovan palatsissa, ja erään Puolan kauniimman neitosen sanotaan kysyneen Henrik Flemmingiltä, mitä hänen isänmaassansa tanssittiin, johon kreivi Leijonhufvud oli nauraen vastannut, että suomalaisilla ei ole omia tansseja; kun molemmat herrat olivat kiistelleet kotvasen, oli puolalainen neiti pyytänyt Henrik Flemmingiä tanssimaan suomalaista tanssia, että neiti olisi saanut tunnustaa hänen voittaneen. Herra Flemming suostui asiaan, mutta kuninkaallisten soittajien joukossa ei ollut yhtään, joka olisi osannut soittaa edes yhtään suomalaista lauluakaan; sentähden kysyttiin meiltä, jotka seisomme ulkona vahdissa. Minä olin usein soittanut kotikylässäni, eikä nyt auttanut muu kuin: mars suoraa päätä saliin!»

»Vai niin. Vaan mitenkä sitte kävi?»

»Eipä niin aivan hullusti. Henrik Flemming ja Aksel Horn olivat herraina, Otto Fincke ja Eerik Monikkala olivat olevinaan neitosen. He olivat kaikki muhkeita nuoria herroja ja tanssivat »Viikatteen luojaisia», niin että kannukset kilisivät. Tanssin loputtua paukutteli itse kuningaskin käsiään ja hänen mukaansa kaikki muut ylhäiset ja mahtavat.»

Heikki toi juosten viulun. Yrjö otti sen pojan kädestä ja vetäsi jousella koetteeksi kieliä. »Tämä on hyvä viulu; tämänkö te saitte Flemmingiltä?»

»Niin minä sain sen juuri sen illan muistoksi, kun autoin Flemmingin voitolle. Herra Henrik oli ylpeä herra eikä koskaan kärsinyt kenenkään halventaa Suomea, emmekä sitä mekään kärsi.»

Yrjö hymyili ja pudisti iloisesti vanhuksen kättä. He ymmärsivät toisiansa.

Jaakko istuutui ja veteli muutamia kertoja jousella viulunsa kieliä. Elias meni sill'aikaa Elinan luo ja sanoi: »Yrjö antakoon anteeksi, että minä riennän ennen häntä pyytämään teitä tanssiin. Te, rouva Elina, ette suinkaan ole suomatta minulle sitä suosionosotusta, kun sitä sydämestäni pyydän.»

Elina hymyili. »Yrjö on minun veljeni, mutta te olette meidän kunniavieraamme ja ystävämme; sentähden hän kyllä ilolla antaa teille etuoikeuden.»

Ja Yrjö olikin siihen tyytyväinen. Hän valitsi kauniin tytön ja seisoi kohta parinsa kanssa Eliasta ja Elinaa vastapäätä.

Tanssin aikana palasi Miihkali ja istuutui vanhempien vierasten luo; mutta heti kun ensi tanssi loppui,

huomasi Yrjö hänet ja huusi:

»Hei, Mikko, tanssimaan morsiamesi kanssa! Nyt ilo ylimmilleen, ei sitä sitte olekaan pitkään aikaan.»

Laulua ja iloa vain Yrjö halusi, ja Miihkalin täytyi lähteä iloiseen piiritanssiin:

Oi, seuraa minua matkalle
Ja ole kultaseni,
Sun näyttää koko mailmalle
Mä tahdon mielelläni.
Nyt sinä kuulut minulle
Ja minä kuulun sinulle;
Siis mennään omille tulille,
Siell' istut sa vieressäni.

Kirkkoherra ja Elias olivat erillään tanssista ja istuivat alussa ääneti, vaan viimein sanoi Elias:

»Miten Miihkali on tullut synkän ja kolkon näköiseksi; entinen sankarivoima on kokonaan sammunut hänen silmistänsä.»

»Sisällinen sankarivoima se juuri», vastasi isä, »hävittää hänen ilonsa ja haihduttaa häneltä levollisuuden. Hän ei vielä viihdy uskon kilven ja hengen miekan parissa.»

»Miksikä sitte sitoa häntä niihin?» Eliaksen mielestä oli suurin vääryys kahlehtia sankari ja riistää isänmaalta niin voimakas käsi. Ja vähimmin kaikista olisi hän luullut kirkkoherra Härkmanin sitä tekevän. Mutta niinkuin pappi ei ymmärtänyt sotilasta, niin ei myöskään sotilas ymmärtänyt pappia. Kirkkoherra Härkman oli Gezeliuksen aikakauden miehiä. Sen suunnan vaikutuksesta, jonka pani alulle Johan Gezelius vanhempi ja jota hänen poikansa Johan sitte jatkoi, oli Härkmanin voimakas luonne vakavasti kiintynyt näiden kuolemattomien piispojen pyrintöön, joka tarkotti Suomen papiston korottamista sekä siveellisesti että taidollisesti ja sitte kirkon vallan avulla kansan henkisen elämän virkistytämistä ja vaurastuttamista. Ei kukaan enää kieltäne sitä laajaa merkitystä, joka kansansivistyksellä on meidän maallemme, mutta eipä moni näissä nykyajan pyrinnoissä muistele sen perustajoina. Veriset ja myrskyiset ne ajat olivat, joina kolme Gezeliusta vaikutti. Nälänhätä, rutto ja sota pimittivät kaikki ilopuolet, mitä elämässä muuten olisi ollut tarjona. Kalvan kalsketta ja valitushuutoja kaikui Pohjolassa, niin että ainoastaan harvat jaksoivat ajatella nykyhetkeä kauemmaksi. Mutta keskellä sitä levottomuuden ja hädän aikaa nousivat Gezeliukset kylvämään kuolematonta siementänsä. Monen kodin hyllyllä on vieläkin Gezeliusten aikainen raamattu, virsi- ja rukouskirja. Lujissa mustissa kansissaan ovat ne vuosisadan toisensa jälkeen olleet ainoana sammumattomana valona, ainoana peittäättömänä toivona ja ainoana oppina, joka on näyttänyt kansallemme oikeaa tietä. Taistelukentillä käytetyt aseet ovat ruostuneet ja maatuneet mullaksi, vaakunat ovat kauhtuneet ja unhottuneet, sodan melskettä ei enää kuulu, mutta se, mitä Gezeliukset kylvivät, kukoistaa nyt alussaan ja kasvattaa, mitä ammoin sitte kuolleet piispat kaukaa tulevaisuudesta näkivät: kansakouluja ja kirjallisuutta. Kirkkoherra Härkman oli Gezeliuksen miehiä; sentähden hän kysyvästi ja kummastelevasti katsoi Eliakseen sanoessaan:

»Eikö meillä sitte ole jo kylliksi surua ja raakuutta, hätähuutoja ja epätoivon kyyneliä? Missä on enää raitista naurua? Missä on enää toivoa, joka luottaisi iloon? Kaikki on hävitettynä, raastettuna ja alastomana. Jumalaa eivät ihmiset usko enää olevan; hänen armonsa aurinko on heiltä sammunut ja he seisovat ainoastaan entisyytensä varjoina maan mullassa, tähystellen epätoivon hämärtämällä silmillä, eikö missään olisi heillekin hautaa. Nyt tarvitaan heille apua ja ohjausta. Jonkun pitää seisoa viittaamassa siihen voimaan, joka ei kukistu, vaikka kaikki muu kukistuisikin, ja opettamassa niille, joilla ei enää ole mitään toivoa, että se mitä he nyt tai vast'edes kärsivät, ei ole vain sattumusta.»

»Ja sekö opettaja Miihkali on?

»Jos Jumala tahtoo, pysyy hän sinä kuolinpäiväänsä asti.»

Elias ei siihen vastannut mitään, ja vaiti pysyi myös kirkkoherrakin. Omiin ajatuksiinsa vaipuneena katseli kumpikin tanssia, mutta heti sen loputtua virkkoi kirkkoherra:

»Hyvä on vielä nähdä raitista iloa, kohta se kyllä monelta haihtuu ja kuolee. Mitä meillä on peljättävänä ja toivottavana?»

»Jumala yksin tietää», vastasi Elias. »Toivoa ei meillä ole paljoa, vaan pelkoa sitä enempi. Kolmetoista vuotta on meidän miehiämme alinomaa viety vieraille maille sinne, jossa kuningas taistelee, ja Suomi on turvattomana ja suojoittomana; sotaväkeä on ainoastaan kourallinen ja senkin päällikkönä Lybecker.»

Synkältä todellakin näytti tulevaisuus silloin useimmista, mutta jokainen koetti pitää pahoja aavistuksia mahdollisimman kaukana, ett'ei hääilo olisi häiriytynyt.

V.

Karkulaiset.

Ilta oli jo tulossa, aurinko vaipui lähemmäksi taivaan rantaa. Punaisen hehkuva valo kultasi metsää, joka ääneti ja vakavana seiso i kääänkuin kuunnellen raivoisasti pauhaavaa koskea. Virta kuitenkin kosken alla vähitellen hillitsi kuohunsa, kunnes ne kaikki tasoittuivat niin tyveneksi pinnaksi, että siitä loistavan kirkkaina kuvastuivat kaikki rannan jyrkät metsäiset mäet. Aurinko laskeutui yhä alemmaksi ja yhä punaisemmalta loisti taivas, iltarusko loi punertavaa loistoa yli koko luonnon ja Nokian kartanokin sai siitä osansa. Vanha puutarha suhisi hiljaa, varjot pitenivät pitenemistään, siellä täällä näytti jo joku paikka pimeältä, mutta Kurjen hautakivi ikäänkuin ilosta punerti, siihen kun auringon viimeiset säteet vielä sattuivat. Hääjoukko iloitsi kartanon pihalla ja huoneissa; puutarhassa oli vain kaksi astuskelijaa, joilla ei alussa näyttänyt juuri paljon olevan puhelemista. Elias oli ohimennen taittanut oksan pensaasta, ja kun Miihkali pysähtyi Kurjen haudalle, alkoi hän ajatuksissaan hieroa pois sammalta, joka oli aikojen kuluessa alkanut paikoittain kasvaa hautakivelle. Miihkali katsoi uneksien iltataivaan loistoa ja seurasi silmillään punertavaa valoa yhä pitemmälle, kunnes hänen katseensa viimein pysähtyi hautakumpuun.

»Luuletko tuon vanhuksen olevan kanssamme tänään?» kysyi hän hiljaa vieressään seisovalta kumppaniltaan.

»Kenen vanhuksen? Kurjenko? Häntäkö tarkotat?» sanoi Elias vähän hämmästyneenä.

»Ketäpä minä muuta tarkottaisin. Mutta luuletko hänen näkevän meitä?»

»En tiedä. Minä en ole tullut sitä ajatelleeksi. Mitä sinä luulet?»

»En minäkään tiedä», vastasi Miihkali hiljaa, ajattelevasti katsoen kauas eteensä. Mutta heti hän vilkkaasti lisäsi: »Mikä vahinko, ett'emme näillä maallisilla silmillä näe noita näkymättömiä asioita, mitä on ympärillämme!»

Elias oli vähällä oudostuksesta hypähtää etemmäksi. »Oletko hullu!» sanoi hän. »Kiitä ennemmin Luoja, joka sinua niin paljon säälii, ett'ei anna sinun nähdä noita haudan kamalia olentoja! Sinä et ole koskaan ollut taistelukentällä etkä siis tiedä mitä kuolema on. Minä en ole liiaksi hemmoteltu enkä vaaraa pelkää, mutta semmoisten vastustajain edessä en tahtoisi mistään hinnasta seisoa.»

»Miksikä ne juuri olisivat vastustajia? Minä kuvailen mielessäni sankareita tämän elämän jälkeen niin kauniiksi ja ihaniksi, ett'ei kukaan kuolevainen ole lähimainkaan heidän vertaisensa. Haudasta lähtiessään on sankari sinne jättänyt itsestensä kaikki, mitä on ollut huonoa. Koko tuo syntinen haamu, joka seuraa ihmistä ja kätkee paremman puolemme, kaikki levottomuus, kaikki ikävöiminen ja kiihko on ainiaaksi poissa; puhdistettuna, levollisena ja kirkkaana on ihmisen kuolematon osa, se, joka on Jumalasta, ymmärrähän, ja katselee meitä, jotka vielä vaellamme täällä epä tietoisuudessa ja heikkoudessa. Juuri tänne tullessamme välähti kuin lentotähti sieluuni, ja silloin minä ajattelin Kurkea, miten hän nuoruutensa voimassa meni kohtaamaan vihollistemme maasta tullutta Pohtoa. Miksi emme eläneet silloin, Elias, että olisimme nähneet heidän taistelunsa? Hirvittävä hän lienee ollut katsella, tuo suuttunut jättiläinen, mutta Kurki ei säikkynyt, sankarillisuus loisti hänen silmistänsä, hän tiesi esiensä henkien katselevan taistelua ja maan tulevaisen kunnian ja menestyksen riippuvan hänen voitostansa. Ah, Elias, jospa mekin olisimme silloin saaneet olla kansalaistemme kanssa riemuitsemassa sinä voiton päivänä!»

»Ennemmin tahdon minä nyt olla mukana ja voittaa itse», vastasi Elias hiljaisesti, vaan uskaltavasti.

»Niinhän se on. Sinun sijassasi puhuisin minäkin aivan kuin sinä. Jos milloin kuulen sinun kaatuneen, etsin minä sinun lepopaikkasi ja koristan sen yhtä korkealla ja kauniilla kivellä kuin tämä. Minä siunaan sinua ja sinun tekojasi. Sinun pitää levätä rauhassa ja herätä Jumalan iankaikkiseen iloon.»

»Entä sinä itse?»

»Oh, eiminusta maksa puhua, mutta eiväthän kaikki synny suuria urhotöitä tekemään. Honka

kohottaa latvansa ylös pilviin sentähden, että se on honka, vaan sammal elää maassa sen juurella sentähden, että on sammal. Niin pitää ollakin. Mutta hyvä olisi maata sankarin unta ja herätä, niinkuin hän, joka ensin on voinut elää ja sitte voinut kuolla.»

Elias katseli häntä tutkien. »Mitenkä onkaan, Miihkali? Sinun silmäsi eivät näytä tänään iloisilta, päinvastoin, on käytöksesikin, juuri kuin huolet sinua painaisivat ennen aikaan.»

»Jos sinusta näytän synkältä», vastasi toinen, »niin kaiketi vaan sentähden, että sinun oma mielesi on pimentynyt. Sinä olet paljon synkistynyt tänne tulostasi asti. Tullessasi oli poskillasi purppuran hehku, mutta se katosi ja sinä seisot kalpeana kuin kuolema. Huomasin sen ihan selvään.»

He olivat ystävät, nämä molemmat, vaikka ijässä ja elämänvaiheissa oli paljokin eroa. Kun he ensi kerran olivat yhdessä, oli Miihkali vielä melkein lapsi ja katseli ihmetyksissään vanhempaa ystävää, jota varusteltiin sotaan. Eliaksesta oli Miihkalin tulinen rakkaus arvokkaampi, kuin se olisi useimmista muista ollut, sillä hän oli yksikseen ja turvattomana lapsuutensa ajan. Hänellä ei ollut koskaan ollut ketään, joka olisi heitellyt kukkia hänen tiellensä. Vaatimukset ja velvollisuudet olivat hänen ainoat muistonsa lapsuuden ajoilta. Miihkalille hän sentään ei huolinut yhtään teeskennellä, vaan vastasi vilpittömästi:

»Ehkäpä näitkin oikein, mutta älä siitä huoli; se oli vain lapsuuden unelma, joka kerrassaan haihtui.»

»Lapsuudenko unelma? Miksi et tullut ennen? Ehkäpä olisit sinä saanut omaksesi hänet, joka nyt on minun omani ainaisesti.»

Nyt vasta huomasi Elias, miten vähän Miihkali oli tiennyt. Hän melkein katui, että oli mitään sanonut, ja vastasi: »Unhota, mitä sanoin; älä anna sen himmentää kaunista valoa, joka kultaa maailmaa ympärilläsi. Olkoon se, mitä äsken kuultit, niinkuin ei sitä koskaan olisi sanottu eikä edes ajateltukaan.»

»Miksipä sanomatta; ei se haittaa. Elina on nyt minun eikä sitä voi muuttaa, ja hän on tyytyväinen näin. Mutta sen ei pidä rikkoa meidän ystävyttämme; mitä entiset ajat ovat rakentaneet, se pysyköön ainiaan.»

Elias vastasi luottavasti: »Kiitos, Miihkali! Kas, tässä on käteni pantiksi, että iloitsen siitä, mitä olet saanut. Mutta vielä sanon kerran: sinä et enää ole sama Miihkali kuin ennen.»

Elias oli heti huomannut muutoksen, mutta Miihkali ei tahtonut taikka oikeammin ei voinut itse sitä nähdä, ja rehellinen oli siis hänen vastauksensa. »Olisinhan minä koko ihme maailmassa, jos ajan levottomuus ei ulottuisi minun mieleeni, kun se kerran vaikuttaa kaikkeen muuhun. Kun koko maailma on poissa tasapainostaan, niin olisihan aivan selittämätön arvoitus, jos minä voisin elää onnellisesti ja rauhassa ja olla tyytyväinen itseeni ja kohtalooni.»

Elias ei siihen vastannut mitään. He kääntyivät ja palasivat muiden luo, mutta samassa kuului vilkasta huutoa pihalta. Joukko sotilaita näkyi marssivan pitkin tietä; jo voitiin erottaa heidän välkkyvät aseensa. Heidän saavuttuaan talon luo astui Miihkali heitä vastaan. Silloin tuli joukosta esiin sotamies, nosti kätensä kuluneeseen hatunrepaleeseen ja sanoi:

»Kysyisimme, sallitaanko tämän osan maan sotilaista asettua tähän levähtämään ja neuvottelemaan.»

»Neuvotella tässä kyllä saatte, ja mielelläni minä sanoisin tervetulleiksi armeijan miehiä, ell'ei teidän edellänne olisi levinnyt huhu, että te olette pettäneet esivaltanne ja unhottaneet velvollisuutenne.»

»Se huhu on valehdellut, herra!» vastasi sotamies. »Lybecker on pettänyt. Kuningas asetti hänet puolustamaan maata, mutta missä hyvänsä on vihollista nähty, on Lybecker aina käskenyt meitä luikkimaan pois tieltä, ja me olemme totelleet niin kauan kuin mahdollista, mutta eihän kukaan iänkaiken jaksa katsella, miten hän jättää toisen maanpaikan toisensa jälkeen vihollisten valtaan, edes koettamattakaan taistella.»

»Lybecker on kuninkaan ylin mies, ja ken hänestä luopuu, hän pettää maansa ja valtakunnan.»

Sotamiehen kasvot synkistyivät yhä enemmän. »Jos te olisitte seisonut meidän riveissämme», sanoi hän, »niin puhuisittepa aivan toisin.»

Sydämessään Miihkali kyllä myönsi sotamiehen olevan oikeassa, mutta pysyi kuitenkin jäykkänä ja sanoi: »Jos minä olisin ollut maan päällikkö ja nähnyt teidän karkaavan pois armeijasta, niin olisin ampunut kuoliaaksi jok'ainoan, sillä ken luopuu sotalipustaan, hän pettää maansa. Lybecker on Lybecker, mutta te olette suomalaisia sotamiehiä, ja niiden ei ole vielä koskaan kuultu pettäneen. Te olette tahranneet suomalaisten sotilasten nimen, mutta se tahra pitää pestä pois verellä. Takaisin lippujen luo, pojat!»

»Emme koskaan Lybeckerin luo!» vastasi sotamies ja hänen takanansa toistelivat sadat äänet:
»Emme koskaan!»

Miihkali oli hetkisen vaiti; hän hiukan mielti.

Silloin kuului sotilasten riveistä ääni: »Ruvetkaa te meidän päälliköksemme, herra! Me tiedämme, että te olette rohkea ja rehellinen mies.»

Valo leimahti papin silmistä, mutta hän vastasi hiljaa: »Ettehän te tunne minua enempää kuin minäkään teitä.»

Taaskin oltiin vaiti. Milloin mistäkin kurottui pää ylemmäksi muita. Tiheä jono laajeni ja harveni, jokainen tahtoi nähdä häntä, johon nyt luotettiin ja jonka tähden he nyt olivat tänne kokoutuneet. Joukossa oli myöskin Keuruun asujamia ja heistä joku sanoi:

»Me tunnemme teidät jo pienestä asti ja tiedämme, että jos te rupeatte meidän päälliköksemme, niin ette suinkaan pane sotamiestä kuormaa vetämään, milloin itse ratsastatte; te ette elä hyvin pappiloissa sill'aikaa, kun väkenne kärsii kankaalla nälkää; te elätte, kärsitte ja kuolette meidän kanssamme, sen tiedämme me, jotka olemme teidän kotiseudultanne, ja semmoista miestä me juuri tarvitsemme.»

Nämä sanat tulivat niin äkisti ja odottamatta ja sävähtivät kuin sähkö sen miehen ruumiin lävitse, jolle ne sanottiin, mutta hän seisoj näennäisesti tyynenä ja vastasi hiljaa: »Minä en ole mikään sotilas, mutta vaikkapa olisin kaikkein paraskin sotilas, en minä kuitenkaan rupeaisi päälliköksi niin kauan, kun hän elää, joka on sen viran saanut kuninkaan kädestä. Palatkaa hänen luoksensa, hän johtaa teidät taisteluun!»

Mutta siitä ei maksanut vaivaa puhua, sillä koko joukko huusi hurjasti: »Ei koskaan, vaan ennemmin helvettiin!» ja lisäksi kuului kirouksia ja hillittyjä uhkauksia, kunnes eräs keski-ikäinen sotilas astui esiin. Hänen kasvoissaan näkyi merkkejä entisistä taisteluista ja puoli vasemmasta kädestä oli poissa. Hän oli pitkävärtaloine, nuorena karaistunut taistelija. Tultuaan lähemmäksi hän sanoi:

»Te otatte kunnian ja arvon suomalaisten sotilasnimeltä ja käskette meitä pesemään verellä pois häpeämme, ja me vastaamme, että sitä me juuri pyydämmekin. Me emme ole paenneet taistelusta, vaan me läksimme pois armeijasta sentähden, että me emme saaneet taistella. Te istutte täällä rauhassa ja olette kaiketi istuneet kaiken aikanne; mutta jos olisitte niinkuin minä seurannut Lybeckeriä, silloin ehkä puhuisitte toisin. Minä olen ollut hänen johdettavanansa vuodesta 1704 asti ja tiedän, mikä mies hän on. Me seurasimme häntä, 14,000 miestä urhoollista väkeä Suomesta, ja olimme jo valmiina Pietarin valloitukseen, mutta Lybecker ei uskaltanut taistella. Venäjän sisämaahan päin hän ei myöskään uskaltanut lähteä, sillä siellä olisi saattanut joutua taisteluun; niinpä me kaikista voitoistamme marssimme Inkeriin nälkää ja kurjuutta kärsimään. Siellä Apraksin meidät karkoitti väärillä kirjeillä ja uhkauksilla meren rantaan, jossa Lybecker käski Ankarstjernan viemään kaikki joukot kotiin Suomeen. Amiraali vastusteli ja rukoili, mutta milloinkapas se viisaus mahtuu hullun päähän. Yhdeksänsataa miestä, jotka eivät ehtineet laivoihin, teki urhoollista vastarintaa venäläisille, kunnes heistä osa joutui vangiksi ja muut kaatuivat. Semmoinen oli Lybeckerin sotaretki siellä kaukana. Ei se mikään tarina ole. Ei, 3,000 uhratun sotilaan haamut voivat meidän vielä elävien kanssa todistaa sen. Ja miten hän johtaa meitä täällä?»

»Niinkuin piru! Kuin kavaltaja!» huusi joukko takaa.

Surullinen ja liiankin oikea kertomus Lybeckerin retkestä Itämeren-maakunnissa oli vielä enemmän kiihdyttänyt vihaa, niin että sotilaat olivat melkein raivoissaan. Mutta olivatpa kaikki muutkin harmissaan, että maan kohtalo nyt oli semmoisen konnan käsissä. Miihkali vastasi viimein:

»Minä tiedän teidän sananne todeksi. Lybecker ei ole täyttänyt kuninkaan eikä valtakunnan luottamusta; mutta jos talossa joku patsas pettää, niin ei siltä pidä kaikkien pettää, koska muuten koko rakennus kukistuu. Mädänneen, madonsyömän ja kelpaamattoman patsaan sijaan pannaan uusi, ja rakennusmestari, joka sen tekee, on laki. Se on rakentanut koko talon, se myös pitää kaikki koossa ja se tuomitsee, mikä on hyvää, mikä pahaa. Se se myös on tuomitseva päälliköt ja teidät. Katsokaas siis eteenne, ett'ei teitä lueta niiden joukkoon, jotka ovat tuottaneet maalle häviön.»

Silmänräpäykseksi vaikenä äsken vielä niin jäykkä joukko; kiihkeästi odotellen ja ikäänkuin oudon vedon voimasta katseli se edessänsä seisovaan puhujaan, mutta ei kukaan virkannut sanaakaan. Kun vastausta ei kuulunut, jatkoi vielä Miihkali:

»Minä en vaadi silmänräpäyksessä teidän vastaustanne, sillä ei ole yhtä helppo korjata ajattelematonta tekoa kuin tehdä se. Miettikää siis tarkkaan, mitä omatunto ja kunnia vaativat. Saatatte asettua tähän pihaan ja tuohon metsänrantaan. Huomenna auringon noustessa saamme tarkemmin keskustella taikkapa jo ehkä iltayöstäkin, sillä aika kuluu ja meidän täytyy ottaa siitä vaari. Minä

puolestani mietin, mitenkä paraiten saisin teitä puolustetuksi ja vapautetuksi teidät rangaistuksesta, kun palaatte leiriin, sillä tietysti te tarkemmin asiaa mietittyänne sinne palaatte.»

»Älkää sitä niin varmaksi uskoko!» kaikui ääniä joukosta.

VI.

Tuuliajolla.

Lähenevien ratasten ratina keskeytti kiistan, joka juuri oli alkamaisillaan uudestaan. Kaikki kääntyivät katsomaan portille päin, johon hevonen pysähtyi. Rattailla oli kaksi naista. Anteron äiti Iikka oli ajajana ja jäi vielä rattaille istumaan, jota vastoin nuori tyttö hypähti maahan ja katseli ympärilleen. Iikka viittasi häntä menemään asuinkartanoon, sanoen: »Mene vain tuonne, Alli, kyllä minä tulen perästä.»

Alli lähestyi ja tervehti ensinnä sotamiehiä. Hän katseli nopeasti ja tutkivasti heidän joukkoansa ja kysyi: »Missä on kuningas?»

Ja ikäänkuin kaiku kuului monesta suusta: »Kuningas!»

Tyttö viittasi portaikon päältä välkkyviä kilpiä ja katolla häilyvää lippua. »Hän on kaikei tuolla?» sanoi hän. »Minun pitää päästä hänen luoksensa.» Ja hän koetti asiastansa varmana raivata itselleen tietä ihmisjoukon läpi. Kohtapa hänet kuitenkin pysäytti Miihkali, joka nyt oli häntä lähinnä:

»Kuinka voitte luullakaan kuninkaan olevan täällä?»

»Missäpä hän olisi, ell'ei omien miestensä luona? Ovathan nämä kuninkaan miehiä. Jospa olisin löytänyt teidät ennen! Mutta nyt minun pitää mennä kuninkaan luo.»

»Kuningas on kaukana täältä, poissa vieraassa maassa.»

Allista, joka oli tullut kaukaa pohjoisesta eikä pitänyt muusta lukua kuin maan hädästä, kuului tuo vastaus uskomattomalta, ihan käsittämättömältä. Eikö oma maa ja kansa nyt ollut suuressa hädässä, eikö kuninkaalla ollut täällä kyllin kyllä tehtävää, ja hänkö, tuo hyvä kuningas, oli nyt poissa, muiden kansojen luona, joilla ei ollut mitään tekemistä Suomen hädän kanssa!

»Poissako?» sanoi tyttö. »Se ei ole mahdollista! Missäpä häntä nyt paremmin tarvittaisiin kuin Suomessa? Mutta tosiaankin», lisäsi hän, toiseen suuntaan ajatellen, »ettehän te tšekäläiset sitä tiedä. Te ette ole nähneet, miten paljo verta on vuotanut; te ette ole nähneet, miten paljo kyyneliä on tulvinut; te olette täällä lännen puolella, kaukana Venäjän rajoista, ja teillä on uskollinen ja urhoollinen sotajoukko turvananne, mutta meillä sitä ei ole. Meillä ei ole mitään apua. Kaikki on hukassa, ell'ei kuningas saa tietää kaikkea.»

»Mitä te sitte tahdotte häneltä, jalo neiti?» kysyi kirkkoherra.

»Apua! apua! Viholliset iskevät meihin kuin petolinnut. Monesta, monesta sadasta pääsin minä yksin pakoon.»

»Jos kaikki muut ovat surmatut, niin eihän kuningaskaan voi enää auttaa», vastasi kirkkoherra, enemmän vain jotakin edes sanoakseen kuin lohduttaakseen.

»Äitini vanhaa isää ei kukaan voi auttaa, hänet he hirttivät, mutta äitini, nuoret sisareni ja pikku veljeni sekä kaikki muut pitäjäläiset, jotka ovat elossa, vietiin orjuuteen. Voi, herra, orjuuteen, vieraaseen maahan. Sentähden minun pitää päästä kuninkaan luo.»

Niiden monien joukossa, jotka siinä seisoivat, oli tuskin yhtään, joka ei olisi säälinyt tätä tyttöä, jolla jo oli ollut niin paljon surua. Eikä kenenkään tehnyt mieli sanoa hänelle, miten turha oli toivoa mitään apua kuninkaalta.

Ainoastaan Miihkali lausui uudestaan, mitä jo ennen oli sanonut: »Kuningasta ette tapaa täällä. Hän ei ole Suomessa, vaan käy sotaa vieraassa maassa.»

Se oli kova isku hänelle, joka oli tullut niin pitkän matkan päästä ja jonka ainoana toivona ja ainoana

ilona oli koko ajan ollut, että täältä etelästä hän löytää kuninkaan ja että silloin korjautuu kaikki. Mutta täytyihän hänen viimein uskoa, mitä kaikki sanoivat. Surumielellä hän viimein kysyi: »Onko sitte missään kansaa, joka vielä enemmän tarvitsee hänen apuansa kuin me? Onko surulla vielä leveämmätkin siivet kuin täällä? No, kuka sitte pitää meidän onnettoman maamme puolta? Kuka on Suomessa kuninkaan sijassa?»

»Kelvoton piru! Kavaltaja!» kuului sotamiesjoukosta.

Alli kääntyi heihin päin ja vastasi vakavalla äänellä: »Se ei ole totta! Kuninkaan ensimmäinen mies ei voi olla muu kuin jalo sankari, ja hänen pitää kuulla minua.»

Silloin astui Yrjökin esiin ja sanoi: »Sanoa ajatuksensa sille miehelle tai rukoilla häneltä apua on turhempia vaivoja kuin linnun repiä höyhenensä lämmittääkseen niillä ilman viileyttä.»

Alli katsoi häneen kummastellen: »Mitä te tarkoitate?»

»Te saatte puhua sielunne väsyksiin ja tyhjäksi, mutta ette saa häntä koskaan vakuutetuksi.»

»Kuinka te voitte sen niin varmaan tietää?»

»Siitä minä sen tiedän, kun hänen päähänsä ei mahdu enempää, kuin siellä jo on, ja se on perin vähän.»

Mutta Alli ei voinut uskoa hänen sanojaan, vaan jatkoi luottavasti: »Minun asiaani ei tarvita monia eikä suuria sanoja, se puhuu itse puolestaan ja lämmittää hänen kylmän mielensä, niin että hän toimii sen vallan mukaan, jonka on saanut Jumalalta ja kuninkaaltansa. Sanokaahan vain minulle, minne päin minun on mentävä, että löytäisin hänet.»

Hän katseli ympärilleen ja toivoi ehkä vieläkin, että joku oli hänelle neuvova tien ja lausuva jonkun sanan lohdutukseksi; mutta sitä sanaa ei kuulunut, päinvastoin eräs sotamieskin sanoi:

»Jos te, neiti, tahtoisitte totella hyvää neuvoa, niin palaisitte kotiin samaa tietä, kuin tulittekin, sillä Lybecker ei auta ketään, ja kuningas on poissa vieraassa maassa.»

Se oli jo liiaksi. Allin rohkeus horjui ja hän sanoi, sydän surusta pakahtumaisillaan: »Älkää puhuko niin kovia sanoja, minä en jaksa kestää niitä.»

Hän siirtyi pois tieltä ja meni syrjään, huomaamatta, miten säälivästi häntä katseltiin. Hän oli luonnostaan vahva, mutta nyt oli häneltä kerrassaan riistetty kaikki toivo, eikä ainoastaan häneltä itseltään, vaan myöskin kaikilta rakkailta omaisilta ja monelta muulta, jotka kaikki hän oli uskonut saavansa pelastetuksi. Siinä uskossaan hän oli ollut niin luja, niin varma, ett'ei hänelle ollut edes aavistuksenkaan tavoin tullut mieleen, että niin oikea pyyntö voitaisiin jättää täyttämättä. Päinvastoin, arveli hän, oli kuningas ilolla rientävä sorrettujen avuksi ja vähääkään arvelematta vievä sankarinsa sinne, jossa maa heitä paraiten tarvitsi. Ja miten vallan toisin nyt oli kaikki käynyt! Maailma musteni Allin silmissä hänen istuessaan maassa, pää kättä ja penkkiä vasten, joka oli istuimena suuren pihlajan varjossa.

VII.

Huimapää.

Kaikki olivat äskeisestä keskustelusta vielä neuvottomina, kun Iikka riensi esille.

»Eikö kukaan ole nähnyt minun poikaani?» kysyi hän. »Ettekö tiedä, missä Antero on?»

»Antero?» virkkoivat miehet.

»Niin, juuri Antero. Huimapää Hämeenkyröstä, köyhä, vaan reipas, repaleinen, vaan pelottomampi kuin kukaan.»

Nuorukainen juoksi joukosta esiin. »Tässä minä olen, äiti!» vastasi hän.

»No hyvä toki, että vielä olet elossa!» riemuitsi Iikka. »Minä jo olen itkenyt monet kerrat ja luullut

sinun kuolleen.»

»Jopa vähällä olinkin kuolla», vastasi Antero ja katseli niin huolettomasti ympärilleen, kuin ne vaarat, joita oli kokenut, eivät olisi lainkaan koskeneet häneen. Mutta nyt hän sai muuta ajattelemista, sillä aivan arvaamatta ja mitään sanomatta otti Elias häntä niskasta kiinni. Kapteeni oli kovakourainen mies eikä juuri hellävaroin pidellyt nyt Anteroa, kun pudistellen sanoi:

»Niin, mutta etpä kuitenkaan kuollut, lurjus!»

Antero ponnisteli ja pääsi viimein irti. »No, no, mitä nyt, herra, kun tuolla lailla alatte?» kysyi hän ja vältteli Eliaksen kouria, ett'ei uudestaan joutuisi kiinni.

»Vai etkö tiedä, mitä tarkoitan?» kysyi Elias, aikoen uudestaan kouria Anteroa. »Et kaiketi myöskään muista, että minä lupasin sinulle selkään, ell'et ole ihmisiksi. Muistatko?»

»Miksipä en sitä muistaisi?» vastasi Antero huolettomasti.

»Hyvä, että edes sen muistat», jatkoi Elias; »sinä myöskin tiedät, että minä pidän sanani, ja mitä säästät, sen edestäsi löydät. Mitä kauemmin odotat, sitä suuremmaksi kasvavat korot. Valitse nyt itse, milloin selkääsi tahdot.»

Antero koetti kierrellä ja sanoi: »Koska minun pitää saada selkääni, niin olkoon menneeksi, mutta eipä kapteenin pitäisi kuitenkaan kuluttaa kruunun kalliita keppejä miehen selkään, joka ei sitä kunniaa ansaitse.»

Mutta iikka ei ollut yhtä maltillinen. Puoli tukahtuneella äänellä kysyi hän: »Mitäs se poika sitte on tehnyt, koska häntä pitää niin kurittaa?»

»Niin, sanopas itse, mitä olet tehnyt, ja ilmoita äidillesi, millainen poika hänellä on!» käski Elias.

Antero ei hätäillyt, vaan vastasi levollisesti: »Tigerstedt käski minua menemään niiden kanssa, jotka läksivät Orimattilaan hankkimaan kruunulle uusia hevosia; minun piti näyttää heille tietä ja auttaa muutenkin, miten osasin. Mutta mitäs siellä Orimattilassa oli? Ei enempää kuin minun tyhjässä kädessäni, paitsi muutamia konia, joista ei mihinkään ollut.»

»Vain niin», keskeytti Elias, »suitset ehkä eivät myöskään kelvanneet mihinkään, arvaan minä. Sinä niitä veit muutamia, mutta jok'ainoasta saat riittävän palkan.»

»Poika, poika, oletko varastanut kruunun suitsia?»

Hätäilemättä vastasi Antero: »Meidänhän piti millä lailla hyvänsä hankkia hevosia armeijalle, vaan Orimattilassa ei ollut, ne kun oli sieltä jo ennen otettu niinkuin kaikkialta muualtakin. Venäläisillä yksin oli hevosia ja sinne minä läksin, mutta mitenkä minä olisin voinut taluttaa kasakkain rajuja hevosia paljaasta turvasta; tarvitsin minä suitsia yhtä hyvin kuin muutkin.»

Elias tunki Anteroa ainoastaan tuosta Orimattilan matkasta sekä nuorukaisen yleensä huononlaisesta maineesta. Hän sentähden heti päätti, että koko tuo vaellus venäläisten leiriin oli vain turhaa jaaritusta, ja sanoi vihastuen: »Nyt valehtelet, vekkuli; mutta maltahan, kyllä me sinusta ajamme pois koiruuden!»

Antero astui muutaman askeleen taapäin, päästäksensä turvaan Eliaksen kourilta, avasi paitansa kauluksen ja veti poveltaan esiin hienotekoiset suitset, joissa riippui hopeakello. Ne olivat riippuneet hänellä kaulassa ikäänkuin kalliina muistomerkkinä; nyt hän otti vitjat ja kellon käteensä ja ojensi ne Eliakselle.

»Tämän minä otin kasakalta», sanoi hän. »Se oli heidän paraalla hevosellaan, joka oli kenraalin ratsu.»

Elias tutki suitsia ja pientä hopeakelloa, joka lakkaamatta kilisi. »Nämä ovat venäläiset suitset», sanoi hän. »Kellossa on venäläinen kirjoitus, luultavasti omistajan nimi. Mistä sinä nämä sait?»

Antero otti takaisin suitset ja alkoi kilistellä kelloa, iloiten kuin lapsi. »Kuulkaas, miten se helisee!» sanoi hän, huomaamatta mitään muuta.

»Mistä sinä ne sait?» kysyi taas Elias.

Antero katsahti ylös; hänenhän pitikin nyt vastata puolestansa, ja hän sanoi: »Samana yönä, kun karkasin teidän suitsinenne, menin suoraa tietä alas Pyhtäälle, jossa 2,000 venäläistä ratsumiestä majaili. Heidän hevosensa olivat syömässä niityillä ja valoisana kesäyönä oli niitä helppo pyydellä heittosilmukalla. Otettuani kiinni muutamia sain koko seitsemän yht'aikaa metsään, kun näet joitakuuta tuli itsestäänkin toisten jäljestä, jos meitä olisi ollut useampia, olisivat ne kaikki nyt suomalaisten

leirissä.»

»Saitko sinä siis hevosia?»

»Sainpa kuin sainkin ja olisin voinut saada vielä enemmänkin.»

»No, kuinka sitte viimein kävi?»

Antero punoskeli suitsia, juurikuin ne olisivat olleet pääasia, mutta vastasi kuitenkin: »Kun seuraavana yönä palasin ottamaan vielä useampia, onnistui pyynti alussa hyvästi. Minä olin yhden selässä ja kolme oli minulla nuorassa; vaan yht'äkkiä alkoi joku leirissä viheltää ja vinguttaa, ja silloin kaikki hevoset palasivat sinne.»

»Ja sinäkö myös?»

»No, enpä niinkään vähällä. Minä heittäydyin maahan hevosen selästä ja aioin juosta matkoihini, vaan silloin jo venäläiset saivat minut kiinni.»

»Mutta pääsitpähän kuitenkin viimein pois», riemuitsi Iikka, kun rakas poika seiso i edessä ilmi elävänä.

»Äläpäs luule olevan niinkään helpon päästä, kun kerran joutuu venäläisten kynsiin», mutisi Antero ikäänkuin häpeissään, että oli antautunut kiinni. »He tarvitsivat minua ja sentähden minua ei heti hirtetty. Kolmekymmentä miestä läksi Pyhtäältä Ruotsin Pyhtäälle eivätkä he malttaneet kiertää ympäri maantietä myöten, vaan minun muka piti opastaa heidät koskien ohitse. Me olimme kaikki samassa lautassa, mutta niistä kolmestakymmenestä miehestä ei ole elossa muita kuin yksi. Minä vein heidät kosken kuohuihin ja sinne he jäivät. Hei pois tieltä kaikki, joita ei pidä olla olemassa!» huusi nuorukainen hurjasti ja viuhtoi käsillään, niinkuin olisi tahtonut taistella koko maailman kanssa.

Mutta kirkkoherra ei uskonut olevan luottamista Anteron sanoihin. Totuus on harvoin pyhä mieronkiertäjille. Sentähden hän epäillen kysyi: »Jos veit venäläiset koskeen, niin tottahan itsekin sinne jouduit, mutta mitenkä et sinä kuollut niinkuin muut?»

»Siinä, johon suvanto loppuu, on kiviä vedenpinnassa. Minä hyppäsin niille ja potkasin veneen edelleen koskeen. Pyörre sen tempasi ja nyt ovat kaikki pohjassa. Ei Antero ole muita huonompi, hän surmasi kolmekymmentä miestä yht'aikaa! Ken ei usko, saa mennä onkimaan venäläisten ruumiita. Eivät lohet vielä ole ehtineet kaikkia syödä.»

Tämän sanottuaan poika otti hatun päästään ja alkoi heitellä sitä ilmaan.

»Herranen aika, miten suuri reikä sinulla on päässä, poikaseni!» huusi Iikka, huomaten pojan päässä paikan, jossa verinen tukka törrötti avonaisen haavan ympärillä. »Kyllähän minä jo arvasin, että jotakin oli tapahtunut. Olipa hyvä, että tulit, niin saan minä auttaa sinua. Mutta täällä emme enää saa viipyä, sillä hevosta jo odotetaan. Tule pois minun kanssani.» Ja Iikka yritti lähteä, mutta Anterolla ei näyttänyt olevan halua lähteä hänen kanssansa.

»Vähäpä tästä naarmusta lukua. Eihän siitä enää verta juokse; kohtahan se jo paranee.»

»Mistä sait reiän päähäsi?» kysyi Elias.

»Sieltä se tuli kosken terävistä kivistä, kun hengen edestä ponnistelin maalle.»

»Entä hevoset, jotka otit ensi yönä, annoitko ne takaisin?»

»Sinnehän ne minulta jäivät Pyhtään metsään, mutta en tiedä, miten niille sitte on käynyt.»

»Hm», sanoi Elias, »vastoin sääntöä tosin on karata palveluksesta ja varastaa kruunun suitsia. Sinun olisi edes pitänyt sanoa, mihin aioit mennä; mutta kuin otit seitsemän hevosta ja sitä paitsi surmasit kolmekymmentä miestä yhdellä iskulla, niin pitäähän sinun siitä saada palkinto, ja sentähden voit päästä selkäsaunasta ja saada sen sijaan kiitosta. Mutta annapa nyt olla viimeinen kerta varastaa omalta väeltä.»

Antero leikki huolettomasti venäläisellä leikkikalullaan, mutta Iikka sieppasi häntä käsivarresta, sanoen: »Lähde nyt pois!»

»Annahan minun olla täällä muiden kanssa», pyyteli nuorukainen, hänen mielestään kun ei ollut yhtään kiirettä.

»Vai niin, vai et sinä huoli lähteä minun kanssani!» sanoi Iikka. »Minä olen etsinyt sinua puolen maailmaa, kyselyt sinua Jumalalta ja ihmisiltä, ja nyt et sinä lähde pois, vaikka tiedät, ett'en minä saa

viipyä hevosen tähden.»

»Eihän teillä ole minulle tilaakaan kärrissä», sanoi Antero kierrellen, haluton kun oli lähtemään, vaikka kuitenkin mieli teki vanhan tavan mukaan vielä tottelemaan äitiä, häntä ainoata, joka vielä huoli hänestä ja jolle hän ainiaan oli ainoa poika. Iikka puolestaan olisi mielellään mennyt vaikka kuolemaan pojan edestä, vaan oli nyt taipumaton ja sanoi jyrkästi:

»Älä ollenkaan kiertele. Ikäänkuin et voisi istua pohjalla, kun vielä jäsenesi ovat niin pehmeät ja notkeat. Ei sinun tarvitsekaan seurata minua etemmäksi kuin Karkkuun. Sieltä saatat palata sotaväkeen, vaan nyt lähdet vain mukaan.»

Kaikki muut odottelivat vaieten tämän pikku riidan päätöstä, jota kesti äidin ja pojan välillä. Antero seiso i vielä epä tietoisena, sillä sen lisäksi, että hän mielellään olisi viipynyt täällä toisten luona, häntä myöskin vähän harmitti antaa perää kuin pikku lapsi, vieläpä kaikkien miesten läsnäollessa. Rakkaus äitiin kuitenkin vaikutti ja näytti jo olevan aivan voittamassa, kun ääni kuului miesjoukosta sanovan:

»Katsotaanpas, eikö hamevalta vain voita!»

»Hamevalta!» tiuskasi Iikka, varsin hyvin ymmärtäen mitä sillä tarkotettiin. »Olisikohan ehkä vahingoksi pojalle totella ja seurata minua? Taikka olisitteko te liian hyvä tottelemaan äitiänne, vanha koni? Ettekö luule minun tuntevan teitä, Ylikylän Arppi, tai tietävän, millainen mies te olette. Mutta samapa sekin; mutta kuka teidät synnytti ja kasvatti, ell'ei äitinne, kuka pesi teidän rääsijänne ja opetti teille ihmistapoja, ell'ei äitinne, kuka vei teidät kirkkoon ja kuka hankki teille vaimon, ell'ei juuri oma äitinne?»

Iikan riitakumppani ilmestyi nyt miesten ensi riviin. Hänen lyhyt, kuivannäköinen vartalonsa oikasihe riemuiten suuremmaksi ja ajelemattomat kasvot, joissa oli selviä sekä tupakan että viinan merkkejä, irvistelivät tyytyväisesti, kun hän vastasi: »Vaimo olisi kyllä voinut olla saamattakin, hänet minä antaisin kelle hyvänsä.»

Miehet nauroivat, vaan Iikka kiivastui yhä enemmän. »Sen kyllä uskon», tiuskasi hän, »sillä silloin saisitte te vallita viinapulloa niinkuin kuningas valtakuntaansa. Mutta kukapa teidät sitte korjaisi kotiin maantieltä? Kuka pistäisi teidät salvan taakse markkinapäiviksi, niin ett'ei teidän tarvitse muiden juoppojen kanssa saada selkäänne raastuvan pihassa? Kuka tulisi väliin ja pelastaisi henkenne, kun tappelette Alikylän miesten kanssa ja ne ovat vähällä piestä teidät hengiltä? Jokohan sen mies tekisi? Eipä suinkaan; miehet kyllä pysyvät kaukana, mutta vaimo se juuri on tehnyt ja tekee, että vielä olette edes semmoinenkaan, kuin nyt olette.»

Arppi seiso i aivan ällistyksissään tuosta saarnasta, jos he vain olisivat sattuneet olemaan kahden kesken, niin olisi Arppi kyllä selvittänyt asiat kerrassaan, mutta tässä nyt ei sopinut ruveta Iikkaa ojentelemaan. Sentähden hän kerran henkäsi syvään ja sanoi vieläkin huohtaen: »Ohhoi, helpompi on tukkia korvansa räiskyvältä näreeltä kuin akan sähisevältä kieleltä.»

Mutta toiset miehet eivät näyttäneet aikovan niin vähällä päästää Iikkaa voitolle, sillä joku sanoi uhitellen:

»Luettelkaapa, Iikka, kymmenen miestä, joiden kanssa ette olisi ollut riidassa!»

Vaan Iikkakin oli jo saanut riidasta kylläkseen; hän vastasi kartellen ja lempeämmällä äänellä: »Te ette ainakaan tule niiden lukuun, jos ette jätä minua rauhaan.»

Herrat olivat seison eet erillään neuvottelemassa, mutta kun riidasta ei ruvennut loppua tulemaankaan, astui kirkkoherra esiin ja huusi: »Hiljaa! Ettekö häpeä riidellä täällä vieraassa talossa?»

Väkijoukko oli vaiti, mutta Antero sanoi äidilleen: »Tulkaa pois, äiti, minä tulen teidän kanssanne. Ei täällä niin erinomaista ole, että kannattaisi itkeä erotessa.»

Nyt Miihkali sanoi kuuluvalla äänellä: »Ei ainoakaan saa lähteä pois joukosta eikä mitään muuta tietä ole lupa astua kuin sitä, joka vie armeijaan. Aikaa teillä kyllä on neuvotella.»

Vaan sitäpä juuri ei ollut, sen Iikka tiesi, kun oli luvannut paluuttaa heti hevosen isännälleen. Sentähden hän taipuvasti sanoi: »Minun täytyy lähteä, vaan jää sinä muiden luo.»

»Noidenko, jotka pilkkaavat teitä ja minua?»

»No, mene nyt vain, kyllä minä sinut aina löydän.»

Antero heilautti päätään, niin että tukka löyhähti, ja sanoi: »No niin, voipihan tuota olla miten hyvänsä aina aikanansa.» Ja hän juoksi pois ja toi pian hevosen. Iikka sill'aikaa meni

matkakumppaninsa luo, joka yhä vielä istui maassa, pää käden nojassa. Iikka pudisteli häntä vähän, kunnes tyttö aukasi silmänsä.

Alli nousi ylös, vaan horjui. »Minä olen niin kipeä», sanoi hän, »Koko maailma pyörii silmissäni; en minä jaksa seisoa.»

Iikka neuvoi häntä jäämään, mutta viimeiset voimansa ponnistaen vastasi tyttö: »Tänne minä en huoli jäädä, täällä ei minulla ole mitään tekemistä.»

Molemmat naiset nousivat kärreihin ja läksivät ajaa rämistämään Karkkua kohti.

VIII.

Kirkkoherra.

Sotamiesjoukko seiso vielä epäilevänä, toinen toistaan kysyvästi katsellen. Viimein sanoi Arppi: »En minä tiedä muuta kuin että olimme tyhmät, kun tulimme tänne.»

»Minä sanoin samoin», vastasi toinen.

»Eihän tuo liene liian myöhä nytkään palata», sanoi kolmas.

Herrat kuulivat joka sanan ja käsittivät, että aika oli täpärällä. Miihkali astui joukon eteen jäykkänä ja suorana.

»Mitä minä kuulen!» alkoi hän. »Ettäkö joillakuilla on vieläkin pahoja aikeita ja vehkeitä mielessä. Tiedättehän, että minä olen seurakunnan sielunpaimen, ja koska te minun mielestäni olette eksyneitä lampaita, niin on minun asiani ottaa selko teidän kristillisyyden taidostanne ja palauttaa teidät oikealle tielle. Onkohan teillä kaikilla selvänä, mitenkä huoneentaulussa sanotaan alamaisten velvollisuuksista esivaltaa kohtaan? Asettukaa riviin! Minä kyselen jok'ainoa teistä ja tutkin sielun ja sydämen, sillä siitä kaikki riippuu. Asettukaa riviin, sanon minä.»

Joukko alkoi liikkua, mutta rivejä siitä ei syntynyt, sillä kukaan ei tahtonut jäädä ensi riviin. Väki aaltoili edestakaisin, vaan viimein työnnettiin Arppi esiin huutaen: »Te olkaa edessä, sillä kaikkihan onkin teidän vikanne!»

Arppi koetti väkisin työntäytyä taaksepäin, mutta Antero seiso juuri takana, pitäen käsiään hänen olkapäillänsä, ja muuri oli kummallakin puolella tukeva. Arppi ei päässyt mihinkään ja hädässään hän ryhtyi pyytämään armoa: »Päästä minut, Antero, saat kolme ryyppyä, jos asetut ensimmäiseksi.»

»En minä juo», vastasi Antero.

Arppi veti vanhan villahuivin kaulastaan ja kaivoi hajalliset lapaset taskusta. »Nämä saat, hyvä, kelpo Antero. Päästä minut, enhän minä voi seisoa tässä.»

»Seisokaa vain hiljaa, ukko. En minä uskalla tulla eturiviin.»

Arppi väentelihe tuskissaan, mutta Antero piti voimakkain käsin häntä kiinni, ja ollen pitkä mies saikin hän ukon helposti hillityksi. Arpin hätä kasvoi kasvamistaan. »Minä sanon sinulle, Antero, sieluni autuuden kautta», vakuutteli hän, »että saat kapin rukiita, kun pääsemme sodasta kotiin, tai jos et huoli odottaa, niin käske äitisi mennä minun muijani luo ja ottakoon sen korean ryijyn, jonka saimme anopiltamme. Iikka ottakoon ryijyn ja sinä saat pitää sen kuolinpäivääsi asti.»

»Hiljaa ja vaiti, ettekö näe, että pappi jo tulee?» kuiskasi Antero, ja oikeassa hän olikin. Synkän ja vakavan näköisenä lähestyi Miihkali sekä seisattui Anteron ja hänen uhrinsa eteen.

Arpin polvet vapisivat; hän alkoi sovittelua sormiansa ristiin. Ei ollut leikkiä tuo seisominen ensimmäisenä papin edessä, kun tunnossaan tiesi joutuvansa niin toisessa kuin toisessakin asiassa häpeään koko joukon edessä; ehkäpä vielä jalkapuuhunkin, ell'ei kirkkoherra tahtonut käyttää armoa oikeuden sijasta, eikä hän nyt suinkaan näyttänyt lempeältä, sen voi kuka hyvänsä huomata. Tuskanhiki nousi Arpin otsalle ja hän huohti kovaan: »Voi, voi, jospa edes muija olisi tässä! Hän seisoi ensinnä.»

»No, mitenkä on?» kysyi Miihkali, turhaan odotettuaan rivien järjestymistä. »Mitenkä on

huoneentaulussa? Ei ole esivalta muutoin kuin Jumalalta», ja hän luki koko kehoituksen tarkoilleen, pannen eri painoa sanoihin, että esivalta ei miekkaa hukkaan kannan, vaan on Jumalan palvelija ja kostaja rangaistukseksi sille, joka pahaa tekee. »Niin sanotaan huoneentaulussa.»

Ei sanaakaan vastattu siihen opetukseen. Voimalla lausutut sanat olivat nähtävästi vaikuttaneet vastahakoisimpiinkin. Puhujakin oli vaiti, mutta hänen katseensa tutkisteli edessä seisovaa miesjoukkoa. Koko hänen sielunsa voima leimusi tänä hetkenä tottelemattomia vastaan; ääni oli vahva ja sointuva, kun hän muutaman silmänräpäyksen jälkeen taas puhui:

»Samassa huoneentaulussa sanotaan: Muistakaa opettajianne, jotka teille ovat puhuneet Jumalan sanaa; heidän uskoansa te seuratkaa! Olkaa opettajillenne kuuliaiset ja seuratkaa heitä, sillä he valvovat teidän sielujanne niinkuin ne, joiden niistä pitää tekemän luku, että he sen ilolla tekisivät eikä huokauksella; sillä ei se ole teille hyödyllinen. Koska minä nyt olen teidän opettajanne ja näen, että te ette tahdo kulkea sitä tietä, kuin minä teille näytän, vaan pidätte itseänne kaikista viisaimpina, vahvimpina ja mahtavimpina maassa, niin minä sanon teille, että tuo mahtavuutenne ei ole pysyvä. Myrskyssä, joka nyt kulkee ajassa, murrutte te kuin ruo'ot ja Korkeimman ääni huutaa teille taivaan pilvistä: Minä Herra, se on minun nimeni, enkä minä anna kunniaani toiselle, en myöskään jumaluuteni ylistystä. Älköön viisas kerskatko viisaudestansa, älköön väkevä kerskatko väkevyydestänsä, älköön myös rikas kerskatko rikkaudestansa; vaan joka tahtoo kerskata, niin kerskatkoon siitä, että hän tietää ja tuntee minut, että minä olen Herra, joka teen laupeuden, oikeuden ja vanhurskauden maan päällä; sillä se minulle kelpaa, sanoo Herra. Minä teidän opettajanne, neuvon nyt teitä parannukseen, sillä raskasta on ylpeän sydämen nöyrtyä, vaan parempi se kuitenkin on kuin musertuminen. Niinpä nyt nöyrtykää Jumalan väkevän käden alle, että hän teitä ajallansa korottaisi. Katuvaista sydäntä ei kenenkään tarvitse katua, sillä hänelle sanoo Jumala: Älä pelkää, sillä minä olen sinun Jumalasi, minä vahvistan sinua, minä autan sinua ja tuen myös sinua vanhurskauteni oikealla kädellä. Niin, huomatkaa tarkkaan, vanhurskaus ennen kaikkea, rehellisyys elämässä ja käytöksessä. Nyt sen tiedätte; mutta nyt minä kysyn, aiotteko totella minua vai ettekö!»

Kaikki olivat ensin vaiti, mutta kohta alkoi kuulua kuiskauksia, ja viimein sanoi joku joukosta: »Kyllähän me mielellämme tahtoisimme totella teitä, herra kirkkoherra, jos vain tietäisimme, ett'emme itse saisi siitä häpeää ja vahinkoa.»

Ja kohta sen äänen jälkeen virkkoi toinen: »Ehkä se niin on, kuin te sanotte, herra kirkkoherra, että olisi paras palata.»

»Hm, vai niin», vastasi Miihkali, »teidän joukossanne on siis kunnan miehiäkin, mutta kuinka sinun asiasi on, Arppi? Mitä sanoo huoneentaulu alamaisille?»

Arppi oli painua maahan.

»Jokainen olkoon», alkoi Miihkali autella, »no? Jokainen olkoon — esivallalle — jolla valta on — alamainen.»

Arpin tuska oli jo kasvanut korkeimmilleen; vapisevin käsin tarttui hän Miihkalin kaapun helmaan, suuteli sitä ja sanoi: »Herra kirkkoherra, olkaa niin hyvä ja armahtakaa; minä luulen että me palaamme.»

»Hyvä!» vastasi Miihkali.

Neljäs mies tuli nyt esiin, sanoen: »On meitä täällä montakin, jotka ajattelemme, että ehkä oli liian hätäistä lähteä pois armeijasta, ja me palaisimme kyllä sinne, jos vain tietäisimme, ett'ei rangaistus tule suureksi ja ett'ei meidän tarvitsisi peräytyä.»

»Ne ampuvat meidät!» huusi toinen ja hänen kumppaninsa kohta lisäsi: »Meidän veremme tulee teidän päällenne, herra kirkkoherra!»

»Teidän verenne», vastasi Miihkali, »ei tule enempää minun päälleni kuin minunkaan vereni teidän päällenne. Lähtekäämme yhdessä armeijaan; minä puhun siellä teidän puolestanne eikä mikään rangaistus ole kohtaava teitä, ennenkuin se ensin kohtaa minua. Mutta jos niin on, ett'ei täst'edes enempää etsitä taistelua kuin tähänkään asti, jos toiveet yhä enemmän synkistyvät, jos laki ei tee mitään, vaan Lybecker pysyy virassaan, niin minä lupaan hankkia teille päällikön taikka rupean siksi itse. Sitte me teemme mäillä ja laaksoissa, mitä voimme. Tyydyttekö tähän ehdotukseeni?»

»Tyydymme, kyllä me tyydymme!»

»Aluksi teidän kuitenkin täytyy lähteä palaamaan ilman minua, sillä on kuulutettu ruokavarain ja vaatteiden keräys nostoväelle, joka näinä päivinä tulee pohjoisesta päin. Pirkkalan kirkolla otetaan tavaroita vastaan laajalti naapuripitäjistä, ja minun pitää toimittaa kaikki aikansa täältä edelleen

armejaan. Muutamissa päivissä pitää kaikki olla tehtynä, ja silloin minä riennän teidän jälkeenne, niin että yhdessä saavumme Hämeenlinnaan. Onko se oikein ja hyvin?»

»On, on!»

»No hyvä. Minä vielä neuvottelen kanssanne, vaan jättäkäämme piha rauhaan.»

Tylyn joukon kasvot olivat jo kirkastuneet. Uusi toivo oli alkanut koittaa ja se teki myöskin kaikkien mielet virkeämmiksi. Monta suostumussanaa kuului puoliääneen lausuttavan; mutta nuori sielunpaimen ei siitä pitänyt lukua, vaan astui ajatuksissaan ja vaiti pois pihasta ja koko sotilasjoukko seurasi häntä. Nyt alkoi ystävällinen neuvottelu, ja ennen yön tuloa jo joka mies, niin nuorin kuin vanhinkin, oli luvannut palata leiriin.

IX.

Pappilassa.

Pirkkalan kirkko ei aina ole ollut siinä paikassa, jossa se nyt on kauniilla mäellään. Ennen muinoin oli se Pyhäjärven toisella puolen, »Hämeen puolella». Vuonna 1863 hankki seurakunta punaiseksi maalatun aidan sen paikan ympäri, jossa kirkko oli ennen ollut, ja alttarin entiselle paikalle päätettiin pystyttää valurautainen risti. Niinpä Pirkkalan vanha kirkko nyt on vain tarinana, unelmana; mutta 1713 ei ollut niin; silloin se, mikä nyt on mennyt ja unhottunut, oli paraillaan olemassa.

Pappilassa oli kaikki rauhallista; päivä oli kulunut tavallista hiljaista menoaan. Suuressa tuvassa joudutti Maija Liisa illallista. Ilta lähestyi ja lehmät olivat jo tulossa, olihan hän jo kauan kuullut paimenpojan tutun äänen tuolta etäämpää. Tuli leimusi hiljaa padan alla ja vähitellen jouti se sammumaankin, sillä nauriit olivat melkein valmiit ja kypsät. Tuli väheni vähenemistään liedestä ja vähenipä savukin, joka tuprusi piipusta talon matalan turvekaton läpi, ja räystästen alla lirittelivät pääskyt iltalauluaan. Ryhmäke kukkasias kasvoi ikkunan alla ja ne jo alkoivat vetää lehtiään kokoon yöksi; pellavan sinikukat kallistivat päänsä lepoon.

Talon nuori emäntä yritteli myöskin lopettaa työtänsä. Hän oli koko päivän istunut auringonpaahteessa kitkemässä papumaata, joka oli liian kauan saanut hoidella itseään ja sentähden jäänyt korkean rikkaruohon peittoon. Vaan vielä kuitenkin päätti emäntä hetkisen jatkaa; eiväthän miehetkään olleet palanneet pajasta, joka oli vähän matkan päässä aivan pappilan ohi kulkevan maantien varrella. Kilkkis, kalkkis, kuuluivat vasarain iskut alasinta vasten, punaisen kellertävä valo paistoi yhä kirkkaammin pajan avonaisesta ovesta ja kipunoita lenteli joukottain savupiipusta ylös ilmaan. Tiki, taki, kuului taas vähän ajan perästä, mutta nyt heikommin ja toisella äänellä. Elina kääntyi katsomaan pajaan päin. Takominen näytti jo loppuneen, mutta nyt pajamiehet kengittivät hevosta. Jaakko piti jalkaa ja kirkkoherra itse löi kenkää kiinni.

Sitte vaikeni kaikki työ, niin ett'ei mikään ääni häirinnyt rauhaa, joka vallitsi koko seudussa. Mutta eipä sitä kauan kestänyt; paimenpojan torvi kajahti uudestaan ja aivan läheltä, ja äänet kaikuivat moneen kertaan ympäristön metsistä. Hän soitti tervehdyslauluaan ja tuolla hän jo ajoikin pappilan neljää lehmää, jotka itsestään kääntyivät ennestään tutulle kujalle, joka vei hernepellon ja paloon tehdyn naurismaan välitse. Nyt Miihkalikin läksi pajalta kotiin käyden papumaan ohitse. Elina nousi ja meni häntä vastaan; yhdessä astuivat he siitä aina esitupaan asti, josta eri ovet veivät perälle kahteen kammariin eli isäntäväen huoneihin. Tätä esihuonetta pidettiin sekä salina että ruokahuoneena. Porstuan toisella puolella oli väentupa sekä niin sanottu »matkakammari» vieraita varten, joita sattui käymään ja yöpymään pappilassa. Kesäiseen aikaan oli väentupa ainoastaan kokouspaikkana ja ruokahuoneena, sillä väki asuskeli mieluisimmin viileillä ylisillä ja luhdeissa.

Maija Liisa oli jo ulkona lehmien parissa. Miihkali ja Elina pesasivat työn lian käsistään, jonka jälkeen Elina toi vadillisen keitettyjä nauriita ja työnsi suolakalan lähemmäksi miehensä istuinpaikkaa. Miihkali tuli nyt ja luki lyhyen ruokaluvun; molemmat kävivät istumaan, Miihkali leveälle, seinään kiinnitetylle penkille pöydän yläpäähän ja Elina tuolille pöydän sivulle. Hyvältä heidän välinsä näytti.

»Miten lämmin sinulla on», sanoi Miihkali, ystävällisesti katsellen vaimoansa.

»Ei nyt enää», vastasi Elina hymyillen. »Päivällä tuo oli kuumanlainen ulkona, sillä eipähän niistä pavuista liene siimestä ollut, mutta nyt onkin kaikki kitketty ja sitä paitsi on minulla nyt katsottuna hyvä

paikka ruusupensaillemekin, kun ne syksyllä tulevat Nokiasta.»

»Mistä sitte?»

»Sinun kammarisi ikkunan eteen, vähän viistoon, lähelle vanhaa vaahteraa me ne panemme. Siinä ne ovat etelän puolella ja sehän niille onkin hyvä, sillä ruusut tarvitsevat päivän paistetta, kuten tiedät.»

»Niin, ja lihavaa, hyvää maata, ja sitä ne myöskin saavat.»

Elina katsahti rukoilevasti mieheensä. »Ehkä sopii viedä vähän samaa maata haudallekin? Minä ajattelin, että jaamme sen valkoisen pensaan ja viemme siitä puolen hautausmaalle.»

»Miksikä juuri valkoisen? Etkö ennemmin vie sinne punaisia ruusuja? Nehän ovat paljon kauniimmat; eikö sinustakin, vai mitä?»

»Ell'ei kauniimmat, niin ainakin yhtä kauniit, vaan toisella tavalla. Minusta eivät kuitenkaan punaiset ruusut sovi vainajille.»

»Ehkäpä oletkin oikeassa. Mutta tuskinpa sentään. Riippuu näet siitä, ken on kuollut. Minä tahtoisin mielelläni ansaita haudalleni punaiset ruusut; se ajatus ilahuttaisi minua eläessäni, mutta eihän se niin käy.»

»Miksi ei? Jos minä jään eloon sinusta, niin istutan sinulle punaisen ruusupensaan.»

»Älä tee niin», vastasi Miihkali leikillisesti, »sillä silloin minun täytyy palata sanomaan, ett'en minä sitä ollenkaan ansaitse.»

»Huh, miten kamalasti sinä puhut!»

»No, jos minä elän kauemmin, niin enhän minä sitä silloinkaan saa», vastasi hän leikillä.

»Kyllä sinä sen kuitenkin saat! Annas kun sanon, miten minä uskon käyvän. Sinä elät vanhaksi mieheksi. Uuden ajan kansat kuuntelevat sinun viisauttasi, kun sinä pitkästä elämäkokemuksestasi opetat heille, että ihminen voi saada aikaan suuria asioita, jos vain tahtoo, ei kuitenkaan itsestään, sillä hän kulkee kuin sumu elämän läpi, ell'ei Iankaikkisen käsi häntä ohjaa eikä hän täyty sen tahtoa. Kun sitte vaivut kuoleman uneen, niin jälkeenjäävät istuttavat punaisia ruusuja haudallesi ja panevat pehmeää, vehreätä sammalta ympäri ja sanovat: Hyvästi maatkoon hän, joka on lohduttanut ja opettanut niinkuin hän. Kukapa tietää», jatkoi Elina surumielisesti hymyillen, »ehkä saan minä itse joskus istuttaa ne ruusut.» Hän kallisti otsansa miehensä käsivartta vasten ja Miihkali näki kyyneleen vierähtävän hänen poskeansa pitkin.

»En minä tahtois panna sitä työtä sinun tehtäväksesi, Elina, enkä mitään muutakaan, joka tuottaa sinulle surua. Ruusupensasta minä en tarvitsekaan, sillä niitä saavat ainoastaan sankarit, jotka kaatuvat taistelussa. Punaiset ruusut merkitsevät, että sankari, joka makaa niiden alla, on uhrannut sydänverensä isänmaan eteen, mutta minähän en ole tehnyt sitä.»

»Vaikka et kaadukaan sodassa, niin taistelethan kuitenkin niitä pimeyden voimia vastaan, jotka koettavat hävittää kaikkea hyvää maailmasta, ja minä luulen, että Jumalan sotamies on toki yhtä hyvä kuin sotilas, joka taistelee kuninkaan lipun turvissa.»

Miihkali oli vaiti ja näytti hajamieliseltä, niinkuin hän oli viime ajat enimmäkseen ollut. Se teki hänet Elinalle niin oudoksi ja vieraaksi, että häntä melkein pelottivat nuo Miihkalin tuntemattomat ajatukset. Mutta ei hän kuitenkaan niitä häirinnyt kysymyksillä, ne kun ehkä olisivat vain tehneet hänet taakaksi Miihkalille.

Illallisen jälkeen rupesi Elina siivoamaan ja pyyhkimään pöytää. Miihkali katseli nuottaa, joka oli tuotu sisään paikattavaksi.

»Laulammeko tänä iltana yhdessä?» kysyi Elina viimein.

»Lauluako?» toisteli Miihkali hajamielisesti.

»Niin, niinkuin ennen lauloimme. Minusta tuntuu niin oudolta ajatella, ett'emme ole vielä kertaakaan laulaneet täällä. Ennen kului tuskin yhtään iltaa, jona emme olisi itseämme sillä ilahuttaneet. Sinun suuri kanteleesi kaikuu niin kauniisti, tule laulamaan!»

»Tänä iltana minulla ei ole aikaa», vastasi Miihkali, laskien nuotan putoamaan. »Minun täytyy vielä mennä kirkkoon tekemään luetteloa kaikesta, mitä on tullut tänne nostoväelle. Huomenna tai ylihuomenna tulee kaiketi enin osa, ja kun ne sitte lähetetään edelleen, pitää luettelon olla valmiina. Mutta sitte talvella pitkinä iltoina, kun tuli räiskää liedessä ja tähdet loistavat, silloin me laulemme

yhdessä. Nyt minulla ei ole aikaa.» Hän suuteli puolisoansa jäähyväisiksi ja läksi.

Elina otti oman pikku kanteleensa ja alkoi soittaa sävelen toisensa jälkeen. Hän tahtoi mielellään löytää sopivan laulun ja laulaa pois nuo aina uudestaan kuuluvat sanat: minulla ei ole aikaa. Olihan Miihkalilla ennenkin ollut yltä kyllin työtä, mutta kuitenkin oli häneltä aina riittänyt joku hetki vaimollensakin; nyt se aina oli mahdotonta. Elinalla oli niin paljon mielessä ja hän olisi mielellään lausunut kaikki laulussa ilmi, mutta oikeaa laulua ei sattunut löytymään. Sävelet hänestä enemmän tukeuttivat kuin helpottivat häntä.

Hän otti rukouskirjansa ja meni omaan pikku huoneeseensa istumaan ikkunan viereen ja katselemaan siitä ulos iltahämärään. Kaukana maanrannassa loisti taivas punaisenkellertävältä ja sitä vasten näytti metsä mustansiniseltä reunukselta. Kirkko ei ollut aivan lähellä, vaan kuitenkin niin likellä, että selvällä päivänvalolla voi erottaa hautausmaan ja ristit haudoilta. Elinan äiti makasi yhden sellaisen ristin alla, sillä kirkkoon hautaaminen olisi tullut liian kalliiksi. Hänen mielensä rupesi äkisti ikävöimään sinne. Seppele, jonka hän oli uuteen kotiin tultuaan sinne vienyt, oli jo ammuin kuivunut ja auringonpaisteesta paahtunut Nythän hyvin sopi viedä sinne uusi, ja palata saattoi Elina sitte yhdessä hänen kanssansa, joka oli hänelle niin rakas. Hän nousi, mutta arkuuden tunne pidätti häntä. Eihän Miihkalilla nyt ollut aikaa eikä halua hänen seuraansa. Hän istuutui jälleen, avasi rukouskirjansa ja luki niin kauan, kun vielä näki yhä pimenevässä hämärässä. Sitte nosti hän rukin eteensä ja alkoi kehrätä villoja, jotka olivat valmiiksi kartattuna korissa penkillä oven suussa. Mutta pikku kammarissa tuntui niin kuumalta, kun ilta-aurinko oli sinne kauan paahtanut. Elina avasi ikkunan ja pisti ulos päänsä. Samassa oli hän näkevinään mustan haamun avaavan kirkon oven; se oli Miihkali, joka nyt oli ehtinyt sinne ja astui kirkkoon.

Siellä oli vielä niin valoisaa, että voi selvästi erottaa kaikki. Hän, joka astui sisään ovesta, pysähtyi äkisti katselemaan noita vaakunoita ja voitonmerkkejä, joita hurskaat sotilaat olivat tuoneet sodasta vieraista maista ja asettaneet tänne, siten osoittaen nöyryvänsä Jumalan edessä ja antavansa hänelle kunnian.

Ylhäällä ikkunan vieressä lähellä alttaria piti kulunut 30-vuotisen sodan lippu uskollisesti vartijan virkaa kahden vaakunakilven välillä, joista oikean puolinen oli Böcklar- ja vasempi Ogelvie-suvun oma. Tämä vasemmanpuolinen vaakuna oli jaettu neljään erivärisen osaan ja koristettu halkohäntäisellä mustalla leijonalla ja kypärällä, jolla istui punainen käki. Böcklar-suvun vaakuna oli yksivärinen; alalaidassa näkyi koukistettu käsivarsi ja sen päällä ylöspäin lentävä nuoli, tähti kummallakin puolella; nämä merkit olivat keltaiset valkoisella pohjalla. Kilvissä oli seuraavat kirjoitukset: *Öfversteleutenant Patrik Ogelvie tili Woltis, Wruda, Teffvala, Ostrof och Saris 1651* ja *Catarina Böcklar till Woltis, Wruda, Teffvala, Ostrof och Saris 1651*. Etempänä oli paljon muita, niinkuin Kurki-, Lode-, Gripenberg-, Hastfer- y. m. m. suvun vaakunoita ja Hastferin vaakunan vieressä riippui miekka käärittynä suruharsoon, joka oli kauhtunut ja kulunut vanhuudesta. Olikohan sankari, joka sitä ennen muinoin kantoi, kaatunut ja olikohan joku häntä sureva käärintynyt harson miekan ympäri? Vai olikohan häneltä kuollut joku rakas ja hän sinä hädän aikana etsinyt lohdutusta siltä, jonka kädessä on sekä suru että ilo, ja silloin jättänyt miekkansa kirkkoon? Vai oliko hän ehkä sitä käyttänyt taistelussa ja kaatunut miekka kädessä, ja sitten muut ripustaneet miekan tänne hänen muistokseen? Kukaan ei vastannut niihin kysymyksiin.

Muistomerkki toisensa vieressä riippui siinä pitkin seiniä. Miihkali astui hitaasti kaikkien niiden ohi ja joutui siten viimein sakastiin. Tuolla pohjoisnurkassa oli monta ruostunutta rauta-asetta ja varusta. Parissa kypärässä oli vielä höyhentöyhdöt jäljellä; pitkä jousi ja kaksi vaskikärkistä nuolta olivat jäännöksinä nuijasodan ajoista. Sitä sanottiin siksi jouseksi, josta Klas Flemmingiin lennähti kuolettava noitalaukaus, ja nuoli, jonka se sinkahutti ampujasta ammuttuun, oli tässä olevien nuolten parissa kolmantena.

Taaskin pysähtyi hän, joka astuskeli näiden vanhain, puoleksi unhotettujen kalujen vieressä. Hänestä tuntui, kuin olisi katsellut suurta kirjaa, jonka kirjavat kuvat johtivat hänet kauas muinaisuuteen. Hän kosketti keveästi kädellään punaista höyhentöyhtöä; se vielä häilyi, mutta sen aika oli jo ammuin mennyt. Poissa olivat jo kaikki, jotka olivat käyttäneet näitä miekkoja, poissa ne, joiden sydämet olivat sykkineet rautapaidan alla ja joiden päässä oli pyörinyt rohkeita ajatuksia kypärän suojassa. Poissa olivat heidän taistelunsakin, mutta kirkko oli yhä jäljellä ja mitä siinä oli opetettu ja vielä opetettiin, se oli ainiaan pysyvä, vaikka kaikki muu, mitä se oli nähnyt, oli ollut ja mennyt ja kaikki muuttunut. Ei edes pyhä neitsykään ollut samalla paikallaan kuin ennen; se oli siirretty pois ja sen sijalla riippui nyt jonkun tuntemattoman mestarin tekemä alttaritaulu, sekin saalis vieraasta maasta. Yksinäisen kävelijän huomaamatta kääntyi hänen katseensa siinä esitettyyn kuvaryhmään, häneen, joka rukoili yrttitarhassa. Parilla askeleella astui hän taulun eteen, joka olikin suuri, kauniisti esitetty kuva leveissä kullatuissa kehyksissä. Vapahtajan valkoinen viitta teki koko taulun valoisaksi hämärässäkin ja hänen jumalalliset kasvonsa loistivat alkavan pimeänkin läpi, niin että vielä selvään näkyi väriävä verikyynel hänen poskellansa; mutta opetuslapset sitä eivät nähneet, he nukkuivat. Tässäkin oli sotilas, mutta ilman

kilpeä ja miekkaa, ja millaisessa taistelussa! Kuka uskalsi täällä enää puhua surusta? Ja kuitenkin, kenenkä luo voitiin niin turvallisesti mennä kuin hänen luoksensa! Muinaisten aikojen kansat sen kyllä tiesivät; sentähden he olivatkin tänne tuoneet muisto- ja voitonmerkkinsä. Tuntui niin kummalliselta seisoa yksin noiden menneiden vuosisatojen keskellä ja uutena aikana yksin liikkua ja elää siinä.

Mutta eipä hän enää ollutkaan yksin kirkossa. Vaakunain alla seisoivat kaksi muuta henkilöä, jotka olivat huomaamatta tulleet sisään. He olivat päästä jalkoihin asti verhotut harmaihin, tomunkarvaisiin viittoihin puhelivat hiljaa keskenänsä. Kaukaisia vieraita he näyttivät olevan, mutta mitään kummastusta kirkkoherra heissä ei huomannut tai ihmettelyä siitä, mitä täällä kirkossa oli nähtävänä. Päinvastoin tuntui kaikki tuo vanha olevan heille tuttua ja rakasta. Toinen vieras osoitti Jumalan äidin kuvaa, ja sitte molemmat kääntyivät alttaritaulua kohti. Kummastelivatko he, ett'ei kaikki enää ollut niinkuin ennen? Miihkali liikahtamatta tarkasteli heitä. Pienemmän harmaan päähineen alla pilkisti nuoren naisen muoto ja muutamia loistavia hiuskutreja, pehmeitä kuin kehräämätön silkki. Toisen viitta oli edestä vähän auki ja raosta väljähteli keltainen nahkapaita ja mustan nahkavyön solki. Oli kuitenkin jo niin hämärä, että kaikki näkyi kuin sumusta eikä ollenkaan selvästi. Nyt vieraat taas puhelivat keskenään ja Miihkali oli erottavinaan heidän sanojansa.

»Jos ja taas jos, toinen toisensa päällä ja jälkeen», sanoi nahkapaitainen.

»Niin», sanoi nainen, »kaikkien täytyy joutua pois ja poissa ovat vanhat.»

Mies nyökkäytti päätään ja vastasi: »Mutta jotakin ovat he kaikki tehneet, ennenkuin pois menivät.»

»He ovat taistelleet Jumalan oman asian hyväksi, pyhän uskon puolesta», sanoi nainen ja hymyillen katsahti alttaritauluun.

»Jotakin pitää hänenkin tekemän.»

»Niin, mutta se on tapahtuva hiljaisuudessa. Hän ei saa uhrata kuohuvaa vertansa taistelussa, ei lentää kostavana kotkana maan vihollista vastaan. Hänen tiensä on rauhan tie ja muut taistelevat hänen edestänsä.»

»Pitääkö sitte hänen itsensä tukeuttaa ihana unelmansa rohkeista urhotöistä?»

»Hän on elävä ja vanheneva kuin salon honka; hän tulee kunnioitetuksi ja rakastetuksi ja häntä kaikki tottelevat. Eikö se riitä?»

»Entä taistelukentän punaiset ruusut?»

»Ne eivät ole häntä varten. Eiväthän kaikki voikaan saada niitä. Miksi hän ei taipuisi? Onhan niin monen muunkin täytynyt taipua. Mitäpä hän surisi? Eikö hän hiljaisessa virassaan saa taistella saman jumalallisen asian hyväksi? Hänen asiansa pysyy aina samana kuin se, jonka puolesta muinaiset sankarit taistelivat Saksassa ja Nuijasodan verisillä tanterilla ja jonka puolesta vielä nytkin taistellaan. Kaikki manalle menneet sankarit tai ainakin monet niistä ovat sotineet Jeesuksen pyhän lipun turvissa. Jeesus ja hänen pyhä oppinsa olivat koko sen taistelun aiheena, ja entiset taistelut ovat olleet pyhä sota, joko siinä sitte on taisteltu hengellisillä tai maallisilla aseilla.»

»Hm», virkahti harmaaviittainen mies, »kaikki, jonka pitää päästä esiin, tulee myöskin esiin. Saammepahan nähdä. Minä puolustan punaisia ruusuja.»

Hän kääntyi vanhaa vaakunaa kohti, mutta Miihkalia vähän vavistutti. Hänestäköhän he puhuivat. Hän laskeutui nopeasti polvilleen ja painoi päänsä alttarin reunaa vasten; muutaman silmänräpäyksen kuluttua hän jälleen nousi ja astui reippaasti sakastiin, otti paperinsa ja läksi pois kirkosta. Vieraat olivat myöskin jo poistuneet.

Jo oli myöhä, kun hän lähestyi kotia, ja kaikki olivat jo levolla paitsi yksi, joka ei ollut väsynyt häntä odotellessaan. Elina näkyi jo kaukaa, kun hän siinä istui rappusilla, valkoinen huivi keveästi sidottuna päähän. Se näkö palautti tulijan jälleen tosielämään; hän kumartui ja poimi kaikki kukat, mitä kiireesti löysi, ja antoi ne odottelijalle. Ilon välähdys loisti Elinan kasvoista. Hän seurasi Miihkalia hänen huoneeseensa, jossa tämä vielä alkoi työskennellä. Kotitekoinen kynttilä levitti himmeätä valoa kirjoituspöydälle, mutta loi myöskin pitkät, mustat varjot huoneen seinille. Vastapäätä ovea suuren sohvan yläpuolella riippui seinällä seurakunnan varsinaisen sielunpaimenen, 1671 syntyneen kirkkoherra Joonas Mennanderin öljykuva. Hän sairasti nyt Turussa, ja hyvin epätietoista oli, voiko hän enää koskaan paratakaan itse hoitamaan virkaansa. Sen miehen muotokuva, joka sittemmin ripustettiin Pirkkalan kirkkoon, koristi nyt yksinkertaisen huoneen seinää, ja hämärässä näytti siltä, kuin olisi sekin tarkasti seurannut, mitä huoneessa tapahtui. »Näetkö, miten hänkin, joka tuossa riippuu seinällä, katselee meitä?» sanoi Elina hymyillen ja tauluun viitaten.

»Katselkoon hän vain, hän ei saa vast'edes sanoa, että minä olen istunut kädet ristissä», vastasi Miihkali, käyden istumaan kirjoituspöydän viereen.

Olipa tarpeen hyvät silmät näkemään mitään siinä niukassa valossa, mutta Miihkalia se ei haitannut; hän ei edes huomannut yön pimenemistäkään, ja kun aurinko nousi, oli hän vielä työssään. Eipä hän kuitenkaan ollut ainoa valvoja sinä yönä. Kuulutus, joka oli levitetty yli maan, kokosi tänne, niinkuin moneen muuhunkin paikkaan, mitä suinkin voitiin löytää nostoväelle kelpavaa. Yön hiljaisuutta keskeytti usein karrien räminä maantiellä, ja toinen ajaja toisensa jälkeen kääntyi hiljaa pappilaan ja pysähtyi kentälle, jonka laidassa paja oli. Vielä ei siitä alkanut kuitenkaan suurempaa liikettä, sillä matkustavat talonpojat olivat väsyksissä, niin että he päästyään perille, kukin riisuivat hevosensa ja asettuivat levolle. Hyvää ja pitkää lepoa heille ei kuitenkaan tullut, sillä uusia ajajia tuli lakkaamatta ja joka kerran heräsi aina joku makaajista. Talonväkikin tunsu tuota levottomuutta. Aikaisin jo Elina oli jälleen miehensä vieressä, joka yhä vielä istui kirjoittamassa. Hänen edessään pöydällä oli monta sekä kirjoitettua että kirjoittamatonta paperia ja avattu, jo luettu kirje, joka kauan harhailtuaan oli yöllä saapunut viimein perille jonkun tulleen kuormanvetäjän mukana.

Elina laski hiljaa kätensä hänen olkapäälleen.

»Sinä et ollenkaan lepää», sanoi hän. »Yöt päivät on sinulla aina yhtä kiire; et sinä saa ajatella ja miettiä niin paljo.»

Miihkali katsahti ylös. »Ei sitä voi auttaa. Elämä on lyhyt, se vierii pois niinkuin pauhaava virta ja ell'emme kokoa minuutteja, haihtuvat ne ainiaaksi, ja kun sitte on tehtävä tili ja kysytään: mitä olet tehnyt? niin ei ole mitään näytettävänä, ei edes hyvää tahtoakaan, sillä jos kerran tahtoo, niin kyllä silloin aina voikin.»

»Mutta eiväthän sinun voimasi kestä, sinä kuolet ennen oikeaa aikaasi. Johan kasvosi nyt ovat kalpeammat kuin ennen.»

Miihkali nousi, ojensihe suoraksi ja seisoessaan siinä voimakkaana sanoi: »Katso minua, näytänkö minä siltä, ett'en jaksa! Minä, joka olen ahdistanut sylipainissa metsolan karhun kuoliaaksi. Mutta vaikkapa olisinkin heikko kuin nainen, niin mitäpä siitä. Eihän tarkoituksemme olekaan viipyä täällä iankaiken. Ei tarvitsekaan pitää lukua, miten kauan elää, vaan mitä saa aikaan.»

»Saattaa olla niinkin», vastasi Elina, »enkä minä tahdokaan estää, vaan ainoastaan varjella sinua.»

Miihkali tarttui Elinan käteen ja veti hänet luokseen. »Minä ymmärrän rakkautesi ja suutelen käsiäsi kiitokseksi kaikesta hellyydestä, jota ne tuhlaavat minulle. Miten kadehdittava olenkin! Missäpä on koko Pohjolassa ketään, joka nyt saa rauhassa nojata päätänsä rakkaan puolison syliin? Minä vain istun rauhassa, kun kaikki muut ovat taistelemassa ja kuolemassa.»

»Mutta oletko sinä itse onnellinen?» kysyi Elina. »Ehkäpä sinä mielelläsikin vaihtaisit kohtalosi jonkun muun kanssa?»

»Jos sen tekisin, niin vaihtaisin ainoastaan sinun kanssasi, sillä sinun mielesi rauha on ylevämpi ajan levottomuutta. Minun sieluni lepää aina, milloin olen sinun lähelläsi.»

Tuntui ikäänkuin auringonpaistetta Elinan sydämessä, ja hän sanoi liikutettuna: »Miihkali, minä tunnen itseni niin voimakkaaksi ja kykeneväksi kaikkeen, kaikkeen muuhun paitsi sinua kadottamaan. Sinä et saa kuolla pois minulta. Me elämme yhdessä, kunnes vanhenemme ja harmaannumme, ja vasta sitte — Mutta sinne on vielä pitkältä, älkäämme huoliko sitä ajatella.»

»Miksi ei? Mutta ajatelkaamme ensiksi, mitä meillä silloin pitää olla tehtynä.»

»Mitä sinä sitte tahtoisit saada tehdyksi, voidaksesi kuolla tyytyväisenä?»

Miihkali nojautui taapäin tuolia vasten. »Papin tulee johdattaa ihmisiä niin, että Jumala voisi viimein taivaastansa katsella alas ja sanoa: Sinun maasi kansa on minulle rakas ja sitä pitää täst'edes aina sanottaman Ylimmäisen lapsiksi. Minä tahtoisin mielelläni nähdä sen päivän, mutta siihen on vielä pitkä, hyvin pitkä aika. Sitä paitsi pitää saada tämäkin valmiiksi ja painetuksi, ennen ei minulla ole aikaa kuolla.» Hän laski kätensä edessään olevalle kirjoitetulle paperipakalle ja selaili sitte siitä muutamia lehtiä.

»Mitäs sinä siinä kirjoitat?» kysyi Elina, joka ei vielä tiennyt hänen töitönsä.

Hän työnsi paperit vähän etemmäksi luotansa ja vastasi: »*Mitenkä Jumalan armahtava rakkaus on lohduttava ystävä niille, jotka kaatuvat isänmaan puolesta taistelleensa*.»

Elina katsoa tähyesti kirjoituspakkaa ja sanoi epätietoisena: »Miten sydämesi vielä riippuu kiinni

sodassa ja maallisissa toimissa! Minä en uskalla sinua neuvoa, mutta anna anteeksi taitamattoman pyyntö. Kirjoita Jumalan armahtavasta rakkaudesta kaikille, jotka ajallisen elämän syntien ja vaarojen keskellä koettavat tehdä hänen tahtonsa mukaan!»

»Olen itsekin sitä ajatellut ja se saa tulla toiseksi osaksi, mutta nyt on isänmaan vaara edessä ja minun pitää kirjoittaa sankareille, jotka menevät taisteluun. Mutta kas tässä», jatkoi hän viitaten avattuun kirjeeseen, »tämä on Gezeliukselta.»

»Mitä hän kirjoittaa?»

»Että meidän toivomme pikemmin synkistyy kuin kirkastuu, mutta hän pyytää minua kestämään ja lupaa vast'edes hankkia minulle hyvän paikan Ruotsista.»

»Ruotsistako?» toisteli Elina ihmetellen. »Tahtoisitko sinä muuttaa sinne?»

»Tietysti», vastasi Miihkali huolettomasti ja nousi. »Täällä olemme me ainoastaan köyhiä rajavartijoita. Me lähetämme rahamme Ruotsiin ja kykenevät miehemme vieraihin maihin turvaamaan Ruotsin valtaa ja kunniaa, vaikka viholliset raastavat isänmaatamme. Siellä meistä tulee oikeita herroja, täällä olemme vain köyhiä suomalaisraukkoja.»

»Miihkali, noin et ole koskaan ennen puhunut! Karvas on vieras leipä. Ruotsinmaassa me ajelehdimme kuin tiellä lentävät lehdet, sillä kaikki, mitä siellä on, on heidän omaansa, eikä meidän, ja koti-ikävä kohta kuiskaa korvaamme: Sinä luovuit kansastasi hädän hetkenä.»

Miihkalin silmät loistivat ilosta ja hän ojensi hänelle nopeasti kätensä, niinkuin hän olisi ollut reipas aseveli. »Kiitos niistä sanoista, Elina!» puhui hän. »Ei sinun tarvitse nähdä minun panevan kapineitani kokoon täällä eikä seurata minua tuonne pois.»

X.

Arpa heitetty.

Kirkkoherran ja Elinan puhellessa sisällä puuhasi Maija Liisa ulkona karjan kanssa, ja paimenpoika oli jo saanut eväänsä ja varustautui lähtemään, mutta viivähti vielä sen verran, että Sakin pojanpoika ehti koetella hänen luikuriansa. Se oli tehty lepänkuoresta ja sen ääni kuului pitkät matkat, jos puhaltaja oli vahva ja taitava; mutta Paavo oli vielä liian pieni eikä saanut muuta kuin yksinäisiä töräyksiä. Hänen pikku sisarensa pysyttelihe sill'aikaa Maija Liisan luona, joka siivilöi maitoa, ja kun se oli tehty, sai tyttönen juoda viime pisarat kiulusta. Ainoastaan töin tuskin oli hänet saatu hereille, kun he hämärissä tulivat. Hänet oli näet edellisenä iltana otettu tieltä eräihin kärreihin, joissa hän yönsä makasi rauhassa kahden heinänsäkin välissä, jotavastoin veli ja iso-isä vuorotellen astuivat vieressä ja ajoivat.

»Katsokaas! Kuka tuolla tulee?» huusi äkisti paimenpoika, osoittaen maantielle päin. Maija Liisa katsahti ylös, mutta vielä ei näkynyt muuta kuin musta tomupilvi, vaan kohta selvisi siitä ratsumies, joka täyttä laukkaa ajoi pihaan päin.

»Herra minua varjelkoon hänestä, joka noin tulee!» sanoi Maija Liisa ja riensi sisään ilmoittamaan tulijaa. Hän ei vielä ehtinyt takaisin, kun Yrjö vaahtoosella ratsullaan lennätti portista pihaan, hyppäsi satulasta maahan ja juoksi sisään. Hän oli hiessä kiivaasta ratsastuksesta ja harmaana tomusta, astunta kiireinen ja ääni melkein hätäinen, kun hän hätimmiten tervehdittyään sanoi:

»No, Mikko, heitä pois kynä ja paperit ja lähde meidän kanssamme tosi toimiin. Me ehdimme vasta Kangasalle, kun väki jo alkoi hidastella eikä sanonut lähtevänsä Lybeckerin komennettavaksi, jota tosiaankaan ei tarvitse ihmetellä. Lybecker onkin lemmon vetelys, mutta sinnehän meidän kuitenkin pitää mennä.»

»Mitä sitte on tapahtunut?» kysyi Miihkali hypähtäen seisomaan.

»Kaikki käy nurin päin», jatkoi Yrjö, »jos näin käy edelleenkin. Nostoväki, kuusi tuhatta miestä, on matkalla armejaan; meidän pitää yhtyä heihin Pälkäneen kirkolla, ja jos nyt äsken tulleet huomaavat kapinan olevan tekeillä, niin enpä tiedä, mitä onkaan sitte tekeminen.»

Miihkali istuutui jälleen. »Mitä te sitte oikeastaan tahdotte minua tekemään? Saarnoilla emme pääse mihinkään. Armeijan pitää saada parempi päällikkö.»

»Pitää, pitää!» todisti Yrjö kiivaasti. »Vaun väki on ennen kaikkea pidettävä koossa. Näin ei voi käydä päinsä pitemmälle; joko pitää Lybeckerin johtaa meitä taisteluun taikka erota päällikön toimesta. Mutta vaikkapa viimein saisimme itse Beelsebubin päälliköksi, niin mitäpä siitä olisi hyötyä, ell'ei meillä ole armeijaa. Kenenkähän luulet saavan rummutetuksi heidät kokoon, jos kerran ehtivät hajota ympäri maan?»

Miihkali huomasi Yrjön olevan oikeassa ja vastasi: »Jos se auttaa, että minä puhun heille, niin ei ole teiltä apua puuttuva; mutta minä luulen syyn olevan syvemmällä kuin että se saataisiin sanoilla korjatuksi.»

»Pitää tehdä, mitä suinkin tehdä voidaan», intti Yrjö kiivaasti.

»Varustaudummeko sitte heti?»

»Heti, jos vain on mahdollista. Pohjanmaan nostoväki kulkee tämän kautta ja saapuu tänne jo ehkä tänään, sillä, kuten kerrottiin, he olivat toispäivänä Ikaalisten kirkolla, ja ell'emme me ehdi pois ennen heitä, niin pitää meidän lähteä ainakin heidän kanssansa armeijaan.»

Miihkali nousi. »Minua ei kenenkään tarvitse odottaa», sanoi hän, »mutta jos minä lähdän heti, niin pitää sinun jäädä tänne ottamaan vastaan oman ja naapuripitäjien asukkaita, joita on kolme sunnuntaita peräkkäin kuulutettu kokoutumaan tänne pappilaan ja tuomaan, mitä aseita, ruokavaroja ja vaatteita heillä suinkin on vielä jäljellä. Hyväpää onkin, että nostoväki kulkee tätä tietä, niin saavat miehet itse viedäkin, mitä karttuu kokoon.»

Se oli Yrjöstä arvaamaton asiain käännös, mutta hän mietti ainoastaan hiukan ja lupasi jäädä pappilaan.

Elina oli vaiti kuunnellut miesten keskustelua. Hän oli kuin nuori puu, jonka oksat hiljaa taipuvat äkillisten tuulien mukaan, jotka siihen puhaltavat, myrskyä ennustaen. Hän tunsu itsensä voimattomaksi uhkaavaa kohtaloa vastaan, joka yhä likemmäksi hiipi häntä, ja hän vapisi. Viimein hän sanoi hiljaa:

»Vinnillä on meillä vielä monta pyssyä ja miekkaa isäni ja isoisäni ajoista. Ne tuotiin tänne ja ne voivat ehkä vielä kerran kelvata palvelukseen, jos meillä vain olisi seppä, joka osaisi niitä korjata.» Hän katsahti kysyvästi mieheensä, ja tämä lupasi puhua vanhan Sakin kanssa, jota sanottiin kokeneeksi ja taitavaksi asesepäksi.

Elina läksi ulos, ja Miihkali kyseli tarkemmin, mitä oli tapahtunut Yrjön lähdettyä Nokiasta.

»Kaikki kävi alussa hyvin», sanoi Yrjö, »kunnes saavuimme Kangasalle, mutta siellä oli suuri hälinä, kun komisarjus oli pitänyt huutokaupan kahdessa talossa, vaikka ne jo olivat maksaneet maksunsa, ja kun kyläläiset nurisivat, syytti komisarjus Lybeckerin käskyä. Kenraalin syntiluettelo luettiin julki totta ja valetta sekaisin, ja heti kieltäytyi joka mies astumasta enää askeltakaan, jos hän vielä saisi olla päällikkönä. Eipä olisi siitäkään, että hidastelevaiset ammuttaisiin ja että alettaisiin pitää kovaa kuria, sillä silloin ei jäisi kymmentäkään miestä henkiin. Rauhoittaaksemme heitä päätimme antaa joukon levähtää pari päivää, sanoen muka odottavamme nostoväen tuloa. Me marssimme Pälkäneen kirkonkylään, ja siellä he nyt odottavat minun palaamistani.»

Miihkalista asia kyllä oli arveluttava, vaan neuvottelua ei sentään syntynyt, sillä Elina juuri palasi sanomaan, että vanhat aseet jo oli tuotu alas, ja Yrjö riensi niitä tarkastamaan. Mutta Miihkali vielä viipyi. Hän istui, pää käteen nojattuna, eikä huomannut Elinaa, joka ääneti ja tarkastellen katseli häntä; hänen ajatuksensa olivat kaukana poissa, vaan viimein hän nousi ja sanoi vakavasti:

»Nyt minä lähdän sinun luotasi, Elina, ehkä pitkäksikin ajaksi. Älä odota minua takaisin huomenna äläkä ylihuomenna.»

»Mitäs niin kauan teet poissa? Kun saat puhuneeksi välle, niin onhan tehtäväsi tehty ja sinä saatat palata kotiin.»

»Eihän tiedä, mitä aika mukanaan tuopi, mutta missä minua paraiten tarvitaan, sieltä minut aina löydät.»

Elina katsoi mieheensä, ja oli huomaavinaan, että hän nyt oli toisenlainen kuin milloinkaan oli ollut, ja hänen mieleensä tuli outo aavistus.

»Muista, mitä lupasit isällesi!» sanoi hän. »Sitä et saa pettää.»

Miihkalin kasvot synkistyivät ja hän vastasi jäykästi: »Hän otti sen lupauksen minulta luullen, että minä täällä voisin paraiten palvella maata. Nyt viittaa kohtalo toiselle taholle ja minun täytyy niinkuin

kaikkien muidenkin totella pakkoa.»

Elina tunsi noista sanoista piston rinnassansa, mutta hän kysyi näennäisesti rauhallisena: »Mitenkäs käy työsi täällä, kun viivyt poissa?»

»Se saa olla sinänsä, kunnes palaan. Ehkäpä palaan piankin, kenties en pitkäänkään aikaan, tai ehkä en koskaan. Kukapa sen tietää. Minä en huoli pettää sinua.»

He tunsivat molemmat olevansa ikäänkuin rajalla, josta jokin uusi ja tuntematon tie alkoi. Kaikki, johon he tähän asti olivat kiintyneet ja jossa olivat riippuneet, alkoi horjua jalkain alla, ja tuo uusi, tuntematon tie oli ihan kokonaan tulevaisuuden läpinäkymättömässä hämärässä.

»Sanopas minulle», pyysi Elina, »lähdetkö yhtä mielelläsi pois, kuin tännekin jäisit.»

»Jos olet puutarhassasi kastelemassa ja kylvämässä, mutta näet susien hiiviskelevän aidan toisella puolen, tietysti sinä silloin jätät työsi ja menet ajamaan ne pois.»

»Niin teen», vastasi Elina, mutta hänen äänensä ei enää ollut niin vakava kuin ennen.

Miihkali jatkoi: »No niin, minun isäni asetti minut kastelemaan ja kylvämään, mutta nyt sudet hiiviskelevät veräjällä ja sentähden minun täytyy ensin surmata tai karkoittaa ne pois taikkapa itse kuolla.»

Nyt hän oli sanonut niinkuin ajatteli, ja Elinan täytyi käsittää hänet ja hänen asiansa sellaiseksi, kuin se oli, mutta Elina näki muutakin, josta hän ei itse mitään tiennyt. Hän sanoi:

»Älä pahastu minuun siitä, että minä niin mielelläni tahtoisin pitää sinut täällä. Minusta tuntuu, kuin seisoi kohtalo vieressäni sanomassa minulle, että sinä et koskaan enää palaja.»

Miihkali piti ajatuksensa ominaan ja vastasi levollisesti: »Se on Jumalan kädessä eikä kukaan sitä tiedä, mutta ei kukaan saa myöskään pois torjutuksi kohtaloansa eikä valituksi toista. Jos minä kuolen, niin muistele ilolla lapsuutemme aikaa ja sovita isäni minun muistoni kanssa.»

Nyt hän taaskin oli entisellensä, nyt Elina tunsi hänen äänensä. Vaan Elina purskahti itkemään ja kumartui häntä vastaan. Miihkali otti häntä kädestä ja sanoi lohdutellen:

»Älä itke, Elina. Katselkaamme tyynesti, miten kaikki nyt on ja miten kaikki ehkä on vast'edes. Jos sinä joskus saisit kuulla minun menneen sitä tietä, jolta ei kukaan palaa, niin ota nämä paperit ja koeta lähettää ne luotettavan henkilön mukana Tukholmaan Gezeliukselle. Lähetä myöskin terveisiä piispalle, ett'ei minua enää ole elävien luvussa. Hän saa sitte muilla toimituttaa loppuun, mitä minä en ehtinyt.»

Elina pyyhki pois kyyneleensä ja autteli miestänsä sen verran kuin taisi, kun hän otti arkkusen ja pani paperit siihen.

»Toistaiseksi olkoot ne tässä», jatkoi Miihkali ja lukitsi arkkusen sekä antoi avaimen Elinalle, sanoen: »Säilytä tätä tarkkaan ja niin, että saat arkkusen helposti pelastetuksi, jos niiksi milloin tulisi.»

Sitten hän astui suuren kaapin luo, joka oli kirkkoherran yleinen talletuspaikka, otti sieltä nahkakukkaron täynnä rahaa, pani sen vaimonsa käteen ja sanoi: »Tässä on kaikki, mitä meillä on. Pitkälle se ei riitä, mutta toki sen verran, ett'ei sinun tarvitse ensi hetkenä joutua hätään.»

Elina kiersi itkien kätensä miehensä kaulaan.

»Älä itke, Elina», lohdutti Miihkali, »parempi on sinun nähdä minun menevän sinne, jossa minua tarvitaan, kuin istuvan täällä katuen, että olen jättänyt tekemättä, mitä pitäisi olla tehtynä.»

XI.

Varusteluja.

Yrjö tuli kiireisesti sisään ja sanoi: »Kansaa tulla tulvii joka taholta aina etäisistä ulkopitäjistäkin asti, vaan meillä ei ole ruutia eikä luoteja. Lyijyä kyllä ehkä löytynee lähitaloista. Ruuti on otettava venäläisten pusseista.»

Miihkali nousi. »Lyijyä ja tinaa kaiketi on vähä tallella, vai mitä, Elina?» kysyi hän.

»On tietysti», vastasi Elina. »Tule, Yrjö, niin minä autan valitsemaan, mitä meiltä kelpaa.» Ja hän poistui Yrjön kanssa.

Piha oli jo täpö täynnä väkeä, vaikka olikin niin varhainen. Siinä astuskeltiin, toisia tuli, toisia läksi, vaikka oikea kokouspaikka oli vähän alempana tasangolla aidan ulkopuolella. Siellä oli paja, viestossa karjattoa vastapäätä, jonka takaa pappilan pieni vihottava tupakkamaa näkyi. Vähän ylempänä kasvoi rehoittava humalisto, jonka keveitä lehtiä nyt aamutuuli liikutteli. Saunakin oli sillä puolella ja sen vieressä uuspuitteinen kaivo. Sen ympärille oli joukko vieraita kokoutunut juottamaan hevosiansa, vaan rattaat oli jätetty alemmaksi kentälle. Koko väkijoukko näytti omituisen kirjavalta, kun sitä oli kokoutunut eri seuduilta tuomaan, mitä kullakin oli annettavaa. Nuoria vaimoja ja lapsia oli joukossa, vaan enin tavara oli uskottu jo harmaapäisiksi vanhentuneille ukoille tai kesk'ikäisille naisille. Useimmat, melkeinpä kaikkikin olivat juhlapuvussa eivätkä pirkkalaisten puvut olleet vähemmin loistoväriset kuin muiden seutujen. Miehillä oli yllään pitkät nutut mustasta tai valkoisesta sarasta ja päässä hattuja tai lakkeja, joista viimeainitut oli ommeltu erivärisistä kankaanpaloista tai kudottu kirjavista langoista. Naisilla oli punaiset tai mustat liivit, valkoiset hihat, mustat villahameet, vaaleat huivit ja enimmäkseen valkoiset esiliinat. Oli se kaikki kaunista, kun auringon ensimmäinen purppuravallo levisi yli liikkuvaan väkijoukon. Vielä olivat kuitenkin enimmät yksikseen kukin omien rattaittensa luona. Miehet sytyttelivät piippujansa ja tutkivat hevoskaluja ja kärkejä, naiset katselivat, mitä heille kullekin oli uskottu tuotavaksi, oliko kaikki tallella. Moni yksinäinen emäntä oli saanut lähteä tuomaan kuormaa, johon monta kyläkuntaa oli koonnut antimensa nostoväelle. Enimmät kasvot näyttivät vakavilta, melkeinpä surullisiltakin. Tuntui juuri siltä, kuin olisi kovan kohtalon synkkä varjo ollut rasittamassa tätä kirjavaa joukkoa.

Pajassa paloi kirkas liekki ahjossa ja keskenkasvuinen poika lietsoi palkeilla ahjoon, niin että hiilet ratisivat. Kenttä täyttyi täyttymistään kuormista ja viimein oli se täpö täynnä hevosia ja kärkejä, joiden välillä ihmisiä liikkui kuin täyteläisellä markkinatorilla. Tulijat olivat huomanneet pajassa tulta ja kantaneet sinne aseita; jokainen tahtoi nähdä, mitä siellä tehtiin; niinpä karttui pikku huone kohta täyteen sekä työntekijöitä että katsojia. Heti ensi silmäyksellä voitiin huomata, että Sakki oli kuninkaana siinä valtakunnassa. Hän tarkasti kaikkien työtä ja käytti itsekin vasaraa ja viilaa; kaikki kävi tottuneesti ja taitavasti. Naisia ja lapsiakin tuli ja meni, moni ollen hetkisen työssä, mikäli osasi, moni myöskin katsellen, ja itsekseen kummastellen, mitähän lähin tulevaisuus oli mukanaan tuova.

Eräs näistä katsojanaisista oli tarkastellen seurannut Sakin työtä hänen pidellessään vasaraa alasimen luona ja viimein hän sanoi: »Ette te ensi kertaa pitele miekkaa.»

»Eihän tämä ole ensi kerta eikä viimeinenkään», vastasi Sakki ylös katsomatta.

»Oletteko sitte itsekkin ollut muassa?»

»Ell'en olisi ennen pidellyt miekkaa, niin olisinpa sen taidon oppinut Viipurissa niinä kolmenatoista viikkona, kuin siellä taistelimme, ennenkuin kaupunki antautui, nyt tänä kesänä kolme vuotta sitte.»

»Miten silloin oli?»

»No, venäläisiä oli ympärillämme kuin tiheä metsä ja sadoista kanuunoista lenteli kuulia kaupungin muureja vasten. Mutta Stjernstråle astuskeli yöt päivät ja hänellä riitti voiman sana jokaiselle sekä taistelijalle että kaatujalle, eikä kukaan ajatellut antautua. Sana tuli toisensa jälkeen kertoen Lybeckerin olevan tulossa hyökkäämään venäläisten selkään ja pelastamaan meitä. Toiset vielä tiesivät Ruotsin lähettäneen mahtavan laivaston, joka muka oli heti saapuva meitä pelastamaan. Me toivoimme ja taistelimme, mutta apua ei kuulunut. Niin kauan kun muurit kestivät, kesti myöskin toivomme, mutta kukistuivathan ne muurit viimein maan tasalle ja Stjernstrålen täytyi antautua.»

»Eikä Lybecker tullutkaan?»

»Hän ei tullut silloin eikä koskaan. Stjernstråle kyllä tietää, mitä merkitsee häntä odottaa. Stjernstråle[1] oli sankari ja loistavana tähtenä hän liikkui. Ennen metsästä loppuvat puut ja maasta kivet, kuin Stjernstrålen ja Lybeckerin nimet unhottuvat Suomessa, toista niistä seuraa siunaus, toista kirous! Lybecker petti maan ja kuninkaan.»

[Footnote 1: Stjernstråle merkitsee tähden sädettä.]

Oltiin pitkä aika surumielellä vaiti. Viimein sanoi eräs nainen: »Se oli raskas päivä.»

Syrjempänä nurkassa huokasi toinen: »Jumala häntä armahtakoon viimeisenä päivänä!»

Katsottiin seppää niinkuin jotakin suurta ja ihmeteltävää. Kaikki olivat rohkeata ja paljon kokenutta kansaa, mutta heidänkin silmissään oli seppä kasvanut sankariksi, joka oli luettava etevimpien joukkoon.

Paavo, vanhuksen pojanpoika, oli sydämin ja silmin seurannut vanhempien keskustelua. Hänellä oli ikää vasta seitsemän vuotta, mutta hän tunsu itsensä jo täydeksi mieheksi ja sanoi luottavasti: »Jos te, ukko, lähдете sotaan, niin ei teidän tarvitse olla huolissanne minusta, sillä minä lähdän mukaan, jos vain teette minulle miekan. Antakaa minulle se, jota nyt taotte.»

Sakki hymyili: »Paras tehdä miekka miestä myöten.»

»Luuletteko, ett'en minä uskalla?» kysyi poika punehtuen.

»Mitä et uskalla nyt, uskallat kyllä vast'edes. Parempi kuitenkin syödä vielä muutama leipä, ennenkun sinne menet.»

Kaikki katsoivat poikaa, joka siinä seiso i ja luuli itseään niin vahvaksi ja rohkeaksi, ja moni partasuu hymyili pojan reippautta; mutta kohtapa huomio kääntyi hänen vielä nuorempaan sisarensa, joka, ollen vasta nelivuotinen, paraiksi ymmärsi sen verran, että hän juuri oli menettäm äisillään molemmat omaisensa. Pienet huulet hiukan vapisivat ja mitä rohkeammalta pikku Paavo näytti, sitä valmiimmaksi lähtemään taisteluun sisarensa häntä luuli ja tillahti viimein itkemään.

Elina tuli samassa ja kysyi ystävällisellä osanotolla: »Kuka itkee?» sekä kumartui lapsen puoleen lepytellen: »No, mitäs nyt itket, pikku Maiju? Sanopas, mitä itket?»

Lapsi ei voinut selittää suruansa, mutta eräs nainen vastasi hänen puolestansa: »Ukko uhkaa lähteä sotaan ja nyt sanoo veli lähtevänsä myöskin.»

»Aijotteko todellakin?» kysyi Elina, ja Sakki vastasi:

»Ennemmin mies ajoissa kaatukoon sankarin tavalla, kuin levossa lahoo ja viimein joutuu syrjään potkaistavaksi kuin kuivunut turve.»

»Entä lapset? Näettehän, miten ne itkevät.»

»Kylläpähän kesä kasteensa kuivaa.»

Elina veti pikku tytön luoksensa ja kuivasi häneltä kyyneleet, sanoen: »Jumala ei ole kutsunut minua suuriin töihin, mutta minä otan vaarin pienistä, joita sattuu eteeni.»

Hän nosti Maijun syliinsä ja silitteli hänen punakkaa poskeaan sekä kosketti myöskin kädellään keveästi pojankin päätä ja kysyi: »Tahdotteko jäädä lapset minun luokseni, kunnes ukko palaa sodasta?»

Poika katsoi Elinan silmiin ja vastasi luottavasti: »Oletteko sitte niin hyvä, että annatte minulle sen leivän, joka minun vielä pitää syödä, ennenkun pääsen ukon luo sotaan?»

»Saat leipää ja vaatteita, kunnes kasvat mieheksi.»

»Saanko minäkin uuden hameen? Tämä on jo niin hajallinen», sanoi pikku tyttö.

»Saat», vastasi Elina, »saat hameen ja leipää niin kauan kun minulla itselläni on palanenkaan teille antaa.»

Lapset hymyilivät iloisesti, vaikka tytön silmissä vielä kyyneleet kiiluivat.

»Näettekö, Sakki, me olemme jo hyvät ystävät?»

»Kyllähän lapset turvautuvat siihen, joka heitä hyväilee, ja te näytätte niin hyvältä, ett'ei heidän suinkaan tarvitse tuntea, miten katkera armoleipä usein on.»

»Ei koskaan», vastasi Elina, »niin kauan kun elän ja minulle itselläni on palanenkaan jakaa heidän kanssansa.» Hän otti pikku tyttöä kädestä ja kutsui poikaa tulemaan sisälle.

Vähän ajan päästä tuli Miihkali ja varustautui valamaan luoteja. Kaikki lyijy ja tina, joka oli löytynyt, oli koottu ja nyt hakattiin paloiksi sulamaan. Iisakki teki vaiti omaa työtänsä ja palkeet puhuivat ahjoon. Heidän siinä puuhatessaan tuli Yrjö ja hänen kanssansa nuorukaisia, joista kellä oli mitäkin aseina, keihäitä, jousia ja nuolia, viikatteita, kirveitä ja puukkoja, vanhoja pyssyjä ja miekkoja, ja heidän jäljissään tuli muita uusia tulokkaita katsomaan työtä. Ei ollut aika tavallinen laatuaan, levottomuutta oli ilmassa ja levottomuutta myöskin ihmisten mielissä.

XII.

Äiti ja poika.

Tulevien rattaitten ratinaa kuului lakkaamatta ja tungos talon ympärillä kasvoi yhä suuremmaksi. Moni tapasi siellä aavistamatta tuttavvia, monta iloista ja ikävää tervehdystä vaihdettiin. Vuorotellen näyteltiin myöskin, mitä kullakin oli rattailla ja monessa mytyssä, joiden täyteläinen sisällys oli tuojilla ilon aiheena.

Eräiden rattaiden luona seiso i Askolan emäntä, suuri, vahvaruumiinen vaimo, päässä suurikirjainen huivi, joka nyt kuitenkin oli valunut alas niskaan, jättäen näkymään leveät vaskirenkaat, jotka emännällä oli korvissa ja joista hän hyvin kopeili. Hän avasi täyteläisen nyyttinsä ja levitellen eri vaatekappaleita sanoi: »Kyllähän minä ajattelin säästää nämä Juhanille isänsä perinnöksi, mutta koska nostoväki niitä tarvitsee, niin menkööt sinne. Katsokaas tätä ja tätä. Eipä tiedä, saako poika elääkään niin kauan, että ne sopivat hänelle.»

Iikka oli myöskin tullut muiden kanssa ja koska hänelläkin oli jotakin tuotavaa, tahtoi hänkin näyttää tavaraansa ja veti esiin sukkaparin.

»Hyvää päivää, emäntä», sanoi hän. »Näettekös, eikö ole vahvat sukat? Minä kerjäs i langat Siurosta ja kudoin niitä yöt ja päivät. Koko kylä teki työtä, enkä minäkään tahtonut olla muita huonompi. Katsokaa, miten käteni vielä vapisevat väsymyksestä.»

Kolmas vaimo, Hattulan Vappu, johon puute myöskin oli painanut merkkinsä, vastasi: »Niinhän käy, kun ihminen alkaa tulla vanhaksi.»

»Niin, niin», myönsi Iikka, »enpä tiedä, onko aina ollut niin, mutta nyt en tiedä enää lainkaan, miten tulla toimeen tässä maailmassa.»

Vappu huokasi: »Vaikea on aika. Ihmisellä ei kohta ole enää mitään neuvoa, ei ainakaan sillä, jolla on viisi lasta ja mies on poissa sodassa. Tiedätekö, minulta hävisi lehmä?»

Emäntä oudostui: »Kaunis Omenanneko?»

»Niin ja vasikoineen. Se vasikka oli jo niin suuri ja lapsista mieleinen. Monta kertaa kirveli sydäntäni, kun he niin kalpeina ja nälissään vieressä katselivat, miten se pikku elukka joi maidon kaikki tyyni, mitä he itse olisivat niin hyvin tarvinneet.» Se oli Vapulle ikävä muisto ja hän alkoi itkeä.

Jäykkä emäntäkin heltyi ja kysyi: »Kuolivatko ne elukat vai miten?»

»Vasikan ne ottivat minulta, ja 50 äyriä minä siitä sain.»

»Kuka otti?»

»Kruunun miehet», huokasi Vappu. »Minä olin Marjalan harjulla tekemässä kylpyvastaa, kun ne tulivat, ja kun näin heidän tulevan, juoksin palolle ajamaan lehmää niin kauas, ett'eivät he sitä näkisi, ja lehmä meni ja sillä tiellään se on.»

Emäntä mietti vähän aikaa. »Eikö se ollut punainen ja valkoinen pilkku otsassa?»

»Juuri niin. Kyllähän te olette useinkin nähneet minun Omenani.»

»Kyllä minä sen keväällä näin teillä, ja näin minä sen nytkin pari viikkoa sitte Harvilassa, jossa sanottiin sen oikeastaan olevan Hämy-Iikan lehmän, hän oli sen jättänyt sinne siksi aikaa, kun itse kuljeksi etsimässä poikaansa Anteroa.»

»Hyvänen aika!»

»Hiljaa! hiljaa! Ettekö näe, tuolla hän istuu?» sanoi emäntä, viitaten Iikkaa, joka oli siirtynyt etemmäksi ylpeästä emännästä, se kun ei huolinut hänen sukistaan eikä hänestä itsestänsäkään. Mutta eipä se semmoinen kohtelu nyt ensi kertaa tapahtunut Iikalle, Hän istui yksin ajatuksissaan ja nakerteli petäjänsekaista kuivaa leivänpalasta.

»Hiljaa, hiljaa!» jatkoi emäntä, »ei hänen asiansa ole aivan oikein, niinkuin ei pojankaan.»

»Minä tiedän, että hän asuu juuri Ikaalisten rajalla, mutta emme me tutut ole», vastasi Vappu.

»Niin», jatkoi emäntä, »eivät ne ole oikein pojan eikä äidin asiat. Minä kysyin Harvilan emännältä,

mistä Iikka oli saanut lehmän, ja hän vastasi sen tulleen itsestään Iikan naurismaahan ja Isotalon rouvan sanoneen, että Iikka pitääköön lehmän, jolla ei ole omistajaa. Mutta sitä vain ei rouva olekaan sanonut.»

»Ei, sitä hän ei ole sanonut», vakuutti Vappuakin, ja emäntä, tullen yhä enemmän vakuutetuksi Iikan syyllisyydestä, kehoitti Vappua lähtemään heti vähän tutkimaan Iikkaa.

Niin tehtiinkin. He menivät epäillen Iikan luo ja emäntä tervehti ystävällisemmin, kuin ennen koskaan oli tehnyt. »Hyvää päivää, Iikka, kuinkas nyt jaksatte?»

»Huonosti niinkuin märkä palaa.»

»Mitenkäs niin?» kysyi emäntä, ja Iikka alkoi tietämättänsä vähän epäillä hänen noin äkillistä osanottavaisuuttansa. Tähän asti oli ylpeä ja mahtava emäntä häntä ainoastaan halveksinut. Mutta olipa miten hyvänsä, niin Askolan emäntä nyt osoitti ystävyyttä, ja sitä tuli harvoin Iikan osaksi muilta kuin hänen vertaisiltaan, vaikka hän olikin vanhoillaan tullut avomieliseksi ja puheliaaksi ja tahtoi mielellään kertoella huolistansa. Emännän kysymykseen hän nyt vastasi heti:

»Köyhä herätköön kuinka aikaisin hyvänsä, niin on hänellä kuitenkin kova kohtalonsa edessään. Raskas on oma taakka, vaan raskaampi vielä, kun muut sitä lisäävät.»

Nyt arvasi emäntä sopivaksi alkaa tutkinnon ja sanoi samaan liitteeseen: »Raskain kaikista on paha omatunto. Eihän vain se liene teitä rasittamassa?»

Silloinpa kaikki selvisi Iikalle. Saadaksensa vain moittia olikin emäntä siis ruvennut ystävälliseksi ja tervehtinyt häntä. Asia oli selvä ja arvelematta Iikka äreästi vastasi:

»Pyhinä sikakin silkissä, ja kun te tulette kirkonkylään, niin olette olevinanne niin pyhä, kuin omatuntonne olisi koko viikon ollut pyhän hengen taskussa.»

Mutta emäntä ei tuosta säikähtänyt, vaan vastasi ripeästi: »Te luulette ehkä, ett'ei tässä pitäjässä olekaan pappia, sentähden että entinen kirkkoherra makaa sairaana Turussa. Mutta täällä on nyt toinen, ja hänelle minä kerron, millainen te olette. Ei kaiketi syyttä sanota teidän oleskelevan noitien emän seurassa.»

Iikka kavahti ylös ja tiuskasi: »Sen vielä maksaa saatte!» ja hän näytti niin uhkaavalta, että Vappu rupesi välittämään ja sanoi sovittaen: »No, älkää nyt noin riidelkö. Kertokaapas minulle, mitä suruja ja huolia teillä on.»

Iikka itki katkerasti. »Niitä on yhtä paljo kuin lehtiä metsässä. Marttilan emäntä lähetti sarkansa minua myöten tänne, kun lupasivat ottaa minut Siuron kärreihin. Minä otin saran, mutta nyt se on poissa, enkä minä tiedä, mihin se on joutunut.»

Emäntä nykäsi Vappua kylkeen, sanoen: »Vai niin, vai on sarka poissa! Mihinkähän se olisi voinut joutua?»

»Minä makasin tuvassa viime yön. Kärriit olivat pihassa ja niissä oli myöskin viimeinen juustoni, jonka otin kotoa evääksi, ja Marttilan sarka ja Siuron lampaannahka ja lammas ja muuta, mitä ihmiset tänne lähettivät. Aamusilla oli kaikki muu paikoillaan, vaan sarkaa ei näkynyt missään eikä juustoa.»

»Vai olette te tehneet juustoa?» virkkoi emäntä. »Mistä te saitte maitoa? En minä luullut teillä olevan varaa ostaa lehmää.»

»En minä olekaan ostanut», vastasi Iikka hiljaisesti. »Mistäpähän ne minulle rahat tulisivat? Lehmä seisoi eräänä aamuna rappusten edessä, kun minä tulin ulos. Se raukka oli niin nälkäinen, että kyllä näkyi, miten se oli kärsinyt, ja ehtynyt se oli myöskin niin, ett'en ensin saanut muuta kuin kiulun pohjan märkeksi.»

Iikka kääntyi innostuneena emännän puoleen ja sanoi: »Se oli juuri se, jonka te näitte minulla, ja silloin minä teille kerroin kaikki.»

»Kyllä te siitä aina kerroitte», jatkoi emäntä, katsoen syrjään. Mutta Vappu tiesi nyt, mitä tahtoi tietää, ja sanoi: »Tiedättekö, minkä rangaistuksen se saa, joka lypsää toisen lehmää?»

Iikka tulistui uudestaan. »Olkoonpa rangaistus mikä hyvänsä», huusi hän, »niin Isotalon rouva sanoi, että minä saatan pitää elukan, koska sille ei kuulunut omistajaa, ja koska minä kerran olen saanut lehmän henkiin ja syöttänyt ja hoitanut sitä, niin aion minä sen pitääkin?»

»Ei, sen kyllä annatte olla tekemättä!» tiuskasi Vappu, »sillä se lehmä on minun Omenani, joka karkasi ja jota minä olen itkenyt monet ajat, eikä Isotalon rouva ole koskaan sanonut, että se on teidän.»

Luulenpa, ett'ei se rouva edes tunnekaan teitä.»

»Niin luulen minäkin!» sanoi emäntä. »Ainakaan ette ole siellä ollut niin äskettäin, että hän olisi voinut sen sanoa teille. Ei tässä valehdella syyttömille ihmisille.»

Iikka syöksähti esiin, nosti tulistuneena ylös paikatun lenkinsä helman, jonka alta sininen puolivillainen hame loisti, niin että olikin kyllä syytä ihmetellä, miksi hän ei sitä pitänyt päällimäisenä, ell'ei se olisi ollut niin lyhyt. Mutta se oli kuitenkin riittävä todistus, sillä kukapa ei olisi tuntenut Isotalon rouvan hametta, ja varmana asiastaan vastasi Iikka:

»Katsokaa hänen hamettansa, ell'ette usko, mitä minä sanon! Tämän antoi hän minulle, kun viimeksi siellä kävin, josta ei ole pitempää aikaa kuin kuusi viikkoa. Entinen hameeni oli niin repaleinen, että talonväki oikein itki minut nähdessään. Luuletteko olevan niin hauskaa ainiaan pitää muiden repaleita? Jos lehmä on teidän, niin ottakaa se, mutta älkää tehkö minua varkaaksi. Kyllä minä olen yhtä rehellinen kuin kuka hyvänsä teistä. Vai onko kuultu ett'eivät ihmiset uskaltaisi laskea minua kyökkiinsä tai antaa minulle yösijaa, sentähden että minä muka varastelisin muiden maatessa? Enhän minä sille mitään voi, että lehmä eksyi ja tuli minun mökilleni, enkähän minä voinut antaa sen kuolla nälkään. Sitokaa toiste puumerkkinne häntään, niin tietää jokainen, kenen elukka on.»

Iikka itki, niin että vapisi, sillä vaikka häntä ei ollut koskaan kunnioitettu, niin ei häntä myöskään ollut koskaan häväisty niin pahasti, että olisi epäilty varkaaksi. Siihen aikaan, kun hän eli vanhassa kellotapulissa, jota koko maailma kammosi, koska monta ruttoon kuollutta oli siellä maannut ruumiina, silloin oli kyllä kammoksuttu häntäkin ja hänen Anteroansa, mutta ei sentähden, että he olivat varastaneet, vaan että peljättiin ruton tarttumista. Häneen se ei kuitenkaan ollut koskaan tarttunut eikä poikaankaan, ja nyt luuli hän yhtä hyvin kuin muutkin kunnialliset ihmiset saavansa olla rauhassa.

Vapun sydän heltyi yhä enemmän noista polttavista kyynelistä ja hän sanoi lohdutellen: »Älkäähän nyt noin itkekö. Enhän minä sano muuta kuin että teitte hyvin, kun ruokitte sitä elukka raukkaa; kiitosta teidän pitää siitä saada eikä häpeää.»

»Kun Herra paneekin niin paljon yhden ihmisen kannettavaksi, ett'ei enää tiedä mitään neuvoa. Köyhä ja kurja olen minä aina ollut ja vielä ottavat viimeisen kunniankin minulta.»

»Jos annatte lehmän takaisin, niin eihän kukaan koske teidän kunniaanne», sanoi nyt emäntäkin, alkaen jo huomata liikan viattomaksi.

Mutta eipä se siinä pahin pula ollutkaan, sillä Iikka vastasi levottomasti ja kiivaasti. »Ikäänkuin sarkapakka siltä palaisi takaisin käsiini! Mistä minä nyt otan sen, joka kerran on viimeisellä tiellä?» Ja se todellakin oli hyvin arveluttava asia.

»Mitäs kangasta tuo mies kantaa?» sanoi Vappu. »Onhan se sarkapakka.» Hän viittasi Anteroa, joka hiljaksen astuskeli ihmisjoukossa, sarkapakka kainalossa. Vappu ei häntä tuntenut, mutta Iikka ei ollut uskoa silmiään. Viimein toki täytyi hänen tunnustaa mielessään todeksi, minkä selvin silmin näki. Hän juoksi pojan luo, sieppasi sarkapakan häneltä ja sanoi pahoitellen:

»No, suuri Jumala, taivaan Herra! Kangas! Tämähän on Marttilan sarka! Mistä sinä sen sait? Sinä otit sen!» tiuskasi hän äkäisemmin, pudotti saran maahan ja alkoi huimia poikaa molemmilla nyrkeillään.

Antero koetti vain vähän torjua lyöntejä, sanoen: »Älkäähän lyökö, äiti. Katsokaa minua! Enkö näytä tarvitsevan uusia vaatteita? Minähän tiesin sen olevan kruunun kangasta ja tiedän myöskin itse olevani kruunun mies, vieläpä aivan repaleisin. Älkää lyökö, äiti! Katsokaas, nykyaikaan on niin, että jos ken ei itse pidä huolta itsestään, niin jää ilman. Mutta yhtä hyvinhän minä voin saada puvun kankaasta kuin kuka hyvänsä muu. Minä karkasin muiden joukosta, mutta aion nyt mennä armejaan nostoväen kanssa, joka joutuu tänne puolen tunnin kuluttua, sillä minä riensin heidän ohitsensa tiellä. Minä vien kankaan mennessäni, ja kun minä kannan sitä koko matkan perille asti, niin tottahan herrat minulle antavat siitä ainakin pikku mekon.»

Emäntä oli joutunut muiden tuttujen seuraan, mutta Vappu viipyi liikan luona ja hänen säälinsä yhä kasvoi, kun Iikka sydämensä pohjasta valitti:

»Jumala minua kurjaa armahtakoon, sinä se kaiketi otit sitte juustonkin?»

»Niin, se on ollut ja mennyt, mutta sehän oli teidän omanne eikä teidän pidä sitä surra. Vaikka jo olen pitkä mies, niin olenhan kuitenkin teidän lapsenne, ja jos olisitte nähnyt minut eilisiltana, kun olin aivan huveta nälkääni, niin ettepä olisi voinut olla antamatta minulle sitä murusta. Mutta minä tiesin teidän makaavan levollisemmin, jos ette nähnyt minua, sentähden minä en huolinut herättää teitä, vaikka jo seisoin aivan penkin vieressä, jolla makasitte tuvassa.»

Ei Iikka niin helposti leppynyt. Hän ei ollut tarkka kenestäkään eikä mistään muusta kuin pojastaan, ja nyt hän sanoi niin vakavasti, kuin suinkin osasi:

»Surulla olet tullut maailmaan ja surua tuotat siinä vaeltaissasikin.»

Antero ei käsittänyt äitinsä sanoja. Hän vastasi vakavasti:

»Luja lujaa vaatii, ei hurskailla sanoilla eikä rukouksilla mihinkään päästä.»

Oli siinä rattaat, joiden edestä hevonen oli riisuttu. Niiden aisalle istui Iikka, peitti kasvonsa käsillään ja itki.

Antero katsoi häntä ja sanoi muka lohdutellen: »Älkää itkekö äiti. Mitä niistä kyynelistä. Ne ovat vain vettä. Jos kerran pitää sydäntä juoksuputaa silmien kautta, niin juoskoon silloin sulana rautana, joka säkenöitsee ja liekehtii ja palaa tulena ja peittää savuun koko maailman paitsi omaa suruamme. Minä en vielä itke, mutta jos kerran itken, niin elävät silloin kuulkoott, että se on huuto, joka särkee sulkunsa, ja voima, jota ei enää mikään koko maailmassa voi pidättää. Mutta nyt tänä päivänä minä olen iloinen.» Hän hymyili ja alkoi laulaa:

»Oon asetettu maailmaan
Kuin lastu laineilla,
Vaan vaikka poikaa pilkataan,
Niin ui hän päivänpaisteessa.
Jos myrsky tahtoo apua
Ja sumu täytyy korjata,
Niin tässä mies on, joka voi
Ja siivill' lentelee;
Ah, sen sydämessä hiisi soi
Ja lempi myös hymyelee.»

»Tahdotteko nähdä?» jatkoi hän. »Minä pyörin rattaana kilpaa auringon kanssa. Mutta minä nousen ja laskeudun sukkelammin kuin se.» Hän nosti kätensä, kumartui äkisti sivulle, vastasi käsillään maata, heilautti jalkansa ilmaan ja kulki sivuttain käsillä ja jaloilla rattaanpyöränä. Onneksi ei muita ollut lähellä kuin Vappu ja Iikka, sillä hän ei väistänyt ketään, niin että helposti olisivat hänen tukevat ja notkeat raajansa saattaneet kolahdella ihmisten päähän.

Nyt ei Iikka enää tiennyt, iloiseltako vaiko surulliselta hänen piti näyttää. Hän pyyhki silmänsä ja sanoi vähän tyynemmin: »Niin, semmoinen hän on; jos minä itken tai nauran, elän kuningattarena tai palan roviolla, hän vain reuhaa huolettomana kuin salon kuohuvin koski. Ei koskaan hiljaa, ei koskaan levossa niinkuin muut, hurja ja iloinen aina. Kyllä minä olen häntä kurittanut ja puhunut hänelle hyviä sanoja. Hän on nähnyt nälkää ja kylmää ja kärsinyt paljon aina kätkyestä asti, mutta kuitenkin koko maailma tanssii hänen silmissään kuin vasikan hännällä. Hän on kuin kuohuva, vaahtopää aalto.»

Antero seisoi taas hänen edessään. »No, vieläkö nyt sitä ihmettelette, äiti?» sanoi hän. »Missä teille silloin päivä valkeni, kun minä synnyin? Eikö Kyrönkosken pauhuisella rannalla? Eikö sen jymisevä kuohulaulu ollut ensimmäinen ääni, jonka kuulin tässä maailmassa? Ettekö minua pistänyt sen vaahtolainehin, kun kastoitte minut omilla sanoillanne? Enkö ensi askeleitani kävellyt sen rannalla? Missä olin ensi vaaroissa ell'en puissa, jotka riippuivat kaukana rannasta kuohuvan syvyyden päällä? Mitä ensin rakastin ell'en juuri niitä valkoisia kuohulaineita, jotka taistelevat ja tappelevat ja kuolevat niin voimakkaasti, kuin se yksin vain olisikin elämää eikä mikään muu? Kyrönkosken rannalla minä kasvoin, ja kuitenkin te ihmettelette, että minä olen tullut sen pyörteiden kaltaiseksi.»

Eräs etempänä seisova nainen oli kuullut nuo sanat ja virkkoi toiselle:

»Onhan tuo mies ihan hullu.»

Antero ei tiennyt muusta mitään kuin omista ajatuksistaan. Huomaamatta mitään ympäriltänsä jatkoi hän:

»Siispä äiti, älkää itkekö. Jos tahdotte itse viedä saran herroille, niin viekää, mutta pyytäkää heitä kuitenkin muistamaan minua. Nyt minä lähden hankkimaan itselleni miekan.» Ja hän hävisi väkijoukkoon.

Luotien valanta.

Ihmiset yhä lainehtivat edestakaisin, vaan nyt toiselle taholle, niitylle päin, jossa tavarat oli järjestettävä ja pantava kokoon. Yrjö johti työtä ja joukko toisensa jälkeen oli siellä katselemassa ja auttamassa. Viimein oli kaikki niin meneillään, että Miihkali saattoi poistua ja palata pajaan. Siellä oli vielä äsken ollut vilkas työn kalske, mutta nyt olivat poissa sekä vanhat että nuoret. Sakki seisoi aivan yksin. Miihkali etsiskeli silmillään jotakuta, joka olisi osannut auttaa, mutta ei huomannut ketään. Kaikki olivat menneet ihmisvirran mukana niitylle päin. Hän meni ulos ja katseli, ja viimein näkikin jonkun istuvan etempänä kivellä. Hän astui lähemmä ja tunsu tytön, joka oli hänen häpäpäivänänsä tullut taloon etsimään kuningasta. Oliko hän vaeltaessaan nyt taas eksynyt tänne vai oliko hän viimeinkin kotimatalla vakuutettuna, että kaikki hänen puuhansa olivat turhat?

Miihkali meni tytön luo, katseli häntä hetkisen vaiti ja kysyi sitte äkisti: »Mikä teidän nimenne on?»

Tyttö katsahti ylös. »Pappi kastoi minut kirkossa Alliksi isäni lempilinnun mukaan, mutta äitini sanoi minua rakkaimman kukkansa mukaan Asmaloksi.»

»Koska te olette täällä vieras lintu, niin sanon minä teitä Alliksi. Tahdotteko auttaa minua?»

»Tahdon.»

He menivät pajaan.

»Minä tarvitsisin jonkun valamaan luoteja. Rupeatteko te siihen työhön? Täällä ei näy nyt ketään muuta. Mutta te olette niin kalpea, oletteko sairas?»

»En enää. Kun on lähdössä matkalle, niin kyllä aina näin vähän jaksaa.»

Hän oli todellakin maannut sairaana, mutta kuumeen levottomuudessa kaikuivat vangittujen rukoukset vielä selvemmin, heidän kalpeat haamunsa astuivat vielä elävimpinä esiin; ne karkottivat hänet pois sairavuoteelta ulos maailmaan etsimään apua, jota piti mistä hyvänsä saada, koskapa kuningas vielä oli elossa ja maassa oli asemiehiä. Lännestä päin ei apua ollut saatavissa, hänen täytyi siis lähteä etelään päin Hämeenlinnaan ja armeijan leiriin. Mutta siitä aikeestaan hän ei virkkanut mitään. Hän astui vaiti pajaan, katsahti pikimmiten ympäri työhuonetta ja alkoi sitte hakata tinaa ja lyijyä palasiksi. Miihkali katsoi, osasiko tyttö tulla toimeen ilman johtoa ja neuvoa, mutta hyvin se työ näkyi sujuvan, ja hän sanoi:

»Teillä on vahva ja vakava käsi.»

»Salo tekee honkansa pitkiksi ja väkensä vahvoiksi.»

»Ehkä olette hyvinkin tottunut valamaan luoteja?»

»Auttelin minä isääni ja veljiäni, ennenkun läksivät sotaan.»

»Teidän miehet siis olivat hyviä metsästäjiä.»

»Niinkuin kaikki karjalaiset.»

»Hyvä, minä jätän teidät nyt, vaan palaan kohta ja sitte me valamme yhdessä kaikki valmiiksi.»

Miihkali läksi ja tyttö asettui hänen sijaansa tulen viereen. Sakki katseli hänen kalpeata muotoaan. »Te olette ollut sairaana, arvaan minä. He, jotka toivat teidät tänään tänne, sanoivat, että te ette tuntenut heistä ketään ja ett'ei teillä ollut rauhaa. Te vain tahdotte päästä ulos maailmaan.»

»Minä kärsin ja näin paljon kurjuutta ennen tänne tuloani, ja kun täällä kaikki silloin sanoivat minun toivoni olevan turhan, niin minusta tuntui ett'en jaksaisi enää elää. Vaa nyt minä olen jälleen vahva.»

»Vieläkö vakavasti aiotte seurata meidän miehiämme armejaan? Sillä tiellä voi olla paljo vaaroja.»

»Eipä pahemmin käy, kuin Jumala tahtoo. Katsokaas, Sakki, tähän asti en ole koskaan peljännyt, en saloilla, en kylissä enkä teillä, mutta täällä minusta tuntuu, kuin onnettomuus minua vaaniskelisi. Tähän asti olen kulkenut aseettomana ja turvattomana kuin lapsi. Mutta nyt tulee mieleeni jokin epävarma pelko; sentähden minun pitää takoa itselleni turva.»

Hän otti pitkän veitsen, jonka kärki oli katkennut, ja pisti sen ahjoon. Liekit peittivät mustan teräksen. Kun veitsi kuumeni punaiseksi, alkoi hän takoa siihen parempaa kärkeä. Hänen siinä seisoessaan alasimen vieressä palasi Miihkali ja pysähtyi katsomaan, mitenkä tyttö selvisi

takomistyöstään. Viimein hän sanoi hymyillen:

»Eipä enää ole syytä valittaa puutetta, kun naisetkin takoa paukuttelevat. Kelle se veitsi tulee?»

»Itselleni minä sitä taoskelen.» Mutta samalla hän kuitenkin pisti veitsen pois ja rupesi jatkamaan entistä työtään.

»Oletteko sitte aivan lujasti päättänyt seurata miehiämme sotaan?»

»En sotaan, mutta leiriin, kuninkaan ensimmäisen miehen luo. Tiedättehän, mitä ajattelen ja tahdon».

Miihkali heilautti halveksivasti päätään ja vastasi: »Se ei liene teiltä täyttä totta. Te ette saa lähteä meidän kanssamme. Teidän paikkanne ei ole sotilasten riveissä; te olette nainen ettekä siis saa lähteä kanssamme.»

»Enkö saa?» sanoi tyttö, katsoen suruisesti häneen. »Tiehän on auki kaikille, minulle yhtä hyvin kuin teillekin, eikä teidän tahtonne ole niin korkea vuori, että se voisi minua estää.»

»Ei minun tahtoni ole teille mikään vuori, mutta kallioita kyllä löydätte; ottakaa vaari varotuksestani.»

Alli oli tuntenut voimansa palanneen. Hänen mielestään olivat Miihkalin sanat liian kopeat ja käskeväiset, mutta häneen niiden ei pitänyt vaikuttaa. Kumminkin tuntuivat Miihkalin viime sanat ystävällisemmiltä; sentähden oli nyt Allin vastauksessakin vähemmän uhkamielisyyttä kuin suruisuutta:

»Jos minä olisin lähtenyt iloisena ja ympärilläni olisi pelkkää iloa, silloin saattaisitte minua varottaa ja sanoa: istu, missä kerran olet istumassa, muuten menetät onnesi: mutta niin ei ole. Velvollisuus ja omatunto ajavat minua yöt päivät eteenpäin. Te olette ollut ainaisessa rauhassa, te ette ole sodan kautta menettänyt mitään, vaan minulta se on riistänyt kaikki; teidän on niin helppo käskeä minua, minä kun olen nainen ja turvaton. Te olette mies, voimakas ja onnellinen. Te ette ole koskaan kokenut, miltä tuntuu olla kohtalon ajeltavana aivan turvatta, ettekä ehkä myöskään ajatellut, että naisella on sydämessään yhtä suuri välttämättömyys kuin kellä miehellä hyvänsä. Te ette varmaankaan käsitä, mitä suuri suru on, sillä silloinpa ette puhuisi niin kovia sanoja onnettomalle kärsiväiselle.»

»Kyllä minä tiedän onnettomuutenne, mutta tiedän myöskin sen voivan kasvaa vielä monta kertaa suuremmaksi. Ettekö pelkää tämän matkan vaaroja?»

»Kotimaani miesten turvissa ei vaara voi olla minua lähempänä kuin minun yksin ja turvatonna tänne tullessani.»

»Älkää toivoko apua tuolta ponnettomalta, urhotöihin kykenemättömältä päälliköltä.»

»En minä voi olla toivomatta.»

»Mitäpä luulette hänen uskaltavan tehdä teidän hyväksenne, hänen, joka ei uskalla nähdä vihollisen miekkaa, vaikka olisi puolustettava maata ja kuningasta? Jääkää te tänne ja antakaa minun puhua puolestanne.»

Alli katsoi Miihkalia suoraan silmiin ja vastasi vakavasti: »Te ette ole mikään sankari, vaikka siltä näytätte. Kun saatte puhutuksi väelle ja sanotuksi, mitä teillä on sanottavaa, niin palaatte tänne takaisin. Ken tahtoo sulkea naiselta tietä sentähden, ett'ei hänellä ole miestä matkassansa, hän ei myöskään kelpaa puhumaan naisen puolesta.»

»Eipä olekaan niin. Minä menen muiden kanssa perille asti, ja minä kyllä ajan asianne, jos tahdotte.»

»Ehkä tosiaan nyt ajattelettekin, niinkuin puhutte, mutta niin kauan kun sydämeni tykkii, en minä jätä elintehtävääni toisen käsiin.»

Miihkali loukkautui, vaan kysyi kuitenkin: »Jos lupaan ja vannon, ettekö sittekään usko minun sitä suorittavan, niinkuin se olisi oma asiani?»

Alli pudisti päätänsä. »Jos naisella on omia lapsia, hän ei pistä toisen lasta niin syvälle poveensa, ett'eivät jalat jäisi riippumaan; kun päällikkö tyytymättömänä kääntää pois korvansa, päästäkseen kuulemasta teidän sanojanne, niin te perädytte ja luulette, ett'ei voida mitään tehdä, sillä teillä on muuta ajateltavana.»

»Älkää syöksykö näihin vaaroihin, jotka kasvavat sitä suuremmiksi, mitä etelämmäksi ehditte», sanoi Miihkali melkein rukoillen. »Teidän tahtonne on luja ja hyvä, mutta te olette kuitenkin ainoastaan nainen, niinkuin linnunpoika palavassa hongassa. Te ette saa, mitä uskotte ja toivotte.»

»Mitä nyt sanoitte, olen itsekin monesti sanonut», vastasi Alli, suruissaan kumartuen työhönsä,

»mutta turhahan on ajatella vaaroja, joita ei vielä näe, mikä minun täytyy tehdä, se on tehtävä, eikä minun tieni tule synkemmäksi, kuin Hän tahtoo, joka on levittänyt ajan synkät varjot kaikkien meidän ylitsemme. Jospa minun voimani ei olisi niin vähäinen! Jospa olisin mies!

Miihkali hymyili. »Silloin te kaiketi olisitte myöskin sankari?» kysyi hän.

»Tämmöisenä aikana olisin. Iloisesti kokoaisin minä urhoolliset miehemme, ja kuin ukontuli jyryseivistä pilvistä rientäisimme me taisteluun. Ei kenenkään tarvitsisi silloin valittaa onnettomuuden kasvavan, taajenevan ja rampauttavan raskaalla siivellään meitä kaikkia. Surkuteltava olisi silloin ainoastaan se mies, joka yrittäisi sulkemaan meiltä tietä, sillä mahtavasti kuin myrskyn kuohulaineet vyöryisimme me, niinkuin ainoastaan se rientää, jonka koko sydän on mukana taistelussa ja joka tietää, että tuhansien menestys riippuu iskuista, joita lyödään.»

»Ettekö sitte luulekaan venäläismiekan voivan musertaa? Jospa te olisittekin ensimmäinen, jonka kuolema tempaisi pois?»

»Enkö silloin olisi onnellinen? onnellisempi vielä kuin muut? Nukkua voiton ensi hetkenä iloon! Hymyillen minä silloin kallistaisin kalpenevan poskeni rakasta isänmaan povea vasten, viittaisin iloisesti jäähyväiset elämälle ja kuiskaisin kuolemassa: Jumala, suojele kansaani ja maatani!»

Ihmetellen katseli Miihkali tyttöä ja sanoi: »Te olette onnellinen tuossa onnessa, jonka onnettomuus tuottaa. Ehkäpä se onkin onni.»

Mutta Alli ei kuunnellut hänen sanojansa, vaan seurasi omia ajatuksiaan ja puhui: »Te ette ulotu sankarin urhotöihin, mutta minun sieluni ei löydä minkäänlaista rauhaa jokapäiväisistä rauhallisista töistä. Kiihottaen viittaa veljeni hento käsi, kun hän torjuen nosti sen kasakan veristä keihästä vastaan. Silmissäni kuvittelee äitini harmaa pää ja sisarteni kalpeat kasvot. Jospa olisitte nähnyt heidät kaikki ja niin monta, monta muuta vietävän sidottuina kuun valossa ja ajettavan, niinkuin karjalaumaa ajetaan teurastettavaksi.»

Kaikki tuo kurjuus kuvastui selvään tytön kasvoistakin; ne kyllä todistivat hänen puhuvan totta.

»Mikä ihme pelasti teidät yksin?» kysyi Miihkali viimein.

»Päivä oli loppunut ja kaikki makasivat jo unen helmoissa. Minä yksin olin kaivolla ulompana pihasta ja olin juuri ottamassa sankooni vettä, kun huutoa sekä hevosten ja ihmisten pauhinaa äkisti kuului ilmasta. Vavisten pakenin minä ja kohta nuoleksivat tulikielet kaikkien huoneiden seiniä ja kattoja. Kauhusta minä en ensin ollut päästä liikkeelle, mutta sitte minä kuin siivillä lensin pellon poikki rantaan. Ah, te ette tiedä! ette tiedä! Minä matelin kuin sisilisko kallioiden koloon, joiden vieritse tie kulki, ja siitä minun ohitseni he viimein ratsastivat tiehensä. Voi sitä näkyä! Naiset nuorissa, kalpeina ja äänettöminä kuin kuolemassa ja lapset katkerasti itkemässä heidän sivullansa!»

Miihkali oli vahvaluontoinen mies, mutta nyt seisoj hän kalpeana ja äänikin kuului levottomalta, kun hän kysyi: »Luuletteko heidän vielä elävän?»

»Kyllä he elävät, heidät säästetään vietäväksi orjuuteen Venäjälle, ell'emme me heitä pelasta.»

»Minä mielelläni auttaisin teitä, mutta minä en lupaa suuria töitä. Millaisena nyt seison edessäanne, sellaiseksi olette minut ainiaan huomaava vast'edeskin. Teidän ei pidä koskaan sanoa: Suuret olivat sananne vaan vähänpä teitte. Nyt kuitenkin lupaan: Me koetamme.»

Sanoja oli syntymäisillään Allin huulille, mutta ne kuolivat pois, sillä iloisia torven ääniä kaikui kaukaa. Työ lakkasi pajassa, kaikki kuuntelivat.

»Nostoväki tulee!» virkkoi Miihkali iloisesti.

Nyt oli koko kylä liikkeessä; kaikki, jotka vain suinkin kykenivät, riensivät katsomaan tulijoita.

Miihkali astui joukkoa vastaan ja kysyi: »Mitä kuuluu?»

Israel Peldan, Ilmajoen kirkkoherran toinen poika ja äsken kootun joukon johtaja, tuli esiin ja vastasi kaikkein puolesta: »Ei mitään pahaa».

Peldanit ja Härkmanit olivat ylioppilas-kumppaneita ja hyviä ystäviä. Nyt olivat he niinkuin kaikki muutkin lähteneet Turun yliopistosta taistelemaan ja maata puolustamaan. Pitkä aika oli jo kulunut heidän eroamisestaan ja nyt oli jälleennäkemisen ilo sitä suurempi. Yksityiseen puheluun ei nyt kuitenkaan ollut aikaa, suurempi yleinen asia sysäsi syrjään kaiken muun, ja Peldan ensiksi kertoi, miten mielellään miehet olivat seuranneet häntä.

»Hyvä, mutta mitenkä tulette toimeen aseiden puolesta?» kysyi Miihkali, tarkastaen katsellessaan

äsken tulleita.

»Aseet ovat semmoiset kuin ovat, mutta jos kerran löydämme venäläiset, niin löydämme kyllä myöskin heidän aseensa», vastasi eräs reipas nostonuorukainen.

»Sinä olet viisas poika. Olemmepa sentään mekin muistelleet teitä ja parasta lienee heti ruveta antamaan, mitä meillä on.»

Nuoret sotilaat riemuitsivat ja Peldan huusi kaikkein kuullen: »Mehän pääsemme herroiksi taisteluun! Vetäkää mekot yllenne, pojat, ja varustautukaa, miehet! Hävetä saamme, ell'emme vapauta maata ja pelasta naisiamme, jotka ovat hankkineet meille kaikki nämä.»

»Hurratkaamme kaikille kauneille tytöille!» huusi Yrjö ja väki yhtyi iloiseen »eläköön!»-huutoon.

»Hurratkaa vaimoillemme!» jatkoi hän leikillisesti.

»Eläkööt ämmät!» riemuitsi väkijoukko.

»Eläköön kuningas!» Ja taas vastasi valtava kaiku: »Eläköön!»

»Kyllä he nyt seisovat tässä nuorina ja reippaina, mutta montakohan heistä kerran palaa?» huokasi eräs vanha talonpojan vaimo. Hänen vierestään vastasi harmaapartainen mies tyytymättömästi: »Se on huonoa luvunlaskua; kysykää ennemmin: kuinkahan monta vihollista te ehditte kaataa, ennenkuin seuraatte heitä hautaan? Taikka vielä paremmin: Kuinka kauan meidän pitää taistella, ennenkuin rauha tulee maahan?»

XIV.

Lähtö.

Naiset itkivät ja muuan vaimo nyhkytti: »Minä en uskalla ajatellakaan kaikkia vaivoja ja vaaroja, joihin nämä miehet menevät. Kova on tuo sotilaan elämä».

»No, tepä olettekin ensimmäinen, joka niin sanotte!» virkkoi Yrjö ilosta kummastellen. »Sotilaan elämä on juuri kaikkein hauskinta tässä maailmassa.»

»Meihin luottaa kuningas ja maa ja kaikki kauniit tytöt», jatkoi hän vähän ajan perästä. »Minä jo ammoin tekasin laulun, miten hauska on sotamiehenä olo, ja nyt minä laulan sen:

Me kruunatun kuninkaan käskyä vain kuulemme
Ja suuriksi herroiksi itseämme luulemme.
Meill' puku on korea ja kivääri kirkas,
Ei sotilas ikänä vaiheta virkaans',
Me marssimme eteen ja soitamme vaan
La la la la laa!

Jos sota ja vaara on uhkaamassa rajalle,
Niin ryntäämme vastaan ja lyömme kaikki hajalle.
Me kiitämme kunnialla sitä, joka kaatuu,
Ja juomme sen muistoksi, kun voitto on saatu,
Me käännyimme kotiin ja laulamme vaan
La la la la laa!

Eikö kaikki ole yhtä totta kuin että seisomme tässä? Vai onko ainoatakaan miestä, joka ei mielellään seuraisi meitä sotaan?»

»Paras olla hiiren haukottelemana, kun kissa istuu vaanimassa», vastasi nauraen eräs nuorukainen nostoväen joukosta.

»Niinpä niin», sanoi Miihkali, »taisteluun me lähdemme eikä enää ole monta hetkeä jäljellä. Käyttäkäämme siis tätä viime hetkeä pyytääksemme Jumalan siunausta sekä lähtijöille että tänne jääville.»

Ne sanat olivat tervetulleet kaikille ja lyhykäinen jumalanpalvelus alkoi. Ajan tukaluudesta ja surusta kaikki mielellään kääntyivät rukoillen voittojen Herran puoleen, ja lopuksi veisattiin virsi. Kun sekin loppui, jäivät kaikki hetkiseksi vaiti, pysyen liikkumatta paikoillaan.

Vaan äkisti kuului taaempaa kiivasta melua. Antero ja eräs Pitkä Pekka äsken tulleesta nostoväestä tappeli siellä kaikin voimin, ja lähimmät ihmiset keräytyivät kohta piiriin tappelijain ympärille, paremmin nähdäkseen, kumpiko heistä oli voittava. Vielä ei ollut voitosta vähintäkään tietoa. Pekka oli pitkä ja harteava mies ja seisoi siinä kuin jättiläishonka, Antero oli vähän lyhempi ja hoikka, vaan sukkela ja notkea kuin ankerias. Pekalla oli vasemmassa kädessä vanha miekka ja oikealla nyrkillään koetti hän torjua vastustajaansa pysymään etempänä, vaan Antero yhä kiivaammin työntäytyi päälle. Pekka viimein viskasi miekan kauas pois ja tavoitteli molemmilla nyrkeillään kuin vahvoilla moukareilla Anteroa päähän ja rintaan, mutta nuorukainen kierteli aina pois tieltä ja syöksyi ehtimiseen päälle, saadakseen vastustajansa kaatumaan.

Viimein myöskin Peldan ja Härkman-veljekset tunkeutuivat katsomaan, mitä siellä meluttiin, ja Miihkali huusi:

»Oletteko hulluna, miehet? Ikäänkuin meillä ei nyt olisi muuta ajattelemista kuin tappaa toisiamme!»

Turha vaiva hänen puheensa.

»Kyllä minä opetan sinut huomaamaan, mikä on sinun, mikä minun!» huusi Pekka.

»Miekka ei ole paremmin teidän kuin minunkaan!» tiuskui Antero vastaan ja hyökkäsi maltittomasti päälle. Pekka horjahti, vaan ei kaatunut. Lujasti otti hän Anteroa kiinni niskasta ja vasemmasta olkapäästä. Kaikki katsojat huomasivat tappelun piankin loppuvan. Vaan silloin Miihkali riensi väliin ja erotti heidät.

»Oletteko hullut!» sanoi hän vielä kerran heille, kun he äkeissään ja kiukusta punaisina tuskin väkivoimallakaan pysyivät erillään.

»Antero se alkoi», sanoi viimein Pekka.

»Miksikä hän sitte varasti miekan?» vastusteli Antero puolestaan.

»Ei se ollut paremmin hänen kuin minunkaan. Se oli pajassa ja sieltä minä sen otin», vastasi Pekka.

»Pekalla on sekä viikate että puukko, vaan minulla ei ole mitään, ja niin kauan kun mies ei ole lupautunut paholaiselle, niin onpa toki mahdollon mennä sotaan paljain kynsin. Hän sanoo minua repalehtijaksi eikä kuitenkaan suo minulle edes tuota vanhaa miekkaakaan, että sen avulla saisin vähän ruutia ja viitan venäläiseltä.»

»Pitäköön Pekka miekkansa, sinä saat toisen», sanoi Miihkali lohduttaen.

Antero seisoi, kuin olisi puusta pudonnut, ja äänikin vapisi hänen vastatessaan: »Vai niin, vai niin». Masentuneena kävi hän istumaan ja peitti kasvonsa, vaan laski sitte kuitenkin kätensä painumaan alas ja sanoi murheissaan: »Niinpähän on, ett'ei köyhällä ole muuta puolustusta kuin Jumala, mutta tuskinpa hänkään kuullee, kun nyt huudan: anna minulle miekka!»

Ihmiset sanelivat kuka mitäkin. Eräs talonpoikavanhus sääli Anteron surua ja sanoi: »Eipä pitäisi köyhää pitää huonommin kuin sitäkään, jolla jotakin on. Sodassa kaikki tarvitsevat aseita.»

»Minun mielestäni me kaikki olemme köyhiä», virkkoi vieressä seisova mummo, »ja parempia on paremmin pidettäväkin.»

Antero katsoa tuijotti mummoon. »Kylläpäähän kerran vielä tulen yhtä hyväksi kuin muutkin», sanoi hän, »ja silloin on teidän paras varoa itseänne.»

Herrat, Peldan ja Härkmanit, olivat tällä välin kuiskaillen neuvotelleet, ja nyt astui Peldan Anteron eteen, päästi miekkansa vyöstään ja ojensi sen Anterolle sanoen:

»Ken on surmannut kolmekymmentä vihollista yht'aikaa, hänen ei tarvitse mennä aseetonna taisteluun. Kas, tästä saat hyvän miekan, vaan käytäkin sitä kunnialla.»

Antero otti hitaasti aseensa. Ponsi oli korea ja hyvä, se näytti herrasmiekalta. Mutta nuorukainen ei ollut uskoa silmiään. Hän veti terän puolitiehen pois tupesta; se oli kirkas ja terävä; häntä ei ollut petetty. Hän katsoi katsomistaan, hypähti sitte nopeasti Peldanin luo, nosti hänen nuttunsa helman huulilleen, heilutti ilosta huutaen asetta päänsä ympäri ja juoksi tiehensä.

Ihmiset katselivat ääneti hänen jälkeensä ja muuan sanoi naapurilleen:
»Nyt hän niin ilostui, ett'ei osannut enää puhuakaan.»

Mutta aika kului ja Miihkalin ääni kuului taas kehottavan: »Asettakaa kuormat riviin ja hevoset liikkeelle, meidän pitää joutua matkaan!»

Väki totteli ja jokainen suoritti, mitä vielä oli tekemättä.

Miihkali ja Yrjö menivät yhdessä pajaan kokoomaan sieltä vielä viimeisetkin aseet. Siellä oli muiden muassa äsken hiottu, kirkas miekka. Yrjö vetäsi sen tupesta, käänteli sitä ja sanoi:

»Tämän miekan takaan minä tunkeutuvan vaikka seitsenkertaisen kilven läpi.»

Miihkali katseli sen välkyntää. »Annas se minulle, veljeni. Minä otan sen ainiaaksi.»

»Sinäkö, rauhan mies? Mitä sinä teet miekalla?»

»Minä aion lähteä taisteluun.»

»Mutta silloinhan teet vastoin isäsi tahtoa ja se on synti.»

»Eikö sitte ole synti jättää äitini auttamatta häntä hädässään?»

»Äitisikö?»

»Eikö Suomi ole minun äitini ja eikö se ole hädässä?»

»On todella.» Yrjö aikoi lähteä, mutta Miihkali pyysi:

»Odota vielä vähän, Yrjö, ja sano, onko synti mennä sotaan ja puolustaa isänmaatansa vastoin isänsä tahtoa?»

»Tehdä vastoin isänsä tahtoa on synti, vaan olla puolustamatta isänmaatansa on synti ja häpeä. Siispä et pääse mitenkään syntiä tekemättä, ja sinun on vain valittava joko kunnia tai häpeä.»

Tuli välähti Miihkalin silmistä. »Tuo ei ollut huonosti sanottu, Yrjö.»

»Niinpä on sinun paras tehdä sen mukaan», vastasi hän, ojentaen veljelleen miekan ja lähtien pois pajasta. Miihkali veti taas miekan tupesta katsellakseen sitä, ja monta ajatusta liikkui hänen mielessänsä.

Hänen siinä seisoessaan tuli Elina ja sanoi surun ja ilon sekaisella äänellä:

»No, täältäähän sinut viimeinkin löydän.»

Miihkali katsahti ylös. »Niin, lyhyeksi hetkeksi», vastasi hän. Älä odota minua pian takaisin. Minun on vaikea luopua korkeimmasta pyrinöstäni.»

»Taistelu ja sotilaan elämä ei ole korkein Miihkali.»

»Ei ole korkeampaa kuin vapauttaa isänmaansa tai kuolla sen edestä.»

Elina katsoi häntä kummastellen. Tosinhan Miihkali oli näinä päivinä monestikin näyttänyt hänestä hyvin muuttuneelta, mutta ei koskaan semmoiselta kuin nyt. Seisoihan hän tuossa aivan ilmi tulena.

»Miten silmäsi noin liekitsevät!» sanoi hän. »Miksi minua noin katselet?»

Miihkali seiso i aivan liikahtamatta, vaan kuitenkin näkyi niin selvästi hänessä elävä ja kuohuva voima, kun hän vastasi:

»Taistelun ikävä se tuo liekkiä sydämeeni ja silmiini, ja silmäni vain sanovat, mitä mieleni ajattelee.»

»Mitäs sinä sitte ajattelet?» kysyi Elina. »Minä en sinua ymmärrä.»

»Minä aion seurata muita taisteluun ja pysyä siellä niin kauan, kun sotaa kestää.»

Elinan ääni vapisi, kun hän sanoi: »Et sinä niin ajattele, Miihkali, sinä vain tahdot koetella minua.»

»En ollenkaan. Jos sinun sielusi olisi samanlaatuinen kuin minun, niin ymmärtäisit minua kyllä puhumattakin.»

»Muista lupauksesi, muista valasi. Älä luovu korkeasta virastasi.»

»Tämmöisinä aikoina on ainoastaan yksi virka ja minä näen ainoastaan yhden tehtävän. Kaikki muu liitelee sumuna ohitseni, ja tuntoni sanoo minulle, että minä osaan vain tehdä sitä yhtä. Kaikkeen muuhun olen aivan kykenemätön.»

Elina pyyteli: »Miihkali, maa ja taivas huutavat ajan surkeutta ja kirousta, avuttomina, horjuvina ja nääntyvinä kuljeksivat ihmiset hävitetyssä isänsä maassa ja turhaan etsivät tukea uupuvalle uskollensa, jotakin sädettä sytyttämään sammuvaa toivoa. Korota äänesi näille apua tarvitseville ja anna sanojesi levittää lohdutusta ja virvoitusta heidän sydämiinsä. Yhtä miekkaa enempi tai vähempi taistelussa ei vaikuta mitään, mutta joka sana, jonka sinä puhut Jumalan laupeudesta, putoaa siunauksen siemeneksi ihmisten epätoivoisiin mieliin ja tuottaa hedelmiä ajassa ja vielä haudan toisellakin puolella.»

Elinan sanat putoilivat kuin hehkuvat lyijypisarat hänen päällensä, mutta hän ei kuitenkaan voinut sanoa muuta kuin: »Älä pyytele minua jäämään, minun täytyy lähteä pois.»

Eipä Elina vielä myöntynyt. Hän rukoili, niinkuin elämästä ja kuolemasta taistelija rukoilee: »Sinä olet ainoa, joka vielä voit opettaa meitä luottamaan Jumalan hyvyteen, sinä olet ainoa viimeinen lehti rauhan palmua; älä hylkää meitä!»

»Älä enää pyytele!» sanoi uudestaan Miihkali. »Minä olen lujatahtoinen mies, ja suurin syntini juuri on, ett'en ole tähän asti ollut luja täydellisesti. Mutta kun sydämeni kerran laajenee ja sykkii jostakin ajatuksesta, silloin sen levottomuutta ei mikään muu voi hillitä kuin tosi toiminta. Minä en saa rauhaa, maa huokailee jalkaini alla, minä kuulen Suomen valitukset, ja minusta tuntuu, kuin kuumia verikyneleitä putoilisi sydämelleni ja polttaisi sitä.»

»Jumala olkoon sinulle armollinen!»

»Minun isäni teki sinulle väärin silloin, kun liitti sinun kohtalosi minuun.»

»Ja sinä teit väärin silloin, kun vanhoit rakastavasi minua, vaikka et ole koskaan rakastanut.» Nyt oli siis Elina saanut sanotuksi, mitä hän oli viime aikoina niin monesti ajatellut.

»Kukapa tämmöisinä aikoina ajattelee rakkautta?» vastasi Miihkali.

Elina katsahti häneen ja siinä silmäyksessä oli koko elämä. Hän sanoi: »Minä olen rakastanut, Miihkali. Minä olen rakastanut sinua enemmän kuin mitään muuta tässä maailmassa ja kauemmin kuin vuoden tai kaksi, niin kauan kuin suinkin muistan taapain. Sinä olet aina ollut minusta korkeinta ja parasta, mitä olen tiennyt, paitsi Herramme Jumala.»

Miihkali veti liikuttettuna hänet luoksensa. »Rakastanhan minäkin sinua suuresti. Sinä olet minulle rakas, niinkuin nuoruuteni morsian voi olla, mutta minä en voi jäädä tänne, älä pyydäkään. Jos elän, kunnes voitamme, silloin saat minut tänne jälleen. Toivokaamme sitä päivää. Minä rakastan sinua todella sydämestäni, mutta nyt minun täytyy lähteä. Jää hyvästi pitkäksi ajaksi! Anna anteeksi, Elina, anna anteeksi! minä en voi tehdä toisin.»

Hän irtautui vaimostansa ja riensi pois, mutta kääntyi vielä kerran ja sanoi: »Jos me emme voita, jos onnettomuus lähestyy tänne päin, niin koeta päästä isäni luo. Ota arkkunen kanssasi; siinä on myöskin kirje Gezeliukselle; minä jätän siinä sinut hänen huomaansa ja hän on sinua suojeleva.»

Mutta Elina ajatteli toisin. »Niin kauan kun vielä on kotimaa», sanoi hän, »en minä koskaan lähde vieraaseen maahan. Jos kerran minun kansani voi elää ja kuolla täällä, niin tottahan minäkin voin. Jää hyvästi: Jumala sinua varjelkoon!»

Kaksi suurta kyyneltä valahti pitkin Miihkalin poskia. Hän otti Elinaa käsistä, suuteli niitä kiivaasti ja riensi pois.

Torvet kaiuttivat lähdönmerkkiä. Kuormajono järjestyi yhä pitemmäksi; jo lähdettiin liikkeelle. Jäähyväisiä tehtiin siinä ainiaaksi, moni suru alkoi, pysyäkseen ainiaan suruna, milloinkaan iloksi muuttumatta; mutta maa tarvitsi kaikkien voimaa ja kaikki antoivat sen ilolla.

Jäähyväisten ottajain joukossa oli myöskin likka. Hän kiersi ehtimiseen käsivartensa poikansa kaulaan ja tahtoi lakkaamatta suudella häntä, mutta poika viimein koetti jo päästä erilleen. Se liikutti tuskaista äitiä niin, että hän viimein kovasti nyhkyttäen alkoi lyödä hosua rakkaintansa.

»Sinä kelvoton poika!» torui hän, »etkö häpeä lähteä sanomatta äidillesi jäähyväisiä?»

Liikutettu oli Anterokin, mutta tahtoi kuitenkin mielellään lohduttaa. »Älkää itkekö, äiti; kunhan minä palaan, ei teidän tarvitsekaan enää olla huonoin kaikista.»

»Ei se kohta tapahdu.»

Antero puristi vielä kerran äitinsä kättä ja riensi pois miesjoukkoon, joka jo oli valmiina marssimaan. Hetkinen oli kolkkoa hiljaisuutta, vaan kohtapa miehet alkoivat sotaulunsa lievittääkseen eron tuskaa sekä itselleen että niille, jotka jäljelle jäivät.

Ylös te, hurskaat sankarit, nouskaa!
Huutaa meille synnyinmaa.
Taivas ja maa ovat veriruskeat!
Huokaavat perheet tuskissa.
Vihamiesten joukko päällemme karkaa,
Kelvoton sodasta pakenee arka,
Jättää aseens', saaliins', henkens',
Vihamies voittaa, viepi tiehens'.
Surkea suruttomuus, surkea suruttomuus!
Herätkää ylös, te isänmaan lapset,
Pukekaa yllenne sota-aseet!
Kuulkaa, nouskaa! Kuulkaa nouskaa!
Sotatorvi pauhaa ja soi, sotatorvi pauhaa ja soi!

Aika on tullut, päivä nyt koittaa,
Voiton päivä jo kimaltaa.
Kaikukoon riemu, kuningas voittaa!
Ah, kuinka taistelu himartaa!
Rohkealla mielellä astukaa eteen
Hengen voimassa, sota-aseet käteen.
Lyödään nyt voimalla vihamiehet pakoon,
Ajetaan vilkkaasti kaikki vaan lakoon!
Herra auttaa meitä, Herra auttaa meitä.
Herätkää ylös, te isänmaan lapset,
Pukekaa yllenne sota-aseet!
Kuulkaa, nouskaa! Kuulkaa, nouskaa!
Sotatorvi pauhaa ja soi, sotatorvi pauhaa ja soi!

Jäljelle jäävät seisoivat kuunnellen ja katsoivat lähtevien jälkeen; mutta ennenkuin laulun viimeiset säveleet ehtivät kuolla etäisyyteen, huudahti iikka äkisti: »Voi, voi, sarka!» ja läksi juoksemaan, minkä jaksoi, sotilasten jäljestä.

XV.

Lybeckerin päämaja.

Vielä elokuussa 1713 oli kenraalimajuri Yrjö Lybecker Suomen sotajoukkojen ylipäällikkönä, ja hänen käskystään oli armeija askel askeleelta peräytynyt ilman ainoatakaan miekansivallusta. Venäläisiä oli 20,000 miestä Helsingissä; tsaari itse oli siellä väkensä keskellä, tarkasteli varustuksia ja yhä vahvisteli niitä, järjesteli kaikki ja valmisteli koko Suomen valloitusta. Kamalan hiljaista oli kaikkialla, maan asujanten toivo hälveni hälvenemistään, tulevaisuus näytti yhä tukalammalta. Ylipäällikkönsä kahlehtimana seisoi armeija epätoivoissaan ja koko maa tuskitellen odotti jokaisen uuden päivän valkenemista. Koko tämä vuosi oli kuultu ainoastaan surusanomia, vaara ja kauhu tunkeutuivat hetki hetkeltä yhä lähemmäksi, epävarmuus kasvoi yhä hirvittävämmäksi, mutta Ruotsista vain ei kuulunut mitään apua. Ilon välähdys tosin levisi siitä menestyksestä, jolla amiraali Lillje taisteli venäläislaivastoa vastaan Suursaaren seuduilla, mutta mitä hyötyä siitäkään tuli kun armeija ei tukenut laivastoa. Lilljen täytyi kolmella laivallansa peräytyä takaisin Viron puolelle. Siten jäi koko sisäsaaristo avoimeksi vihollisille. Mutta Lybecker vain yhä peräytyi. Nyt hän jo oli Hämeenlinnassa ja venäläisjoukko seurasi häntä pohjoiseen päin. Armfelt oli kyllä saanut käskyn ratsuväellä lyödä takaisin yksityisiä vihollisosastoja ja suojella kansaa ryöstelemisistä kaikkialla, missä vaara oli suurin, mutta hänenkin täytyi vähitellen peräytyä suuren vihollisvoiman jaloista. Koko Uusimaa oli täynnänsä vihollisia ja tie oli avoinna Suomen pääkaupunkiin.

Oli jo iltapuoli päivää, vaan vielä aurinko paistoi kirkkaasti Hämeenlinnan yli sekä suomalaisten

leiriin, joka oli sen ulkopuolella. Ilma oli tyyni ja kaunis, mutta vähäpä niitä oli, jotka näyttivät huomaavan luonnon kauneutta, vaikka elämä niin kaupungissa kuin leirissäkin oli hiljainen. Kaikki ihmiset, joita näkyi, olivat alla päin ja kolkot kasvoiltaan. Kenraalimajuri Yrjö Lybeckerin ja hänen esikuntansa päämaja oli kaupungissa, mutta itse leirissä oli sitä paitsi eri telttoja ylempien päälliköiden varalla. Eräässä niistä istui hänen ylhäisyytensä Lybecker, palanen juustoa ja leipää kädessä, ja korkealla telttatuolilla vielä laihemmalta näytti hänen laiha vartalonsa, kun hän istui ja kapeat kasvat vielä kapeammilta siinä kuvassa, joka hänestä oli syntynyt teltan seinään. Lybecker ei enää ollut nuori, hänen paras ja ehkäpä onnellisinkin aikansa oli kulunut hiljaisuudessa, kenenkään sitä huomaamatta. Historia tietää hyvin vähän taikkapa ei mitään hänen nuoruutensa vaiheista; se kuitenkin tiedetään, että hän oli kauan, noin 20 vuotta, palvellut ratsumestarina ensin Skoonen ratsurykmentissä ja sitte ratsuhenkivartija-rykmentissä, mutta 1703 tapahtui tärkeä käänne hänen elämässään. Silloin hän yleni majuriksi, pääsi 1704 överstilutnantiksi, 1705 maaherraksi Viipuriin, 1706 kenraalimajuriksi ja 1707 vapaaherraksi. Mikä hänelle tuotti tuollaista menestystä, lienee nyt aivan tietämätöntä. Tosinhan hän oli Puolan sodassa 1704 ja 1705 tehnyt muutamia pieniä partioretkiä jotenkin hyvällä menestyksellä, mutta mitään erinomaista ei hänen elämässään ole nähtävänä. On lausuttu luulo, että Lybeckerin menestys suuressa määrässä riippui mahtavasta Kasten Feifistä, jonka hyvässä suosiossa hän oli. Jos Feif tuolla tavalla auttoi Lybeckeriä, niin epäillä ainakin sopii, oliko se oikeastaan mikään apu, sillä olipa Lybeckerillä mitä ja miten hyviä ominaisuuksia hyvänsä, niin sotilas hän ei ollut, vaan tuli Suomen joukkojen päällikkönä ainiaksi onnettoman kuuluisaksi. Häntä moitittiin mahtavuutensa aikana mielivaltaisuudesta eikä se suinkaan vähentänyt yleistä vihaa maan pelkuria päällikköä kohtaan.

Hänen ylhäisyydellensä oli nyt tekemistä kirjurinsa kanssa, joka pöydän ääressä selaili paperikasaa; mutta työ näytti jo valmistuneen, sillä kirjuri nousi sanoen:

»Nyt on kaikki valmis, teidän ylhäisyytenne.»

Lybecker katsahti ylös ja vastasi vähän hajamielisesti: »Jaha, vai niin, hyvä! Mutta vielä yksi asia. Kirjottakaa minun tervehdykseni kuninkaalliselle neuvoskunnalle Tukholmaan ja sanokaa minun toivovan, että jo vuosikautia luvattu apu sieltä Ruotsista viimeinkin tulee. Sanokaa heille myöskin, että me siihen luottaen istumme täällä rauhassa toistaiseksi ja hätätilassa peräydymme pohjoista kohti. Sillä vaikka meidän armejamme, kun nostoväki tulee, kasvaneeh ehkä 13,000-miehiseksi, en minä kuitenkaan huoli lähteä venäläisiä vastaan ennen aikojaan, sillä heitä sanotaan olevan 20,000. Sanokaa heille minun sotatapani olevan, ett'en koskaan pane mitään vaaraan.»

Kirjuri pani asiat muistiin ja vastasi sitte: »Se on merkitty, teidän ylhäisyytenne.»

»Sanokaa heille», jatkoi Lybecker, »että köyhyys kasvaa täällä kasvamistaan.»

Kirjuri taaskin kirjotti. »Jo on merkitty.»

»Mitä luulette, Schreiber, onkohan heillä aavistusta, että minä olen pitänyt eri hintaa dukaatilla?»

Kirjuri mietti vähäsen. »Sanotaan sinne kirjetun Suomesta valituksia, että teidän ylhäisyytenne olette vastaanottaessanne lukenut kruunun dukaatit 13 taaleriksi, vaan pois antaessanne pitäneet niillä hintana 15 taaleria.»

»Vai niin! Sanotaanko niin! No, se on ainakin vain epävarma huhu ja viisainta on olla koskematta siihen asiaan. Kirjottakaa siis vain, että me olemme ylenmäärin köyhät, niin että meillä tuskin on edes kruunun äyriäkään, ja että me melkein yksinomaan elämme sillä, mitä Frisius, se kunnan mies meille antaa. Tukholmassa tiedetään jo hänen koko vuoden ostaneen omilla rahoillaan kaikki, mitä laivastoon tarvitaan, ja nyt voitte niille herroille kertoa hänen myöskin luvanneen pitää huolta armeijan tarpeista, ett'ei meidän tarvitsisi nähdä nälkää. Kirjottakaa, että sotamiehet ovat tähän asti saaneet 50 leiviskää jauhoja kuukaudeksi kutakin komppaniaa kohti ei kuitenkaan pelkkiä ruisjauhoja, vaan ohran ja kauran sekaisia. Nyt minä kuitenkin aion muuttaa ruokajärjestystä ja vähentää annoksia.»

Tässä keskeytti kenraalin puheen pikku porsas, joka hypiskellen tuli sisään, yllä punainen puku ja kaulassa kultainen rengas. Porsasta seurasi vanhanpuolinen mies livrea-puvussa. Hän oli kenraalin kamaripalvelija Person ja piteli kiinni vitjoista, joiden toinen pää oli kiinnitetty porsaan kaularenkaaseen.

Lybeckerin silmät pyörivät ilosta, hän nauroi ja tervehti semmoisella äänellä, kuin olisi ollut hyvinkin virkistynyt: »Ah, nöyrin palvelijanne! Vai tulitte tänne! Kas niin, tulepas lähemmäksi, poikaseni! Kuinkas nyt jaksat tänään?»

Person kumarsi uudestaan. »Tottahan nyt hyvin voitaneen jos milloinkaan. Ettekö huomaa mitään, teidän ylhäisyytenne?»

»Jaha, kyllä näen, kyllä näen.»

»On merkitty, teidän ylhäisyytenne», kuului väliin kirjurin ääni.

»Hyvä on, kunnon Schreiber. Vaan nyt on parasta meidän vähän levähtää. Te saatte itsekseenne sommitella kokoon kirjeen. Siihen tulee vielä minkä mitäkin, mutta minä ensin ajattelen asioita. Älkää unhottako kallista aikaa, kirjottakaa siitä laveasti. Mitenkä olivatkaan viimeiset tilimme? Mitä maksoivat rukiit?»

»10 taaleria tynnyri.»

»Entä suolattu liha?»

»26 taaleria leiviskä.»

»Hyvä, hyvä. Kyllä kuulen, että teillä on asiat selvillä. Kirjottakaa kaikista heille tarkkaan, ja kun saatte kirjeen valmiiksi, tuokaa se minulle allekirjotettavaksi. Nyt saatte mennä.»

Kirjuri läksi, mutta Lybecker huusi hänet vielä takaisin.

»Kirjottakaa myöskin, että sotamiehillä on vain vanhoja univormun repaleita eikä meillä ole varaa hankkia uusia.»

Kenraali oli hypähtänyt ylös kirjuria takaisin kutsumaan. Nyt hän palasi ja kävi istumaan.

»Kuulkaas, hyvä Person», sanoi hän, »te luotatte liian paljon minun suosiooni, kun alinomaa juoksette tänne, niinkuin minulla ei koskaan olisikaan muuta tekemistä kuin ottaa vastaan teitä. Minkä tähden te nykyään kärkytte minun ympärilläni sekä sopivaan että sopimattomaan aikaan? Pitäisihän teidän ymmärtää, että minulla on muutakin tekemistä kuin leikkiä lapsen tavalla.»

Person käänsi katseensa maata kohti ja astui takaperin, ikäänkuin aikoen poistua, mutta porsas hypähti eteenpäin ja veti vitjoista. »Antakaa anteeksi, teidän armonne. En minä ollenkaan aikonut tulla tänne, mutta tämä viisas elukka ei minulle antanut rauhaa, ennenkuin poikkiesimme teltaan.»

Lybeckerin kasvot kirkastuivat. »Hm, vai tahtoi hän itse tulla?»

»Niin toden totta, ei hän antanut minulle vähintäkään rauhaa. Ja muuten toivoin minä sen miellyttävän ja huvittavan teitä, kun sillä on uusi univormu, jonka juuri sain valmiiksi.»

»Ah tosiaankin! No, johan näenkin, että olette tehnyt uuden nutun kultapojallemme. Katsotaanpas! Eipä juuri huonoin. Mutta rengas? Eiköhän se purista kaulaa?»

Person kumartui ja näytti, ett'ei siinä ollut mitään vaaraa. »Ei suinkaan, näettehän itsekin, teidän armonne, että koko sormi mahtuu väliin. Kas vain, miten viisas elukka se on. Hän ihan ymmärtää, että teidän armollanne on huolia ja murhetta mieltä rasittamassa, ja nyt se tahtoo hyppimisellään ja reippailla äänillään ilahuttaa teidän ylhäisyyttänne.»

Lybecker hymyili kummastellen. »Mitä, luuletteko todellakin niin, hyvä Person?»

»Kyllä minä sen tiedän. Minä tiedän, että Bellario on viisain elukka auringon alla ja rakastaa teidän ylhäisyyttänne enemmän kuin kukaan muu paitsi minä, enemmän kuin kapteeni Yrjökin.»

»Niin, minä tiedän, että te olette minun uskollisin mieheni, kunnon Person.»

Person astui askelta likemmäksi. »Kyllä olenkin, teidän ylhäisyytenne; kyllä olen ja sentähden uskallan kaikessa nöyryydessä rukoilla teidän armoanne pitämään minua muistissa.»

»Muistan, muistan, kunhan vain oikea hetki tulee.»

»Ah, se hetki ei koskaan tuo mitään hyvää, teidän armonne. Tiedän minä monenkin sitä odotelleen, vaan kaikille heille on käynyt onnettomasti.»

Lybeckerin apuristi astui teltaan ja antoi kenraalille kirjeen. »Sanan tuoja laivastosta», sanoi hän »toi tämän kirjeen amiraali Lilljeltä; hän odottaa pääsää puheillenne.»

Kenraali mursi sinetin ja luki, heitti sitte kirjeen pöydälle ja sanoi vähän hajamielisesti: »Minä tahdon puhua kenraalien Armfeltin ja De la Barren kanssa.»

»Entä sanantuoja?» kysyi apuristi.

»Hän odottakoon.»

Ajutantti poistui ja teltassa olijat pysyivät vaiti. Ainoastaan porsas häiritsi hiljaisuutta, iloisesti röhkimällä ja hyppimällä kenraalin polville. Person seiso i kuin tulisilla hiilillä; muutaman minuutin kuluttua piti hänen poistua toisten tieltä, ehkäpä ainiaaksi. Tämmöisinä aikoina ei mitään käynyt niin tarkkaan edeltäpäin arvaaminen. Epävarmuus teki hänet rohkeammaksi kuin milloinkaan ennen, niin että hän taas alkoi puhua:

»Niin on, kuin minä sanoin: viisaampaa elukkaa ei ole. Hän tietää teidän armollanne olevan taskussa sille jotakin hyvää ja pöydällä myöskin, eikä hän nyt ennen rauhoitu, kuin saa ne suuhunsa. Kas, miten kiire sillä on. Hän tietää, että korkeain herrain tultua on liian myöhä.»

»Ei suinkaan, kelpo Person. Kyllä minulla aina on aikaa uskollisille ystäväilleni.»

»Ah, teidän ylhäisyytenne, jospa tohtisin uskoa, että teidän armonne tahtoisitte kuulla minua nyt; minä en uskalla odottaa oikeaa hetkeä; saattaisihan minulle käydä, niinkuin kävi kauppias Bytingille sekä Lindille ja Varpuselle.»

Kenraalin silmät suurenivat. »Mitä tarkoitate?»

»Eikö kauppias Byting ollut liitossa teidän ylhäisyytenne kanssa, kun ne suuret viina-aamit tulivat Rostockista, ja eivätkö Lind ja Varpunen olleet tottuneimmat salapurjehtijat, kuin koskaan on kynnellyt Paraisten vesiä, mutta minä heitä kuitenkin varotin, sillä minä olen huomannut kaiken riippuvan siitä, miten kauan onni antaa toisten pidellä itseään kiinni. Niin, minä varotin heitä, mutta he luottivat siihen, että vaikkapa heidät nipistettäisiinkin kiinni, niin ei teidän armoanne kuitenkaan saada kiinni ettekä te jätä heitä pulaan.»

»No, älkäähän nyt huutako noin kovasti!»

»Minä vain tahdon sanoa,» jatkoi Person, »että kun suuret viina-aamit tulivat, otettiin kiinni kauppiaat, Lind ja Varpunen ja monta muuta, ja moni heistä istuu nyt kuritushuoneessa, ehkäpä ainiaaksi.»

Kenraali hypähti ylös tuoliltaan.

»Saatte mennä tiehenne! Ulos heti!»

Person astui nöyrästi muutaman askeleen takaperin, sanoen: »Raskaalta tuntuu, kun vanhaa, uskollista palvelijaa näin kohdellaan. Minä lähden, koska teidän armonne käskette, mutta kun joku toinen astuu minun sijaani, silloin näkyy paljo semmoista, joka nyt on kätkeytynä maailmalta.»

»Mitä lempoa te sitte oikeastaan tahdotte? Eikö minulla ole muuta tekemistä kuin kuunnella lorua vanhoista salapurjehtijoista?»

»He olivat teidän armonne palvelijoita niinkuin minäkin ja minua ehkä odottaa sama kohtalo. Sentähden minä mielelläni nauttisin elämää niin kauan kun voin, mutta minun palkkani on vähäinen, se maksetaan 15 taalerin mukaan dukaatilta ja...»

»Hävytön!» tiuskasi kenraali niin voimakkaasti, kuin häneltä muuten harvoin kuultiin taikkapa ei koskaan. »Semmoista palkkaa kuin teillä, ei ole kellään muulla koko armeijassa! Kansa näkee nälkää eikä itsellänikään ole mitään, mutta te, te ette koskaan saa kylliksenne. Vuosi vuodelta olen lisännyt teille sekä oikein että väärin ja kuitenkin... Mutta nyt onkin kaikki lopussa. Ei taaleriakaan enää, se on viimeinen sanani.»

Lybecker heittäytyi kiihtyneenä tuolille. Semmoisena ei häntä oltu nähty pitkään aikaan, mutta Person tuns i kyllin hyvästi herransa eikä suinkaan vielä jättänyt asiaansa niin vähällä. Vaan ennenkuin hän ehti itse oikein päättää, mihinkä keinoon hänen nyt piti ryhtyä, astuivat telttaan kenraalit Armfelt ja De la Barre ynnä heidän ajutanttinsa Fieandt ja Hastfer.

XVI.

Sotaneuvottelu.

Kaikki äsken telttaan tulleet upseerit olivat reippaita ja muhkeita miehiä vaikka ijässä oli suuri erotus ja samoin elämänvaiheissa. Ylevänä ja synkkänä seiso i siinä Armfelt, suru maan kurjuudesta maalattuna

otsalle, mutta vahvatekoinen vartalo ja kirkas katse todistivat hänen voimansa murtumattomaksi. Koetuksia ja puutetta oli tällä miehellä ollut kumppanina aina lapsuudesta asti, mutta ne eivät kuitenkaan olleet muuttuneet rasittaviksi kahleiksi, vaan portaiksi, joita myöten hän askel askeleelta nousi ja hankki itsellensä suuren nimen, joka on ainiaan seuraava hänen muistoansa ja julistava hänen sotilas- ja isänmaanystävämaineensa. Armfelt syntyi Inkerinmaalla 1666 ja kadotti 9 vuoden iässä isänsä sekä kohta sen jälkeen rälssien peruutuksen eli reduktionin kautta isänsä tilukset, niin että hänen jo hyvin aikaisin täytyi tulla omin neuvoin toimeen. Hämeen-Uusmaan ratsujoukon översti, vapaaherra Otto Wellink otti isättömän pojan huomaansa; Armfelt pääsi hänelle paashiksi. Vähää myöhemmin toimitti Wellink pojalle täydellisen varustuksen, hevosen ja 100 riksin palkan sekä 1683 korpraalinpaikan erääseen rykmenttiin. Kolmen vuoden kuluttua läksi Armfelt asianomaisten luvalla Ranskaan ja rupesi palvelukseen ruhtinas Ferdinand Fyrstenbergin rykmenttiin. Siellä hän 17 kuukautta kantoi tavallisena sotamiehenä muskettia, mutta yleni sitte tuon tuostakin, kunnes hänet viimein 12 vuoden kuluttua nimitettiin kapteeniksi. Koko ajan oli Armfelt osottanut suurta taitoa ja rohkeutta Hän oli seurannut ranskalaisarmeijaa moneen taisteluun ja piiritykseen, ollut Nizzassa, Villa Frankassa ja Susassa Italiassa sekä Valenciennesissa ja Athissa Belgiassa, mutta kun Rijsvijkin rauha 1697 lopetti sodan palasi hän kotiinsa Inkeriin ja vuokrasi siellä Hatsinan kruununpuustellin, joka oli viiden peninkulman päässä Nevan suusta. Kohtapa alkoi pitkä sota, jolla Wenäjä etupäässä tarkoitti juuri Inkerin saantia. Silloin Armfelt sai kotiseudun puolustukseen käyttää ulkomailla saavuttamaansa sotataittoa, ja 1701 nimitettiin hänet kenraalijutantiksi Cronhjortille. Mutta Inkerinmaata ei saatu pelastetuksi Venäjän mahtavilta voimilta; 1703 oli Cronhjortin armeija jo peräytynyt Siestarjoen tälle puolen. Samana vuonna tehtiin onnellinen hyökkäys Lahdenkylässä, jolloin lennähti luoti Armfeltin vasempaan olkapäähän. Tammikuun lopulla 1705 johti hän partioetkeä jäätä myöten Retusaarta vastaan, jossa vihollisen varastot poltettiin, ja pääsiäislauantaina samana vuonna teki hän onnellisen retken samaa jäätä myöten Seitsiin. 1706 oli Armfelt Viipurissa sen piiritysaikana. Seuraavana vuonna hänet nimitettiin överstiksi Viipurin ratsuväkeen, ja silloin hänen sanotaan saavuttaneen niin paljon rakkautta kansassa, että rusthollarit tänäkin ahtaana aikana kaikin tavoin koettivat viimeiseen asti suorittaa ratsuvelvollisuutensa. Viipurin antauduttua lähetettiin Armfelt eri joukon kanssa Savoona, josta hän kevättalvella teki muutamia onnellisia hyökkäyksiä Käkisalmen lääniin ja tunkeutui aina Jääsken kirkolle asti. Siellä hän näyttää partiojoukkoineen pysyneen syksyyn asti, ahdistellen Viipuria etelästä päin, samalla kun kreivi Nieroth oli pääjoukon kanssa sen länsi- ja pohjoispuolella. Tänä vuonna ylennettiin Armfelt kenraalimajuriksi, joten hän nyt oli ylipäällikön jälkeen ylin mies Suomen armeijassa.

Siinä asemassaan seisoivat nyt hänen ylhäisyytensä Lybeckerin edessä, ja muutaman askeleen päässä seisoivat hänen aseveljensä kenraalimajuri Reinhold Johan De la Barre, syntynyt, tietämätöntä minä vuonna luultavasti Liivinmaalla suvusta, joka alkuaan oli ranskalainen. Eräs Antoine De la Barre näyttää 1573 seuranneen Valoisin Henrik prinssiä Puolaan. Hänen poikansa muutti Liivinmaalle, rupesi Kustaa II Aadolfin palvelukseen ja sai läänikseen eli rälssiksi Ermesin sukuperinnön samasta maasta. Tämän Wilhelmin poika Antonius De la Barre kirjoitettiin Ruotsin aatelisten lukuun. Hän oli nainut Anna Gertrud von Yxkyll-Gyllenbandin, ja heidän poikansa oli tämä Reinh. Joh. De la Barre. Isonvihan alussa palveli hän Tiesenhausenin virolais-ratsuväessä Inkerinmaalla ja 1703 hänet nimitettiin majuriksi ja samana vuonna sanotaan hänen osottaneen suurta rohkeutta Rajajoen taistelussa. Hän yleni sittemmin överstilutnantiksi Turun ratsuväkeen ja 1712 överstiksi sekä siirrettiin seuraavana vuonna kenraalimajurina Hämeen-Uusmaan ratsuväkeen.

Muukalainen kun oli Suomen armeijassa, hän ei luultavasti koskaan samoilla tunteilla seurannut meidän taistelujamme kuin perisuomalainen Kaarle Armfelt; mutta koska hän oli sankarillinen ja kunnianhimoinen sekä tottunut menestykseen ja saamaan kunniaa muilta, niin tuo nykyinen riippuvaisuus Lybeckeristä teki hänet yhtä kiusautuneeksi kuin kaikki muutkin koko armeijassa.

Jo oli ehtinyt levitä huhu, että laivastosta oli tullut jokin sanoma, ja siitä kaikki tietysti saivat aihetta arvailuihin ja kaikenlaisiin toiveihin. Molempien kenraalienkin kasvoista näkyi kiihkeintä uteliaisuutta, kun he kiireesti astuivat Lybeckerin teltaan; mutta mitä he näkivät, oli niin odottamatonta, että he sanan saamattomiksi oudostuen peräytyivät pari askelta.

Armfelt ensinnä keskeytti vaitiolon, sanoen: »Teidän ylhäisyytenne, te kutsuite meitä.»

»Niin kutsuin...» Siinä keskeytyi kenraalin puhe hänen nelijalkaisen suosikkinsa toimesta, se kun Personin nyäistessä vitjoista äkisti hyppäsi hänen armonsa syliin.

Lybeckerin kasvot kirkastuivat huomattavasti; hän kumartui eteenpäin hyväillen silittelemään porsaansa selkää. »Ah, nöyrin palvelija! Katsopas vain; ollaanko nyt niin hyvät ystävät! Niin hyvät herrat, ei kukaan teistä voi uskoa, miten viisas elukka tämä Bellario on. Hän tuntee minut tuhansienkin joukosta ja keskeltä sotamies-armeijaa osaa se löytää kenraalinsa.»

Lybeckerin puheille tulleet herrat seisoivat mykkinä, mutta omituinen hymy leikki Hastferin huulilla ja Lybecker astui kädet puuskassa nuorukaisen eteen ja sanoi äreästi: »Te ette usko, herra, te epäilette

Bellarion tuntevan minua tuhansien joukosta.»

Hastfer seiso i kuin kynttilä, mutta silmät eivät voineet salata hymyä, jota hän muuten kyllä koetti tukeuttaa, ja äänikin kuului vapaisevalta, kun hän vastasi: »Minä vain ajattelin, tuntisikohan Bellario teidän ylhäisyyttänne myöskin siviili- tai juhlapuvussa.»

Lybecker katsoi kummastellen nuorukaista. »Sitä minä en ole koskaan tullut ajatelleeksi. Kuulkaas, Person, tuokaa juhlapukuni. Saammepas nähdä, tunteeo Bellario sitte minua.»

Armfelt kalpeni suuttumuksesta. »Teidän ylhäisyytenne luvalla pyydän minä saada poistua.»

»Samaa pyydän minäkin», lisäsi De la Barre aivan suutuksissaan.

»Mitä nyt? Mitä te aiotte, hyvät herrat? Meillä on tärkeitä asioita keskusteltavana.»

De la Barre peräytyi sanoen: »Missä sika on sankarina, siellä ei meillä ole mitään tekemistä.»

»Sika! sika!» toisteli Lybecker. »Kaikkia vielä! Mutta samapa tuo. Onhan huomennakin vielä päivä. Person, viekää pois Bellario ja etsikää käsille minun juhlapukuni.»

»Ettehän vain, teidän ylhäisyytenne, unhotu uskollista palvelijaa? Tiedättehän, mitenkä minun asiani ovat.»

Lybecker otti paperinlapun, kirjotti siihen muutamia sanoja ja virkkoi; »Näyttäkää tämä, jos minä joskus katuisin.»

Person luki nopeasti kirjoituksen ja kumarsi sanoessaan: »Teidän ylhäisyydellänne ei ole ketään uskollisempaa palvelijaa.» Hän veti Bellarion pois kanssansa teltasta.

Ylipäällikkö astua tallusteli levottomasti ympäri, mikäli tila huoneessa salli, pysähtyi viimein kenraalien eteen ja kysyi:

»Mitä te noin katsotte minuun?»

Armfelt malttoi mielensä. »Teidän ylhäisyytenne, te kutsuite meitä ja me aavistamme tärkeitä asioita. Sanotaan tulleen sanantuojan laivastosta.»

»Niin on tullut. Tässä on kirje Lilljeltä. Amiraali on tavannut venäläislaivaston Suursaaren ja Pellingin välillä ja on saavuttanut loistavan voiton.»

»Teidän ylhäisyytenne, antakaa meidänkin nähdä kirje!» pyysi Armfelt.

Kun kenraalit saivat luetuksi amiraalin kirjeen, kysyi Lybecker: »No, mitä luulette? Mitä on tehtävä? Minun mielestäni ei mitään, ennenkuin luvattu apu ehtii Ruotsista tulla.»

De la Barre heilautti ivallisesti hymyillen päätänsä ja vastasi: »Sitä apua olemme jo nytkin liian kauan turhaan odottaneet.»

»Ja saamme kaiketi odottaa tuomiopäivään asti, sillä Ruotsilla ei ole mitään antaa», lisäsi Armfelt.

»Siltä näyttää», vastasi Lybecker luottavasti, »mutta toivoahan aina saattaa ja sill'aikaa on viisainta olla liiaksi uskaltamatta ja saavuttaa voitto hiljaisella peräytymisellä.»

Armfelt huokasi syvään. »Jos voittaisimme peräytymisellä, niin johan koko tsaarin valtakunta olisi meidän. Vaan nyt ovat päinvastoin viholliset anastaneet suuren osan meidän isänmaastamme ja häpeä on vienyt paljon meidän kunniamme. Nyt on pelastettava, mitä vielä on pelastettavissa.»

»Te puhutte rohkeita sanoja, hyvä herra», virkkoi Lybecker, asettuen istumaan suoraksi kuin seiväs.

De la Barren suuret tummat silmät säihkyivät; hän heti vastusti: »Ei niin rohkeita, ett'ei rohkeampia tarvittaisi, jos totuuden pitäisi kokonaan tulla ilmi, sillä kuningas, kansa, valtakunta ja koko maailma voisivat kyllä osotella meitä sormellaan ja kysyä: Missä piileskeli Suomen armeija silloin, kun Viipuri taisteli ja kukistui? missä se oli, kun venäläiset Pernajanlahdessa odottelivat ratsuväeltänsä apua? miksi ei Armfelt saanut, niinkuin pyysi, mennä Pyhtäälle ja ajaa sen ratsuväen takaisin, ennenkuin se ehti yhtyä pääjoukkoon? Jos teidän ylhäisyytenne olisi täyttänyt meidän pyyntömme, niin ei nyt venäläisillä olisi lujaa jalansijaa maassamme, sillä Ruotsin laivasto oli viimeinkin Lilljen johdolla tulossa ja hän olisi voinut meren puolelta tunkeutua vihollisleiriin, jos me olisimme yht'aikaa hyökänneet maan puolelta. Mutta teidän ylhäisyyttänne ei saatu taivutetuksi siihen, te annoitte vihollisosastojen yhtyä rauhassa. Me, niin, me vaan peräydimme Porvooseen ja sitte...»

»Vaiti, herra!» tiuskasi Lybecker, vaan De la Barre jatkoi:

»Ei, vaan vielä muutamia sanoja, teidän ylhäisyytenne. Kun venäläiset, 23,000 miestä, seurasivat meitä, käännyimme me taas pois rannalta, annoimme heidän marssia Helsinkiin ja rakentaa sinne varustuksia, ja sillä tavalla on tsaari saanut lujan jalansijan Kymin tällä puolella. Me kuitenkin yhä vain istumme kädet ristissä, mitään tekemättä ja osaamatta mitään muuta tehdä kuin peräytyä.»

Lybecker hypähti ylös tuolilta ja tiuskasi: »Ja kaikkea tuota uskallatte sanoa minulle!»

»Teidän ylhäisyytenne,» vastasi Armfelt vakavasti, »kaikella on rajansa, ja nyt on jo aika julkisesti puhua asiat, niinkuin ne ovat. Meidän asemamme tulee päivä päivältä yhä arveluttavammaksi, ja mitä aiotaan tehdä, se pitää tehdä pian.»

»Ennen kaikkea pitäisi minun syyttää teitä kaikkia kapinan teosta ja kunnioituksen puutteesta. Hirttää, ampua teidät pitäisi! Minä en käsitä, miten te uskallattekaan!»

»Olemme me uskaltaneet paljon enemmänkin», virkkoi De la Barre, kiivaasti viskaten Lilljen kirjeen takaisin pöydälle.

»Minä pyydän ja rukoilen teidän ylhäisyyttäanne!» sanoi Armfelt.

Lybecker löi onnettomuuden tuskassa kätensä yhteen, ojensi ne liikutettuna kenraaleja kohti ja huusi käheästi: »Ja minä rukoilen teitä, hyvät herrat, älkää minua enää kiusatko! Ettekö näe, että minä teen itsessäni ihmeitä ja kukistan suuttumustani, jonka kuitenkin pitäisi nyt ukkosena iskeä teihin molempiin. Eipä juuri ole mitään vaivaa suuria sanoja puhuessa, mutta toista on sitte, kun asia vaatii työtäkin, kun on näytettävä, mitä todella uskalletaan. Enhän minä», lisäsi hän levollisemmin, »epäile teidän rohkeuttanne, rakas Armfelt, enkä teidänkään, De la Barre, mutta eiväthän päälliköt ole koko voima eikä pää ole koko mies. Ja armeijassa pitää miesten rohkeuden olla yhtä lujana ja varmana kuin päällikköjen. No niin, saammepahan nähdä. Minä aion kutsua teidät, hyvät herrat, huomenna neuvottelemaan, ja silloinpahan saamme nähdä, kellä on rinnassa rohkeutta uskaltaa jotakin siinä urotyössä, joka on tehtävä. Minun ehdotukseni on oleva suuri, niin, todellakin suuri. Minulla on rohkeita aikeita ja minä uskon itseäni, niinkuin voima uskoo, ja minä tunnen itsessäni, että se voima vaikuttaa väkijoukkoon. Minä teille sanon, että älköön kukaan silloin tulko peloissaan neuvotteluun. Minä olen sankari ja kuninkaan ensimmäinen mies ja minä myöskin vaadin uskollisia miehiä kokoutumaan ympärilleni. Väestä riippuu hyvin paljon taistelussa.»

Nuoret ajutantit katsahivat äkisti toinen toistansa silmiin ja hyvin punastuen sanoi Fieandt:

»Herra kenraali, ettehan vain epäille, että meidän rinnassamme on kylliksi rohkeutta silloin, kun viimeinkin toiminnan hetki tulee, koska meillä kerran on ollut rohkeutta sokeasti totella teitä ja saattaa asiat sille kannalle, kuin ne nyt ovat?»

Lybecker hämmästyi. »Mitä te uskallatte sanoa, herra?» tiuskasi hän. »Millaista puhetta! Te ette tule meidän neuvottelumme huomenna. Te saatte ryömiä arestiin heti paikalla ja istua siellä, kunnes minä teitä kutsun. Mikä te luulette olevanne? Luutnantti te olette ja lisäksi suomalainen, siinä teidän ansionne. Ja tuota rohkeutta, jota niin keuhutte, ette vielä ole näyttäneet, hyvä herra, eivätkä teidän maanmiehennekään ole sitä näyttäneet. Kaksi asiaa he minun tietääkseni osaavat, syödä ensin ja maata sitte.»

Lybeckerin sanat tunkeutuivat kuin miekan pistos nuorukaisen sydämeen ja herättivät siellä eloon kauan kyteneet tunteet. Hän ajatteli omaisiansa ja kansaansa semmoisina, kuin oli oppinut tuntemaan heidät taisteluissa. Hän näki isänsä ja vanhemman veljensä taistelevan Tiesenhausenin urhoollisessa rykmentissä Liivinmaalla, hän muisti Tallinnan piiritystä De la Barren johdolla; miten oli taisteltu siellä ja ennen Suomessa ja miten nyt taisteltiin täällä Suomessa! Mitä voimaa ja rohkeutta hän olikaan ennen nähnyt, kun veli 34 suomalaisensa kanssa hävitti venäläisten linnotukset Muolassa ja sitte vielä kerran vallotti samat linnat, kun vihollinen sai ne jälleen rakennetuksi. Kymijoen, Karjalan, Karjan sillan ja monen muun taistelun sankarit astuivat elävinä hänen silmäinsä eteen, kehottaen häntä pesemään pois häväistystä, jonka heille oli viskannut vasten silmiä valtakunnan pelkurimaisin mies, ja muistamatta mitään muuta vastasi hän rohkeasti:

»Tiedättekö, teidän ylhäisyytenne, mitä unta me sitte näemme noin maatessamme? Me näemme teidät seisovan oikeuden edessä vastaamassa näistä ajoista ja teidän sijassanne olevan kunnan miehen.»

Lybecker raivostui: »Tuokaas tänne miekkanne! Antakaa pois se! Tuolla lailla puhuessanne ette sitä tarvitse.»

Mutta raivoissaan oli nuorukainenkin. Viha ja ylenkatse kuohuttivat hurjasti hänen vertansa. Hän sivalsi miekan tupesta, katkoi sen palasiksi ja viskasi ne kenraalin jalkain eteen, äristen hampaiden välistä: »Konnan käsi ei saa sitä häväistä!»

»Hoi, vahti!» huusi Lybecker ja vahtimies tuli. Kenraali sanoi korpraalille: »Te vastaatte, että tämä herra pysyy lukon takana.»

Vahti vei pois Fieandtin ja Lybecker astua sipsutteli kiihtyneenä edestakaisin. »Kurjaa!» tiuskasi hän. »Kurjan kurjaa todella! Minä olen liian hyvä, kun annan väen ja päälliköiden kinastella ja aina hidastelen, milloin pitäisi rangaista, enkä tee koskaan rangaistuksen esimerkkiä, jota voitaisiin kertoa yli koko maan. Se ehkä katkoisi siivet tuolta rohkeudelta, joka tekee joka kielen niin hävyttömäksi sekä suurissa että pienissä asioissa, kun on vaan puhe minusta. Mitä minä sille osaan, että väki tässä seisoo alastomana? Mitä minä osaan siihen, että väellä ei ole leipää?» Hän kääntyi upseerien puoleen: »Mitä minä sille taidan, että köyhyys leviää leviämistään nyt paljoo pahemmin kuin ennen!» Lybecker katseli herrojansa lapsellisella voitonriemulla, ikäänkuin ylpeillen, ett'ei kukaan voinut velvottaa häntä toimittamaan vaatteita ja leipää armeijalle.

Hetkisen olivat kaikki vaiti, ehkäpä kenraalit epäilivät, tokkopa ollenkaan maksoi vaivaa puhua enää mitään tuolle onnettomuuden päällikölle, vaan viimein kuitenkin De la Barre sanoi:

»Teidän ylhäisyytenne, sille te ette mitään voi, mutta teidän on syy, ett'emme me saa taistella. Sotamies ei murise siksi, että hän näkee nälkää, eikä siitäkään, että hän on repaleissa, melkein alastomana talvipakkasessa. Ei, vaan hän murisee siksi, ett'ei hän saa koskaan taistella.»

Niistä sanoista vuosi uutta öljyä kenraalin vihan tuleen, hän ei enää jaksanut pysyä maltillisena. »Vai niin, vai tekin!» tiuskasi hän. »Niin, taistelu, taistelu ja yhä vain taistelu on ainaisena tunnusanana! Ettkö luule minun tietävän kaikkea lorua, jota nyt siitä laverrellaan? Saattaa kyllä olla hyvä taistella, mutta minä puolestani ennemmin säästän sotaväkeä. Pitäähän olla hyvä väkeänsä kohtaan eikä panna sitä alttiiksi, ennenkuin muu ei auta. Minä odottelen oikeaa hetkeä, hyvät herrat, ja tiedän kyllä aikani, se kyllä tulee, kunhan joutuu.»

»Ell'ei se nyt ole tullut, niin emmepä koskaan tässä elämässä enää näekään sen tulevan», sanoi Armfelt kylmästi ja katkerasti, mutta De la Barre, nuori ajutantti, ei enää jaksanut hillitä mieltänsä. Harmi ja tuska saivat hänen äänensä vapisemaan, mutta sanat olivat kuitenkin selvät kun hän liikutettuna puhui:

»Oikea hetki on ammoiden paennut käsistämme, sentähden sotaväki napisee. Toinen puoli Suomea on jo venäläisten vallassa eikä ole juuri kertaakaan paljastettu miekkaa, ei juuri nimeksikään ammuttu estääkseen ruhtinas Galitsinin ja tsaari Pietarin väen etenemistä. Sotamies näkee isänmaansa olevan päivä päivältä suuremmaksi kasvavassa vaarassa, vaan näkee samalla itsensä sidotuksi, hän tahtoo kyllä, vaan ei saa auttaa; hän näkee rakkaimpia seutujansa hävitettävän, näkee kotinsa ja kotiväkensä turmioksi kasakan rientävän, mutta itse olevansa sidottu päällikön käskyillä. Tarvitaanpa rohkeutta ja urhoollisuutta, tarvitaan lain kunnioitusta, että vieläkin totellaan, tarvitaan voimaa ja paljon enemmän uljuutta kuin taistelussa kuolemiseen!»

Lybecker horjui maahan kukistumaisillaan, vaan malttoi mielensä, joi vettä ja astui pari kertaa edestakaisin sekä sanoi sitte nähtävästi tynempänä: »Puhuttepa varsin suoraan, hyvät herrat. Tällä kertaa annan teille kuitenkin anteeksi.» Hänen ylhäisyytensä oli jo ammoiden huomannut valtansa murtuneen; väkivallalla ja sota-oikeudella hän ei päässyt mihinkään. »No niin, me ajattelemme taistella, kun vain aika siihen tulee. Huomenna on minun neuvotteluni.»

XVII.

Kansaa.

Kenraalin puheen keskeytti ulkoa kuuluva kova huuto, ja kun hän katsahti sinne, näkyi vanha vaimo tuskaisesti taistelemassa paria sotamiestä vastaan, jotka eivät olisi tahtoneet häntä laskea teltaan. Vaimo oli liikka, joka nyt oli ehtinyt jo leiriin. Lybecker meni ulos ja viittasi sotamiehille päästämään hänet irti.

»Mitä tämä on?» kysyi hänen ylhäisyytensä.

»Armollinen herra,» rukoili liikka, »älkää rangaisko meitä, viattomat me olemme.»

»Mitä te tahdotte?»

»Ah herra, ettekö tiedä, että nostoväki on tulossa tänne? He ovat jo kauan olleet matkalla sotajoukkoon, ja minä luulin heidän ehtivän tänne jo ennen minua.»

»No entä sitte? Mitä teillä on nostoväen kanssa?»

»Herranen aika, ettekö, teidän armonne, tiedä, että minun ainoa poikani on siellä? Antero, se sama, jota ne ennen aina sanoivat räätäliksi sentähden, että minä hyvällä ja pahalla koetin häntä saada pysymään räätälin opissa, sillä...»

»Mene lemmon tuuttiin räätälinesi! Mene tiehesi, akka!»

Iikka pani rukoilevaisesti kätensä ristiin. »Voi älkää, teidän armonne, armahtakaa minua! Antero ja minä olemme köyhimmät kaikista köyhistä tänä kurjuuden aikana, ja minä rukoilen, rakas, armollinen herra, antakaa minun pojalleni mekko siitä uudesta sarasta, jonka Marttilan emäntä lahjotti nostoväelle, sillä hänen vaatteensa ovat niin huonot, ett'ei paikkaamisesta enää ole apua, kun paljas iho paikoittain rupeaa paistamaan läpi. Talvi on jo tulossa ja köyhä vain tietää, miten vaikea on pysyä kunnollisena, kun ei edes ole toivoakaan paremmista ajoista. Se poikanen on vielä nuori ja minä olen hänen äitinsä.»

Lybecker pudisti hurskaasti päätänsä. »Te olette varmaankin hullu,» sanoi hän, »jos luulette minun ehtivän ja voivan pitää huolta kaikkien repalehtijain mekoista ja nostoväen saroista. Menkää komisarjuksen luo ja puhukaa hänelle. Kas niin, hyvästi nyt.»

Kenraali väistyi syrjään puhelemaan juuri tulleen ajutanttinsa kanssa, mutta Iikka tahtoi saada asiansa selville, kääntyi Armfeltin puoleen ja sanoi nöyrästi:

»Yksi asia oli uusien vaatteiden hankkiminen pojalleni, vaan sitä paitsi minä vielä nöyrästi pyydän lupaa päästä sotaväen mukana kulkemaan. Niin minä tahtoisin aina olla täällä. Voi herra, te ette tiedä, mitä merkitsee köyhyys ja kun on koko maailmassa ainoastaan yksi, jossa sydän riippuu kiinni. Jos teillä olisi samoin yksi ainoa vain koko maailmassa, niin ette ajaisi pois minua.»

Armfelt katsoi vaimoon osaaottavasti ja kysyi: »Mitä sitte aiotte toimitella? Mahdoton on naisen kulkea sotaväen mukana.»

»Ei ollenkaan mahdoton, teidän armonne. Kellä, niinkuin minulla, ei monesti ole muuta makuusijaa kuin kangas eikä muuta kattoa kuin kylmä, tähtikirkas taivas, hän ei paljoa pyydä. Minä en kelpaa sotilaaksi, mutta minä voin autella heitä. Minä laitan ruokaa, paikkaan vaatteita ja sidon haavoja, ja sitte minä vielä, milloin tarvitsee, saatan neuvoa nuoria, sillä vanha ja kokenut paljon tietää. Sentähden minä juuri tahtoisin olla täällä, sillä nähkääs, armollinen herra, minun poikani on nyt semmoinen, kuin kerran on: minä en ole saanut häntä paremmaksi.»

Kenraali nyykäytti päätään. »Hyvä, kyllä ymmärrän. Tulkaa iltasilla kaupunkiin, ja kysykää kenraali Armfeltia, niin saamme tarkemmin puhella asiasta.» Hän viittasi ystävällisesti jäähyväisiksi ja kysyi läsnä seisovalta sotamieheltä:

»Missä on sanantuoja, joka toi kirjeen laivastosta?»

Sotamies näytti tomuista miestä, joka seiso i odotellen hänen ylhäisyytensä puheille pääsyä. Armfelt astui hänen luoksensa, ja kohta molemmat katosivat toiselle puolelle leiriä.

Lybecker aikoi myöskin lähteä, mutta vastassa oli Alli, joka oli yhdessä Iikan kanssa saapunut tänne.

»Armollinen herra, armahtakaa minua!» rukoili hän.

Lybecker kääntyi aivan vilkastuneena De la Barren puoleen, sanoen:
»Kerrotaan kansan nurisevan minua, ja kuitenkin he minua etsivät.
Niille, jotka eivät sano minua hyväksi, tahdon näyttää, että olen hyvä.»

»Armollinen herra,» pyyteli tyttö, »tahdotteko kuulla minua kuninkaan sijassa?»

»No, mitä sinä tahdot?»

»Kärsivällisyys on rakkauden tytär, ja minä pyydän, älkää kärsimättömästi kääntykö pois minusta. Kuningas on antanut teidät meille avuksi ja puolustukseksi.»

Lybeckerin kasvot kirkastuivat yhä enemmän. »Tietysti, tietysti!» vakuutti hän vilkkaasti. »Kaikki apu, mitä annetaan tälle kansalle ja maalle, sen kaikki minä yksin jakelen.»

Ne sanat rohkasivat tyttöä, niin että hän sanoi jo levollisemmin: »Rukous, joka tulee minun huuliltani,

ei ole Suomen sydäimestä eikä sen itä- tai etelärajoilta, vaan kaukaa pohjoisesta, Paltamosta, Kajaanista ja sieltä idästä alapuolelta aina Pielisjärvelle saakka. Siellä levittelee suru synkimpiä varjojansa kansan ja maan yli; ainoastaan teidän valtanne, joka olette kuninkaan mies, voi ne hajottaa.»

»Mitä nyt oikeastaan tarkoitat? Minä en käsitä», sanoi kenraali ystävällisesti.

»Minä puhun Sarkasodan kauhuista. Tottahan tunnette sen sodan te, niinkuin kaikki muutkin? Ja ell'ette siitä tiedäkään mitään muuta, niin tiedätte ainakin, että Ruotsin kruununmiehissä ja suomalaisissakin oli vikaa ja että venäläiset tulivat kostamaan kaikille elossa oleville petosta ja vääryyttä, jota ensin oli tehty heille.»

»Entä sitte?»

»Me elimme hiljaisessa onnessamme, niinkuin ainoastaan erämaissa eletään, jonne harvoin taikka tuskin koskaan surun tai ilon ääniä kuuluu tahi jaksaa kuulua kaukaa ulkomaailmasta häiritsemään hiljaista vakavuutta, joka hallitsee kaikkea elämää siellä ylhäällä auringon rajalla. Äkisti tuli syöksymällä Kajaanista joukko naisia, niinkuin ainoastaan ne tulevat, joiden silmät ovat nähneet syvyyden kauhistukset ympärillensä joka taholla ja joiden sydämet vielä vapisevat kaiken julmuuden muistosta, mitä ovat nähneet, ja jotka sitä paitsi pelkäävät joutuvansa vielä kerran saman kauhun tuskiin. He tiesivät kertoa kasakka- ja kalmukki-laumoja syöksyneen esiin kuin itse syvyyden virrasta ja heidän siepanneen hurjiin, raateleviin kynsiinsä kaikki tyyni. Kajaanin herättivät yön levosta julmuudet, joita en voi mainitakaan. Joka taholta kuului valitushuutoja vihollisten hurjan riemun lävitse. Taloista syöksyttiin kaduille pelastamaan edes henkiä, jos mahdollista; mutta vaikkapa vaara olikin tunkeutunut koteihin ja huoneihin, niin oli se kymmentä vertaa suurempi ulkona. Kaikki elävät suomalaiset surmattiin; ei siinä armahdettu hentoa lasta, ei harmaapäistä ukkoa, ei nuorta naista, kaikki kaatui heidän kostonhimonsa uhrina, ja tuota tuskaa ja kauhun kuvaa valaisemaan nousi tuli punaisina, kiemuroivina kielinä. Kajaani paloi, kirkko ryöstettiin ja veri juoksi virtanaan alas koskeen.

Lybecker rypisti kulmiansa ja näytti epätietoiselta. Hän oli liiankin tottunut noihin kärsimisen kuvailuihin ja vastasi lyhyesti:

»Minä tiedän sen Estlanderin historian.[1] Mutta mikä kerran on tapahtunut, sitä minä valitettavasti en enää saa autetuksi.»

[Footnote 1: Tarkottaa »Sarkasotaa». Katso »Kihlakunnan-oikeuden tutkintoa Sarkasodan syistä», Isonvihan historiasta.

»Iisakki Käränen Kärälän kylästä, jota oli käytetty sanankuljettajana, kertoi vannottuansa, että Oululaisen Kauppiaan Jaakko Estlanderin poika Jaakko oli viime Matinmessun aikaan tehnyt kauppaa hänen talossansa venäläisen Omenia Pappisen kanssa, jolloin Estlanderilla oli ollut mukanaan vaskea ja ketunnahkoja ja muuta sellaista tavaraa, jonka paljoutta hän ei tiennyt sanoa, annettavaksi venäläiselle heidän kaupoissaan, ja oli venäläinen ollut sangen pahoillaan ja tyytymätön ja itkenyt, kun ei ollut saanut maksua 4 filtistä ja 9 vaatepakasta, jota paitsi hän oli hyvin valittanut Estlanderin kohtuuttomuutta samassa kaupassa vastoin välipuhetta ja lupauksia. Nimismies Tammelander kertoi, että tämä Estlander oli ensin ryhtynyt venäläisten kanssa kaupan tekoon sarasta ja sitte heti sopinut tullimiesten kanssa sen ottamisesta takavarikkoon, joten hän näyttää antaneen paljon aihetta tähän meteliin, niinkuin hän myöskin oli tullimiesten kanssa mainitulla saarella silloin, kun sarka otettiin takavarikkoon.»]

Mutta tyttö jatkoi: »Voi, ei se kaikki vielä siinä ollut. Kun kaupungista tulleet pakolaiset kertoivat kerrottavansa, tulimme levottomiksi mekin, jotka sitä olimme kuunnelleet, mutta ei kukaan vielä ajatellut, että vaara oli meistä ainoastaan tunnin matkan päässä. Se tuli kuin myrsky vinkuen ja raivoten ja hävitti pahemmin kuin kuolema, sillä se hävitti elämän kaikilta niiltäkin, jotka vielä henkiin jäivät. Kuoleamalla ja murhapoltolla hävitettiin Kajaani ja samoin Paltamo ja Sotkamo, kun ryövärit läksivät palaamaan. Tulta, verta ja kauhua kylvivät he tiellensä; pohjolan metsät, rannat, vuoret ja taivas huutavat kaikki vielä tänäkin päivänä: Apua, oikeutta ja kosta! Ja ne huutavat samoja sanoja tuomiopäivään asti, ell'ette te, korkea herra, meitä auta».

Lybecker pudisti kieltävästi päätänsä ja vastasi: »Monipa sitte voisi minulta vaatia apua ja vielä suuremmilla syillä, kuin teillä onkaan.»

»Eikö minulla ole syitä? Eikö minulla ole oikeutta saada apua? Ei tässä ole enää puhetta kuolleista. Mikä on kuollut ja poissa, se on lopussa mutta elossa olevat vaativat apua kuninkaalta, ja koska te olette kuninkaan sijassa, on teillä paljo valtaa, jos vain tahdotte.»

»Mitä te itse tahdotte? Sanokaa suoraan, mutta lyhyesti ja pian.»

Nöyrästi ja rukoilevasti katsoi tyttö ylös ja pyysi: »Minä pyydän apua niille, jotka vietiin pois

orjuuteen hurjan ryövärijoukon mukana. Voi herra, koko kylät vangittiin ja ajettiin sidotuin käsin ja itkevinä lyöden ja hakaten orjuuteen tuonne Venäjälle päin. Kuolleet eivät huuda, he lepäävät vaivostaan ja tuskistaan, mutta ne raukat, joita odottaa Venäjällä orjuuden rasitus, he pusertavat nuoritettuja kätensä ristiin ja rukoilevat Jumalalta ja teiltä apua ja vapautusta. He katsovat kotimaatansa kohti ja tähystelevät tänne meihin päin, kun päivä koittaa, eikä ketään näy tulevan; ah, he katselevat tänne päin yön pimeydenkin läpi rukoillen apua ja vapautusta. Kuulkaa heitä, jalo herra, älkääkään kääntykö pois niin suuresta häädystä.»

Lybecker katseli epätietoisesti ympärilleen. Kansaa seisoivat paljo kaikkialla levottomasti odotellen; nyt olisi hän mielellään antanut väkijoukolle suuremman näytteen jalomielisyydestään ja vallastaan, mutta miten? Hän hiljaa mietiskeli itsekseen, mutta ei mitenkään löytänyt sopivaa keinoa. Viimein hän vastasi isällisesti:

»Saattavathan vangitut kyllä odottaa minulta apua ja tekin olette saattaneet luottaa minuun, mutta mieltäni pahottaa, kun minun nyt täytyy sanoa, että te olette pettyneet, niinkuin hekin, joiden puolesta rukoilette. Minä olen Suomen sotajoukon päällikkönä ja minun pitää vastata kuninkaalle ja valtakunnan neuvostolle, miten koko sota onnistuu. En minä saa juoksennella sinne tänne auttamaan jokaista yksityistä, heidän täytyy kärsiä kohtalonsa.»

Salojen tytär ei voinut seurata semmoista ajatustapaa. »Minä en vaadi veristä miekan apua», sanoi hän. »Laki tehköön oikeutta molemmiin puolin. Vääryyttä tehtiin suomalaisten puolelta ja venäläiset tahtoivat kostaa, mitä kärsivät. Antakaa, jalo herra, tuomioistuimen tehdä oikeutta niiden välillä, jotka ovat tehneet ja kärsineet vääryyttä.»

Sääliväisesti hymyillen pudisti Lybecker päätänsä. »Te olette lapsi ja minä annan teille anteeksi pyyntönne, joka on yhtä lapsellinen kuin te itsekin.»

»Mutta oikeus ei ole lapsellinen, herra, se kantaa päänsä korkealla eikä kammoksu vaivoja, niin kauan kun oikeus on mahdollinen.»

»Mutta tässä ei oikeus enää ole mahdollinen.»

Menestyksen toivo pakeni yhä etemmäksi, mutta kuitenkin jatkoi Alli rukoillen: »Ken tahtoo, hänelle on myöskin kaikki mahdollista. Jos lähetätte vain sanan tai kirjeen Venäjän tsaarille vakuuttaen, että te ette hyväksy vääryyttä, joka on tehty kauppiaille, niin aukenee kotitie heti kaikille omaisillemme ja kansalaisillemme ja tsaari saa iloksensa osottaa laupeutta ja armoa kärsiville. Sanokaa hänelle kaikki ja luvatkaa korvausta niille hänen väestänsä, jotka ovat kärsineet vääryyttä, ja rangastusta niille meikäläisille, jotka ovat toimineet petollisesti. Te olette korkea ja mahtava mies, te myöskin tiedätte, miten on ylevästi ajateltava ja jalosti toimittava. Teillä on, jos tahdotte, voimaa tunkeutua tsaarin sydämeen ja tehdä se lempeäksi niitä kohtaan, jotka eivät ole tehneet pahaa Venäjälle. Meidän Sarkasotamme ei kuulu tähän taisteluun, joka riehuu Ruotsin kuninkaan ja tsaarin välillä. Ne lapset ja vaimot, jotka vankeina vietiin pois rosvojoukon mukana, eivät olleet millään lailla osallisina siinä vääryydessä, jonka Estlander teki. Ah, kirjoittakaa kirje, jos ei kukaan muu vie sitä perille, niin kuljen minä yöt päivät itää kohti, kunnes löydän hänet, jota etsin, ja saan apua siltä, joka voi auttaa. Mutta jos ei lain sana enää auta, niin sivaltakaa miekkanne ja hankkikaa itse oikeutta itsellenne!»

Hänen ylhäisyytensä oli luonnostaan hyväntahtoinen ja lempeä mies, ja tuo hädän huuto liikutti häntä yhä enemmän. Luottamus, jolla tyttö vetosi häneen, häntä samalla myöskin ilahutti, ja se tuntui hänestä hyvitykseltä tuon yleisen moitteen rinnalla. Kärsivällisesti ja ystävällisesti vastasi hän taas: »Minä kyllä osaan ymmärtää puheesi, lapsi raukka. Sinä tarkotat hyvää, mutta jätä asia sikseen. Sille me emme voi mitään, ja vielä vähemmän Venäjän tsaari ryhtyisi asiaan, joka on niin pieni kuin varpunen suurten kotkien keskellä. Palaa kotiisi ja kerro heille siellä pohjoisessa, että Lybecker on täällä kuninkaan sijassa ja hoitaa suuria asioita, vaan ei pieniä.»

Se oli jo liiaksi. Alli ei voinut häntä lyödä, ei surmata tuota miestä, joka seisoivat hänen edessään; hän ei edes tahtonut näyttää kyyneliäänkään, mutta yleinen halveksiminen oli ollut tosi, ja sitä tahtoi hänkin nyt lisätä muutamalla sanalla. Säkenöivän silmin hän virkkoi: »Suuri oli kyllä maine teidän ylhäisyydestänne, mutta pieni se kuitenkin oli siihen katsoen, mitä olette!»

Lybecker oudostui ja kummastui. Samaako puhui tuo tyttö kuin muutkin? »Mitä nyt?» tiuskasi hän. »Mitä sanoo maine? Ja kuka te olette, joka uskallatte niin puhua kuninkaan miehelle?» Ja seurueensa puoleen kääntyen jatkoi hän: »Toimittakaa tyttö pois leiristä, muuten voisi hän saada aikaan pahaa.»

Hän aikoi lähteä, mutta Alli heittäytyi hänen jalkoihinsa ja huusi: »Minä olen hätähuuto vangittujen huulilta! Armahtakaa! Olkaa lempeä eikä kova!»

Kenraali koetti astua hänen ohitsensa, mutta tyttö tarttui hänen nuttunsa liepeeseen ja jatkoi tuskaisesti: »Ei, älkää noin menkö! Ei, ei, te ette saa mennä! Sanokaa, sanokaa lupaavanne. Luvatkaa

vapauttaa vangit!»

Lybeckerin tuska kasvoi myöskin, hän tahtoi päästä tytöstä eroon miten hyvänsä. »Hänhän on ihan hullu!» virkkoi hän. »Pitäkää hänestä huolta.» Ja hän riuhtasi itsensä irti, hyppäsi hevosen selkään ja ratsasti pois.

Alli nousi. Tänä hetkenä hän tuskin tiesi, mitä oikeastaan tahtoi; hän katseli ympärilleen ja sanoi ikäänkuin vähän sekavana tuskasta: »En minä nyt ole hullu, mutta silloin olin, kun en uskonut, mitä meidän miehemme sanoivat tuosta, joka tuolla pakenee. Hänen juuri oli syy, että tapahtui, mitä tapahtunut on, sillä hänhän otti pois ne sata hyvin varustettua ratsumiestä, jotka meillä oli turvana, jotka Nieroth jätti sinne pohjoiseen meille suojaksi ja avuksi. Minkähän tehtävän ne sotilaat ovat täällä alhaalla suorittaneet? Ja mitähän suurta koko armeijakaan on tähän päivään asti saanut aikaan? Niin sen tosiaankin, että venäläiset nyt tunkeutuvat päällemme joka taholta ja että koko maa horjuu, sillä kuninkaan ensimmäinen mies, jonka pitäisi olla ensimmäisenä velvollisuuksien suorituksessa ja suurissa urhotöissä, hän on ensimmäinen vain petoksessa ja arkuudessa.»

Hänen ylhäisyytensä oli jo poissa eikä siis kuullut noita sanoja, mutta väkijoukko oli levottomasti seurannut koko tapausta ja kuuli nyt senkin. Kumeaa hyväksymistä alkoi jo vähin kuulua, mutta kaikki kuitenkin jälleen vaikenivat, kun De la Barre sanoi Allille:

»Te lausutte sanoja, joita ei pitäisi kuulua, sillä kuultuina ne saattaisivat tulla hyvin kalliiksi; jokainen kuitenkin ymmärtää niiden lähteneen surusta, ja sentähden ne myöskin sen mukaan arvostellaan lempeämmin.»

Harmi ja katkeruus karkottivat surun tytön sydäimestä; hän vastasi melkein uhotellen: »Teidän huomaamattomuutenne ei ole juuri minkään arvoinen. Antakaa minulle apua; muuta minä en pyydä.»

Hämärä aate kasvoi De la Barren mielessä. Pääsemättä vielä oikein selville katseli hän tätä erämaan tytärtä ja toisti viimein: »Minäkö auttaa teitä? Juuri nytkö? No hyvä! minä autan, jos teidän asiaanne voidaan enää auttaa.»

Alli pani tuskaisessa ilossa ristiin kätensä ja vastasi liikuttettuna: »Niinpä te varmaankin olette Jumalan lähettämä enkeli! Kirjottakaa te kirje ja antakaa minun käsiini, niin minä kuljen kaikkien vaarojen läpi ja se siunaus tulee teille, joka ensin oli aiottu hänelle, joka meni pois.»

De la Barre ajatteli hiukan; hän ei vieläkään näyttänyt olevan selvillä aikeestaan; vähän kierrellen vastasi hän: »Kirjettä minä en anna niin heikkoihin käsiin kuin teidän, en, sillä mikä on hyvin tärkeätä, on myöskin varmasti saatettava perille. Olkaa huoletta. Menkää jälleen kotinne ja odottakaa, mitä tulee. Me teemme kaikki, mitä täällä suinkin voidaan tehdä.»

Alli alkoi itkeä, mutta ilon kyyneliä ne olivat, jotka hiljaa vierivät pitkin poskia, ja hiljaa hän myöskin vastasi: »Vankiraukkojen rukouksiin ja omaan hätään oli kyllin sanoja, mutta nyt on minulla teille ainoastaan kyyneliä. Minä en osaa kiittää teitä, niinkuin ansaitsisitte.»

De la Barre katsoi pois päin, pitämättä enää lukua tytöstä, joka oli hänen sanoistaan saanut uutta elämää; hän vain kädellään viittasi ja sanoi: »Menkää kotinne, hyvä lapsi, ja odottakaa siellä aikaa, jolloin surut muuttuvat iloksi. Voikaa hyvin!» Vielä kerran viitaten poistui hän.

Silloin astui Iikka rohkeasti esiin ilosta loistavin silmin. »Kuulitteko pojat?» huusi hän. »Tämä kenraali lupasi vapauttaa kaikki vankimme venäläisten käsistä!»

Kyllä sotamiehet olivat kuulleet De la Barren lupauksen. Heidän suruiset kasvonsa kirkastuivat ja hetken toivosta innostuen huusivat sotilaat yhteen ääneen: »Eläköön Labar!»

Mutta upseerien puhelu keskenään ei luvannut samaa iloista tulevaisuutta Allille, kuin De la Barre oli hänelle kuvaillut.

Kapteeni Stjernschantz, joka oli monen muun kanssa yhtynyt kenraalin joukkoon, kysyi julki De la Barrelta: »Luuletteko sen onnistuvan, herra kenraali? Olisipa se tavallaan suuri teko.»

De la Barre nykäytti olkapäitään ja vastasi: »Jos edes koetetaan, niin voi olla ainakin toivoa menestymisestä, mutta tässä ei tapahdu mitään. Minun lupaukseni oli vain lohdutus. Missä ei ole toivon tilaa, ei siinä mikään auta.»

Mutta Iikka osotti kädellään kenraalia ja huusi sotamiehille: »Kas, hänen pitäisi olla kuninkaan ensimmäisenä miehenä.»

»Eläköön Labar!» kaikui taas sotilasriveistä saaden kenraalin silmät säkenöimään. Hänen kaunis vartalonsa näytti pitemmältä ja ylevämmältä kuin ennen, mutta kenenkään ei pitänyt huomata, mitä

hän tuns; sentähden hän muka kummastuen kysyi: »Mitähän väki riemuitsee? Ja mikä heillä lienee aiheena? Ilohuuto on niin harvinainen täällä leirissä.»

Vastenmielisesti vastasi Stjernschantz: »Herra kenraali, he riemuitsevat teidän lupauksestanne; meidän väkemme ei epäile kunniasanaa.»

De la Barre hymyili. »Enhän minä kunniasanaani antanutkaan; siihen olisi kunnia ollut liian korkea ja kallis. Minkä kuningas asettaa ylimmäksi valtikkansa huippuun ja kerjäläinen tarkimmasti kätkee pussiinsa ja mitä aatelismies pitää elämänsäkin arvokkaampana, senkö minä, rahankin herran ja kuoleman voittajan, niin välinpitämättömästi viskaisin pois kuin lapsi helistimensä! Minäkö, De la Barre, joka pidän kunniaa aina ensi asiana ja elänkin vain sitä varten, että kuoltuani olisi nimelläni kunniaa, minäkö sen ajattelemattomasti ripustaisin niin heikkoon lankaan, kuin lupaus on, jolla ei tarkoteta tuon taivaallista, ja siten riistäisin De la Barre-nimeltä kaiken loiston, joka vuosisatoja vanhana ympäröi minun sukuani ja minua itseäni! Enhän toki, siinä erehdyitte, hyvät herrat. Minä vain lohduitusta ja rauhaa annoin, missä sitä tarvittiin. Mitä toivo lupaa, on paljon arvokkaampaa, kuin paraskaan todellisuus voi antaa.»

»Toivoako te vain annoitte hänelle!» kysyi Stjernschantz vakavasti ja katseli tutkistelevasti kenraalin muhkeaa vartaloa.

»Eihän muusta voi koskaan olla puhettakaan», vastasi hän, »mutta hyväpä sekin. Hänhän saattaa olla toivossa hyvinkin onnellinen. Kun uskoo ja toivoo, silloin elää mielellään.»

Kenraali pyörähti selin, mutta takaansa kuuli hän sanat: »Niin ei olisi Armfelt koskaan tehnyt.»

Ne sanat kirvelivät De la Barren mieltä. Mitä? Armfeltko? Eikö hän olisi niin tehnyt? Kenraalin mustat silmät säihkyivät hänen tuota ajatellessaan. Hän kääntyi jälleen ja katsoi terävästi edessään seisovia upseereja, mutta kun ei kukaan heistä vastannut, hillitsi hän mielensä ja astui syrjemmäksi. Parooni Lieveniltä hän sitte kysyi suoraan: »Pitääkö tuon Armfeltin sitte aina olla pitkällä varjollaan pimittämässä kaikkia minun teitäni ja himmentämässä minua niin suurissa kuin pienissäkin asioissa?» Tänä hetkenä olisi De la Barre mielellään kukistanut kaikki, jotka olivat kuulleet hänen lupauksensa ja puheensa, maahan käskyllä: »polvillenne!», mutta väki jo hajautui ja kohta oli kenraali ypä yksin. Pianpa hänkin sai muuta ajattelemista, sillä äkisti kaikui huuto: »Venäläiset tulevat!» ja hätärumpu kumisi ja yht'äkkiä oli koko leiri liikkeellä.

XVIII.

Venäläiset tulevat!

De la Barre kuunteli ihmetellen ja kummastellen. »Mitä nyt? Miksi huudellaan venäläistä?» kysyi hän parilta sotamieheltä, jotka juoksivat ohitse.

»Venäläiset tulevat!» vastasivat he lyhyesti ja riensivät juosten pois.

Samassa jo Lybecker ajaa lennätti ratsullaan esiin. »Hyvät herrat!» huusi hänen ylhäisyytensä, »viholliset lähestyvät ja saapuvat tänne viidessä minuutissa. Minä annoin käskyn peräytyä.»

De la Barre seisoi tyynenä. »Vihollinenko täällä?» toisti hän. »Ja viidessäkö minuutissa? Kuka sen sanan toi teidän ylhäisyydellenne?»

»Joku talonpoika. Minä kuulin sen hänen omasta suustansa ja hän oli heidät nähnyt omin silmin.»

»Se ei ole mahdollista», vastasi De la Barre. »Meidän etuvartija-rivimme on hiljaa ja rauhallisena, eikä ainoakaan partiojoukko ole ilmottanut vihollisten olevan niin lähellä. Se on aivan mahdotonta.»

»Se on mahdollista ja totta!» tiuskasi hänen ylhäisyytensä. »Puhuinhan minä itse sanantuojan kanssa, joka oli omin silmin nähnyt heidän tulevan. Hän näki myöskin meidän etuvartijaimme ampuvan kuoliaaksi yhden venäläisen, mutta muuta hän ei tiedä. Ne ovat täällä, juuri nyt, parin minuutin kuluttua. Hän sanoo heidän tulevan pohjoisesta päin. Kaikki on hukassa! Pako vain auttaa. Paetkaamme kaikki!»

De la Barre katsoa tuijotti epätietoisena hänen ylhäisyyteensä. »Minä en käsitä....»

»Ei ratsuväki saa jäädä tänne, kun kaikki muut hajautuvat henkeään pelastamaan. Pian!» käski hänen ylhäisyytensä. »Kaikki pois jaloista! Totelkaa, mitä minä käsken!»

Mutta De la Barre ei vieläkään liikahtanut. »Voiko venäläinen todellakin tulla pohjoisesta päin? Jos se on mahdollista, niin on meillä kaikki muu mahdotonta kuin meno heitä vastaan. Mitä käskette, teidän ylhäisyytenne?»

»Paetkaa! sanon minä.»

Lybecker kannusti hevostaan ja ratsasti pois.

Upseerit, joita tällä välin oli kokoutunut, katsoivat vähän aikaa vaiti toinen toistansa.

»Onko tuo mies hullu vai minäkö olen?» kysyi viimein De la Barre.

»Niin, kyllä nyt jotakin hullua on tekeillä, vaan mitä tästä kaikesta pitää ajatella?»

»Lähtekäämmehän katsomaan, mikä on hätänä!» sanoi De la Barre äkisti.

Upseerit hajautuivat kukin tahollensa, mutta leirin länsipäästä alkoi kuulua rähisevää ilon melua. Vähän matkan päässä näkyi Lybecker ratsastavan täyttä laukkaa ja katoavan metsään. Mutta hänen jälkeensä kaikui raikkaasti: »Eläköön! Eläköön!»

Esiin rientävä upseeri kysyi lähimmältä sotamieheltä:

»Mitä teillä siellä on meluamista? Mitä väki huutaa?»

»Enpä tiedä, ell'eivät huuda kenraalille, joka tuolta kerrassaan meni helvettiin.»

Upseeri ei ollut kuulevinaan vastausta. Hän luuli julki kapinan alkaneen ja riensi edelleen.

Eläköön!-huudot olivat lakanneet; niiden sijasta kuului naurua, kirouksia ja ihmettelyn purkauksia. Väentungos kasvoi joka hetki ja samoin hälinäkin, mutta vähä niitä oli, jotka oikein tiesivät, mikä oli asiana. Vihdoin kuului huuto: »pois tieltä!» ja kenraali Armfelt ratsasti keskelle väkijoukkoa.

Osa ennen karanneista ja jälleen kokoutuneista sotamiehistä oli saapunut. Heitä oli siinä noin kolmesataa miestä, ja sen uuden joukon luo tunkeutuivat nyt kaikki, jotka suinkin voivat lähelle päästä, päälliköt, alapäälliköt ja sotamiehet. Ja kaikki katselivat kummastellen suomalaisia aseveljiään, jotka siinä seisoivat koreina ja loistavina Pähkinälinnan venäläisissä univormuissa. Moni heistä oli haavottunut ja sidottu, kalpea ja kuihtuneen näköinen, niinkuin olisivat kaikki olleet vangittuja vihollisia.

Armfelt pysäytti hevosensa ja katseli kummastellen tuota outoa näkyä sekä kysyi sitte terävästi:

»Venäläisiä, joilla on suomalaiset kasvot, taikka suomalaisia venäläispuvuissa. Venäläisiäkö vaiko suomalaisia? Kumpiako? Sanokaapa heti!»

»Ei yhtään venäläistä!» kuului joukosta vastaus.

»Ei yhtään venäläistä!» toisti Armfelt. Suomalaisia vihollisen puvussa! Kavallusta! Ei, se ei ole mahdollista! Mitä tämä kaikki merkitsee?»

Syvää äänettömyyttä kesti hetkisen. »Mitä tämä merkitsee?» kysyi Armfelt uudestaan, silmät säihkyvinä. »Minä tahdon tietää kaikki.»

Ei vieläkään kuulunut vastausta, mutta joukko aaltoili ja teki tilaa. Miihkali astui esiin, yllä samanlainen punainen viitta ja venäläinen lakki kuin muillakin, mutta alta näkyi kotimaan harmaa sarka. Hän ei ollut muiden tavalla vaihtanut koko pukuaan. Kalpea ja haavotettu oli hänkin, mutta ääni kaikui levolliselta hänen vastatessaan: »Jalo herra, minun asiani on tässä vastata muiden puolesta, koska he ovat valinneet minut päälliköksensä.»

»Kuka te olette?»

»Minä olen Keuruun kirkkoherran Yrjö Härkmanin poika. Hänen seurakuntansa voi todistaa minun kanssani, että vanhus on koko ikänsä uskollisesti palvellut Jumalaansa ja kuningastansa ja koettanut sekä elämällä että opetuksella olla seurakunnallensa esimerkkinä.»

»Sen me kyllä todistamme», huusivat Keuruun miehet.

»Sentähden», jatkoi Miihkali, »mitä hyvänsä meille hänen pojillensa voitaneenkin lukea syyksi, ei siitä pidä tuomita eikä moittia häntä, meidän isäämme, sillä mitä lienemme tehneet oikein, sen olemme

tehneet hänen opetustensa mukaan, mutta vääritys tulee siitä, että me emme ole tehneet hänen neuvojensa mukaan taikka emme ole kyllin tarkkaan kuulleet niitä, että niiden viisaus olisi saanut ohjata meitä.»

Armfelt hengitti levollisemmin. »Me otamme huomioon teidän pojallisen kunnioituksenne», sanoi hän, »ja uskomme, ett'ei meidän täydy julistaa tuomiota, joka veisi vanhuksen surulla hautaan. Mutta nyt toiseen asiaan. Miksi on teidät tehty tämän joukon päämieheksi ja millä oikeudella te olette eronneet muusta nostoväestä? Niin toisella kuin toisellakin oli vain yksi velvollisuus: rientää armejaan.»

»Nämä miehet eivät ole nostoväkeä», vastasi Miihkali, »vaan sotamiehiä, jotka eivät enää jaksaa kärsiä teidän ikuista peräytymistänne, vaan ovat valmiit omin päin etsimään taistelua ja puolustamaan maata vihollisilta. Peldan-veljekset, kapteeni Elias, minun veljeni, ja muutkin ylioppilaat ovat kuitenkin jälleen koonneet nämä hajautuneet, ja minä sain heidät palaamaan tänne. He uskoivat minun sanani, kun minä takasin, että nyt ei suinkaan enää hidastella, vaan johdetaan heidät taisteluun, ja he uskoivat minua myöskin, kun minä lupasin puhua heidän puolestansa päälliköille ja vapauttaa heidät rangaistuksesta, joka uhkaa karkulaisia.»

»Sepä oli uskaliaasti luvattu.»

»Minä uskalsin vielä enemmänkin, sillä viimeinen lupaukseni oli, ett'ei minkään rangaistuksen pitänyt sattua heihin, koskematta ensin minuun, ja jos meillä ei enää ollut mitään toivoa saada päälliköitä ryhtymään taisteluun, lupasin minä hankkia heille rohkeamman päällikön tai ruveta siksi itse.»

»Ja sittekö annoitte väkenne pukeutua vihollisvaatteihin?»

»Kuulkaa meitä, ennenkuin tuomitsette. Kun nostoväki kokoutui, tulvi suuret joukot kansaa Pirkkalaan. Miehillä ei ollut ruutia eikä aseitakaan, mutta me päätimme hankkia itsellemme kyllin kaikkea, kiristämättä köyhää kruunua. Venäläinen kuormasto tuli meitä vastaan Somerolla, me voitimme sen suojelusväen, saimme kolme kuormaa ruutia ja viisi kuormaa jauhoja. Kahakan jälkeen ryhdyimme hautaamaan kuolleitamme, ja sitä tehdessä johtui puhe Suomen armejaan ja kenraali Lybeckeriin. Minä en häntä tunne enkä myöskin tiedä, kenen edessä nyt seison, vaan vaikkapa olisittekkin sama mies, niin täytyy minun kuitenkin sanoa, että häntä, Lybeckeriä, syytetään koko Suomessa meidän suuresta kurjuudestamme.»

»Älkää puolustelko itseänne syyttämällä muita.»

»Jos ei kukaan muu syytä kuin minä ja miehet, joita minä johdan, niin vähänpä siitä lukua. Mutta tuskin on enää yhtään lasta koko maassa, joka ei yhdessä vanhempien kanssa laususkelisi niin rumia syytöksiä kuninkaan ensimmäisestä miehestä, että on mahdoton uskoa niitä kaikin puolin perättömiksi. Sentähden me päätimme koetella, miten paljon siinä oli totta, ja koska minä olen kaikessa ollut ensimmäisenä ja käskijänä joukossamme, pyydän minä nyt, että sen seuraukset, joka ansaitsee rangaistusta, koskekoot yksin minua eikä ketään muuta.»

Armfelt katsoi rohkeaa puhujaa tarkastellen ja vastasi jyrkästi: »Jos olette olleet väen neuvonantajana, niin on teidän myöskin vastattava kaikesta, mitä he ovat tehneet.»

Yrjö oli, veljen sanat kuultuaan, astunut esiin ja vastusti nyt: »Veljeni, ei sinun pidä kärsiä siitä, mitä et koskaan ole tehnyt. Tämä univormu todistaa, että minun on syy eikä sinun.» Ja Armfeltille hän puhui edelleen: »Minun veljeni ei taipunut ottamaan yllensä venäläisnuttua, vaan sanoi: Koska päälliköillä on etuoikeuksia ja koska minun pitää kaikkialla olla ensimmäisenä vaarassa, niin minä tällä kertaa pidänkin kiinni oikeuksistani. Minä pidän oman nuttuni, vihollisen viitta ja lakki riittävät asettamaan minut teidän arvoiseksenne. Miihkalissa ei ole vähäkään syytä tähän. Syy on minun ja minua siis rangaistakoon.»

Antero juoksi esiin, yllä omat repaleiset vaatteensa, ja koetti väkisin työntää Yrjöä sivulle. »Älkää häntä kuulko, korkea herra. Minun on vika, minulle tulkoon rangaistus, jos sitä tarvitaan. Minähän riensin muiden edeltä tuomaan sanaa venäläisten tulosta tänne armejaan. Minä juuri valheilla ajoin kenraalin pakoon, minä koko maalle paljastin pelkurin, jollainen hän kaikin puolin on. Jos ketään on tuomittava, niin minut tuomittakoon ennen muita.»

Armfelt katseli heitä kaikkia tutkistellen ja sanoi viimein: »Syytä teissä on kaikissa, koska kaikki olette yhdessä puuhanneet, mitä on tapahtunut. Vaan toinen voi kuitenkin olla syyllisempi toista. Minä tahdon ja minun pitää kuulla koko asia semmoisenaan, kuin se todella on: minä sentähden pyydän teitä kaikkia vielä tässä uudestaan sanomaan ja tekemään, niinkuin teidän neuvottelussanne tapahtui silloin, kun tämä päätöksenne oli keskusteltavana. Siispä, kuka oli ensimmäisenä?»

»Minä», vastasi Yrjö vakavasti. »Kun muut hiljaa ja vakavina kaivoivat maata, haudaten aseveljiämme, juoksin minä heidän eteensä metsästä, mutta toisenlaisena, kun minua siihen asti oli

nähty. Tämä venäläinen puku oli ylläni, nämä vihollisaseet riippuivat sivullani ja välkkyivät kädessäni. Veljeni minut ensiksi näki semmoisena ja hän siis jatkakoon kertomusta.»

Armfelt kääntyi Miihkalin puoleen, joka veljeensä katsoen sanoi, niinkuin he vielä olisivat olleet taistelukentällä:

»Enpä ainakaan olisi luullut hullua täällä näkeväni. Oletpa nyt aika hourupäisen näköinen.»

Yrjö jatkoi: »Mitä siitä, miltä mies näyttää, tärkeämpi on, mikä hän koettaa olla, ja tärkeintä, mikä hän todella on. Vaan olenpa hullu tai viisas, niin tästä puvusta en erkane, ennenkuin Lybecker näkee minut.»

»Oletko ilmi hulluna?» huusi moni.

Yrjö jatkoi: »En niin hullu, ett'ei viisus näy välistä. Minä tahdon kerrankin tehdä lopun kaikesta tuosta juoksemisesta ja loruamisesta. Ei ole ainoatakaan miestä niissä, jotka ovat nähneet Lybeckerin, joka ei uskoisi, että hän kauhistuu venäläisen haamuakin. Mutta katsokaa, ystävät ja aseveljet, jos hän todellakin on semmoinen, kuin sanotaan, niin ei kukaan voi vaatia rehellisiä sotamiehiä seuraamaan häntä; vaan jos hän on rohkeampi ja parempi, kuin luulemme, niin on kohtuullista, että hän sen saa näyttää armeijalle, sillä minkä kukin itse näkee, se on helpompi uskoa kuin mitä muut kertovat. Minä olen pukeutunut venäläiseksi koetellakseni häntä, mutta ei siitä tule mitään oikeaa koetusta, ell'eivät kaikki tee samoin, sillä yksi on sama kuin ei yhtään, vaan jos menemme joukossa ja lähetämme edeltäpäin sanan, että venäläiset tulevat ja kenraali saa nähdä meidät ilmi elävinä vihollisina, niin saamme ainakin puolittain koetetuksi, mikä mies hän on.»

Yrjö jäi vaiti ja kun ei kukaan muu jatkanut, kysyi Armfelt: »Entä sitte?»

»Kaikki katselivat kummastellen toinen toistansa», sanoi Yrjö, »ja minä sentähden jatkoin selitystä: Jos Lybecker pysyy meidän sinne saapuessamme rohkeana, jos hän ei juokse meitä karkuun, niin voimme me todistaa hänen puolestansa.»

»Mitä sitte?» kysyi Armfelt.

Miihkali vastasi: »Me purskahdimme nauramaan ja huusimme: kun kaikki selvenee, sinä et olekaan hullu.»

Nuori sotamies, Ampialan poika: »Minä tahdon koetusta.»

Monta ääntä: »Minä tulen kanssa. Koetetaanpas!»

Antero: »Ja minä rupean sanan viejäksi. Joll'en minä saa kenraalia uskomaan venäläisten tulevan kuohuvana koskena, niin saatte hirttää minut.»

Miihkali: »Tämä vehje ehkä maksaa henkemme, mutta armeija saa sen sijaan meidän kuolemamme tuekseen, kun asia menee kuninkaan eteen, ja jos me kaadumme, niin kaatuu myöskin Lybecker.»

Antero: »Eihän sammalta kasva vieriviin kiviin; kun sankarit anovat päästä taisteluun, ei siinä ole heillä aikaa veistellä hirsipuita, ell'ei Lybecker ole kaikin puolin Lybecker.»

Yrjö: »Silloin meidän veremme huutaa yli taivaan ja maan, kunnes saamme paremman päällikön.»

Miihkali: »No niin! Uskaltakaamme tämä koetus. Jos Lybecker juoksee venäläsnuttuja karkuun, niin esitämme me vaatimuksemme päästä pois armeijasta, ja silloin minä rupean teidän päämieheksenne. Herra kenraali, ne olivat viimeiset sanamme. Sitte aloimme jatkaa hautaustyötämme ja viimein pukeuduimme venäläispukuihin, jotka vielä ovat yllämme.»

Lybecker oli tällä välin palannut ja kuunnellut puhetta. Nyt hän ärjyi käheällä äänellä: »Niitä teidän ei tarvitsekaan enää riisua elämässä eikä kuolemassa! Ne saavat teidän ruumistenne kanssa maassa mädätä. Ennenkuin aurinko laskeutuu, saatte te kaikki riippua puissa. Kavaltajille ei minulla ole armoa.»

Miihkali astui muutaman askeleen likemmäksi kenraalia: »Emme me pyydäkään armoa, vaan oikeutta. Laki sanokoon, kuka tässä on syyllisin.»

»Vai te», tiuskasi Lybecker, »vielä panette röyhkeyttä ja kavaluutta sen lisäksi, mitä olette tehneet; sen kaiken tähden te saatte riippua ja kuolla!»

»Ei, herra», vastasi Miihkali, kuumeen puna poskillansa, »me emme kuole, ainakaan teidän tuomiostanne. Teillä, joka juoksette karkuun vihollistemme haamujen tieltä, ei ole oikeutta tuomita meitä. Jos uskallatte kohdata rehellistä miestä rehellisessä taistelussa, niin tulkaa tänne! Tulkaa tänne,

herra, ja peskää puhtaaksi kunnianne!»

Lybecker peräytyi pois ja huusi: »Ampukaa tuo koira! hirteen kaikki tyyni!»

Mutta jopa oli Miihkalikin menettänyt kaiken malttinsa; monenlaisia ajatuksia pyöri hänen päässänsä ja hän kysyi veljeltään: »Jokohan minä nostan tuon konnan hartioilleni ja kannan hänet armeijan eteen huutaen: Katsokaa, Ruotsin ja Suomen miehet, tammoinen se mies on, joka ei uskalla marssia maan vihollisia vastaan eikä edes tulla kunnialliseen taisteluun kunniallisen miehen kanssa! — Pois täältä! Seuratkaa minua, pojat!»

Mutta Armfelt ei ollut vielä poistunut sieltä. »Ei askeltakaan tästä mihinkään!» komensi hän. »Teidän vapautenne on ammin menetetty ja ehkä henkennekin.»

»Pois täältä!» kaikui väkijoukosta.

Lybecker oli hetkisen aivan mykkänä ja voimattomana mielenliikutuksesta, mutta nyt hän kiukusta itkien sanoi: »Odottakaa kaikki viimeistä hetkeänne, se jo pian joutuu. Minä haluan nähdä sen. Ei ainoakaan saa armoa. Teidän pitää kuolla kaikkien, joka miehen!» Ja kyyneleet juoksivat pitkin Lybeckerin poskia.

»Kuninkaan pitää saada tietää kaikki!» huusi väki.

»Kohtuullista ja oikein on», vastasi Armfelt, »että sota-oikeus tutkii tämän asian ja tuomitsee lain mukaan, ja elleivät tuomarit sovi yksimielisestä päätöksestä, lykätäkäämme sitte asia kuninkaan päätettäväksi.»

»Kuninkaan!» ärähti Lybecker. »Piru vieköön kuninkaan! Mutta nyt olen minä täällä kuninkaan sijassa ja minun viimeinen sanani on, että kaikkien syytettyjen pitää kuolla.»

Armfelt kääntyi alapäällikön puoleen. »Syytetyt pidettäköön toistaiseksi vankeudessa. Te vastaatte heistä.» Ja hän poistui syrjemmälle ja muut herrat hänen kanssansa.

Väentulvan mukana oli Iikka joutunut tänne asti ja nyhän tunkeutui esiin huutaen: »Minä kuulin kaikki! kaikki! Minä tiedän, että he surmaavat sinut minulta, että teidän kaikkien pitää kuolla! Voi minua kurjaa! Sekin ainoa, joka elämällä oli minulle tarjota, aurinkoni ja vanhain silmäini ilo, kaikki nyt kuolee ja joutuu maan mustaan poveen.»

Antero katsahti häneen ja sanoi: »Ah, äiti, mitä tässä on itkemistä! Luulitteko sitte, kun viimeksi erosimme, minun vaeltavan elämään ja iloon? Kyllä te tiesitte yhtä hyvin kuin minäkin ja kaikki muut, että minä läksin kuolemaa kohti. Aikaisinhan tuo nyt tulee, vaan mitäpä lukua hetkestä, kunhan vain ei ole hukkaan mennyt se vähäinen, mitä on saatu aikaan. Nyt me kaikki tiedämme, mitä halusimme tietää, ja siitä niinkuin muustakin kannattaa kyllä kuolla.»

Iikka nyhkytti yhä kovemmin. »Jospa edes saisin haudata siunattuun maahan sinut, joka olet melkein ristimätönkin! Mutta minä aavistan, ett'ei sitä meille suoda. Mitähän Ampialassa sanotaan kun saavat hirmusanoman nuoren pojan aikaisesta kuolemasta? Mikähän lohduttaa Heikkilän Kaisaa, kun hänen miehensä niin äkisti riistetään häneltä ja lapselta? Voi poikani, mikä sitte sovittaa minut päivän koiton ja yön julmien unien kanssa, mikä lievittää elämän katkeruutta, kun en enää koskaan saa nähdä sinua, ainoatani ja rakkaintani?» Ja Iikka kiersi käsivartensa poikansa kaulaan ja itki kovalla äänellä.

Muuan vanha sotamies laski hiljaa kätensä hänen olkapäälleen ja sanoi: »Älkäähän tuota surua noin syvälle mieleenne laskeko, älkääkään synkistytäkö poikanne viimeisiä hetkiä. Katsokaa, tuolla tuon vehreän kunnaan juurella he saavat maata. Siellä saatte käydä rukoilemassa rauhaa heidän sieluillensa.»

Toinen sotamies lisäsi: »Se on hyvä paikka. Kun aurinko nousee, niin sen ensi säteet sattuvat haudoille, tehden ne iloisiksi. Vaeltaja joskus vast'edes kulkiessaan ohitse ajattelee: Sankarit, jotka hautasivat aseveljensä, valitsivat vainajille hyvän paikan, kun asettivat heidät niin, että kotimaan kalliot suojelevat heidän asuntoaan pakkaselta ja myrskyltä ja turvaavat kukoistavaa turvetta, jonka alla vainajat uneksivat kansansa voitoista.»

Ampialan poika sivalsi miekkansa sanoen: »Emme me kuole, me elämme. Ennen on tämä miekka tekevä tehtävänsä, kuin minä annan heidän kuristaa nuoran kaulaani. Ei miehen sovi kuolla niinkuin sieluttoman koiran.»

Sotamies-vanhus hymyili. »Niin, niin, Ampialan uljas poika! Katsokaas, kumppanit, hänen kasvoillansa on hymy vakavana kuin kesäaamun valo; hän ei pelkää kuolemaa.»

Toinen sotamies lisäsi: »Minä tunsin isäsi. Jos hän vielä eläisi, niin hän iloitsisi sinun näöstäsi; mutta

leikkaapa kihara nuorukaisen-tukasta äidillesi, joka kadottaa vanhuutensa tuen ja jonka toivo nyt kätketään maan poveen. Hän ei saa koskaan enää nähdä elämänsä ilon kotiin palajavan.»

»Et sinäkään», sanoi hän toiselle miehelle, »enää astu monta askelta, Juhani; sinun aikasi on lopussa etkä enää näe maallisen aamun valkenemista. Mutta sinun nimesi ei kuole tämän päivän mukana. Surumielin etsii puolisosi sinua palaavien sotilasten riveistä, ja sinun hento poikasi itkee kaipauksen kyyneliä, mutta me viemme heille sinun viimeisen tervehdyksesi ja sanomme sinun kuolleen oikean asian puolesta.»

»Tehkää niin, kumppanit. Viekää vaimolleni tämä vyö ja veitsi ja pyytäkää häntä säilyttämään ne pojalleni perinnöksi vainajalta, muistoksi häneltä, joka ei koskaan palaja.»

Yrjö oli keskustellut Miihkalin kanssa, mutta nyt hän tuli esiin ja huusi: »No, tämäpä vasta! Kyyneliä ja jäähyväisiä, jäähyväisiä ja kyyneliä! Juurikuin nyt vasta läksisimme kukin kotoamme!»

Iikka ei ollut päästänyt Anteroa sivultaan; nyt hän pahastui ja toruen sanoi Yrjölle: »Yksin metsän karhukin itkee, kun menettää pentunsa, mutta teidän sydämenne on niin kivikova, ett'ei minua ollenkaan kummastuttaisi, jos te vielä tänä surun hetkenäkin osaisitte laulaa iloisen laulun.»

Yrjö hymyili. »Oikein te sanoitte, Iikka; kun muut itkevät, silloin laulaa Yrjö Härkman. Hän laulaa mielessään vielä silloinkin, kun viimeinen päivänsäde häviää hänen sammuvaan silmäänsä:

Ei ole niin suurta surua,
Ett'ei ilo voita,
Eikä niin pitkää pimeää yötä,
Ett'ei päivä koita,
Veijo, veijo, ollaan toivossa,
Veijo, veijo, vielä haudan reunalla.»

»Sepä oli hyvä laulu!» sanoi Miihkali ja ikäänkuin virkistyneenä taputti veljeään olkapäälle.

Samassa juoksi Antero äkisti taemmaksi keskelle joukkoa ja huusi: »Kun oikeus pyrkii eteenpäin, täytyy vääryyden väistyä pois tieltä. No niin, Yrjö Härkman, sinun ei pidä kuolla kostamatta!» Ja hän tempasi vyöstään pistoolinsa, tähtäsi Lybeckeriä ja ampui. Mutta Miihkali löi häntä käteen, niin että luoti lensi ohitse, sattumatta kehenkään.

»Älä jouduta paholaisen työtä», sanoi Miihkali kolkosti. »Anna Herran sysätä hänet pois luotansa.»

Armfelt kääntyi liikutettuna Lybeckerin puoleen. »Tuo luoti oli aiottu teidän ylhäisyydellenne. Niinkö pitkälle siis ollaan jo tultu?»

Lybecker hyppi ja juoksi niinkuin olisi menettänyt järkensä. »Siinä näette, siinä nyt näette!» sanoi hän vapisevalla äänellä. »Hän ampui minua! niin, sen hän teki! Mutta luoti ei sattunut. Minä pelastuin. Mutta hirteen kaikki roistot. Katsokaa, että heidät kaikki hirtetään. Minun täytyy pelastaa itseni.» Kenraali huusi hevostansa ja ratsasti pois.

Iikka itki uudestaan ja katsoi poikaa: »Kun olit lapsi, saatoin minä suojella ja varjella sinua, mutta nyt, kun et enää ole lapsi, turmelet itse itsesi.»

»Ei nyt kyyneliä, äiti,» vastasi nuorukainen, »ne eivät sovi minulle. Totuttakaa silmänne näkemään minut sellaiseksi, kuin olen, koko lavea maailma sydämessäni. Niin koko maailma hyvineen ja pahoineen. Minä tahdon taistella! taistella! Pois taisteluun! Ja pois hän, joka meitä kahlehtii!

Armfelt meni korpraalin luo, jonka tuli johtaa saattosotamiehiä ja sanoi: »Viekää nämä onnettomat linnaan ja sanokaa voudille, että hänen pitää vastata heidän säilymisestään.»

Korpraali totteli ja komensi kaikki säännöllisiin riveihin sekä huusi »mars!»-sanansa, mutta silloin helähti vihellyspillin ääni. Karkurit tunsivat merkin ja asettuivat paljain miekoin päällikkönsä ympärille; vilkas kahakka alkoi.

»Ken ei katso eteenpäin, luopuu hengestään! Pysykää reippaina, pojat!» huusi Miihkali miehilleen.

Korpraalin käskystä hyökkäsi pienoista joukkoa vastaan monta kertaa suurempi voima, niin että karkulaisten tila näytti toivottomalta, mutta he taistelivat henkensä edestä. »Ei meitä niinkään vangita! Älkää antautuko, pojat!» huutelivat kuolemaan tuomitut toinen toiselleen kehotukseksi ja koettivat kaikin voimin tunkeutua läpi. Kumppanien vastustus laimeni, mikäli etäännyttiin leiristä, ja kun karkulaiset viimeinkin saivat murretuksi saattomiesten rivit ja läksivät pakoon, oli heillä hyvänä apuna pimenevä ilta ja kumppanien myötätuntoisuus, jotka nyt myöskin alkoivat joukottain karata pois armeijasta.

XIX.

Pälkäneen kirkolla.

Suomen perin arveluttava pula ja eri tahoilta tulevat alinomaiset valitukset saivat viimein niin paljon aikaan, että Tukholman neuvosto kutsui pois Lybeckerin ja nimitti Kaarle Armfeltin hänen seuraajakseen, mutta apua, jota Ruotsi oli luvannut ja Suomi toivoi, ei vielä kuulunut. Venäläiset tunkeutuivat yhä etemmäksi pohjoista kohti ja valloittivat 25 päivänä syyskuuta Hämeenlinnan, mutta nyt aikoi Suomen armeija vastustaa heitä. Armfelt oli peräytynyt Pälkäneen kirkolle, ei nykyiselle, vaan entiselle jo ammuin hyljätylle ja häviämään tuomitulle. Siltä kunnalta, jolla kirkko nyt seisoo, on laava näköala ylt'ympäri, toinen puoli toistaan kauniimpi. Pohjoispuolella välkky saarinen Pälkäneenvesi kuin lukemattomilla koristeilla kaunistettu vyö, ja etelän puolelta näkyy suuren ja avaran Mallasveden takaa etäinen Valkeakoski; Roineen sinilaineet ovat oikealla ja Hauhon vedet vasemmalla puolella. Näiden kaunisten vesien ylitse kulkee korkea ja vehreitä, vuosisatain ikäisiä honkia kasvava Satakunnanselkä. Lähellä sitä paikkaa oli Pälkäneen vanha kirkko ja sinne, syvän Kostianvirran rannalle, josta Pälkäneenveden laineet vierivät Mallasveteen, koetti Armfelt vahvistaa asemaansa. Venäläiset tulivat jäljestä ja linnottivat itselleen aseman virran eteläpuolelle. Niin koitti viimeinkin taistelun ikävöity päivä. Apraksin kuitenkin pian huomasi mahdottomaksi päästä siitä yli ja lähetti sentähden Galitsinin ja Buturlinin viemään osastoa lautasilloilla suomalaisten sivutse ja hyökkäämään takaa päin. Sen kuultuaan riensi Armfelt jalkaväen kanssa alas rantaan ja löi takaisin vihollisen, mutta venäläisjoukko kasvoi ja laajeni yhä mahtavammaksi. Paisuvan vuoksen tavalla kiersi se vähäisen suomalaisjoukon joka taholta. Kolmituntisen taistelun jälkeen täytyi Armfeltin viimein väistyä mahtavamman voiman tieltä. Kenraalimajuri De la Barre pysyi vielä linnoituksissaan, sankarillisesti torjuen venäläisten rohkeimmatkin hyökkäykset. Mutta jalkaväki peräytyi, armeija joutui saarroksiin, perinpohjainen häviö oli tulossa. Niinpä ei ollut enää muuta neuvoa kuin pelastaa kaikki, mitä voitiin. Hitaastipa suomalaiset sentään väistyivät pois tieltä. Vähän matkan päässä kirkosta länsipuolella, jossa on maantiellä silta Mallinojan ylitse, pysähdyttiin uudestaan taistelemaan. Siinäkin tosin oli mahdoton pysäyttää mahtavampaa voimaa, mutta erittäin kiivaasti taisteltiin koko matka pohjoiseen päin peräytyen. Tämän taistelun päätöksen tietää Suomessa joka lapsikin, mutta suru ja hätä, jotka siitä levisivät, ovat onneksi jo ammuin hälvenneet ja unohtuneet. Kultalahot aaltoilevat nyt kuoleman mustuneilla tanterilla ja iloiset lapset leikkivät entisten sankarien hautapaikoilla. Silloin tällöin kuitenkin sattuu hiekasta aina löytymään kanuunan luoti tai ase. Silloin tietää ja tuntee jokainen sen muistoksi tuosta tulisesta ja verisestä taistelusta Pälkäneen kirkolla lokakuun 6 päivänä 1713.

No niin, Pälkäneen taistelu oli päättynyt, venäläiset olivat jääneet voittajiksi ja Armfeltin oli täytynyt peräytyä pohjoista kohti. Vihollisjoukko makasi nyt rauhassa rannalla taistelutantereella. Mallasveden mustat syyslaineet loiskivat lakkaamatta rantahiekkaa vasten, kuuluen loppumattomalta huokailemiselta, valittavalta sielunhädältä. Kylmää sumua liiteli ylempänä olevaa metsää vasten kuin harhailevat kummitukset kuolleiden seassa, mutta metsä itse oli tumma, melkein musta syysämärässä; ainoastaan sieltä täältä loisti se koreampana, ikäänkuin jäähyväisiä hymyillen, missä syksyn kirjaamat lehtipuut olivat lehteinä säilyneet suojassa myrskyiltä. Taivaskin oli pilvinen ja raskas; se oli jo kauan ollut sellainen, mutta nyt se näytti selkenevän; lännessä pilkutti uusikuu.

Synkän luonnon keskellä oli venäläisleiri kirjavana ja vilkkaana. Oli kiireesti tehty hoikista puista ja kuusen havuista vajoja ylemmille päälliköille, ja niiden päällä liehui Venäjän valtakunnan lippu pitkässä riuvussa. Tulia paloi kaikkialla maassa, joka oli sateesta märkänä; päivät ja varsinkin yöt olivat kylmät. Eri rykmenttien kirjavia sotamiesjoukkoja käveli tai toimiskeli tulien luona, joiden punainen valo heidät teki vielä koreammiksi. Siinä oli Skoupskonin rykmentin miehiä punaisissa, kullankirjaisissa univormuissa ja sinisissä viitoissa; siinä Volkonskin miehiä vehreissä nutuissa ja punaisissa viitoissa; Pähkinälinnalaisilla oli siniset nutut ja punaiset viitat, Arkangelogorodin miehillä valkoiset nutut ja punaiset viitat, Galitsin rykmenttiläisillä vehreä yksivärinen univormu, kranatööreillä punaiset puvut ja siniviitat j. n. e. Heidän välillään ratsastelivat kasakat täysine kantamuksineen, tehden pitkiä varjoja tulien väliin. Lakin punainen päällyys kallistui kauniisti leveän mustan reunan päälle, ja vieressä välkkyi piikin kirkas kärki. Levollisena ja vakavana kulki aron poika kuin kiinni kasvaneena hevosen selkään, joka, vaikka laiha ja teräväläinen, kuitenkin oli melkein yhtä peljätty nopeutensa tähden kuin sen isäntä raakuutensa ja rohkeutensa tähden. Tarkoilla silmillään tähysteli ratsastaja kauas ylt'ympäri, mutta kaikki oli hyvin; niinpä hän veti esiin matkapullon, ilahuttaakseen ja vahvistaakseen sydäntänsä täällä vieraassa vihollismaassa.

Ensi päivä taistelun jälkeen oli jo ohi kulunut ja yö oli tulossa, mutta venäläisten voittoriemun pauhu ei ollut vielä vaiennut. Sitä iloa kuuluivat Hämeen hongat, se heijastui kaikuna korkeista vuorista ja kirvelytti niiden monien suomalaisten sydäntä, jotka nyt vankeina istuivat vihollisleirissä. Vähän matkan päähän näistä onnettomista oli kolme venäläistä upseeria asettunut pystyyn käännetyn tynnyrin

viereen, joka soveltui pöydäksi viinipulloille ja laseilla, joista he joivat tsaari Pietarin voittojen kunniaksi.

Ivan Petrovits nosti lasinsa. »Minä juon sinun maljasi, veli. Sinä voit tuntea itsesi onnelliseksi, kun saat juoda niin urhoollisen miehen kanssa kuin minä.»

Petter Tupovski joi ja vastasi: »Minä olen urhoollisempi kuin sinä, Ivan Petrovits, eikä minulle tule mitään kunniaa juomisesta sinun kanssasi. Sinä saat olla hyvilläsi joka kerran, kun minun varjoni edes sattuu sinuun.»

»Sinä kuulet, mitä hän sanoo, Aleksei Feodorov», sanoi Ivan keskeyttäen, »mutta sinä myöskin tiedät, että hänen sanansa ovat valetta, sinä tiedät, että minä olen urhoollisempi. Enkö minä tapellut kuin leijona, kuin maailman väkevin leijona?»

»Sinähän olit lähellä minua, Aleksei Feodorov», intti Petter, »ja näit, miten minä taistelin. Etkö nähnyt, miten suomalaiset ottivat minua vastaan? Eivätkö he olleet kuin raivostuneet karhut, väkevät ja hurjat? Mutta minä olin kuin kaksi, minä annoin takaisin, ja me voitimme. Sanos, Aleksei, veli, enkö minä ole urhoollisin?»

»Ei!» huusi Ivan, kiihkosta ja viinistä punakkaana, »sano, että minä olen!»

»Uskallapas sanoa niin, Aleksei Feodorov!» uhkasi Petter.

»Uskalla vain, sanon minä!» intti Ivan myöskin uhaten.

Aleksei ei ollut vielä katsellut niin syvälle lasiin kuin kumppaninsa; hän vastasi rauhoittaen: »Minä tässä istun kahden urhoollisen miehen kanssa ja olen itse kolmas. Sinä olet rohkea, Ivan Petrovits, rohkea kuin leijona, ja sinä, Petter Tupovski, olet yhtä rohkea kuin Ivan, mutta tietäkää, veljet, se on paras mies, jolla on paras komppania, sillä se tuottaa voittoa ja kunniaa.»

»No, sitte minä olen paras, sillä minun komppaniani on sukkelin», huusi Ivan.

»Ell'ei minun väkeni olisi sukkelampi», intti Petter.

»Minä», väitti Ivan, »voin todistaa, mitä sanon. Pavel, lennä kuin salama, kutsu vääpeli tänne komppanian kanssa. Heti paikalla! Muuten saa hän huomenna selkäänsä.»

»Kola!» käski Petter. »Lennä! Juokse tuomaan minun komppaniani! Heti!»

»Hyvä tuuma, ell'ei vain olisi sattunut mieleen juuri nyt», sanoi Aleksei vähän pelossaan kumppaniensa puolesta. »Miehet ovat puoli kuolleina väsymyksestä. Kolme vuorokautta työssä levähtämättä. Ja nyt he luulevat viimeinkin saavansa nukkua rauhassa.»

Ivan huiskautti kättänsä. »Minä neuvoisin väkeäni nyt joutumaan, muuten saavat selkäänsä joka mies.»

»Jos minun mieheni eivät joudu ensiksi, saavat he juoda kuumaa puuroa», vakuutteli Petter.

Komppaniat syöksyivät esiin ja tekivät kunniaa, kumpikin aivan yht'aikaa.

»Minäpä voitin!» riemuitsi Ivan.

»Et paremmin kuin minäkään», vastasi Petter.

Aleksei koetti taas välittää. »Ei», sanoi hän, »ei paremmin eikä huonommin kumpikaan. Te olette molemmat ripeät ja kummallakin on hyvä komppania. Nyt me sen tiedämme kaikki ja päästämme miehet menemään.»

Petter viittasi: »Kaikki hyvin! Oikeahan, mars!»

»Menkää matkaanne, samaa tietä kuin tulittekin!» ärjäsi Ivan, haparoimalla ottaen molemmilla käsillään kiinni tynnyrin laidasta, ojentaen rintansa eteenpäin ja päänsä pystyyn kuin laulava kukko.

Sotamiehet riensivät pois ja Ivan katseli heidän jälkeensä. Kun heitä ei enää nähnyt, sanoi hän hidastellen: »Enpä tiedä, oliko tämä ollenkaan hauskaa. Miehet katsoa tuijottivat meihin, niinkuin vainajat suuresta kuopasta.»

»Enemmän viiniä!» käski Petter kovalla äänellä.

»Tuokaas viiniä!» pyysi Alekseikin. »Me juomme ja pidämme iloa.»

Muutamat vangit olivat nousseet istumaan ja katselemaan venäläisiä herroja. Uusmaalainen ratsumies Aabel vannoi karkean valan ja sanoi vieruskumppanilleen, jalkaväen miehelle Simolle:

»Nuo iloitsevat. Mutta eivät ne kaikki iloitse. Näithän orjan, joka juoksi tästä ohitse, säilyäkseen solmupiiskalta ja kuolemalta. Herransa ajoi häntä takaa, paljas miekka kädessä.»

»Hirmuista on olla orjana», vastasi Simo, päättään pudistaen. »Ennemmin tulloon kuolema.»

»Minä viittasin pakenevalle», jatkoi Aabel, »ja hän ehti peittäytyä tynnyrien väliin ja minä heitin vanhan hevosloimen päälle. Herra ei huomannut mitään, vaan juoksi ohitse. Mutta kiitokseksi sain tämän. Tahdotko palasen?»

Aabel näytti venäläisen leivän puolikasta ja katkasi siitä palasen.

»Venäläistä leipää! Ja sitä sinä syöt!» nuhteli kumppani.

»Kuvahan vain ruoatta elää, mutta ei ihminen», sanoi Aabel vakaasti ja haukkasi taas kappaleen.

Simo katseli häntä vähän aikaa vaiti ja sanoi viimein: »Jospa olisin kuva, niin en näkisi kaikkea kurjuutta, mitä nyt leviää aivan ympäri maata.»

»Hm, niin,» myönsi Aabel, »toispäivänä tähän aikaan olimme iloisemmat kuin ennen ja toivoimme enemmän kuin ennen, mutta nyt on kaikki ollutta ja mennyttä. Mitenkä sinä nyt luulet käyvän?»

»Tähän asti minä olen uskonut, toden totta, olen uskonut niin lujasti, ett'ei kukaan ole sitä saanut pois päästäni, mutta nyt en enää usko mitään.»

»Mitä sinä sitte uskoit?»

»Niin kauan kun Lybecker oli meillä herrana, uskoin olevamme kaikki onnettomuuteen myödyt, mutta kun hän viimein karkkosi pois maasta ja Armfelt tuli päälliköksi, uskoin kaiken selvenevän meille, mutta nyt eilisen taistelun jälkeen en usko enää mitään. Minun pääni tuntuu tyhjältä. Siinä ei ole enää mitään ajatuksia eikä mitään muuta muistoa kuin että jouduimme tappiolle.»

Aabel istui suuremmaksi. »Venäläinen ei olisi mitenkään voittanut meitä, ell'ei olisi käyttänyt petosta apunaan.»

»Tekikö hän petosta?»

»Oliko muka rehellinen teko tuo Mallasveden yli souteleminen ja hyökkääminen meidän selkään?» kysyi Aabel uhkamielisesti. »Jos hän olisi ollut sotasankari, olisi hän miten hyvänsä pyrkinyt suoraa tietä eteenpäin. Vaikka meitä oli niin vähäinen joukko häneen verraten uskalsimme me kuitenkin pysyä levollisina virran pohjoisrannalla, mutta kas hän, se rikas ja mahtava, hän ei uskaltanut tulla suoraan meitä vastaan. Hyi!» Ja hän sylkäsi tuleen.

Molemmat olivat vähän aikaa vaiti.

»Näitkö Armfeltia, kun kuuli Galitsinin nousseen maalle hyökkäämään meidän selkäämme?» kysyi Simo viimein.

»Mitenkä minä olisin nähnyt hänet. Ratsuväkihän oli toisella puolella ja minä myöskin.»

»Hän kalpeni», sanoi Simo hiljaa. »Minä en ole koskaan ennen nähnyt hänen kalpenevan.»

»Armfelt on viisas mies», myönsi Aabel, »ja hän ymmärsi heti, että toisenlainen oli vastustaa venäläistä aukealla paikalla, jossa hän sai levittää koko voimansa, kuin seisoa solassa Pälkäneen kirkolla.»

Nyt oikasihe Simokin ja vastasi innokkaammin: »Vaan vaikka hän kalpeni, niin ei hän kuitenkaan vavissut, sen minä tiedän, kun olin hänen lähimpiä miehiään silloin, kuin riensimme Galitsinia vastaan. Ah, miten hän kiiruhti Mallasveden rannalle! Miten hänen silmänsä tähystelivät ja miten hän huusi ja kiirehti jalkaväkeä ja oli itse kaikkiialla! Vaan mitäpä sinulle kertoisin taistelusta, näithän sen itse suudessa, hirvittävässä kauneudessaan. Sinä näit nuorten aseveljiemme kasvojen kirkastuvan vaarassa, näit vanhojen voimakkaasti heiluttavan veristä miekkaansa, näit meidän väkemme taistelevan epätoivon rohkeudella, näit heidän kalpenevan ja kaatuvan kuoleman syliin. Näithän myöskin kyyneleen Armfeltin poskella, kun hän huomasi kaikki ponnistukset turhiksi, vai etkö sitä nähnyt, koska olet vaiti?»

»Minä olen vaiti vaan sentähden, että näen sen vieläkin», vastasi kumppani kolkosti ja alla päin.

»Minä näen De la Barren ratsumiehineen solassa. Suuttumuksesta vavisten taisteli hän Apraksinia vastaan, ja me taistelisimme siellä vieläkin, ell'ei Armfeltia olisi voitettu siellä rannalla.»

»Armfelt piti puoliaan kuin mies!» vakuutti Simo, »ja me löimme heidät ensin takaisin. He pakenivat jo ja me riemuitsimme, mutta järveltä ui esiin uusia joukkoja, kiinnittäen mutaiset lauttansa Mallasveden rantaan. Buturlin toi Galitsinille lisäksi tuhansia. Meidän sotamiehemme heittäytyivät maahan itkemään.»

Oltiin hetkinen vaiti, mutta viimein alkoi toinen, jalkaväen nuorin mies, Pekka: »Puhuivathan ne tulevan apua Ruotsista. Ehkäpä se olisi tullutkin, jos olisimme odottaneet pari päivää.»

»Ja tuotako he ovat saaneet sinut uskomaan!» virkkoi Aabel ivallisesti. »Katsos minua! Näytänkö minä siltä, ett'en tietäisi, mitä pitää uskoa, mitä ei.»

Simo nousi istumaan. »Miksi emme uskoisi tulevan Ruotsista apua, jota on jo niin kauan luvattu?»

Aabel irvisti. »Se lupa on jo niin vanha, että se on ehtinyt mädätä ennen toteutumistansa. Kymmenen vuotta sitte, sodan alussa, kun koko meidän sotaväkemme vietiin täältä pois, silloin jo luvattiin apua Ruotsista. Kun sitte kolmikkaat otettiin ruoduista ja rustholleista, yhteensä 14,000 miestä, silloin luvattiin uudestaan apua; ja kun Viipuri puolustautui viimeiseen asti, silloinkin kerrottiin: nyt lähettää Ruotsi apua. Mutta tuliko sitä? Ei, Viipuri kukistui voitettuna, Käkisalmen viholliset vallottivat. Ei mitään apua tullut silloin eikä sittemminkään, ja jos se tulee huomenna tai koko sodan aikana, niin en enää usko omia silmiäni?»

Simo katseli huononpäiväisiä, märkiä saappaitaan.

»Minä aion karata täältä», sanoi hän viimein äkisti.

Mutta juuri silloin tuli upseeri vankien luo ja kysyi venäjäksi: »Onko täällä ketään suomalaista, joka voisi tulla tulkiksi ruhtinas Galitsinille? Tulkoon hän tänne!»

Suomalaiset katselivat venäläistä sekavin tuntein, mutta ei yksikään liikahtanut. Upseeri uudisti kysymyksensä saksaksi, mutta ei saanut silloinkaan vastausta.

»Se tulisi teidän omien maamiestenne avuksi eikä ruhtinas Galitsinin», jatkoi upseeri ja katsoi vielä tutkivasti vankijoukkoa. Silloin nousi haavottunut vanki, joka oli, silmät ummessa, maannut maassa. Hän oli Miihkali.

Hämeenlinnasta karattuaan oli Miihkali pikku joukollaan häirinnyt vihollista, missä tämä vain oli heikonlainen, hyökännyt sen kuormastojen päälle ja pitänyt silmällä sekä Venäjän että Suomen armejaa. Sitenpä nämä sissit myöskin ennen kuin kukaan muu huomasi Apraksinin aikeen viedä lautoilla väkeään Mallasveden yli ja hyökätä suomalaisten päälle takaa päin. He olivat jo vihollisten tullessa Kostianvirralle vieneet pois ja kätkeneet kaikki veneet sekä ylä- että alapuolelta ja sitte itse menneet Mallasveden pohjoisrannalle. Ainoastaan pari miestä jäi etelärannalle vakoilemaan vihollista. Kohtapa ilmestyikin niitä Harhalaan ja Äimälään mahtava joukko repimään huoneita ja kuljettamaan hirsiä rantaan, jossa ne jälleen yhdisteltiin lautoiksi. Kaikki elävät olivat jo ammoin paenneet vihollisen jaloista saloille, joissa toivoivat saavansa edes henkensä säilytetyksi. Monen vaaran jälkeen onnistui suomalaisten vakoojain iltahämärissä päästä kätketyllä veneellä lähtemään kumppaniensa luo. Pieni se vene oli ja tuuli kova, vaan sitkeillä ponnistuksilla saapuivat he viimein Mälkilään. Kun kumppanit löydettiin, lähetettiin Antero kiireimmiten viemään sanaa Armfeltille, vaan kaikki muut riensivät rannalle, jonne venäläiset pyrkivät. Ensimmäiset lautat eivät vielä ehtineet rantaan, kun jo piilevien sissien pyssyt kaatoivat 200 miestä. Se hämmästytti venäläiset vähäksi aikaa, mutta kohtapa he sentään huomasi vastustajat mitättömiksi ja nousivat heti maalle. Sissit peräytyivät, vaan ammuskelivat lakkaamatta ja kaatoivat paljon vihollisia, joilla ei ollut mitään turvaa. Viimein pienoinen sissijoukko joutui semmoiseen ahdinkoon, että sen perikato oli jo varmana silmäin edessä, vaan silloinpa jo Armfeltkin saapui jalkaväen kanssa ja taistelu alkoi hengen uhalla. Ihmeeltä näytti, että vielä monta suomalaista oli elossa. Luoteja oli tuiskunnut heidän ympärilleen kuin vesipisaroita sateella, kumppani toisensa jälkeen kaatui aivan tuossa vieressä, mutta jäipä heitä kuitenkin vielä jatkamaan taistelua.

Miihkali nousi seisomaan ja vastasi edessään odottelevalle upseerille:

»Minä puhun saksaa.»

»Hyvä», alkoi venäläinen puhua, »niin on, kuin jo sanoin, teidän omia maamiehiänne ne ovat, jotka tarvitsevat apua, mutta on minulla toinenkin asia. Ruhtinas Apraksin aikoi kohta lähteä pohjoiseen päin ja menisi mielellään suorinta tietä, mutta pelkää teidän järviänne ja vuorianne. Me olemme täällä outoja ja tarvitsemme jonkun, joka tuntee seudut. Minun pitää sentähden kysyä, kuka teistä rupeisi maksusta meille oppaaksi.»

Miihkali oli vaiti.

Odoteltuaan vähän aikaa vastausta kysyi venäläinen: »Tahdotteko ajatusaikaa?»

»Minä tahtoisin», vastasi Miihkali, »päästä kohta ase kädessä antamaan teille vastausta.»

»Ajatelkaa tarkoin», jatkoi upseeri, »tämä koskee teidän ja maanmiestenne henkeen. Tiedättehän, että te olette meidän käsissämme.»

»Teidän ruhtinaanne voi ottaa meidän henkemme, vaan ei meidän kunniaamme. Suomalaisten joukossa ei ole kavaltajia.»

Upseeri katsoi vankia ihmetellen ja sääliä sekä vähän harmissaankin ja sanoi viimein: »Jos ette hyvällä tee, mitä pyydetään, pakotetaan teidät. Kyllä meillä keinoja on.»

Vangin kalpeat kasvot sävähtivät punaisiksi, mutta hän vastasi vakavalla äänellä: »Pakottakoon ruhtinaanne, jos voi. Minä vannoin isieni Jumalan ja kuninkaani kruunun kautta, että me näytämme teille tietä, vaan viemme teidät pohjattomiin syvyyksiin. Sanokaa se herrallenne.»

»Hyvä, sen saatte itse kokea. Mutta tulkaa nyt ruhtinas Galitsinin luo, hän tarvitsee teitä muuhun.»

Upseeri lähti astumaan ja Miihkali seurasi häntä leirin toiselle puolelle.

XX.

Vankien aiheet.

»Mitähän tuo tahtoi?» kysyi Aabel, katsoen pois meneviä.

»En tiedä», vastasi Simo myöskin kummastellen. »Voi, miten paljon kysymyksiä kiertelee mielessäni, mutta kukapa niihin voi vastata ainoankaan.»

Aabel näytti Sakkia, joka istui katsoa tuijotellen eteensä. Tulen valo valkasi hänen liinamekkonsa ja harmaata tukkaansa, niin että hän pimeässä loisti kuin ilta-auringon kultaama jäinen vuoren huippu. »Hän tietää enemmän kuin me muut», kuiskasi sotamies salaperäisesti kumppanillensa.

Simo katsahti vanhukseen, mitään sanomatta.

»Kuulkaas, Iisakki», huusi Aabel, »te olette viisas mies ja tiedätte enemmän kuin muut. Miten kauan meille käy niin huonosti kuin nyt?»

Sakki katsahti kysyjään. »Huonosti on käynyt ja huonosti käy vast'edeskin; mutta pahin tulee vasta lopulla, ennenkuin hyvä tulee, sillä viimein sekin kyllä tulee.»

»Oletteko nähnyt unta kuninkaasta?» kysyi Simo.

»En, mutta tiedän minä sen kuitenkin.»

»Jos tiedätte mitään hyvää, niin kertokaa meillekin», pyyteli sotamies.

»Kyllä me kaikki tarvitsemme lohdutusta tänä surun päivänä.»

Hitaasti ja hiljaa alkoi Sakki kertoa: »Kun minä taistelun edellisenä iltana astuskelin pitkin varustuksiamme ja kävin viimein istumaan, näin venäläisenkin tehneen hyviä varustuksia. Koski kuohui meidän välillämme, ja minä mietiskelin, mitähän kaikkea se kohta oli näkevä ja mitä meille oli Jumalan tahdon mukaan kohta tapahtuva.»

Simon silmät suurenivat. »Näittekö te mitään?» kysyi hän.

»Minä näin paljon. Minä näin eilisen taistelun semmoisena, kuin se sitte tapahtui ja päättyi syksyisellä kentällä. Jymy ja pauhua kuului ilmasta ja sodan liekki levisi yhtä etemmäksi pohjoista kohti. Suurilla siivillä lensi se Isonkyrön tasangoille, ja kun meidän miestemme veri virtanaan juoksi maahan, kuului katkera valitushuuto avaruudesta, mutta veri juoksi juoksemistaan. Minä näin sen sekautuvan Savon ja Karjalan vesiin, se juoksi kastellen Hämeen kangasta ja Pohjanmaan tasankoja, milloin mitäkään. Taivas ja maa loisti verta ja tulta, mutta maan lapset olivat kalpeat kuin kuolema;

idästä länteen kaikui epätoivon huuto.»

Vangit olivat vähitellen kääntyneet kuuntelemaan Sakkia niinkuin suurta »tietäjää». Nyt joku heistä virkkoi: »Niinhän meillä on ollut jo kauan.»

Mutta toinen ääni kielsi: »Lakatkaa jo Herran tähden tuommoisista puheista ja kertokaa nähneenne jotakin valoa, jotakin toivoa kaiken tuon kauheuden takaa.»

Useimmat olivat kaikesta välinpitämättömänä hautoneet omaa suruansa, vaan nyt alkoivat kaikki nousta ja kauhistuen katsoa tuijotella puhujavanhusta, joka jatkoi:

»Vielä minä näin surua. Kymistä sukelsi ylös haamu, kalpea kuin kuun säde, ja sen utuinen käsi tempasi alas kostean pilven reunan, joka purjehti yötuulen mukaan. Haamu pudisteli taivaan pilviä kuin suurta sotalippua, lasi sen alas maahan ja rupesi kokoamaan kaikkea verta ja kaikkia kyyneliä, joita oli juossut, ja kaikkia valitusääniä, joita oli kaikunut ennen kuolemaa. Ja se verinen lippu ulottui yli koko maamme, se kasvoi ja musteni, aurinko ja kuu katosivat ja tähdettömänä levisi päällemme synkkä yö. Minusta näytti koko Suomi makaavan paareilla ruumiina.»

»Lakatkaa jo!» huusi Simo vavisten. »Teidän sananne tukeuttavat hengitykseni ja rampaavat sydämeni. Minä olen tässä mietiskellyt pakoa ja uhotellut kuolemaa; mutta teidän sananne tulevat helvetistä enkä minä jaksa niitä kantaa.»

Vaan Aabel halusi kuulla lisää ja sanoi: »Te lupasitte parempiakin aikoja, milloin ne tulevat?»

»Silloin kun yö on pimeimmillään», vastasi Sakki. »Minä näin tähden syttyvän; se viskeli kipunoita ylt'ympäri ja kasvoi välkkyväksi palloksi. Sen äärimmäisin reuna loisti kuin aamurusko ja siitä alkoi uuden ajan päivä. Mutta sen loisto oli vielä punainen kuin tulen, ja välillä aina välkkyi kyynelsäteitä. Se oli entisyys kaikkine taisteluineen ja sotineen; se oli noussut kirkastettuna ja kauniina paistamaan. Ah, te minun maani lapset! jospa olisitte nähneet, miten se hymyili äsken syntyneessä nuoruudessaan! Yö vähitellen hälveni ja hiljaista jyrinää kuului avaruudesta. Se kaikui kuin tervehdys muinaisaikojen kansoilta, jotka heränneinä varjoina tulivat tervehtimään uuden päivän koittoa. He tapasivat tiellä toisia, tulevain aikojen sukuja. Heidän keskeltänsä astui esiin kaunis, nuorekas olento, käsivarrellaan taivaan hohteen reuna, jonka hän levitti kaikkien nähtäväksi. Sinivalkoisena aaltoili lippu hänen kädessään, vanhat paljastivat päänsä ja nuoret, vielä syntymättömät miespolvet ottivat lipun itselleen. Sinä hetkenä kuului ilmasta ääni: Maa on meidän! Meidän on maa! huusivat nuoret; maa on meidän! toistivat vanhat, menneet, haudasta nousseet ajat. Jokainen heistä pani kätensä haavalle, josta oli vuodattanut verensä, ja nyökkäsi muille: emme me ole turhaan taistelleet; maa on meidän.»

Kalpeina ja hämmästyen olivat kaikki vaiti kuunnelleet, ja vaiti olivat he vielä sittekin, kun Iisakki vaikeni; mutta viimein kysäsi joku heistä: »Näittekö sen? Vannokaa taivaan ja maan kautta, että sen näitte ja että se kerran toteutuu.»

Sakin vartalo kasvoi pitemmäksi ja hänen silmänsä säihkyivät, kun hän nosti kätensä vanhan profeetan tavalla, joka tietää, mitä puhuu:

»Minä vannon taivaan ja maan kautta, että näin sen ja että luotan Herran päivään, joka kerran tulee!»

Äsken vielä niin toivoton joukko hymyili nyt ilosta kirkastuen. Ei kellekään johtunut mieleen epäillä tietäjän sanoja.

»Niinpä me iloisella mielellä kantakaamme, mitä meille suodaan. Me tiedämme nyt, ett'emme turhaan kärsi», sanoi Simo luottavasti.

»Vähäpä meistä lukua, jos uuvummekin, kunhan vain maa seisoo. — Kaunis on taistella tulevia voittoja varten, kaunis kaatua taistelussa, joka ei turhaan häviä.» Siihen tapaan vangit vuorotellen laususkelivat.

Aabel hymyili ilosta. »Minä aion karata, vaan en kaatua enkä kuolla vielä», riemuitsi hän.

Hänen vieruskumppaninsa sysäsi häntä kylkeen, sanoen: »Ole sinä vaiti ja varoillasi. Kuka sen tietää, ken täällä meitä kuuntelee. Katso noita.»

Ne sanat tarkottivat paria venäläistä, jotka toivat takaisin Miihkalin sekä kaksi uutta vankia. Toinen heistä oli Allin talonpojan vaatteissa ja toinen Iikka tavallisessa puvussaan. Allin meni niin syrjään kuin saattoi, Miihkali seurasi häntä, ja he kävivät istumaan kaatuneen puun rungolle. Tyttöä ei näyttänyt kukaan tuntevan. Iikka sen sijaan oli leikellyt ja jakanut monta tupakkalehteä sekä ratsumiehille että jalkaväelle sekä laastaroinut melkein kaikkia, niin että hänet tunnettiin jo matkan päästä, kun häntä itkevänä talutettiin muiden vankien luo.

»No mitenkä te tänne tulette?» kysyi Aabel.

»Siten vain», vastasi Iikka äkäisesti, »kun venäläinen on yhtä tyhmä kuin Jumala on viisas. Minä tulin katsomaan, eikö Antero ole tullut tännepäin koska en häntä löydä mistään, ja Alli läksi minun kanssani rukoilemaan vapautta vangituille sukulaisilleen. Mutta nyt ne pedot ovat saaneet päähänsä, että me olemme kavaltajia ja vakoojia, eivätkä sentähden päästä meitä täältä pois.»

»Hullusti käy niillekin, jotka vastoin tahtoaan tänne joutuvat, mutta vielä pahemmin niille, jotka, niinkuin te, vapaaehtoisesti tarttuvat paulaan», sanoi Aabel.

»Olkaa vaiti, älkääkä pilkatko minua!» tiuskasi Iikka. »Sanokaa enemmän, oletteko missään nähneet Anteroa.»

»Olen kyllä», vastasi Aabel. »Minä olin etuvartijana ja näin hevostani janottavan. Niinpä astuin maahan sitä juottamaan, vaan hepo vain pörhisteli sieramiaan eikä enää painanut alas päätään. Samassa juoksi Antero kuin tuisku luokseni ja huusi: »ettekö ymmärrä, että hepo vainuaa vihollisia. Venäläiset tulevat! Niin nähkääs, ei hevonen ole mikään tyhmä eläin.»

»Niin, niin», vastasi Iikka, »hän on kuin myrsky, sen minä kyllä tiedän.» Hän kävi istumaan tulen viereen ja katseli vaiti liekkeihin suurilla silmillään. Kyyneleet lakkasivat juoksemasta ja hetkisen huojuttuaan hän kysyi äkisti: »Eikö kukaan teistä ole nähnyt häntä?»

»Hän on kaiketi siellä, missä kaikki muutkin ovat, paitsi ne, jotka istuvat täällä», virkkoi joku leikillisesti.

»No, missä te sitte kaikkien muiden luulette olevan?» kysyi Iikka. »Jos muuta en tiedäkään, niin tiedän toki sen verran, että he kaikki eivät ole yhdessä paikassa.»

»Eivätkö kaikki seuranneet Armfeltiä?» kysyi Simo hätäisesti.

»Savolaiset ja hämäläiset ovat karanneet kotiseuduilleen. He arvelivat, että enemmän pitää suojella omaa kotia sekä vaimoa ja lapsia kasakoilta kuin kuljeksia herrojen kanssa, joilla ei ole mitään siunausta mukanaan.»

»Mitähän ne herrat tuumivat?» arveli Aabel.

»De la Barre ja översti Yxkyll», kertoi Iikka, »ovat menneet Ruoveden kautta Pohjanmaalle ja vieneet sinne osan hajotetusta sotajoukosta, mutta Armfelt aikoi vielä kerran pysähtyä Tammerkoskelle niiden kanssa, jotka oli saanut kokoon, vastustamaan venäläistä.»

»Voitteko vanhoa tuon kaiken todeksi?» tiuskasi Simo tutkistelevasti katsellen vaimo-vanhusta.

»Totta kaiketi se on totta, kun minä sen kuulin niiltä, jotka suoraa päätä tulivat sotajoukosta ja ovat omin silmin nähneet ne herrat eri teillä.»

Simo nosti nyrkkinsä: »Labar, Labar, Jumala sinua armahtakoon nyt ja tuomiopäivänä!»

»Mitä sinä siinä?» torui Aabel. »Eikö Armfelt ja etkö sinä itse tarvitse Jumalan armoa yhtä hyvin kuin De la Barre?»

Simo pudisti päätään ja vastasi salaperäisesti: »Minä näin yhden asian sinä päivänä, jona Armfelt tuli ylipäälliköksi Lybeckerin jälkeen.»

»Mitä?» kysyivät kumppanit ympärillä.

»Minä olin vahdissa päämajalla ja iloitsin niinkuin kaikki muutkin. Iloisimmat kaikista olivat kuitenkin överstit Stjernstedt ja Mellin. Ne puhuivat kenraali Armfeltista riemuiten, ja heidän luoksensa tuli överstiluutnantti Ollengren ja majuri Brase, ja hekin olivat iloiset. Mutta sitte tuli De la Barre, ja kun muut upseerit sanoivat olevansa juuri menossa Armfeltin luo toivottamaan hänelle onnea nimityksen johdosta ja kysyivät De la Barrelta, eikö hän lähde mukaan, pyörähti hän kantapäällään ja sanoi: tietysti. Mutta minä yksin näin hänen kasvonsa, miten ne kalpenivat ja vääristyivät ikäänkuin mielihästä, että toiset niin kiittivät Armfeltia!»

»Se on vale!» tiuskasi Aabel. »Muuten olisikin De la Barre yhtä hyvin saattanut tulla meidän ylimmäksi mieheksemme kuin Armfeltkin. Hän on yhtä urhoollinen kuin toinenkin ja yhtä viisaat ovat myöskin molemmat.»

»De la Barre», vastasi Simo, »olkoon vaikka tuhat kertaa viisas ja urhoollinen, niinkuin onkin, mutta meistä hän huolii yhtä vähän kuin isänsä kenkäräjoista.»

»Sen uskon minäkin», sanoi Iikka käärien hameensa helmoja paljasten jalkainsa ympäri ja siirtyen likemmä tulta.

»Saattaa kyllä niin olla», sanoi Pekka. »Hän kerskaili eräänä päivänä niin, että parta vapisi, siitä että hänen esi-isänsä olivat ranskalaisia ja puolalaisia, vaan ei suomalaisia.»

»Muistatko, mitä Armfelt sanoi meille eilen, kun taistelu alkoi?» kysyi Simo, Pekkaan katsahtaen.

»Hän käski meitä taistelemaan hengen edestä.»

»Hän sanoi, että tässä oli meidän isämme kehto ja täällä myöskin heidän hautansa, täällä he ovat eläneet ja kuolleet meidän edestämme, ja täällä pitää meidänkin elää ja kuolla niiden hyväksi, jotka meidän jälkeemme tulevat.»

»Niin, niin, hän puhui verisistä taisteluista, joita ennen on ollut, ja sanoi lopuksi, että ell'emme suojele kaikkea, mitä meillä on tässä maassa, niin ei enää olekaan mitään, jonka hyväksi voisimme elää ja kuolla.»

»Niin, sillä tavalla hän puhui», todisti Simo, »mutta onko kukaan kuullut De la Barren niin sanovan?»

Aabel oli noussut puoli makuultaan; nyt hän vihastuen nosti nyrkkinsä ja ärjäsi: »Tiedätkö, että minä olen hänen ratsumiehään?»

»Niin, sitte kaiketi olet itsekin samallinen hieno ulkomaalainen.»

Aabel heilautti nyrkkiään ja tavotti iskeä Simoa, mutta Pekka tarttui hänen kalvosimeensa, ja riita vaikeni itsestään, kun tynnyrin vieressä istuvat venäläisherrat taas alkoivat kovemmin räyhätä.

Aleksei nousi kehoittaen:

»Tulkaa nyt pois, lähtekäämme jo levolle.»

»Vai levolle!» ihmetteli Ivan. »En, minä en lähde levolle, minä tahdon huvia. Soittoa! Tanssia! Sitä minä tahdon. Minun korvissani kaikuu ainiaan tuo tämän maan kirottu kieli. Kun sinä naurat, kuuluu se minun korvissani kuin »armo!» Kun lasit tuossa helisevät, kaikuu sekin »armo!» Näetkö tuota pitkää varjoa! Se näyttää siltä naiselta, joka kirosi meitä!»

»Se on vain männyn varjo!»

»Minä tahdon soittoa!»

»Niinpä anna soittajain soittaa; musiikki kuolettaa kaikki surut», sanoi Aleksei, käyden jälleen istumaan.

»Musiikkia!» huusi Ivan.

»Musiikkia!» kirkui Petterkin kohti kurkkuaan.

Soittajat riensivät esiin ja alkoivat soittaa. Säveleet kaikuivat iloisilta ja eläviltä, mutta Ivan istui yhä alla päin ja sanoi: »Huono neuvo, veli! Soitto herättää kaikki vangit. Katsos, miten he nousevat istumaan ja katsoa tuijottavat meitä. Hyvin huono neuvo, veli! Soitto tuopi tuon haamun yhä lähemmäksi minua!»

»Anna jonkun tanssia edessäsi, niin pääset näkemästä haamua», kehoitti Aleksei.

»Niinpä niin», virkkoi Petter, »huuda takaisin kompaniasi ja käske sen tanssimaan meille.» Ja hän kääntyi palvelijan puoleen, joka melkein näännyksissä uupumuksesta seisoi valmiina tottelemaan herransa pienintäkin viittausta. »Toimita tänne komppania! Käske heidät tanssimaan! Älä huoli, Ivan Petrovits, tanssi kyllä virkistää ja lohduttaa sinua.»

Ivanin kasvot vähän kirkastuivat, hän sai uutta rohkeutta. »Niin, tanssi virkistää ja lohduttaa minua. Soittakaa!»

Komppania syöksyi esiin ja tanssi alkoi.

Upseerit, kaikki kolme, käänsivät nyt koko huomionsa tanssivaan komppaniaan ja tunsivat alussa siitä iloa ja huvitusta. Yksin Ivankin vilkastui ja huusi tuontuostakin hyväksymissanoja väelleen. Mutta äkisti virkahti Aleksei, joka oli koko ajan pitänyt ajatuksensa selvillä:

»Mitähän tämä maksaisi meille, jos ruhtinas saisi edes aavistuksenkaan sinun käskystäsi!»

Ivan tunsi tuosta muistutuksesta mielessään vähän rauhattomuutta ja tiuskasi heti: »Ole vaiti äläkä ennustele pahaa!»

»En minä ennustakaan mitään pahaa», vastasi Aleksei, »minä vain puhun tanssista. Hän ei anna meille anteeksi, että me raastamme miehet paraasta unesta. Mitä tästä tulee, jos ruhtinas saa tietää kaikki?»

Ruhtinas Galitsinin muisto sai Petterinkin ajattelemaan edes sen verran, kuin hänelle enää oli mahdollista. »Niin», änkytti hän, »jos ... ajattelehan sitä, Ivan Petrovits.»

Ivan viittasi luoksensa vääpelin ja sanoi käskävästi: »Muista, että sinun kompaniasi tanssii ilosta. Miesten pitää näyttää iloisilta. Käske niin!»

»Minä kuulen ja tottelen», vastasi vääpeli, sydän levottomana, ja riensi täyttämään käskyä.

XXI.

Ruhtinas Galitsin.

Tanssi vilkastui, ja sen kestäessä lähestyivät Galitsin ja Buturlin. Ensinmainittu oli 38 vuoden ijässä. Hän oli syntyisin liettualaisesta ruhtinassuvusta, jonka esi-isä Mikael Ivanovits Bulgakov oli Liettuan suurvallan perustajan Gediminin jälkeläinen kahdeksannessa polvessa. Tällä Bulgakovilla, joka kuoli munkkina 1558, oli liikanimi Galitsa (hansikas), josta tämä ruhtinassuku siten sai nimensä. Hänen jälkeläisensä kuudennessa polvessa oli Suomenkin historiassa niin kuuluisa Mikael Mihailovits Galitsin, syntynyt 1 päivänä marraskuuta 1673. Ruhtinas Galitsinin nuoruus oli siihen aikaan, jolloin Pietari Suuren parannuspuuhut käänsivät Venäjän kansan huomion Länsi-Euroopan sivistysoloihin, ja nuori ruhtinas näyttää saaneen huolellisen ja ajanmukaisen kasvatuksen. Hän pääsi jo 12 vuoden ijässä Semenovan rykmenttiin rummuttajaksi, vaan sai kohta upseerin arvon ja teki ensimmäisen urotyönsä Asovan valloituksessa 1696. Kaksi vuotta myöhemmin oli hän kukistamassa streltsien kapinaa, 1699 Kertsin meri-sotaretkellä ja 1700 Narvan taistelussa, jossa hän haavottui. Vuonna 1702 alkoi Pähkinälinnan piiritys ja siinä oli Galitsin alapäällikkönä. Linnaa puolustettiin sankarillisesti ja tsaari lähetti jo perätytmiskäskyn, mutta Galitsin vastasi sanantuojuille: »Sanokaa tsaarille, että minä täst'edes olen ainoastaan Jumalan suojeluksessa.» Hän johti heti väkensä rynnäkköön ja Pähkinälinna antautui 12 päivänä lokakuuta. Galitsin sai sitte monella sotakentällä taistella hyvällä menestyksellä Ruotsin armeijaa ja sen kuningasta vastaan, kunnes hänet siirrettiin Suomeen ja hän siellä oli osallisena Viipurin valloituksessa 1710. Seuraavana vuonna nähtiin hänet Pruthin varsilla, vaan 1712:sta asti käytettiin häntä yksinomaan Suomen anastajana, ensin Apraksinin alapäällikkönä ja sittemmin Isonkyrön taistelun jälkeen (1714) Suomessa olevain venäläisjoukkojen ylipäällikkönä. Niin kasvoi ruhtinas Galitsinin sankarinimi vuosi vuodelta ja hänen urotöittensä maine levisi lavealle. Suomessa hänellä oli sotilaan ja vallottajan tehtävä ja hänen täällä olonsa sattui maamme ja kansamme historian pimeimpään ja kolkoimpaan aikaan; mutta Galitsinin oma jalo henkilö on melkeinpä ainoana valokohtana, jota muistelma mielellään katselee. Ollen ylevä, oikeudentuntoinen ja jalomielinen koetti hän lievittää ja sovittaa, mikäli mahdollista. Sen ajan katkerasti syyttävien haamujen keskellä on ruhtinas Galitsin puhtaana sankarina, joka aina koetti valvoa voitetun oikeuksia ja parantaa valloitetun maan tilaa, mikäli hänellä oli valtaa. Paha kyllä saapui ainoastaan vähäinen osa maan rajattomasta kurjuudesta hänen kuuluviinsa, ja ainoastaan vähän osan hän näki käskyläistensä väkivaltaisuuksista, mutta mitä hän näki, se kaikki rangaistiin ansion mukaan, ja aikakirjat yksimielisesti tunnustavat hänet jaloksi hallitsijaksi ja ihmiseksi.

Nyt kajasti ruhtinaan kasvoista syvän surun varjo, sillä äskettäin juuri oli Venäjältä tullut sanoma, että hänen nuori puolionsa Eudokia, omaa sukuaan Ivanovna Buturlin, oli kuolemaisillaan, mutta tanssivain sotamiesten näöstä hänenkin muotonsa kirkastui ja hän sanoi hymyillen:

»Miten ilo kuitenkin voi antaa voimaa. Kukapa olisi aavistanut, että samat miehet, jotka äsken olivat menehtyä väsymyksestä, nyt pyörisivät iloisessa tanssissa.»

Kummasteli sitä myöskin Buturlin. »Niin ihmeellistä todellakin», vastasi hän. »Mutta siinä on uusi todistus kansan rakkaudesta tsaariansa kohtaan, sillä kun hän on voittanut, unhottavat sotamiehet kaikki omat kärsimyksensä.»

»Te olette todellakin oikeassa», virkkoi Galitsin eikä ollut oikein uskoa silmiään. Hän kääntyi upseerien puoleen tervehtien: »Hyvää iltaa, Petter Tupovski, Ivan Petrovits ja Aleksei Feodorov; ottakaa tässä minun tervehdykseni.»

Upseerit hypähtivät ylös ja Ivan heittäytyi maahan.

»O, suuri ruhtinas, tässä näette orjanne!»

Petter, tervehti myöskin syvään, vaikk'ei niin suin päin, hän kun vielä oli selvämpänä. »Minun kunnioitukseni suutelee tomua jaloistanne!»

Aleksei tervehti sotilastapaan seisoen ja sanoi:

»Käskekää vain, herra, niin minä kuolen edestänne.»

Galitsin hymyili ystävällisesti. »Minun tähden teidän ei tarvitse kuolla, vaan kyllä tsaarin ja Venäjän asian tähden, sillä sehän on meidänkin asiamme. Kun olette urhoolliset miehet, niin olette tietysti tekin osaltanne hankkineet voittoa, ja minä teitä siitä kiitan.»

»Johtakaa meidät uudestaan taisteluun, me kyllä seuraamme», sanoi Aleksei innokkaasti.

Buturlin oli enemmän katsellut tanssivia sotilaita kuin heidän päälliköitään ja sanoi Galitsinille: »Minusta näyttävät miehet hyvin unisilta, joka seikka toden totta ei ole kummeksittavakaan. Eihän heitä vain liene tänne käsketty?»

Ivan aivan selvisi kauhusta. »Mitä ajattelettekaan, teidän ylhäisyytenne? Heidän hälinänsä on päinvastoin kiusannut minua, mutta en minä huolinut häiritä heidän iloansa, joka tekee heille niin hyvää.»

Hän viittasi vääpelin luokseen: »Hei tulkaas tänne! Sanokaas, minkätähden miehet tanssivat. Ilostako vaiko käskystä?»

»Se on...» änkytti vääpeli.

Ivan uhkasi nyrkillään ja tiuskasi: »Sanokaa totuus!»

»Ilosta! Voiton ilosta he tanssivat!»

»Hyvä, hyvä», vastasi Galitsin, »mutta he näyttävät väsyneiltä. Menkää nyt levolle. Huomispäivänä tarvitaan uusia voimia, joita ei saa edeltäpäin kuluttaa. Pyhä Nikolai teitä suojelkoon!» Hän viittasi ja sotamiehet poistuivat.

Buturlin katsoi taistelukentälle ja kuoleman vainiolle päin. Toisten puoleen kääntyen sanoi hän: »Taistelumme oli tulinen; miten monta urhoollista miestä saammekaan jättää Suomenmaan poveen! Monta tuhatta kaatui tänään, ja ell'ei Apraksin olisi keksinyt tuota keinoa, hyökätä suomalaisten selkään, niin olisi voitto nyt vihollisten käsissä eikä meillä.»

»Niinpä niin», vastasi Galitsin, »me uhrasimme tuhansia, vaan kuinka mielelläni olisin uhrannut vielä monta tuhatta lisäksi, jos siten Armfelt olisi joutunut meidän käsiimme. Se mies tekee meille yhdessä päivässä paljon enemmän haittaa urhoollisilla miehillään kuin Lybecker tuhannessa päivässä.»

Alemmat upseerit kaipasivat hyvin vapauttansa, jota äsken juuri olivat nauttineet. Petter ja Ivan jakoivat töintuskin seurata keskustelua, mutta Aleksei sanoi sekaan: »Niin on, kuin te, ruhtinaallinen korkeus, sanotte. Kaikki on kerrassaan muuttunut, kun Armfelt tuli Lybeckerin sijaan. Mutta vaikeuksien mukaan kasvaa myöskin into, ja me olemme kaikki valmiit ryhtymään, milloin vain tarvitaan, uudestaan veriseen leikkiimme.»

Galitsin hymyili. »Juuri niin. Me emme saa väsyä, ennenkuin Venäjän rajaksi tulee meri ja tsaari Pietarin nuori pääkaupunki saa turvallisesti katsella Suomeen päin.»

Ruhtinas otti Suomen kartan taskustaan, levitti sen tynnyrin pohjalle ja näytti kynällään sikäli kuin puhui:

»Näin, pitkin merta pitää Venäjän raja vedettämän; ennen me emme saa levätä, hyvät herrat.»

Buturlin katsoi vankeihin päin ja sanoi: »Jos nämä suomalaiset tulisivat meille niin uskollisiksi, kuin nyt ovat Ruotsin kansalle, niin maksaisipa heidän voittamisensa todellakin vaivaa uhrata henkensä ja menestyksensä.»

Ruhtinas Galitsin nyökäytti myöntävästi päätään. »Vapaa liitto tämän uskollisen ja urhoollisen kansan kanssa tekisi meidät aivan turvatuiksi pohjan puolelta. Parempaa rajanvahtia ei Venäjä koskaan saisi.»

Se voitettujen hyveksiminen ei miellyttänyt Petteriä. Missäpä pohjan perillä nyt olikaan mahtavampaa ja voimakkaampaa kuin Venäjä ja Venäjän tsaari. Hän rohkasihe ja sanoi luottavasti: »Missä Venäjän menestys vaatii, siinä sillä on voimaakin ottaa, mitä tarvitaan, eikä tässä enää suurta voimaa tarvitakaan, sillä Suomi on jo kauan ollut uupumaisillaan.»

»Niin», myönsi ruhtinas, »Suomi on uupumaisillaan, mutta se ei antaudu. Jos Ruotsin kruunu olisi minun päässäni, niin kyllä minä paremmin kuin Kaarle-kuningas suojelisin tätä urhoollista kansaa. Minä en olisi niinkuin hän vienyt pois sen paraita miehiä ja jättänyt maata alttiiksi Venäjän armeijoille.»

Petterin hämärtävät silmät alkoivat loistaa, hän nosti kätensä ja sanoi innolla: »Kaunis näky teidän ylhäisyytenne, kun he kaikki olisivat voitettuna.»

»Onko pidetty huolta, ett'ei vangeilta mitään puutu?» kysyi Buturlin.

»He voivat kuin prinssit. Ruhtinas Galitsinin käsky kohdella heitä säälivästi on kulkenut miehestä mieheen, ja vangeilla on yhtä hyvä kuin meidän omallakin väellämme.»

»Niin pitää olla, kuin minä olen sanonut», lausui ruhtinas. »Sankari liikkukoon taistelussa kuin ukonnuoli, vaan voitetulle viholliselle hän olkoon lempeä kuin päivänsäde. Sitä ei Venäjän sotilas saa koskaan unhottaa.»

»Emme me sitä unhotakaan», vastasi Petter. »Vangit ovat todistavat meidän lempeyttämme.»

Buturlin katsahti vielä vankeihin päin ja kysyi sitte ruhtinaalta: »Eiköhän nyt olisi paras aika tarkastaa heidän tilaansa?»

»Niin minäkin ajattelen». Galitsin pyysi kaikkia upseereja seuraamaan, ja venäläiset herrat astuivat vankien luo. Sinne pysähdyttiin. Nähtyään märjän maan, jossa vesi välkkyi turpeiden välistä, sanoi Galitsin vakavasti ja jyrkästi: »Vangit vietäköön pois tästä kuopasta. Meillä on tilaa kylliksi, sentähden on väärin pitää näitä onnettomia näin vetisessä paikassa. Sen pitää tapahtua jo tänä yönä.»

Ruhtinas meni edelleen, toiset seurasivat häntä; niinpä he saapuivat sinne, jossa Alli ja Miihkali istuivat.

Ne kolme upseeria olisivat mielellään eronneet esimiehistään, jos vain olisivat uskaltaneet. Vaan se ei mitenkään käynyt päinsä. Viimein nykäsi Ivan Petteriä käsivarresta ja kuiskasi: »Lähtekäämme pois täältä, etkö näe, miten haamut meitä vaanivat?»

»Eivät ne mitään haamuja ole», vastasi kumppani. »Jospa ruhtinas ei olisi täällä, niin voisit sysätä miekkasi johonkuhun noista kirotuista suomalaisista ja nähdä heidän verensä juoksevan, niinkuin meidän juoksi eilen.»

Mutta Ivan tunsi yhä enenevää levottomuutta. »Minä en tahtoisi enää nähdä verta. Tule, lähtekäämme pois!» Ja hän tarttui Petterin käsivarteen, mutta Petter tempasihe irti sanoen: »Emme me vielä pääse, mutta kohta. Maltahan nyt toki.»

Alli ja Miihkali olivat, mistään lukua pitämättä, hiljakseen keskustelleet. Mitäpä he huolivat muutamista venäläisistä upseereista, kulkipa heitä yksi tai useampi ohitse. He eivät myöskään huomanneet, miten Galitsin osotti Allia ja sanoi Buturlinille: »Tuo nuorukainen oli äsken minun luonani pyytämässä vapaaksi vankeja, jotka on otettu Pohjois-Suomessa. Hänen kertomuksensa kuului hyvin todelta, mutta huomenna minä kuitenkin tutkin tarkemmin sekä häntä että tuota vaimoa. Nämä suomalaiset olkoot muuten kuinka rehellisiä hyvänsä, mutta heidän mielialaansa meitä kohtaan en luota.»

»Olemmehan nähneet yllin kyllin todistuksia heidän viekkaudestaan ja uhkarohkeudestaan, niin että vaikea on ollakin heitä epäilemättä», vastasi Buturlin. »Mutta olkoonpa viaton tai syyllinen, niin tahtoisin mielelläni kuulla ja nähdä nuorukaista, joka niin nuorena uskaltaa kuljeksia vihollisleirissä ilman muuta suojelusta kuin vanha vaimo.»

He astuivat lähemmäksi ja ruhtinas Galitsin kysyi Allilta Miihkalin välityksellä: »Mitenkä te osasitte tulla tänne minun luokseni, koska ette kulkenut sotaväen kanssa?»

Alli nousi seisomaan. »Kuolema minua opasti.»

»Ettekö peljännyt?»

»Elämän katkerat surut tukeuttivat minun levottomuuteni, ja rohkeuttani vahvasti kaikki se, mitä olen kuullut teidän ruhtinaallisesta armostanne.»

»No, mitä te sitte tiedätte minusta?»

»Että te olette lavean ja mahtavan Venäjän jalomielinen poika ja että teidän hyvyysenne muisto voitettuja kohtaan ei ole kuoleva yht'aikaa teidän itsenne kanssa. Mutta teidän lippujenne ympärillä ei olekaan monta teidän kaltaistanne miestä. Heidän vihattu miekkansa iskee useammin turvattomia kuin meidän maamme sotilaita.»

Ruhtinaan kasvat synkistyivät; hän vastasi suruisesti: »Se on sodan varjopuoli, kiristystä käytetään ja kärsitään.»

»Jalo mies ei koskaan kosta viattomille», sanoi tyttö rohkeasti, vaan hiljaa.

»Minä olen sydämestäni pahoillani siitä väkivallasta, mutta minä en voi syyttää enkä rangaista rikoksellisia, kun minulla ei ole aavistustakaan, keitä he olivat. Vai osaatteko te antaa minulle viittauksen?»

»Nimettöminä he hävittäen riensivät talosta taloon kuin tulenliekit palavassa kylässä. Ei kukaan kysynyt kenen lapsia meidän havittelevat maanmiehemme olivat, vielä vähemmin sitte Venäjän rosvoilijaan nimiä, jotka syöksyivät meidän kimppuumme kuin tuntemattomat pedot.»

Allin uupumus ja väsymys oli haihtunut, hän seiso i aivan vilkkaana ja elpyneenä herrain edessä; mutta äkisti hänen rohkeutensa näytti kokonaan haihtuvan, hän katsoa tuijotti kuin kuolevainen ja sanatkin kuolivat huulille.

»Mitä nyt?» kysyi Galitsin, tulkkiin katsahtaen, ja epäluuloisesti virkkoi Buturlin: »Aivanhan hän näyttää kiinni saadulta kavaltajalta.»

Alli ei ymmärtänyt heidän sanojaan eikä huomannut edes heidän läsnäoloaankaan; hän vain katsoa tuijotti kolmeen takana seisovaan upseeriin, nosti kätensä ja osoitti sormellaan heitä: »Tuossa hän on! Tuossa! Hän hyökkäsi meille ja pisti talon tuleen! Hän se on. Minä tunnen hänet!»

»Mitä hän tarkoittaa?» kysyi Galitsin ja Miihkali taas tulkitsi:

»Hän sanoo tuntevansa rosvoijan, joka oli siellä pohjoisessa. Yhden niistä.»

Ruhtinas hämmästy i. »Pitääkö minun sitä uskoa? Voiko hän todistaa, mitä sanoo?»

»Voitteko todistaa, mitä sanotte?» tutkisteli Miihkali.

Alli katsoi jäykästi Ivaniin. »Hänellä on todistus kasvoissansa. Minun veljeni puri siihen, kun he löivät ja sitoivat äitini isää. Itse minä iskin häntä puukolla niskaan, mutta huonostipa se sattui, koska hän vielä elää.»

»Hän sanoo», selitti Miihkali, »että tuo arpi on hänen veljensä puremasta samana yönä, kuin väkivallan teko tapahtui, ja niskaansa on hän saanut puukon iskun.»

Ruhtinas kääntyi osotetun upseerin puoleen. »No, mitä sinä vastaat tähän, Ivan Petrovits?»

»He täyttävät teidän korvanne valheilla! Suomalaisten kielet eivät koskaan puhu totta», vastasi Ivan vavisten.

Ruhtinas katsoi tuimasti syytettyyn. »Minä kysyn vielä kerran sinulta, Ivan Petrovits. Tunnusta, jos sinä sen teit.»

»Maa nielköö n sen, joka niin pahaa valetta puhuu!»

Ruhtinas yhä katsoi häntä tutkivasti ja terävästi.

»Näytäpäs meille niskasi!» käski hän. »Todistakoon se viattomuutesi.»

Ivan seiso i vavisten ja liikahtamatta.

»Kuule ja tottele!» käski Galitsin, niin että metsä kajahti.

Ivan putosi maahan ruhtinaan eteen. »Armoa! Armoa!»

»Onneton! Nouse ylös ja tunnusta, kutka olivat kanssasi.»

Ivan nousi ja näytti kahta kumppaniansa.

Ruhtinas kääntyi heihin päin ja kysyi jyrkästi: »Niinkö on!»

Aleksei astui askelta likemmäksi. »Niin on, teidän armonne.»

Ruhtinas kysyi edelleen Miihkalilta: »Tunteeko hän nämä toiset?»

»Oletteko nähnyt näitä miehiä ennen?» tulkitse Miihkali.

Alli katseli heitä tarkkaan. »En tätä tietääkseni», vastasi hän, Petteriin katsoen; »mutta kyllä tuon», lisäsi hän Alekseita osottaen. »Hänen sydämensä oli lempeä, vaan hän ei voinut estää, mitä monta sataa tahtoi. Hän se kuitenkin pelasti minut.»

Miihkali osotti Petteriä. »Tuota hän ei tunne, mutta tuo toinen pelasti hänet sinä yönä väkivallan käsistä.»

Ruhtinas kysyi Alekseilta: »Oletteko pelastanut tämän nuorukaisen?»

Upseeri katsoi tyttöä mietiskellen ja vastasi viimein: »En tietääkseni. En minä häntä tunne.»

»Ei hän teitä tunne!» tulkitse Miihkali suomeksi.

»Kysykää häneltä», pyysi Alli, »eikö hän muista tyttöä, jonka hän pelasti palavasta talosta, johon venäläiset viskasivat lapsen tuleen ja ripustivat vanhan ukon pellin nuoriin, hakattuaan häneltä ensin molemmat kädet pois! Se tyttö, jota tuo», sanoi hän Imania osottaen, »tahtoi pois vetää, olin minä, ja tämä pelasti minut», lisäsi hän Alekseita osottaen.

Miihkali tulkitse taas, ja kun kaikki upseerit tointuivat hämmästyksestään, sanoi Aleksei:

»Onpa ihme, että hän elää. Minä vein hänet kauhuista ja kuolemasta veteen rannan ruohokon taakse. Aallot lienevät antaneet hänelle sen suojeluksen, jota minun käteni ei kyennyt antamaan, koskapa hän vielä elää.»

Ruhtinas kääntyi upseerien puoleen. »Missä ne ovat, jotka te veitte pois vangeiksi?»

Kaikki olivat vaiti.

Ruhtinas kiihtyi. »Missä? Totuuden pitää tulla ilmi!»

»Joitakuita myötiin orjiksi Moskovassa, vaan enimmäkseen eivät enää ole elossa», vastasi Aleksei viimein.

»Eikö enää elossa? Kuolleetko? Mitä se merkitsee?»

Taaskin olivat kaikki vaiti.

»Vastatkaa! taikka kaikkein pyhimysten nimessä, minä kyllä kiskon teistä totuuden verellä!»

Ivan kiertelihe vaikeroiden hänen jaloissaan. »Armoa!»

»Ei armoa, vaan oikeutta sekä vihollisille että ystäville. Missä ne vangit ovat?»

»Meiltä loppui marssilla muona», alkoi Aleksei änkyttäen kertoa. »Meillä ei ollut siellä salolla mitään antaa vangeille, sentähden heidät surmattiin, ett'eivät olisi kuolleet nälkään.»

»Miten te surmasitte ne vangit?»

»Meillä ei ollut ruutia kylliksi. Heidät haudattiin elävältä.»

Ruhtinas kätki kasvonsa.

Mutta Ivan syleili hänen polviansa ja huusi kuolemanhädässä: »Armoa!»

Galitsin sysäsi hänet pois. »Pois minun näkyvistäni!»

Viitaten kutsui hän luoksensa vartijat ja sanoi vääpelille: »Te vastaatte näiden kolmen herran säilymisestä.»

Vangitut upseerit antoivat pois miekkansa ja läksivät vartijain saattamina pois.

Ruhtinas astuskeli liikutettuna edestakaisin, vaan pysähtyi sitten Miihkalin eteen. »Te saatatte», sanoi hän, »kertoa kaikki, mitä olette kuullut. Minä en tahdo enkä voi salata mitään.»

Miihkali kääntyi Allin puoleen. »Armollinen herra sanoo tutkivansa asian ja tekevänsä, mitä voi. Jos vangit vielä elävät, pääsevät he vapaiksi. Huomenna saatte kuulla enemmän.»

Alli kumartui suutelemaan ruhtinaan nutun helmaa. »Jumala on teitä palkitseva, hyvä armollinen herra!» Ja sitte hän meni Iikan luo ja sanoi mielenliikutuksesta vavisten: »Kuulitteko? Jos he vielä elävät, pääsevät he vapaiksi!»

Ikka pani hurskaassa ihastuksessa kätensä ristiin ja vastasi: »Jumala on tämän herran kanssa, sillä muuten hän ei osaisi niin suurella lempeydellä kantaa suuruuttansa ja voittonsa onnea.»

Ruhtinas sanoi vielä Miihkalille: »Sanokaa heille, että he saavat suojeluskirjan turvakseen kotimatkalle. He ovat vapaat, mutta pyytäkää heitä odottamaan hetkinen.» Hän kutsui ajutanttinsa, puhui hänelle hiljaa jotakin ja läksi jatkamaan tarkastustansa.

»Nyt hän tietää, että me olemme viattomat, ja me saamme kaiketi lähteä!» riemuitsi Ikka.

XXII.

Vapaiksi päästetyt.

Miihkali seiso ajatuksissaan ja katseli ruhtinaan jälkeen, kunnes häntä ei enää näkynyt. Nämä hetket olivat kalliit, sillä nyt häntä tuskin epäiltiin, jos hän puhui miehilleen, ja hän tahtoi käyttää tilaisuutta hyväkseen.

»Kuulkaa minua, miehet!» sanoi hän. »Minä olen pitänyt lupaukseni ja miettinyt, miten parhaiten pääsemme täältä. Nyt juuri on minun mahdollinen puhua teille kovalla äänellä. Kuulkaa siis.»

Vangit nousivat, mutta Miihkali viittasi kieltävästi. »Älkää nousko, mutta avatkaa korvanne. Ennen yön tuloa viedään meidät toiseen paikkaan, tästä kuopasta jollekin mäelle. Meitä kyllä vartioidaan, mutta venäläinen on yhtä väsyksissä kuin mekin, ja vartijain päät vaipuvat. Silloin minä hiivin pois, ja yhdeksän teistä saa seurata minua.»

»Miksi emme saa kaikki tulla?» kysyi nuori sotamies.

»Se olisi liian uskaliasta, sillä silloin emme pääse yksitellen. Mutta me, jotka lähdemme, hiivimme pois omien kanuunaimme luo kosken alapuolelle. Ne eivät ole nauulatut, niin että ne kyllä meitä vielä kerran auttavat.»

»Luuletteko sen onnistuvan?»

»Sen pitää onnistua. Me tulemme likemmäksi venäläisten etuvartijoita ja ammumme kivääreillämme, ja heti sen jälkeen laukaisemme kanuunat. Panos on niissä vielä jäljellä. Minä kun makasin haavoitettuna ensimmäisen alla, tiedän sen tarkkaan.»

»Aiotteko tehdä meteliä leirissä meitä auttaaksenne täältä pois? Emmeköhän yhtä hyvin voisi hiipiä aivan hiljaa?» sanoi eräs vanhempi mies.

»Ettepä juuri», vastasi Miihkali, »sillä siksi on teitä liian paljo. Vartijat eivät nuku niin raskaasti, ett'eivät jossakussa paikassa huomaa meitä, ja jos yksikään huomataan, tulee koko yritys ilmi; mutta näin se käy ja onnistuu. Yö on pimeä, ja uninen venäläinen hämmästy, niin että häiriötä syntyy. He luulevat Armfeltin saaneen apua ja tulleen uudestaan hyökkäämään. Silloin ei kukaan ehdi muistaa teitä, ja teillä on hyvä tilaisuus paeta.»

»Täällä», sanoi joku sotamies, »on aseita kaikkialla, ja tuossa mattojen alla on monta täysinäistä ruutitaskua. Me hiivimme kuin madot niiden alle, ja jaamme ruudin miehestä mieheen.»

Miihkali kumarsi myöntävästi päätään. »Valitkaa hiljaa, vaan varmasti miehet, jotka lähtevät minun kanssani. Pysykäämme sitte yhdessä, kun meidät viedään pois tästä paikasta. Te muut nukuttakaa vain venäläistä kovalla kuorsaamisella, kunnes melu alkaa.»

»Mutta, olettaapaas, herra, että teidät saadaan kiinni.»

»Silloin en tiedä muuta neuvoa kuin kaikki yht'aikaa sytyttäkää metsä tuleen. Siellä ylempänä ei ole puutetta sytykkeistä. Polttakaa niin, että ruuti sähisee ja räiskyy.»

»Niin, niin, ell'ei muu auta.»

Miihkali heittäytyi pitkäkseen ikäänkuin aivan huolettomana, ja kaikki olivat hiljaa.

Niin kului vähän aikaa ja yö lähestyi. Jo oli niin pimeää, ett'ei enää olisi voitu erottaa ystävää vihollisesta, ell'eivät suuret nuotiot olisi valaisseet ketoa. Mutta vähitellen nekin sammumistaan sammuivat, ja miesjoukot niiden ympäriltä hajosivat. Kaikki olivat väsyksissä ja halusivat levolle. Vangit olivat myöskin nukkuvinaan. Moni heistä voi siinä jotenkin hyvin, kun makasi, jalat suorana lämpimässä tuhassa. Jotkut olivat myöskin saaneet kimpun kuusenhavuja pänsä alle; parempaa ei voinut toivoakaan. Vaan monipa myöskin makasi läpimärkänä ja vilusta väristen. Iikka ja Alli olivat viimein yksin istumassa ja panivat silloin tällöin uutta puuta tuleen sekä katselivat hiljaa ajatuksissaan, miten liekit nopeasti raastoivat saaliinsa. Surua heillä oli kummallakin, mutta erilaatuista. Aika rupesi tuntumaan kovin hitaiselta.

»Nytpä meitä luullakseni ei kukaan enää estä lähtemästä täältä pois», sanoi Alli viimein, nousten seisomaan. »Täällä ei enää maksa vaivaa viipyä.»

Miihkali avasi silmänsä. Hän näet makasi lähellä tulta ja kuuli naisten aikovan lähteä. Hän kohottaui kyynäspäilleen.

»Voinko auttaa teitä, kun pääsemme pois leiristä?» kysyi Alli häneen katsoen.

»Älkää menkö vielä», neuvoi Miihkali, »ruhtinas lupasi teille suojeluskirjan, odottakaa sitä.»

»Saankohan minäkin sitte rauhassa kävellä etsimässä Anteroa?» kysyi Iikka.

Allia kauhistutti tuo ajatus, että hänen vielä pitäisi kierrellä tuolla asialla. »Aiotteko vielä etsiä häntä kuolleiden joukosta?» kysyi hän levottomasti.

»Sieltä minä olen jo häntä etsinyt. Ei hän siellä ole.»

»Antakaa hänen olla, missä on», virkkoi Aabel. »Jos hän palaa, niin saa maksun siitä, että ampui Lybeckeriä.»

Vaimovanhus huolissaan huojueli edestakaisin. »Jos he rupeavat ankaraksi hänelle, niin rupeaa hänkin kovaksi», huokasi hän. »Ah, te ette tiedä, te, mutta äiti ei itseään pettele. Minä yksin tunnen salon pojan, ja hänen synkkä kohtalonsa kiiruhtaa minua. Tule, Alli, lähtekäämme jo pois.»

Mutta Alli vastasi hidastellen: »Odotamme vielä hetkisen, ruhtinas pyysi meitä viipymään. Mielelläni tahtoisin minä myöskin kuulla jotain omaisistani.»

Miihkali nousi ylös. »Tahdotteko tietää kaikki?» kysyi hän.

»Tahdon.»

Hän astui tulen luo tytön viereen ja sanoi hiljaa: »He nukkuvat nyt kaikki kuoleman unta ja pyytävät teitä: älkää enää itkekö heidän kohtaloansa.»

Maa tuntui vapisevan tytön jalkain alla. Kaikki, mitä hänellä oli ollut, mitä hän oli toivonut ja minkä hyväksi elänyt, kaikki nyt äkisti yhdellä iskulla poistui näkyvistä; katsoipa hän minne hyvänsä, näkyi kaikkialta vain tyhjä, ääretön avaruus. Voimatkin tuntuivat loppuvan, hän kävi istumaan.

Miihkali katsoi hänen kalpeihin kasvoihinsa ja jatkoi: »Teillä on suuri voima itsessänne, suurempi kuin kellään muulla uskon olevan. Menkää sen voimanne kanssa Jumalan tykö, niin on hän auttava teitä.»

»Minä olen niin yksinäni.»

Anteron äiti ymmärsi sen surun ja riensi tavallansa lohduttamaan. »Kyllä teillä on yksi jos tahdotte. Turvatkaa minuun ja kulkekaamme yhdessä. Ei minullakaan ole mitään muuta kuin surua, ei ketään.»

»Niin, niin», sanoi Alli, silmät kuivina, »surua on meillä kummallakin, olkaamme yhdessä.»

»Sotajoukkoonko aiotte mennä?» kysyi Miihkali.

»Niin niiden luo, jotka taistelevat ja kuolevat.»

»Älkää menkö sinne!» pyysi hän. »Teidän paikkaanne ei ole siellä.»

Alli katsahti vakavasti. »Jumala on riistänyt minulta kodin ja omaiset; tahdotteko te vielä lisäksi riistää minulta isänmaan?»

»Te välkytte kuin tähti, missä hyvänsä liikutte lempeissä toimissa, vaan veressä te sammutte ja kuolette.»

»Minun toimeni pysyy puhtaana niin kauan, kun en itse sitä tahraa; pitkää ikää minä en halua.»

»Totelkaa minun neuvoani ja pyyntöäni!» pyysi hän taas. »Menkää takaisin sinne pohjoiseen.»

»Siellä ei minulla enää ole mitään, mutta täällä alhaalla on Armfelt ja hänen väkensä ja koko tämä suuri, pyhä taistelu, jossa ei kukaan saa väsyä niin kauan kun sydän sykkii. Kun miehet horjuvat, kun vastoinkäymiset väsyttävät heidän kätensä, silloin minä puhun heille kehotuksen sanoja: Älkää unhottako, että isämme elävät tuolla pilvien yllä ja katselevat sieltä teitä, jotka nyt taistelite saman maan puolesta, jota he ovat rakastaneet kuolemaansa asti. Taistelkaa niin, että vainajat saavat iloita tälle miespolvelle, joka on heidän perijänsä. Voittoa on kaikkivaltiaan Jumalan kädessä, joka tietää, kelle hän sen antaa, mutta käyköönpä miten hyvänsä, ei koskaan pidä kuulua, että Suomen kansa olisi hidastellut maatansa puolustaessaan. — Ja kun urhoolliset miehet kalpenevat kaatuessaan, kun miekka putoaa heidän hervonneesta kädestään, sanon minä: Onnelliset te, jotka kaaduitte nuorina, kun voimanne vielä olivat vahvimmillaan. Vanhuuden sumut eivät ehtineet kylmentää sydäntänne. Ei teidän käsienne tarvitse koskaan laitella rakastenne hautoja. Tulevien aikain lauluissa ylistellään teidän urotöitänne, ja kun teidän maallenne käy hyvin, iloitsette te siellä ylhäällä, jossa päivät sytytetään, ja sanotte toinen toisellenne: Mekin olemme rahtusellamme kaunistaneet ja ilahuttaneet Suomea.»

»Te ette ole niinkuin muut naiset», sanoi Miihkali.

»Ei», todisti Iikka, »ei hän ole samanlainen kuin me muut, mutta tämmöisinä aikoina voi olla maamme miehille hyvä kuulla voimakkaita kehotussanoja siveäin naisten huuilta.»

Venäläinen saattoväki, jonka piti käskyn mukaan viedä vangit parempaan paikkaan, saapui nyt, mutta ruhtinas Galitsin tuli samalla, kädessä avoin kirje ja sanoi Miihkalille:

»Sanokaa maanne nuorelle tyttärelle, että tämä kirje on suojeleva häntä kaikista vaaroista meidän puoleltamme. Hän saa sitä paitsi valita ja ottaa kanssansa kymmenen vangittua maanmiestänsä. Se on ainoa lohdutus, mitä minä voin hänelle antaa suruunsa, joka hänelle on tehty. Kaksi meidän miestämmä saattaa heitä, niin ett'ei heille tapahdu mitään pahaa meidän alueellamme.»

Kun Miihkali sai tulkituksi ruhtinaan sanat, nousi Alli suutelemaan hänen kättänsä ja pyysi Miihkalia: »Kiittäkää te nyt häntä, minä en nyt löydä sanoja.»

»Sallikaa meidän kiittää ja siunata teitä, jalo ruhtinas», sanoi Miihkali. »Älköön Jumala suoko meidän koskaan yhtyä taistelussa; minun käteni ei voisi tähdätä miekan iskua teidän jaloa päätänne kohti.»

Ruhtinas vastasi vakavasti: »Palkitkaa tämä minun väelleni, milloin he tarvitsevat armahtamista. Teidän saattajanne ovat jo valmiina. Menkää Jumalan haltuun. Jääkää hyvästi!» Hän kääntyi ja meni pois.

»Tehän saatte ottaa kymmenen meidän miehiämme kanssanne», sanoi Iikka vilkkaasti.

»Tahdotteko te tulla yhdeksi?» kysyi Alli Miihkalilta.

»En, minä en voi seurata teitä. Mutta tervehtikää meidän väkeämme ja sanokaa, että kyllä me tulemme perästä.»

Tyttö katseli ympärilleen ja meni Sakin luo. »Nyt pitää teidän lähteä pois minun kanssani.»

Sakki pudisti päätään. »En minä ole mies lähtemään. Valitkaa nuoria. Minusta on vähän enää lukua. Minun vanha pääni riippuu arvottomana kuin menneenvuotinen kylmennyt puolukka varressaan vavisten. Enhän minä osaa muuta kuin kertoa tarinoita entisistä urotöistä. Minä vain muistelen nuoruuteni aikaisia taisteluja, mutta vanha käsivarsi vapisee eikä jaksa enää kunnolla liikutella miekkaa. Hämärä silmäni ei myöskään näe tähdätä niinkuin ennen, jolloin joka luoti kyllä osui mieheensä. Valitkaa sentähden nuoria; he tekevät, mitä minä en enää kykene tekemään.»

Alli katsoi häneen surumielin ja vastasi: »Toiset karkaavat täältä tänä yönä, mutta te ette jaksa seurata nuorempia ja rohkeampia. Tulkaa te vain minun kanssani, niin ette jää muille haitaksi.»

Vanhus ei enää vastustellut, vaan nousi kankeasti. Alli astui edelleen, valiten miehiä, ja vapautetut läksivät saattomiesten turvassa, mutta vielä kaukaakin kääntyi heidän katseensa toisia kohti, jotka mälle mennessään viittasivat heille iloista tervehdystä.

XXIII.

Ambulansi.

Kun virta pauhuisin aaloin murtaa tiensä, kun se valtavana ja syvänä vierii tyynipintaisena eteenpäin tai mahtavasti ja hurjasti syöksyy alas koskesta, silloin moni pysähtyy rannalle ihmetellen katselemaan tuota näytelmää; mutta harvatpa muistelevat mitättömiä lähteitä, joista joki vetensä kokoaa. Kun suuret kumoukset ja parannukset raivaavat itselleen tietä, silloin sen ajan lapset ovat mukana työssä, uupumatonta intoa ja lakkaamatonta toimintaa on kaikkialla ratkaisevana hetkenä; mutta eipä moni tunne niitä hiljaisia työskentelijöitä, jotka kenenkään huomaamatta ovat kasvattaneet aatteet eloon ja tuoneet päivän valoon. Kun Suomen kansa korotettiin kansakuntien joukkoon alettiin kysellä ja tutkistella sen muinaisuutta, siitä arvatakseen myöskin sen tulevaisuutta. Silloin mainittiin 1788:n ja 1741 vuoden sodat ja luultiin sillä jo päästyksi alkukohtaan, josta vähitellen kehittyi 1809 vuoden kumous. Vaan vielä etäisempi alkua unhottui. Sen maamme vaiheiden käännyksen syntysana lausuttiin Isonvihan aikana. Silloin iti ensimmäinen näkymätön oras, josta uusien aikain kukka kehittyi; silloin ajateltiin ensimmäinen uuden olomuodon ajatus; silloin heräsi ikävä, nimetön, tuntematon ja käsittämätön yksin itsellekin. Se oli ensimmäinen kajastus sitä aamuruskkoa, joka ennusti tulevia, vielä tuntemattomia aikoja. Mutta ne harvat, jotka tähystelivät Jumalaan luottaen uutta ja parempaa oloa ja jotka eivät vielä uskoneet kaiken olevan hukassa, he taistelivat, niinkuin siihen aikaan Suomessa taisteltiin, mutta se taistelu ei ollut turhaa.

Oli jo eletty keskipaikoille helmikuuta 1714. Suomen armeijan viimeiset jäännökset olivat Napuen kylän luona Isossakyrössä valmiina viimeiseen ratkaisevaan taisteluun. Sotaväen ylipäällikkönä oli Armfelt ja häntä lähinnä kenraalimajuri De la Barre ratsuväkeä johtamassa. 16 päivänä helmikuuta olivat vahtitalonpojat tuoneet Ilmajoelta sanan, että venäläiset olivat tulossa, ja sentähden tahtoi Armfelt pitää sotaneuvottelua. Molemmat ylipäälliköt ynnä monet rykmentinpäälliköt saapuivat pappilaan ylisotakomisarjus Frisiuksen (sittemmin sotaneuvos ja maaherra Frisenheimin) asuntoon. Neuvottelussa ilmaantui eri mieliä. Armfelt tahtoi taistella aukealla kentällä, mutta moni, ehkäpä useimmat vastustivat ratkaisevaa taistelua, kunnes uusi kuulutus ehtisi koota kaikki Suomen miehet ja vahvistaa armeijan mahdollisimman suureksi. Taikka myöskin, sanottiin, pitäisi vihollista vastustaa silloin, kun hän marssista väsyneenä kulki kahden peninkulman pituista metsätietä Isonkyrön ja Ilmajoen välillä. Armfelt puolestaan näytti hänelle ilmaistuja, parillaan istuville valtiopäiville lähetettyjä kirjeitä, joissa lausuttiin toivomus, että nuo alinomaiset peräytymiset kerrankin loppuisivat ja maa ponnistaisi kaikki voimansa viimeiseen ratkaisevaan taisteluun. Armfeltin mielipide voitti, ja 16 päivänä helmikuuta suunniteltiin Napuen kylän taistelu. Jalkaväki asetettiin kahteen riviin Kyrönjoen jälle ja puoli ratsuväestä kummallekin siivelle. Siinä täytyi heidän seisoa lumessa paikoillaan tiistaista perjantaihin vihollisen tuloa odotellen. Kylän eteen, jossa oli kuusi taloa, tehtiin saarroset revityistä huoneista, ja sen sisällä oli ylempillä päälliköillä verrattain hyvä tulla toimeen.

Niin kului kaksi vuorokautta. Helmikuun 19 päivää vasten oli yö hyvin kylmä. Taivas kaareutui, kirkkaana ja korkeana Pohjolan lumikenttien yli, tähdet kiilsivät täydessä loistossaan, revontulet liekitsivät korkealla räiskyen ja säkenöiden. Tänä yönä oikein ymmärrettiin se, jota tarkotetaan, kun sanotaan »Pohjan soilehtivan». Maa roiskui joka askeleella ja puolustusaarroksen hirret paukkuivat pakkasessa. Kivääreihin kasvoi sotamiesten käsissä hienoinen jääkuori, härmää välkkyi tukassa ja parrassa ja joka kerran, kun joku puhui, jäättyi huo'unta valkoiseksi sumuksi. Nyt oli vielä ruvennut tuulemaankin, jäisesti puhallellen Isonkyrön laajalla aukealla; raskaita, mustia pilviä nousi koillisesta, uhaten kovan pyryn tuloa purevan pakkasen lisäksi.

Vähän matkan päästä armeijasta paloi suuria tulia, joihin oli kaadettu metsän mahtavia honkia; ne räiskyen ja kohisten heittelivät suuria punaisia liekkejä korkealle ilmaan ja levittivät lämpöistä kellertävää valoa yli Kyrönjoen. Niille tulille oli ripustettu kaikki padat, jotka oli kokoon saatu, ja vieressä oli puuhailemassa muutamia naisia, myöskin Iikka ja Alli. Maassa ylt'ympäri oli pienoisia olkilyhteitä, jotka heti ensi silmäyksellä huomattiin keskenkasvuisiksi ja vehreäksi viljaksi; suuria tuohikontteja oli samoin kasoissa siellä täällä, täynnä kypsiä, kesällä poimittuja katajanmarjoja, joista ynnä oljista nyt keitettiin juomaa, millaista voitiin. Siellä oli myöskin hyvin yksinkertainen »ambulansi», jota Iikka ja Alli olivat koettaneet panna toimeen. Siihen kuului kylästä tuotuja rekiä, joissa haavoitetut saivat levähtää

ja joilla heitä myöskin voitiin kuljettaa muuante. Useimmat reet olivat tyhjä, sillä heinät ja oljet olivat lopussa, eikä muuta ollut alaiseksi sopivaa. Parissa reessä olivat kaikki lääkkeet ja muut sairaanhoitoneuvot, mitä oli saatu kokoon. Lääkkeistä olivat mainittavimmat vähäinen määrä tervaa ja viinaa. Sotamiehiä tuli, toisia läksi kiuluinensa ja muine astioineen, jotka ammennettiin täyteen kiehuvista padoista ja kannettiin vilusta melkein menehtyville sotilaille, joiden oli nyt jo kolmatta päivää täytynyt seisoa taistelua odotellen kovassa talvipakkasessa.

Muutaman reen laidalla istui Elias ja hänen edessään oli Alli sitelemässä hänen jalkojansa.

»Odottakaahan vähän», sanoi tyttö, »minä panen enemmän tuohta jalan alle. Ensin heiniä, sitte tuohta; Teille pitää tulla lämmin vaikka miten.»

»Jumala tietnee, tekeekö sitä lämminkään paremmaksi», vastasi Elias. »Mikä kerran on turmiolla, ei siitä tule kalua. Sitokaa kiinteämmälle säärestä. Niin, niin, ei enää. Nyt se on lujassa, kuin olisi oma ihoa. Kiitoksia! Auttakaa minua ylös. Minä koetan seisoa.» Hän nousi kankeasti ja raskaasti ja Alli tuki häntä.

»Antakaas tänne tuo kivääri!» pyysi hän, viitaten pyssyyn, joka seiso i reen sepää vasten. »En minä tuetta pääse mihinkään, eikä kenenkään tarvitse nähdä minun juoksevan, jos niiksi tulisi. Herra tietnee, jaksanko seisoa ollenkaan. Jalkaterät tuntuvat nauriinkuorilta.»

Alli otti häntä käsivarresta. »Antakaas minun taluttaa teidät pois täältä. Kun se ärtyy, niin ärtyy se pahaksi, ja sitte loppuu liikkuminen kerrassaan. Horjuttehan te aivankuin vuoden vanha lapsi.»

»Alli, älkää puhukokaan minun pois viemisestä. Mitä teemme, sen teemme juuri nyt, ja mitä tapahtuu, tapahtuu nyt. Me olemme nyt ehtineet korkeimmalle kukkulalle ja pystytämme sinne lippumme taikka kääriydymme itse siihen ja vierimme alas pitkin sen jyrkkiä seiniä joka taholle. Kun kerran olen ponnistellut ja seurannut teitä aina tähän päivään asti, niin tokkohan olen nähnyt vaivaa ainoastaan sitä varten, että minut nyt lopulla sysättäisiin syrjään kuin laho kanto. Tahtoisitteko te erottaa minut ja jättää makaamaan kuin unhottuneen tähkän vainiolle?»

»En, en minä sitä tarkottanut», vastasi tyttö vakavasti. »Mitä me teemme, sen teemme nyt pian, ja ken on ollut mukana tähän päivään asti, hänen pitää olla loppuun saakka. Mutta tuolla laillahan ette kuitenkaan pääse mihinkään. Tuossa olette nyt istunut reen laidalla niin kauan, että kaikki jäsenenne ovat kangistuneet. Tulkaa, minä talutan teidät tulen luo. Siellä kyllä virkistytte.»

»Taluttakaa vain, Alli. Minun käteni vapisee väsymyksestä, ett'en osaa tähdätä tarkkaan, ja Jumala häntä armahtakoon, joka tänään ampuu huonosti.»

»Jospa jo kohta alkaisi taistelu!» sanoi Alli ja auttoi Eliaksen lähimmälle tulelle. Kaksi sotamiestä tuli kiuluineen padan luo, jolla likka keitti juomaa. Toinen huusi jo matkan päästä:

»Antakaas tänne, mitä teillä on, ja oikein kuumaa! Pojat siellä jäällä ovat melkein köntistyttyä.»

Likka ammensi minkä kerkesi ja vastasi: »Kyllä annan, kyllä annan, mikäli riittää, mutta vesihän tuo loppui jo eilen, ja nyt meidän täytyy sulattaa lunta. Tahdotteko tekin?» kysyi hän toiselta. »Hyvänen aika, mitä muutamat padat riittävät neljälle tuhannelle miehelle!»

Yhä useampia sotamiehiä tuli ja likka jatkoi hädissään: »Menkää jo muidenkin luo. Täällä ei enää ole mitään.»

»Älkää puhuko loppumisesta, likka», sanoi sotamies. »Jos te olisitte saanut niinkuin me maata kolme vuorokautta paljaalla jäällä ilman ruokaa ja juomaa, jos näkisitte millaisena väki seisoo siellä, vilusta sinisenä ja nälkäisenä, niin ettepä lähettäisi meitä pois sanoen pataanne tyhjäksi.»

Likka itki. »Mitä ihmettä te sitte tahdotte minua tekemään? Tästä on kannettu kantamallakin pitkin yötä. Tuolla on jo taivaanrannalla päivänvaloa, vaan yhä useammille pitäis jakaa, ja sittekin vielä ihmettelette, että patani tyhjenee.»

»Kas niin, pankaa vain puita alle älkääkä itkekö», lohdutti sotamies. »Jos kyyneleet auttaisivat tässä maailmassa, niin olisipa aika meidän käydä istumaan ja itkemään kaikki tyyni.»

»Jos tahdotte nähdä», sanoi toinen sotamies, »niin menkää tuonne ja katsokaa pitkin jokea. Neljä tuhatta miestä repaleissa, jäsenet köntistyksissä, vatsat tyhjänä. Jalkaväki keskellä jäätä ja ratsumiehet molemmilla rannoilla sekä sivuilla ja takana viisikkäät. Teidän oma poikanne on siellä joukossa, mutta ei hän itke eikä kukaan muukaan.» Hän tirkisti pataan. »Johan se näkyy rupeavan porisemaan. Ammentakaapas sitä jo tähän.»

Sotamiehet saivat ämpärinsä täyteen ja läksivät, mutta yhä useampia kokoutui tulien luo ja kaikki

jotka suinkin ehtivät, pysähtyivät hetkiseksi lämmittelemään. Kolme neljä miestä kantoi sinne tunnotonta Yrjöä, jonka laskivat liikan tulen viereen.

»No mikä hänellä on hätänä?» kysyi Iikka. »Onko hän kylmennyt kuoliaaksi jäällä?»

»Hänestä vuosi verta liian paljon, kun viimeksi erosimme venäläisistä, eikä haava ole vielä parannut. Hän valitti sivuansa pakottavan, ja kun me paraillamme seisomme rukoillen Jumalaa, että venäläiset viimeinkin tulisivat, niin että kaikki saataisiin pian päätetyksi, niin hän yht'äkkiä sulki silmänsä ja kaatui kuin poikki hakattu honka.»

»Niin», virkkoi toinen, »aivan hän kaatui suoranaan hangelle, ensin hitaasti ja lopulla rojahtamalla raskaasti. Jos osaatte, niin auttakaa häntä.»

»Missä haava on?» kysyi Iikka, kumartuen alas.

»Luullakseni se on tässä näin sivussa. Laittakaa ja paikatkaa, niin että kerrassaan kestää, jos hän vielä virkoaa, sillä ei meillä enää ole monta hetkeä aikaa.»

»Alli!» huusi Iikka toisille re'ille päin, jossa Alli hoiteli paleltuneita käsiä ja jalkoja. »Ottakaapas oksia ja tehkää minulle risti. Tuokaa sitte tänne tervapytty sieltä reen vierestä.»

Alli teki niin ja Iikka sill'aikaa avasi Yrjön mekon.

»Luuletteko hänestä vielä miestä tulevan?» kysyi Alli.

»Sepähän vast'edes nähdään. Tuokaapas tänne pikari. Hänen pitää saada jotakin lämmintä suuhunsa.»

Alli täytti pikarin padasta ja pani vähän tervaa sekaan. Iikka jatkoi: »Ei juoma yksin auta, mutta terva tekee hyvää ja suola vahvistaa. Mutta vielä minä vähän tarvitsen ruutiakin. Antakaas minulle rahtunen», sanoi hän lähimmälle sotamiehelle. »Koska se on tullut ruudista, niin pitää autettamankin yhtä voimakkaalla ja vielä voimakkaammalla. — Onko teillä risti valmiina?» kysyi hän Allilta.

Alli antoi hänelle nelikulmaisen palmikoidun ristin ja Iikka painoi sitä Yrjön kylkeen sekä alkoi lukea:

»Otan kyiset kintahani,
Maanmatoiset vanttuhuni,
Joilla ruttohon rupean,
Amputautia tavotan;
Niin otan kokolta kourat,
Veren juojalta vekarat,
Linnulta lihan pitimet,
Havukalta haarottimet,
Joilla ma ruton rutistan,
Pelästyttä perkelehen
Ristittyä rikkomasta,
Tehtyä teloamasta.
Vaan jos ei totelle tuosta,
Vääjänne väheäkänä,
Otan kourat kontiolta
Toiset kourat kuollehelta,
Joilla konnan kouristelen
Isketän pahan itikan,
Puskut pilvihin puserran,
Amputau'it taivahalle.

Sitte hän pitäen ristiä toisella kädellään tulen päällä ja toisella pikarin sanoi: »Kas niin, Alli, kysykää nyt, mitä minä poltan.»

»Mitä te poltatte tuossa ristissä?»

»Pakotukset, kuumeet poltan. Se on käsi kuivakohon, joka tähän haavan laitti; haava tää parantukohon, kuume kohta jäähtyköhön, niinpä totta kuin tään ristin minä nyt tulessa poltan sekä siunaan Maariaisen nimessä tämän pikarin ja myö tämän juomatilkan.»

Hän viskasi ristin tuleen ja sovitteli pikarin Yrjön huulille.

»No, johan hän juopi; silloin ei elämäkään ole kaukana. Nostakaapas ylös miestä, että osaa juoda.»

Sotamiehet nostivat sairasta ja hän joi aika kulauksen, silmät ummessa, mutta repäsi ne samassa auki sanoen:

»Ah! Tultako te minuun kaadatte? Ihan minä nyt kuolen.»

»Väkevää se oli, mitä saitte», sanoi Alli.

»Vahva pitää, eikä tässä ole aikaa kursailla», virkkoi Iikka. »Juokaahan vielä, ette te tästä kuole.» Ja Yrjö joi.

»Aivanhan koko kieli menee mukaan», sanoi hän väsyneesti.

»Ei sitä suinkaan muuta mene kuin nahka», lohdutteli Iikka. »Juokaa vielä kerta, niin kestätte kuin mies.»

»En, minä en voi.»

»Mitenkäs sitte voitte vastustaa venäläistä, kun hän tulee, jos nyt näin vähästä köntistytte? Juokaa, sanon minä.» Ja Yrjö joi taas. »Kas niin, koettakaa nyt nousta ja astua vähän.

Yrjö nousi ja yritti astua, mutta jalat eivät oikein kannattaneet; viimein rupesi astunta kuitenkin sujumaan ja hän sanoi vilkkaammin:

»Olihan tuo väkevää, vaan ehkäpä se sentään tekee hyvää. Tuntuu kuin eläviä käärmeitä lentelisi ruumiissani.» Ja hän vapisi kuin vilutaudin puistellessa.

»Mitenkä haava on. Pakottaako?»

»Koko sivua repii, mutta olkoon nyt huomiseksi, johan sain tehokasta lääkettä.» Hän aikoi lähteä, mutta Iikka pidätti häntä sanoen:

»Huomispäivää ei kukaan meistä ole vielä nähnyt. Paras on tehdä tänään, mikä ehditään. Alli saa hoidella minun pataani. Tulkaa pois tuonne reen luo, siellä ovat kaikki minun kompeeni.»

Toisia sotamiehiä tuli ja muuan heistä näytti vielä viluisemmalta ja kuihtuneemmalta kuin muut ja kiirehti niinkuin toisetkin.

»Ettekö itse juo ja vähän lämmittele odotellessanne?» kysyi Alli.

»Ei minulla ole aikaa. Kiulun pitää joutua pian sinne jälle. Siellä on moni vielä jäykempänä kuin minä, mutta malttavatpa hekin.» Hän otti kauhan ja alkoi ammentaa.

»Aivan niin», vastasi tyttö, »tänään me emme saa tuntea nälkää eikä vilua. Mutta antakaas minun auttaa.» Hän otti kauhan miehen kädestä ja antoi hänelle pikarillisen lämmintä juomaa. »Juokaa tämä ja viekää terveisiä sinne jälle, että me teemme heidän hyväkseen, minkä voimme.»

Sotamies otti pikarin ja joi, kiitti ja meni tiehensä.

»Eipä teilläkään ole ollut hyvät päivät», virkkoi toinen sotamies.
»Kolmatta vuorokautta nyt jo levähtämättä olette työssä.»

»Haudassa saadaan levätä, mutta meillä niinkuin teilläkin on nyt vain yksi asia mielessä. Nyt meitä kaikkia tarvitaan täällä eikä kukaan saa väistyä eikä väsyä.»

XXIV.

Sotilasten ilveilyä.

Antero tuli parin ratsumiehen kanssa ja heittäytyi maahan tulen viereen. Simo tuli toiselta puolen kiuluineen. Nähtyään Anteron sanoi Simo: »Vai olet sinä taas täällä.»

»Taasko? Mitä se sinuun koskee?»

»Ei minuun enempää kuin muihinkaan. Meidän pitäisikin kaikkien juosta tiehemme.»

»Sen kaiketi teemmekin vielä ennen iltaa, ja sentähden minä nyt kaikessa hiljaisuudessa huvittelen. Kuka uskaltaa panna vetoa, että Suomi ei enää ole Ruotsin omana?» Hän otti arpanappulat taskustaan. »Tulkaapas tänne, katsotaanpas, miten kauan vielä kestää, ennenkuin venäläinen on maan herrana. Jos minä saan suuremman numeron, tapahtuu se pian, vaan muuten kestää vielä kauan.» Hän heitti nappuloita.

»Hillitse kieltäsi!» neuvoi Simo. »Joka sana, jonka puhut, lentää ilmaan, eikä sinun kätesi koskaan kasva niin pitkäksi, että sen saisit sieltä takaisin.»

»En minä sitä takaisin tavoittelekaan.»

»Ei tuo tuon verran sanominen olekaan koko maailma», virkkoi toinen ratsumies, Aabel.

»Antero sanoo vain samaa, jota koko maa ajattelee», virkkoi toinen.

Simo katseli ympärilleen. »Jospa joku päälliköistä olisi täällä niin pääsisitte vielä ennen venäläisten tuloa riippumaan.»

Antero nauroi. »Ensi yö se pahin hirressä on, sanoi varas. Vaan jos suot meille hyvää, niin kerro kenraalille.»

Aabel hypähti maahan. »Ei sinun tarvitse niin kauaksi mennä, Simo. Kyllä minä voin yhtä hyvin näytellä kenraalia kuin kuka muu hyvänsä. Tule tänne selittämään valitustasi, minä olen Armfelt.»

Toinen ratsumies nousi. »Ja minä olen De la Barre.

Molemmat seisoivat rinnan. Antero meni heidän eteensä, mutta sysäsi sivu mennessään erästä jalkavaen miestä, joka tuli täyttämään kiuluansa. »Pois tieltä, talonpoika!» tiuskasi hän. »Etkö näe, että herrat pyrkivät helvettiin?»

Molemmat ratsumiehet kävivät istumaan reen laidalle ja Antero astui kumartaen heidän eteensä. Aabel, ollen muka Armfelt, alkoi kysellä:

»No, mitä sinä tahdot?»

»Armollinen herra, minä olen vain köyhä talonpoika enkä ymmärrä mahtavain teitä. Sentähden minä kaikessa yksinkertaisuudessa kysyn, miten kauan ne mahtavain markkinat vielä kestävät, eikö maa ole jo myöty?»

»Ei, näetkös poikaseni, maa ei ole vielä myöty, sillä meillä on vielä jäljellä 4,500 miestä, jotka hulluudessaan uskovat kuningas Kaarlen vielä muistavan valtakuntaansa ja palaavan aikanaan. Minä varsin hyvin tiedän, ett'ei hän siitä huoli hituistakaan, vaan antaa meidän tulla toimeen, miten itse voimme; mutta meidän pitää antaa itsemme vihollisen teurastaa joka miehen, sitte laskemme oikein ilolla venäläiset maahan.»

»Ah, armollinen herra, minä en tahtoisi antaa itseäni teurastaa», sanoi Antero muka kauhistuen.

»Niin, sinä kun et ymmärrä kunniaa; mutta sepä onkin elämää arvokkaampi.»

»No, sitte minä voin ymmärtää, että me juuri sen jäljestä olemme juosseet kaikki nämä vuodet.»

»Kylläpä näen, että olet yksinkertainen talonpoika, joka et ymmärrä asiaa; sentähden minä opetan nyt sinulle, että meillä alussa oli vähän muutakin, joka kruunupäisenä oli kunniaa korkeammalla, ja se oli Kaarle-kuningas sekä uskollisuus ja luottamus. Kuninkaalle me hurrasimme ja menimme kuoleman kitaan, hänen tähtensä me olimme vaiti ja näytimme iloisilta kun isät ja pojat meiltä vietiin pois taistelemaan vieraasen maahan ja meidän omat kotimme jätettiin turvattomiksi ja alttiiksi mahtavalle viholliselle, joka rajan takaa uhkasi. Me olimme kuin hurskaat lampaat, vaikka meidän rahamme ja leipämmekin vietiin, ja miksipä emme olisi iloiset? Ruotsalainenhan lupasi apua, jota ei koskaan tullut, ja kuningas antoi meille huonoimman miehensä nevojaksi ja puolustajaksi. Mikä meillä oli hätänä, olihan meillä Lybecker.»

Antero hymyili vilkkaammin. »Ja hän oli reipas mies, joka möi villat pirulle ja piti itse muun saaliin, ja kun kuningas ja valtakunnan-neuvosto saivat meidät niin pitkälle ett'ei meillä ole enempää turvaa kuin karhulla ansassa, niin pysyvät he nyt siivosti poissa ja antavat venäläisen mielin määrin syödä meitä.»

»Niin, ja ne kyllä syövätkin, mutta näetkös, mitä enemmän me kärvennymme paistinvartaassa, sitä suuremman kunnian saamme, ja koska nyt kunnia on ainoa, mitä meillä on jäljellä, niin täytyy meidän pitää siitä kiinni ja olla kuin sankarit.»

Tyhmän tapaisesti ihmetellen katsahti Antero Armfeltin osaa näyttelevään ratsumieheen ja vastasi: »Ah, herra, miten ylevämielinen mies te olettekin, kun voitte nähdä itsenne ja koko maan joutuvan häviöön, tuntematta vatsan pakotusta, vaikk'ei se ole saanut muuta ravintoa kuin kunniaa.» Antero kääntyi toisen ratsumiehen puoleen, joka oli olevinaan De la Barre, ja jatkoi: »Oletteko tekin, herra, yhtä jalomielinen?»

»Miten sitä katsoo», vastasi hän. »Kunnia on hyvä, mutta viisaus vielä parempi, ja jos viisaus käskee kunnian pistäytymään piiloon, niin pitää sen totella eikä hypätä esiin ennen sopivaa aikaa.»

»Eikö nyt jo olisi aika päästää viisautta hallitukseen?»

»Minä olen jo kauan sitä vaatinut, mutta minun viisauteni on vielä vähän heikompi kuin esimieheni kunnia; siksipä olkoon entisellään, kunnes aika tulee. Missä kaksi on liiaksi, pitää toisen joutua pois tieltä.»

»Kumpaisenko pitää väistyä?»

»Heikomman.»

»Ja kumpiko on heikompi?»

»Joka on vähemmän viisas.»

»No, mitä sitte hyötyy se, joka voittaa?»

»Hän saa kunnian.»

»Eikö meillä sitte ole enää mitään muuta saatavana kuin kunniaa?»

»Miss' on järvi kuivana, siit' on vesi lopussa.»

»Eikä siinä ole apua kiululla ammentamisesta?»

»Ei, ei järvi siitä vähääkään täyty.»

»Entä kalat?»

De la Barren sijainen kohottihe suuremmaksi. »Se riippuu käskijästä; jos minä siinä virassa olisin, niin antaisin minä heidän hoidella itseään kuivalla pohjalla, niinkuin paraiten voisivat, mutta minun aseveljeni tahtoo meitä kantamaan vettä niin kauan, kuin jaksamme. Hän pitää kiinni kunniaista.»

Antero seisoi hetkisen miettien, vaan virkkoi sitte:

»Sanotaan sen kasvavan hyvin rehottavasti täällä Napuen lakeudella.»

De la Barren sijainen nyykäytti vähän päätään. »Rehottavasti se kasvaa kuin tappurakuontalo, ja siitä nyt meidän kaikkien pitäisi kehrätä itsellemme lanka, kyllin vahva, että kestää silmukaksikin vetää, jos siihen tartumme.»

»Aiotteko tekin kehrätä ja hirttää itsenne, herra?»

»En, poikaseni, minä en ole niin tyhmä. Minä puolustan viisautta; mutta ken ei yhdy minuun, hänelle minä jätän kunnian, ja jos kunnia ei antaudu vangiksi, niin mitä minä sille voin.»

»Te tarkotatte, että jos emme antaudu kunnian vangiksi, niin vangitsee meidät venäläinen.»

De la Barren sijainen hymyili hyvillään. »Kylläpä huomaan, ett'et olekaan niin tyhmä, kuin näytät.»

»Enpä tiedä», vastasi Antero, »onko se viisautta vaiko tyhmyyttä, mutta me köyhät talonpojat ajatteleimme saaneemme kunniaa jo yllin kyllin, niin että nyt olisi viisainta jättää maa venäläiselle, sillä hän nyt kuitenkin on vahvempi, ja sentähden on voitto hänen puolellaan; mutta ken pitää voitosta kiinni, hänellä on toivoa aina saada jotakin.»

Simo virkkoi lähimmälle kumppanilleen: »Tuo pilkka halkasee sydämeni, en minä sitä enää jaksaa kestää.» Ja hänen kumppaninsa, toinen jalkamies, vastasi: »Hän lörpöttelee maan myömisestä venäläiselle.»

Simo hypähti Anteron luo ja löi häntä tiuskaisten: »Koirat!»

Samalla kertaa löi toinen jalkavaen mies De la Barren sijaista ja ivasi: »Kellä on suuri suu, hänellä pitää olla myöskin leveä selkä!»

Ilveen aikana oli kokoutunut joukko sekä ratsu-että jalkamiehiä katselemaan ja heidän välillään alkoi hurja kahakka. Viimein jotkut ottivat Anteron kiinni ja alkoivat antaa hänelle selkään. Siihen hätään juoksi toiselta puolen Iikka ja toiselta Elias, mikäli kykeni.

»No, Herra armahda!» vaikeroi Iikka. »Onko hulluus nyt vielä tullut meidän kaikkien onnettomuuksiemme lisäksi? Mitä mies on tehnyt, kun ette anna hänen kuolla taistelussa?»

»Pahaa hän on tehnyt», vastasi Simo.

»Häntä rangaistaan syntisistä ajatuksista ja häpeällisistä, puheista», täydensi syytöstä toinen jalkaväen mies.

Iikka tunkeutui miesten väliin, huutaen: »Jättäkää tuomio Jumalalle, te miehet, älkääkä huoliko hänen puheistaan. Hampaathan ne on koiran aseet, ja ketä kauan on pidetty kuin koiraa, hän viimein oppii puremaan.»

»Niin», sanoi joku jalkaväen mies, »ja sentähden että piru asuu hänessä jo vanhastaan, pitää hänen nyt kuolla.»

Sotamiehet alkoivat uudestaan pieksää Anteroa, vaan toisia tuli hänelle avuksi, niin että hän viimein pääsi vapaaksi; ne jotka eivät vielä olleet käsin tappelussa, koettivat välittää ja sovittaa vihamielisiä riitelijöitä.

Aabel asettui suojellen Anteron eteen. »Jos jonkun pitää kuolla, niin kuoloon joku niistä, jotka ovat saattaneet maan siihen tilaan, jossa se nyt on. Antero ei ole sanonut muuta, kuin mitä kaikki kansa puhuu koko maassa, ja jos tahdotte tietää, mitä puhutaan, niin kyllä minä sen sanon uudestaan. Harmaapartaisista ukoista aina kapalolapsiin asti kaikki huokailevat: Missä on kuningas? missä on kuningas? Jos hän, rakas kuninkaamme ei kohta palaa, niin saakaamme ennemmin rauha Venäjän vallassa kuin ikuisen helvetin kärsiminen Ruotsin kruunun turvissa. Kas niin, surmatkaa nyt minutkin ja kaikki muut, jotka ovat sanoneet samaa!»

»Koko ratsuväki on paholaisen vallassa», huusi ääni joukosta, »ja vie meidät kaikki turmioon!»

Elias oli nyt ehtinyt perille; kaikki väistyivät pois tieltä, kun hän astui väkijoukon keskelle ja sanoi: »Voi tätä päivää ja noita sanoja! Kyllähän olemme huokailleet ajan kovuutta ja valitelleet pahoja päiviä, mutta nyt vasta hätä oikein alkaa, kun olemme menettäneet toivonkin ja rupeamme pettämään uskollisuutta ja lupausta. Ankara on sodan aika, mutta kenempä käsi on niin vahva, että hän voisi toimittaa rauhan maahan, ennenkuin Kaikkivaltias tahtoo? Kuka on niin vahva? Tuloon hän esiin ja näyttäköön itsensä! Ei kukaan teistä astu esiin eikä kellään teistä ole sitä voimaa. Jumala yksin määrää onnen hetket, hänellä yksin on myötäkäymisen avaimet; hän yksin ei kadehdi eikä pidä mielessään pahoja ajatuksia. Mutta minä sanon teille, että jok'ainoa, joka ei tee hänen tahtonsa mukaan, saa töistänsä palkan. Sitäkö kosta te nyt haluatte, koska puhutte sen kuuliaisuuden ja uskollisuuden pettämisestä, jota olette vannoneet, ja toivotte ystävyyttä sen kanssa, joka tähän päivään asti on ollut niin meidän kuin myöskin isämme ja heidän isäinsä vihollisena?»

»Eipä ennen tule parempia aikoja maahan!» vastasi Aabel.

»Osaatko sinä sitte niin tarkkaan taata, mitä tulee? Osaatko sinä punnita, mitä onnea on toisella, mitä toisella tiellä? Sitä sinä et osaa, mutta minä osaan sanoa sinulle ja teille kaikille, että ainoa voitto hänelle, joka pettää kuningastansa ja maatansa, on sama kirous, kuin ensimmäiset esivanhempamme saivat toteltuaan käärmeen ääntä paratiisissa. Omantunnon rauha on pakeneva petollisuutta harjottavasta miehestä ja jättävä hänet alttiiksi kuluttavalle käärmeelle, joka yöt ja päivät raatelee synnintekijän sydäntä, antamatta hänelle edes sitäkään lohdutusta, että hänen petoksensa olisi tehnyt tilan paremmaksi muille, sillä kylmä on rauta pakkasessa, vaan vielä kylmempi vieras valta. Ja missäkähän arvossa tuo uusi maa meitä pitäisi, jos me petoksella heittäisimme jäähyväset vanhalle! Minä varotan teitä hänen nimessään, joka vallitsee elämän ja kuoleman, älkää raskauttako omiatuntojanne useammilla synneillä, kuin teillä jo on. Älkää sitä tehkö tänä hetkenä, kun olemme ijankaikkisuuden portteja lähempänä kuin milloinkaan ennen, nyt kun ei kukaan meistä tiedä, onko meidän joukossamme ketään, jolle ei hauta jo olisi valmiina.»

Aabel seisoi allapäin ja vastasi epäröiden: »En minä tarkottanut kuninkaan ja maan pettämistä, minä vain sanoin, että meille käy niin huonosti että koko maa joutuu häviöön, ell'ei kuningas kohta palaa.»

»Huono lintu olet, kun et jaksa kantaa omia höyheniäsi!» huusi Antero.

»Aina toki parempi sinua.»

Armfelt.

»Hiljaa pojat!» kehotti Elias. »Katsokaa, kuka tuolla tulee!» Ja hän viittasi Armfeltiin päin, joka nyt juuri lähestyi.

Kenraali oli kuullut Eliaksen puheen ja kysyi: »Kelle te puhuitte? Voitteko taata, että ne sananne olivat tarpeen?»

»Hallitus on kansan peili, ja missä se särkyä, siellä särkyä kaikki muukin. Tässä puheltiin kavalluksesta.»

Armfelt löi otsaansa. »Kavalluksestako? Onko mahdollista? Täällä, näiden keskellä? Näiden, joihin minä olen luottanut aivan viimeiseen asti!»

Elias katui ja sanoi rauhattaen: »Voittehan, teidän ylhäisyytenne, tehdä nyt, niinkuin monesti ennenkin. Monta ajattelematonta sanaa synnyttää tämä kurjuuden aika.»

»Mutta sen sanan haamukin on liiaksi.» Ja kenraali hyppäsi lähimpään rekeen, josta alkoi kovalla äänellä puhua:

»Ystävät ja aseveljet! Kuulkaa minua, minä tahdon tänä hetkenä puhua teille kaikille. Minun luottamukseni teidän miehuuteenne, teidän kunniantuntoonne ja uskollisuuteenne on ollut niin horjumaton, että minä ihan epäilemättä olen pitänyt tätä armeijaa urhoollisimpana ja uskollisimpana maamme puolustajana, kuin Suomi olisi koskaan voinut mistään löytää. Minä olen katsonut suurimmaksi kunniakseni, että olen saanut olla teidän johtajanne, ja vaikka koko maailma olisi sanonut, että teidän joukossanne on edes yksi ainoakaan, joka kieltäytyisi seisomasta kuin mies viimeiseen asti, niin minä olisin vannonut sitä häjyksi valheeksi. Mutta nyt puhutaan meidän omassa keskuudessamme sanoja, jotka viittaavat sinne päin, että minä olisinkin ehkä ollut väärässä. Tässä on lausuttu helvetistä tullut sana: kavallus! Mitä pitää minun siitä sanoa? Mitä?»

»Vastatkaa itse puolestanne», sanoi Elias, »te jotka aloitte.»

Simo osotti Anteroa. »Tuohan se pani arpaa nappuloilla, miten kauan vielä kestää, ennenkuin venäläiset omistavat Suomen.»

»Vai sinä, Antero! Senkö näköinen se kavaltaja on?» kysyi kenraali suruisesti tarkastellen syytettyä.

»Ei häneen ole luottamista!» huusi moni ääni.

»Sotakumppanit!» jatkoi Armfelt. »Se mies, joka nyt teidän päällikkönä puhuu teille, ei ole aina ollut kenraali. Olen minäkin tavallisena sotamiehenä seisonut rivissä ja kantanut muskettia; sentähden tiedän minä yhtä hyvin kuin kuka hyvänsä teistä, ett'ei kukaan rehellinen sotilas, ei häivinkään, tahdo palvella yhdessä sen kanssa, jonka sotilaskunniasta ei olla oikein varmat. Paljas epäluulokin ja epätietoisuus riittää tuottamaan häpeää ja kunnian menetystä koko joukolle. Minä pyydän siis kaikkia teitä, jotka olette tässä läsnä, yhdessä minun kanssani tutkimaan tätä asiaa ja tuomitsemaan nyt heti paikalla.»

»Antero», alkoi Simo, »sinä tiedät itse, mistä me sinua syytämme, puolusta itseäsi, jos taidat.»

Antero astui rohkeasti lähemmäksi. »Älkää pitäkö puheita!» sanoi hän hurjasti. »Ampukaa minut, niin onpahan yhtä huimapäätä vähempi maailmassa. Vielä minulla on jäljellä yksi, joka minua siunaa. Minä en pelkää!»

»Mitä olet tehnyt ja sanonut? Vastaa minulle rehellisesti!» pyysi Armfelt.

»Minä mietiskelin kauankohan kestää vielä, ennenkuin venäläinen saa meidät.»

»Tiedätkö sinä siis, että hän meidät saa? Aiotko sinä auttaa häntä?»

»Minä sanoin, että hän voittaa meidät sentähden, että herroilla ei ole enää siunausta eikä menestystä kanssansa.»

»Sinäkö sitä siunausta sitte annat, koska sen tiedät?»

»Minä sanoin myöskin», jatkoi Antero, »että kenraali Armfelt pitää kiinni kunnian ja kenraali De la

Barre viisaudesta.»

»Niinpä tunnet meitä kylliksi sen verran, että tiedät, että me emme kumpikaan voi pitää kiinni molemmista. Entä sitte?»

»Ei minulla ole mitään muuta sanottavaa.»

Armfelt kääntyi toisten puoleen. »Siinäkö on koko syytös?»

Muuan sotamies vastasi: »Hän pilkkaa kuningasta ja päällikköjä ja puhelee maan myömisestä viholliselle.»

»Hm», sanoi kenraali, »vai olet sinä semmoinen mies. No, pojat, minkä tuomion me lausumme sellaisesta miehestä?»

Sotamiehet neuvottelivat hiljaa keskenään. Viimein lausui joku: »Jos me varmaan tietäisimme hänen tarkottavan totta sanoillaan, niin tuomitsisimme hänet kuolemaan, vaan koska kukaan ei tahdo uskoa miehestä niin pahaa, kuin hänen sanansa osottavat, niin eläköön hän, vaan jalkaväki ei enää tahdo, että hän saisi pitää sen univormua. Ehkä hän kelpaa hevosväkeen.»

»Mitä meidän tarvitsee olla huonommat», huusivat ratsumiehet toiselta taholta. »Emme mekään ota vastaan Anteroa.»

»Siis kumppanien hylkäämä ja tämmöisenä päivänä!» sanoi Armfelt hitaasti. »Antero, sinä entinen asekumppani, nyt on musta tahra nimessäsi, ja omat kumppanisi ovat pyhkinneet sinut pois luettelosta. Se on pahempi kuin kuolema. Kukapa olisi sitä luullut? No niin, te tiedätte että minun päiväkäskyni 20 päivältä syyskuuta 1713 on ehkä ankarampi kuin mikään sota-artikkeli; se tuomitsee säälimättä jokaisen, joka rikkoo; vaan tänään minä tahtoisin ennemmin vapauttaa kuin tuomita, sillä lähestyvä taistelu on juhlahetki, josta vielä monen sadan vuoden kuluttuakin puhutaan. Mitäs arvelette, pojat, jospa jättäisimme tuomion ja antaisimme Anteron marssia taisteluun pohjalaisten kunniarikkaassa, paljon kokeneessa univormussa ja näyttää katuvansa ajattelemattomia sanojaan sekä voittaa takaisin, mitä oli nyt juuri kadottamaisillaan?»

Taaskin neuvottelivat sotamiehet ja lausuivat viimein päätöksen: »Parempi on vapauttaa kuin tuomita; hän tulkoon meidän kanssamme, jos hän lupaa parantua.»

»Lupaatko kumppaneillesi elää ja kuolla kunnialla?» kysyi Armfelt.

»Mitäpä minun kunniastani!» vastasi Antero heittäytyen hangelle, jossa hän itki kovasti ja katkerasti.

»Nouse pois, Antero! Lupaa taistella meidän kanssamme uskollisesti ja rehellisesti, niinkuin tähänkin asti. Annapas minulle kättä.»

»Minun käteni on teille liian halpa!»

»Sotamiehen käsi, joka on rehellisesti suorittanut tehtävänsä, on yhtä hyvä kuin kenraalinkin. Anna nyt minulle kättä pantiksi, että kadut ja parannut.»

Antero ojensi melkein lapsellisesti pakkasesta punottavan kätensä ja kumartuen sitä tarkastelemaan sanoi: »Näettekö, se on aivan musta. Minua palelee niin hirveästi.»

Armfelt tempasi auki nuttunsa ja veti sieltä esiin pitkän villahuivin. »Kas tässä! Enempää minulla ei ole antaa. Jos tahdotte katsoa, ei teidän päällikkönnekään nutun alla ole parempia varustuksia eikä enempää kuin teilläkään. Eivätkä nuo saappaatkaan ole paremmat. Tästä irtosi pohja eilen, mutta nyt ei kukaan jouda paikkaamaan; minä vain käärin riepua jalkaani.»

Antero seisoj kahdella päällä, huivi kädessä, ja katsoi kenraalia. »Kääri vain se ympärillesi muistoksi Kaarle Kustaa Armfeltilta. Mielelläni minä lahjottaisin teille kaikille jotakin tämän hetken muistoksi, kun ehkä viimeisen kerran näin keskustelemme; mutta minulla ei ole enää muuta jäljellä kuin lämmin sykkivä sydämeni, joka on viimeiseen asti tekevä työtänsä Suomen ja sen kansan hyväksi. Siitä sydämestä minä nyt otan muutamia sanoja ja kiitän teitä kaikista niistä vuosista, jotka olemme eläneet yksissä taisteluissa ja vaaroissa saman lipun ympärillä. Me olemme tänä aikana oppineet kunnioittamaan ja pitämään toinen toistamme urhoollisina, rehellisinä miehinä. Me olemme kokeneet paljon, mutta saavathan muutkin kokea, vaikk'eivät saa niinkuin me kärsiä ja taistella suuren, pyhän asian puolesta; se on meidän kuolematon kunniamme. Elämän suuri pääasia ei ole, miten helposti on päästy kaikesta, vaan mitä varten on eletty ja miten uskollisesti on pyritty tarkotuksien perille. Uskollisuutta, pojat! Uskollisuutta niin vähissä kuin suurissakin asioissa. Eläköön kuningas!»

»Eläköön!» huusivat sotamiehet vastaukseksi.

»Eläköön Armfelt!« virkkoi Antero, juosten innoissaan esiin ja samassa tunkeutuivat kaikki kenraalin ympärille, ja riemun kaikuessa kohosi hän heidän käsissänsä ylös ilmaan.

De la Barre lähestyi ja katseli kummastellen tuota outoa näytelmää. Muutamia värähdyksiä näkyi hänen kasvoissaan, voimatta kuitenkaan tehdä niitä elävämmäksi; ne pysyivät synkkinä, ainoastaan silmänräpäyksen ajaksi kalveten.

Sotamiehet huomasivat De la Barren tulon ja Aabel kysyi lähinnä seisovilta: »Emmekö hurraa myöskin De la Barrelle?«

»Se on teidän asianne«, vastasi Simo. »Jalkaväellä ei ole mitään tekemistä sen miehen kanssa.«

»Olihan ratsuväkeäkin hurraamassa Armfeltille.«

»Entä sitte«, virkkoi Simo, »kuningas kyllä tunnetaan kypärästään, ja osaatpa sinä itsekkin erottaa heidät.«

Kenraalit ehtivät jo ohitse ja hurraaminen jäi sikseen.

»Mitä se melu merkitsi?« kysyi De la Barre.

»Se koski kavallusta, mutta toivoakseni oli kaikki vain pelkkää väärinkäsitystä.«

»Kavallustako!« ihmetteli De la Barre. »No niin, sepä toden totta olisikin luonnollinen päätös tästä kaikesta, eikä mikään äkkiarvaamaton ilmiö. Mielettömyys teidän ajatustanne ohjasi, kun vastoin kaikkien muiden neuvoa päätitte taistella tässä.«

Armfelt pysähtyi. »Haluaisitteko te yhä vielä Ilmajoen metsiin ja olisiko meidän ollut parempi taistella siellä?«

»Tietysti«, vastasi De la Barre. »Siellä olisimme voineet tiheillä saarroksilla suojella itseämme. Täällä on kaikki avoinna, ja kun meillä on niin vähäinen voima vihollisen 20,000:tä vastaan, on tähän pysähtyminen hulluutta ja varma kuolema. Parempi metsääkin olisi vielä ollut Vöyrin solake.«

»Minulla on aivan päinvastainen vakuutus, sillä metsän hakkuu olisi enemmän vahingottanut ja väsyttänyt meitä itseämme kuin vihollista, kun, Jumala paratkoon! emme kuitenkaan ole kyllin voimakkaat saarroksia puolustamaan. Solakkeita on talvisaikaan yhtä vähän Vöyrissä kuin muuallakaan koko maassa, sillä kaikkihan nyt on tasaista ja tiet yhtä huonot kaikkialla. Vahvempi vihollinen ei kuitenkaan pidä lukua tiestä, vaan kulkee, mistä mielensä tekee, ja se pitää heikomman ottaa huomionsa. Tuskin on meillä koko tällä puolella maata kolmeakaan luotettavaa solaketta, varsinkaan nyt, kun vihollinen on näyttänyt kykenevänsä kuljettamaan kokonaisia rykmenttejä järvien yli, niin että hän milloin hyvänsä voi piirittää meidät.«

»Tuohon«, intti De la Barre, »minä en yhdy ollenkaan; vaan jos todellakin on niinkuin sanotte, olisi meidän vielä kerran pitänyt peräytyä ja odottaa kevättä, sillä jos mikään on raskasta, niin ainakin on tuo tahallaan meneminen teurastuspensille tämän vähäisen voiman kanssa, jonka rohkeus ja kestävyys kärsimisissä kyllä on aivan verraton.«

Armfelt hymyili suruisesti ja sanoi: »Selvään kuuluu vieras noista sanoista, sillä ainoastaan se, joka ei koko sydämestään ole kärsinyt tämän maan kanssa, jaksaa ajatella, ett'eivät ne kärsimykset nytkään loppuisi. Hänen silmänsä ei näe, mikä kiihkeä halu elää joka sydämessä kuolettaa viimeinkin epävarmuus, joka jo kauan on rammannut jäseniemme viimeistä voimaa ja kiskonut sydämestämme viimeisenkin toivon. Me olemme jo kylliksi odotelleet ja peräytyneet, nyt seisomme tässä ja voitamme taikka kuolemme.«

»Te puhutte mahtivallan kieltä ja vaaditte kuuliaisuutta.«

»Minun ääneni on kansan ääni, minä tahdon samaa kuin se.« Armfelt otti taskustaan kirjeen ja avasi sen. »Tässä on sitä paitsi kuninkaan viimeinen ilmotus, jossa hän pyytää minua olemaan millään ehdolla väistymättä, vaan kehtämään ja taistelemaan viimeiseen mieheen.«

De la Barre vastasi halveksivalla äänellä: »Hyvähän on olla herrana, kun jumaloidaan ja totellaan kuin kuningasta. Missä te astutte, siinä toivo vilkastuu ja siinä kasvaa rohkeus ja puolikuihtunut voima jälleen elpyy sekä nuorukaisissa että miehissä, ja luottamus teihin saa jokaisen luottamaan itseensäkin ja tulevaan aikaan.«

Armfelt katsahti iloisesti ylös sanoessaan: »Eihän se ole muuta kuin että kansa tuntee minua kohtaan samaa kuin minä heitä kohtaan. Yhdeksän vuoden ikäisenä poikana tulin minä tänne kotiseudustani Nevan tuolta puolen, isättömänä ja ilman muuta rikkautta kuin kaksi tyhjää kättä. Täällä minä sain

leipää ja palkkaa», kertoi hän hymyillen, »sainpa hevosenkin ja ennen kaikkea luottamuksen omaan itseeni. Sitte minulle elämä opetti kaikenlaista vieraassa maassa, mutta jos luen kaikki yhteen, niin on se ennen kaikkea opettanut minut rakastamaan velvollisuutta ja tätä kansaa, joka pitää velvollisuutta korkeimpana kaikesta.»

»Tehkää, miten tahdotte, mutta vastatkaa myöskin seurauksista», vastasi De la Barre tyyliä.

Kenraalit saapuivat sen tulen luo, jossa Iikka keitti ja puuhasi. »Onko teillä kylläksi tarpeita haavotettuja varten, kun tarvitaan», kysyi Armfelt.

»Kyllä minä paikkailen ja sitelen, jos te vain säilytätte meidän paikkamme», vastasi vaimovanhus luottavasti.

»Onko teillä kylliksi siteitä kaikille, jotka verta vuotavina tulevat taistelusta?» kysyi Armfelt vielä.

»Eipä juuri liiaksi, mutta ei puutettakaan. Palttina loppui, mutta tässä on revittyä tuohta, pehmeätä kuin silkki. Tappuroita ja heiniä on myöskin sekä tervaa lisäksi, joka on kaikkein parasta. Jos Jumala suo meille elämää ja voiton, niin tulemme kyllä toimeen sillä, mitä meillä on.»

»Tiedättehän, mitä sankarimme kärsivät ja kestävät ja minä myöskin. Me tiedämme molemmat, ett'eivät he lellittele vaaraa; me tiedämme, minkä arvoiset he ovat taistelussa, ja sentähden minä luulen sen onnistuvan; sillä meillä on oikea asia ja sitä Jumala auttaa.»

Iikka katsahti synkän näköisenä ylhäiseen herraan. »Jumala on kyllä teidän kanssanne, herra kenraali, sillä te olette oikeudentuntoinen mies; mutta olihan Jumala paratiisissakin, vaan kuitenkin pääsi sinne käärme. Sen ne opettivat minulle nuoruudessani.»

Armfelt katsoi häntä kummastellen. »Tahdotteko ennustaa meille pahaa?»

Vaimovanhus nykytti päätään paljon sanovasti ja vastasi: »Onni on uskotun, sentähden sen onnettomuus voittaa; mutta uskottomuus voi välistä olla onnellisempi kuin uskollisuus, sentähden minä en luotakaan onneen enkä myöskään usko, että siihen aina kannattaa luottaa sen, joka pelastaa itselleen onnen ainiaaksi.»

Armfelt kääntyi De la Barren puoleen. »Olikohan tuossa varotus? Mitä hän oikeastaan tarkoitti?»

De la Barre nykäytti halveksivasti olkapäitään. »Minä en ymmärrä suomalaista, minusta hän on liian umpimielinen. Minun ranskalais-puolalainen vereni on liian lämmin, mieltäyäkseen tämän maan kylmään ja kuivakiskoiseen äänilajiin.»

Armfelt jatkoi keskusteluaan Iikan kanssa. »Kuinka te muuten jaksatte täällä? Tämähän on jo kolmas yö.»

Iikka sulloi pataan vehreän olkilyhteen ja ammensi siihen enemmän lunta. »Vähäpä minusta, joka toimiskelen täällä lämminten tulien luona», sanoi hän, »huonommin ne voivat tuolla alhaalla jäällä.»

De la Barre kumartui tirkistelemään pataan. »Mitä tuo on? Keitetäänkö sitä hevosväen hevosille?»

»Siitä tulee viiniä niille, jotka lähtevät kuolemaan.»

»Viiniä hevosilleko?» kysyi De la Barre.

»Ei, herra, vaan niille jotka puolustavat maata ja teitä tänään. Mutta missä hätä pitelee kiinni tuopinkorvasta, siinä humala ja hunaja eivät kuohu yli laitojen. Paremman puutteessa on tämä kuitenkin kyllin hyvää, varsinkin näissä padoissa. Niissä on mehua katajanmarjoista, ja kun rauhallisissa asunnoissa on kyllin aikaa laittaa niistä juomaa, vähän jauhoja sekaan pannen, niin kelpaa se hääpitoihinkin; mutta tässä on kiire ja hätä, sentähden on se katkeraa ja heikkoa, mutta kuitenkin lämmittävä ja parempaa kuin paljas vesi.»

De la Barre osotti pataan, jonka vieressä he seisoivat. »Vaan entä tuo? Ovathan ne vehreitä olkia keskellä talvea. Eikö niitä keitetä hevosille?»

»Jos Jumala suo meidän elää huomispäivään, niin hevoset saavat sen keitetyn rehun, mutta ei ennen. Se on menneenkesäisten ohrapeltojen vihanta laiho. Ihmiset leikkasivat peltonsa, ennenkuin laiho pääsi tähkälle, sillä jos se kerran ehti valmistua, niin tiedettiin, että sen olisi kruunu ottanut, ell'ei sota ehtinyt sitä jo ennemmin hävittää. Sentähden he kätkevät oljet talveksi, keittääkseen niistä hädän hetkinä edes vähän voimaa. Sitä voimaa ei juuri kannata kehua, mutta täydestä se saa kelvata, varsinkin lapsille, kun taloista maito loppuu. Mutta kaikki mitä oli koottu ja säästetty monen peninkulman alalla, on nyt tässä. Äidit ovat riistäneet viimeisenkin aarteensa lapsiltaan, estääkseen

edes muutaman päivän meidän sankarejamme kuolemasta nälkään ja paleltumasta.»

»Mitä heillä sitte itsellään on?»

»Ei mitään! Mutta isänmaa ennen kaikkea.»

»Entä jos he kuolevat nälkään meidän taistellessamme?»

»Niin kuolevat he onnettomuudesta, mutta vapaiden kuoleman. Ennen hauta Suomessa kuin orjuus vihollismaassa. Sentähden myöskin jok'ainoa panee viimeisen voimansa miekan kärkeen huomenna.»

De la Barre katsoi ihmetellen vaimovanhusta ja sanoi sitte Armfeltille: »Kummallinen maa ja kansa, jossa kaikki toisella kädellä työntää minua pois ja toisella kuitenkin pitää kiinni.» Ja liikan puoleen kääntyen jatkoi hän: »Kun miehet kukistuvat, vetävät he kanssansa myöskin vaimot ja lapset kurjuuteen. Sotamiehen ei pitäisi saada kaikkea.»

Iikka oli vaiti, niinkuin ne sanat eivät olisikaan koskeneet häneen. Hän kaatoi pullosta viinaa pikariin ja tarjosi Armfeltille. »Ensimmäisten pitää saaman parasta.»

Armfelt taputti vaimoa ystävällisesti olkapäähän. »Kiitoksia, minä juon pikarin teidän kanssanne, mutta en siitä pullosta; sen säästämme haavotetuille. Täyttäkää pikari meille kummallekin padasta!»

Iikka kaatoi viinan takaisin pulloon, täytti pikarin padasta ja antoi sen Armfeltille, joka juodessaan sanoi:

»Kiitos uskollisesta kumppanuudesta, Iikka! Jos Jumala suo meille voiton, niin kutsun teidät juomaan minun kanssani pikarin vihollisen viiniä, vaan jos joudumme tappiolle, niin emme ehkä enää koskaan näe toinen toistamme.»

Iikka nyökkäytti myöntävästi päätään. »Kyllä mies tietää, missä on syntynyt, tietääpä myöskin, missä on elänyt, vaan missä kunkin hauta on, sitä ei kukaan tiedä. Jumala suojelkoon teitä, jalo herra!» Hän joi.

»Ettekö tarjoa pikaria myöskin De la Barrelle, urhoolliselle kenraalille, joka on niin kauan yhdessä meidän kanssamme nauttinut kaikkia iloja ja suruja?» kysyi Armfelt.

»Jos käskette, herra kenraali.»

Armfelt huomasi hänen kylmyytensä, vaan jatkoi: »Ystävyyden pikari on ystävällisesti tarjottava ja ystävyydellä otettava vastaan; ei sitä päällikkö voi käskeä.»

Iikka huuhtoi Armfeltin pikarin ja alkoi sitä täyttää, samalla puhuen vastaukseksi: »Perin harvoin päälliköt antavat ystävyyttä kuormastossa olijoille niinkuin minulle. Te olette kaikille yhtäläinen, jalo herra, mutta sentähden ei olekaan toista teidän vertaistanne.»

Hän ojensi pikarin De la Barrelle. »Tahdotteko, kenraali, juoda voittomme onneksi ja siksi menestykseksi, jota toivomme?»

Mutta De la Barre viittasi eittävästi. »Säästäkää niille, jotka ovat paleltumaisillaan tuolla jäällä. Kyllä sittekin ehdimme juoda voittomme kunniaksi, kun sen ensin saavutamme.»

Monta suksimiestä tulla, syöksähti esiin huutaen: »Venäläinen jalkaväki on lähtenyt Ilmajoelta liikkeelle tänne päin. Galitsin itse johtaa, ja kohta he jo ovat täällä.»

XXVI.

Napuen taistelu.

Armfeltin kasvot hiukan kalpenivat, hän huoahhti syvään ja sanoi: »Hyvä, että tulevat! Jo onkin saatu kylliksi odottaa. Pärisköön rumpu! Kootkaa kaikki rukoukseen! Se on ehkä viimeinen hyvinkin monelle. Missä hevoseni?» Hän kääntyi De la Barreen päin, joka jo kiiruhti pois. »Kuulkaas, De la Barre, veljeni! Sananen vielä ennenkuin eroamme.»

De la Barre palasi Armfeltin luo ja hän jatkoi: »Mitä hyvänsä lienee mielessäsi piillyt minua vastaan,

syystä tai syyttä, niin anna nyt minulle kättä sovinnossa, veljellisesti; kas tässä on minun käteni.»

De la Barre ojensi vaiti kätensä, mutta Armfelt ei tyytynyt sen puristukseen, vaan sanoi: »Miten kylmästi sinä kättä annat. Ennustaako se tien nyt loppuvan, jota olemme niin kauan yhdessä astuneet?»

De la Barre vastasi kylmäkiskoisesti: »Pitääkö nyt tyhmin etuluulojen saada vallita miestä, joka johtaa tuhansia ja jota sekä ylhäiset että alhaiset alinomaa ylistelevät sotajoukkomme ensimmäiseksi mieheksi?»

»Jää hyvästi!» sanoi Armfelt. »Ota vastaan tässä viimeiset sanani! Tulkoon kohtalomme millaiseksi hyvänsä, niin minä en koskaan, en hädässä enkä ilossa, unhota, että sinä olit aseveljeni.»

Liikituksen tunne värähti De la Barren kasvoissa ja hän ojensi vielä kerran kätensä Armfeltille. »Te jätätte rehellisen nimen perinnöksi jälkeläisillenne», sanoi hän.

»Armfelt-suvun vaakunakilpi ei koskaan tahraudu», vastasi hän ylevästi.

De la Barre hymyili epäilevästi. »Tulevaisuus ei näyttele mitään ennen aikojaan. Puhukaa te vain omasta puolestanne.»

Armfelt aikoi niitä sanoja vielä vastustaa, mutta De la Barre viittasi jäähyväisensä ja riensi pois.

Ylipäällikkö kääntyi sotamiesten puoleen. »Kuulkaa, miehet, tunnussanamme on tänään: Jumalan avulla!» Ja hän hypähti ratsunsa selkään ja katosi näkyvistä.

Yö ja aamu olivat kuluneet, päivä alkoi pilvisenä; taivasta verhosivat raskaat, lyijyharmat pilvet. Tuuli kiihtyi, kova tuisku alkoi. Tuskin kykeni erottamaan kättänsä silmäin edestä, ja pakkaneen puristeli vielä tuntuvammin kuin edellisinä päivinä. Mutta nyt näyttivät väsyneet ja köntistyneet sotamiehet yht'äkkiä virkistävän eikä sitä ollenkaan tuntevan. Niin oli, kuin tyttö oli tulen luona sanonut: nyt oli vain yksi asia ja nyt kaikkia ja jok'ainoata tarvittiin.

Rummut pärisivät kehottavasti, mutta vaikenivat taas; sen sijaan kuului virren veisuu, kaikki päät paljastuivat ja miehet sitte kumartuivat aseitansa vasten lyhyeen rukoukseen.

Se tuskin ehti loppua, kun jo uusia suksimiehiä syöksähti sanaa tuomaan. Lumi tuprusi heidän ympärillään ja he jo kaukaa huusivat: »Nyt ne tulevat kuin synkät pilvet, kymmentuhansia, kanuunat jyrisevät! Tuo tuli joka leimuaa takanamme, nousee Turpalasta! Sen venäläiset syyttivät!»

Korkealle leiskuivat liekit palavasta kylästä, ja nyt syyttivät suomalaiset itse Napuen, niin että liekit tuulessa levisivät huimalla vauhdilla. Pelloilla palavien talojen vieressä oli nyt taisteltava. Musiikkia kuului etempää ja sitte pari kanuunan laukausta. Viholliset tulivat pikamarssissa. Jalkaväen ensi linja marssi pitkin jäätä Napuen kylää kohti ja nousi pohjoisrannalle suomalaisten vasenta siipeä vastaan. Kohtapa jo ajoi ratsuväkikin metsästä. Palavista kylistä nouseva kuumuus oli lisännyt tuulen vauhtia; myrskyksi kasvaen ajoi se lunta ja savua vasten suomalaisten silmiä, niin että he tuskin voivat edes raottaakaan silmäluomiaan. Taistelu tuli kuitenkin tulisemmaksi kuin missään ennen.

Heti kun ensimmäiset kanuunain jymäykset kuuluivat, kantoivat muutamat sotilaat yhtä haavottunutta rekien luo, jossa naiset olivat valmiina ottamaan vastaan. »Pitäkää varanne! Tässä on alku, ja se on paha merkki enteeksi.»

Iikka kumartui haavoitettua tarkastelemaan. Hän oli kuollut ja vaimovanhus päivitteli: »Hän on piispan aatelis-ratsupoika! Pitikö hänen nyt ensinnä kaikista kaatua!»

»Niin», sanoi eräs kantajista. »Juuri hänen haavastaan onnettomuus huutaa meille pahaä ennettä, sillä hän ei kaatunut vihollisten hyökätessä, vaan meidän omasta leiristämme lentänyt kuula hänet surmasi.»

Iikka hämmästyi. »Niinkö todella?»

»Yhtä totta se on, kuin että hän tuossa makaa. Hän oli etuvartijana, kun venäläisen ratsuväen ensi osasto syöksähti esiin ja silloin jymähtivät meidän rautakanuunamme esikunnan majan vieressä, mutta ensimmäinen kuula ei ylettynyt viholliseen asti, vaan lensi suoraa päätä häneen, joka tuossa makaa.»

Syvään huoahden levitti Iikka ratsupojan päälle vanhan hevosloimen ja sanoi: »Hän on kuoleman oma, ja jos hän merkitsee taistelun päätöstä, niin olemme kaikki hukassa.»

»Vaiti pahan onnen korppi!» tiuskasi toinen sotamies. Älä ennusta pahaä ennen aikojaan, tai muuten minä kiskon kielen kurkustasi, ennenkuin se ehtii laimentaa ja himmentää katseet, jotka nyt pyrkivät voittoon.» Hän katsoi liikan suruista muotoa ja jatkoi: »Joko te synkistytte, no antakaa anteeksi ja unhottakaa, mitä sanoin; mutta älkää puhuko semmoista. Kas tässä käteni, ollaan sovinnossa ja jääkää

hyvästi.»

Sotamiehet riensivät pois taisteluun, joka kiihtyi tulisemmaksi joka hetki. Venäläinen voima oli mahtavan suuri, mutta kuitenkin työnnettiin se takaperin ja voitto näytti kallistuvan suomalaisten puolelle. He ponnistivat joka mies tänään kaikki voimansa, mutta monipa heistä myöskin kalpeni ainiaaksi. Niiden joukossa oli Israel Peldan. Hän taisteli pienen osaston johtajana, mutta haavottui ja kaatui. Hänen miehensä syöksivät ohitse ajamaan pakenevaa vihollista takaa, mutta kaatunut johtaja viimeisiä hengähdyksiään huoaten kielsi sanoen:

»Ei sinnepäin, pojat, pysykää hyvästi koossa ja pohjoista kohti suoraan keskelle taistelua! Meidän miehemme voittavat mutta tarvitsevat apua. Minä en tule kanssanne. Jääkää hyvästi sotakumppanit! Menkää te voittoon, minä lähdän kuolemaan.»

Eräs sotamies kumartui hänen puoleensa sanoen: »Emmekö saa viedä teitä rekien luo, ehkäpä elämä vielä palaa?»

Mutta Peldan viittasi kiirehtien. »Vähäpä minusta lukua. Nyt jo kuolen. Ei, nostakaa minua, tuolta kuuluu voittoriemu.» Hän pyöritti hattuaan.
»Hei Armfelt! Eläköön Suomi!»

Sankari ei jaksanut enää, hän putosi maahan ja kuoli nuoruutensa keväässä, ja uusia miesjoukkoja syöksyi hänen ylitsensä.

Suomalaisten vasenta siipeä ahdistettiin kovasti jo taistelun alussa, mutta se piti urhoollisesti puoliansa ja sai viimein apua. Oikea siipi, johon vihollinen ei ollut koskenut, komennettiin jään yli tulisimpaan kahakkaan, ja sitte venäläiset lyötiin kaksi kertaa takaisin ja heidän omat kanuunansa käännettiin heitä vastaan. Ne olivat jo kuitenkin naulatut ja sentähden kelpaamattomat.

Suomalaisjoukko juoksi Fieandtin johdolla ja huusi riemuiten mennessään:
»Eespäin, eespäin! Tänään on voitto meidän!»

Kapteeni Sising tuli heitä vastaan toiselta taholta vastaten: »Seis, seis Herran tähden! Missä on ratsuväki? Meidän selkäämme hyökätään pohjoisesta päin!»

Mutta toisaalta huudettiin: »Päinvastoin etelästä! Missä on De la Barre?»

»Missä hän on? missä?» kuului joka taholta.

Stjernstedt riensi vasemmalta puolelta huutaen: »Herran tähden keskukseen, heti paikalla, sieltä pitää torjua ne, jotka ryntäävät etelästä päin! Jalkaväkeä ahdistetaan joka taholta, sillä De la Barre on kavalasti paennut ja hänen kanssaan on hänen väkensä pettänyt meidät.»

»Onko ratsuväki paennut?» kysyttiin joka taholta hätäillen.

»On», vastasi Flemming hengästyksissään, »kaikki paitsi turkulaiset. Aksel Bure ja majuri Freudenfelt kaatuivat juuri nyt.»

Miehiä kaatui yhä enemmän molemmilla puolilla, suomalaisten päällikköjen rivi harveni harvenemistaan, ja viimein täytyi aliupseerin johtaa kolmea rykmenttiä. Häiriö eneni ja väki riensi eri tahoille. Viimein näkyivät suomalaiset hajallaan pakenevan ja huuto kuului: »Kaikki on hukassa! Mahtavampi voima voittaa, kavallus antoi meidät sen käsiin.»

Miihkali taisteli lippu kädessä ja sotamiehet seurasivat häntä. Pienoinen joukko harveni yhä enemmän ja yhä enempi vihollisia tunkeutui sen kimppuun.

Silloin ilmestyi siihen Armfelt: »Vartioikaa hyvästi lippua!»

Miihkali katsahti sinnepäin ja näki kenraalin miekka kädessä yksin taistelevan monia kymmeniä vastaan; hän näytti olevan hukassa. »Pelastakaa kenraali!» huusi Miihkali ja lähetti kumppanit pois luotansa.

Venäläiset ahdistivat, mutta suomalaiset seisoivat jäykkänä, ja vielä kerran hymyili onni heille, mutta ylt'ympäri piiritettyinä kukistuivat he viimein mahtavan voiman alle ja taistelu oli päättynyt tappioon.

Pimeys, lumipyry ja savu kietoivat kaikki tyyni läpinäkymättömään verhoon, peittäen niinhyvin toisten kuolintaistelun ja epätoivon kuin toisten pauhaisen riemunkin.

Heti kun meteli vähän tyyntyi, näkyi ruhtinas Galitsin yksinään ratsastelevan ja katselevan veristä taistelutannerta. Upseeri lähestyi ja ruhtinas sanoi hänelle: »Tässä makaa monta jaloa ja urhoollista

sankaria, jotka ansaitsevat kunnioitusta; he täyttivät velvollisuutensa kuin miehet.»

»He taistelivat hurjasti, mutta meillemä se kuitenkin voitto jäi», vastasi upseeri voitonriemussaän.

»Mutta se on minulle vieläkin oikea arvotus», jatkoi ruhtinas, »sillä kaikki näytti jo niin pahalta meidän miehillemmä, ja minä olin jo ihan valmis peräytymään. Meidän vasen siipemme ajettiin pakoon ja voitto oli jo aivan livahtamaisillaän suomalaisille, mutta silloin petti De la Barre paeten ratsumiehineen ja vieden voiton kanssansa.»

»Minkähän tähden hän lienee niin tehnyt?» ihmetteli upseeri.

»Jos hän olisi vain pysynyt levollisena ja poltellut rauhassa piippunsa loppuun, niin olisimme me joutuneet tappiolle», vastasi ruhtinas ja katseli kaatuneita, joita makasi mykkinä ja kalpeina niin pitkälle kuin silmä kantoi. Monenlaisia tunteita liikkui hänen rinnassaan ja viimein hän sanoi vakavasti:

»Levätkööt rauhassa kaikki, jotka tässä makaavat! Heiltä ovat vaivat loppuneet ja päivän työ. Meidän on voitto, mutta kunniaista annamme mielellämme osan Suomen sankareille, joiden maine ei kuole.»

XXVII.

Sissien linna.

Talvi, kevät ja osa kesästäkin oli kulunut tuosta suuresta verisestä taistelusta Isonkyrön lakeudella. Kaikki oli Suomessa surun vallassa, hävitettynä ja murtuneena. Ei ollut niitä monta, jotka vielä kukistumatta jaksoivat kestää nykyistä tilaa ja toivoen katsella tulevaisuutta, mutta oli niitä kuitenkin. Miihkali Härkman oli yksi. Luottaen itseensä, kansaansa ja kuninkaaseensa oli hän vielä sittenkin, kun jo kaikki näytti olevan hukassa, koonnut luoksensa kaikki miehet, jotka vain tapasi, ja oli nyt valmiina kotiseudussaan uhraamaan viimeiset voimansa estäessään vihollista leviämästä yli koko maan. Vieksaasti ja urhoollisesti kävi hän rohkeain miestensä kanssa pikku sotaa vaikeakulkuisissa solakkeissa ja yksinäisten järvien rannoilla. »Vielä nykyään näytetään syvää kaivosta, jonka yli maantie kulkee siltaa myöten, ja sen sillan olivat he linnottaneet, se kun oli ainoa paikka vähintään kahdentoista peninkulman alalla pohjoisesta etelään mitaten, josta vihollinen olisi päässyt Jyväskylän puolelta tunkeutumaan Pihlajavedelle ja Virroille. Se paikka on aivan lähellä Keuruun kirkkoa, jossa Tarhianjärvi pistää lähelle Kelvenlahtea, joka taas on Kivilahtea myöten yhteydessä puolta kolmatta peninkulmaa pitkän Keuruunjärven kanssa. Kaivanto kaivettiin tuskin kymmentä sylvä leveän kannaksen poikki ja kaikki veneet koottiin järvien itärannoilta länsipuolelle. Tässsä paikassa Härkmanin pojat kauan hyvin urhoollisesti taistelivat.» Kaksinkertaisten, hirsistä ja mullasta tehtyjen vallien takana, joiden vahvistuksena oli kaksi pientä venäläistä kanuunaa, seisoi osa sisseistä yöt päivät vartioimassa ja suojelemassa linnotustaan ja muut sill'aikaa kuljeksivat vakoilemassa vihollista ja tekemässä hänelle niin paljon vahinkoa kuin mahdollista. Mutta venäläiset partiojoukkueet, joita näin alinomaa häirittiin, olivat nyt kokoutuneet yhteisin voimin kukistamaan talonpoikien voimaa ja rohkeutta. Tähän asti oli viholliset aina onnellisesti saatu torjutuksi, mutta suomalaisten vähäinen joukko yhä vähäni, jota vastoin venäläisten miesluku yhä kasvoi. Nyt kuitenkin venäläisten huomio todenteolla kääntyi tähän, vaikkapa mitättömäänkin Suomen sisämaan linnotukseen.

Oli hiljainen ilta. Aurinko oli laskeutunut ja kuun ensi valo kimalteli järvien tyynessä pinnassa, Keuruun kirkossa ja koivuissa, joihin kaikki hävittävä sota ei ollut koskenut. Miihkali oli noussut vallille, joka oli tehty kummallekin puolelle sillan pohjoispäätä pitkin rantoja, ja katseli pitkään pyssyynsä nojautuen seutua. Kaikki oli rauhallista vihollisleirissä ja samoin suomalaistenkin. Ainoastaan vahtitalonpojat astuskelivat hiljaa edestakaisin, muu miehistö sai nyt ensi kerran moneen viikkoon levätä. Mutta heidän päämiehensä ei levännyt. Hänen katseensa tähystelivät tutkien joka taholle ja hän pysähtyi silloin tällöin kuuntelemaan. Tuohon rauhallsuuteen ei ollut luottamista, sen hän kyllä tiesi. Mutta hiljaisuutta kesti yhä ja se tyynnytti vähitellen kokeneen sotilaankin. Yö hämärtäi hämärtymistään, mutta valo kirkon ympärillä kehittyi loistavaksi ja korkea torninhuippu näytti kirkastuneelta. Vanhan temppelin sisusta, jonka viholliskäsi oli turmellut, ei näkynyt harmaiden muurien läpi; ainoastaan pois karistellut ikkunaruuudut, joiden läpi linnut päivällä lentelivät, todistivat, että täälläkin oli ryöstelty ja raasteltu niinkuin kaikkialla muualla. Miihkali katseli kirkkoa kauan. Se ei ollut koskaan näyttänyt hänestä niin kauniilta eikä kunnianarvoiselta aina hänen lapsuudestaan asti, mutta siitapä olikin vuosia kulunut ja paljon oli sill'aikaa muuttunut toisenlaiseksi. Itse hän vielä seisoi näköänsä voimakkaana, mutta kuitenkin oli sekä ruumis että sielu runneltunut. Vaarat ja ponnistukset, huolet ja murheet olivat kilvan häntä ransineet. Kuitenkin hän vielä oli voimissaan, vaan ei enää

levollisempi kuin muutkaan koko maassa. Milloin velvollisuus hänelle soi hetkeksi lepoa, silloin heräsi hänen oma sisällinen elämänsä. Siellä hänen sydämessään, asui levottomia ajatuksia, pukahdellen ylös ajamaan häntä ulos maailmaan raskaihin toimiin, sekä sentähden raskaihin että niitä oli olemassa, että senkin tähden, että niitä ei ollut.

Hänen siinä seisoessaan ja katsoa tuijottaessaan liikkumattomana eteensä, lähestyi Elias ja asettui kumppanin viereen tähystelemään; mutta kun kaikki näytti levolliselta eikä Miihkali mitään sanonut, kysyi hän viimein:

»Mitäs tuolta kaukaa katselet, Miihkali?»

»Minä näen sen tien kulkevan tässä ohitseni, jota minä itse olen kulkenut aina lapsuuteni ajoista asti. Tästähän se tie juuri alkoi, läheltä kirkkoa, pappilasta, ja jatkui vähitellen kauas maailmaan pois toisiin seutuihin, vieden minut monenlaisiin kohtaloihin; mutta vaikka se onkin hyvin kierrellyt ylös ja alas ja milloin minnekin päin, niin tännepä se näyttää minut kerran vielä saattaneen.»

»Niin, täällähän sinä ensin aloit elää.»

»Minä aavistan, että olen täällä myöskin kuoleva.»

Se oli hyvin luonnollisen näköistä, mutta Elias kuitenkin vastusti lohdutukseksi sekä itselleen että kumppanilleen. »Miksipä juuri täällä? Olethan monesti ollut kuolemaa lähempänäkin kuin nyt.»

»Niin, sinä kyllä tiedät, että olen ollut lähempänä sitä kuin nyt. Olen istunut sidottuna turvattomana vankina keskellä vihollisia, joille julmuudessa ei ole vertaista Pohjolassa eikä koko maailmassakaan. Sinä tiedät, että minä olen kärsinyt kylmää ja nälkää yhtä paljon kuin kuka hyvänsä meistä. Minua ei ole rasittanut toisten johtamisen taakka ennen kuin tänä päivänä. Minä olen ollut vastuunalainen elämästä ja menestyksestä, voitosta ja tappiosta meidän keskellämme. Minä olin taistelukentällä ja näin kuoleman jo tavoittavan minua, viedäkseen minut ainiaaksi. Olen nähnyt pahintakin, silmiäni räpäyttämättä, enkä ole askeltakaan peräytynyt rohkealta tieltä, jonka kerran valitsin. Minä en ole peljännyt enkä vavissut, en katunut enkä itkenyt sitä päivää. Mutta nyt ei ole enää niinkuin ennen. Juuri nyt tänä päivänä, tänä iltana vaivaa minua levottomuus, minua melkein vavistuttaa ja mieleni tekee väistymään pois sen tieltä, jota en näe.»

Joka sana oli totta, tiesi kyllä Elias, mutta tuohon mielialaan, jota tähän asti ei näkynyt Miihkalissa, tiesi hän luonnollisen selityksen ja sanoi rauhattaen:

»Eihän se ole kumma. Luonto ei voi edes semmoisessakaan miehessä kuin sinussa silmänräpäyksessä parantaa vammoja, joita on kauan kokoutunut ja jotka vielä kauemmin ovat vapaasti saaneet levitä ylt'ympäri. Sinun veresihän on juossut melkein virtanaan ruumiistasi näinä viime aikoina, kasvosi ovat kalpeat, valtimosi eivät syki voimasta, vaan kuumeen tulesta.»

»Ei minulla ole pahempaa hätää kuin kenellä hyvänsä muulla.»

»Me emme kärsi enempää kuin maa kärsii, mutta sentähdenpä onkin kaikki ympärillämme, koko tämä Pohjola, päässyt irti liitoksistaan. Luonto ilmottaa kamalan kauhunsa ihmeillä, jotka melkein ennustavat, että ajan valta on lopussa ja ijankaikkisuus aikoo tuoda tuomion suuren päivän.»

»Niin, kuule luonnon huokauksia ympäriltäsi, kuule ihmisten rukouksia, miten he pyytelevät säästämään, tulepa katselemaan yön hiljaiseen pimeyteen, niin näet enemmän kuin itse päiväkkään näkee.»

Kun Elias ei siihen mitään vastannut, jatkoi Miihkali: »Minä seisoin katselemassa kirkkoa, kun sinä tulit. Minun sydämeni halusi rauhaan ja lepoon.»

Hän vaikeni ja katseli taas purjehtelevia pilviä kohti. Elias katsoi myöskin sinne päin, mutta ei nähnyt mitään, vaan kysyi viimein: »Mitä näet siellä? Mitä sinne niin tirkistelet?»

Miihkali muisti kumppaninsa ja vastasi: »Minä näin... Etkö sinä sitte nähnyt mitään, Elias?»

»Minäkö?» sanoi kumppani. »En, en minä mitään nähnyt. Mitä sinä näit?»

»Kummallista», sanoi Miihkali, vielä kerran katsoen ylöspäin. »Katso tuonne, ei, tuonne tornia kohti. Siellä minä näin, taikka ei, minä olin vaan näkevinäni vanhan isäni hopeanharmaan pään.»

»Sehän on vaan pilvi kuun valossa», vastasi Elias, saamatta sitä miksikään muuksi, ja ne sanat palauttivat Miihkalinkin todellisuuteen. Hän huomasi jo itsekin pettyneensä haihtuvaisesta pilvestä ja hänen äänensä kuului vähän surumieliseltä, kun hän vastasi:

»Mikäpä se muu olisi ollut, mutta se näkyy ilmaisee kuitenkin paraiten kaikkesta, minkä arvoinen mies

nyt on.»

»Vanhuksen ei olisi pitänyt koskaan sitoa sinua lupauksilla eikä ohjata pois sankarin uralta», sanoi Elias.

»Häntä älköön kukaan tuomitko, hän teki niin hyvin kuin ymmärsi», vastasi toinen.

Talonpoika, joka oli ollut vahdissa, vaan juuri päässyt vuorostaan, keskeytti heidän puheensa, astuen heidän luokseen ja sanoen »Petos hiiviskelee meidän keskellämme. Kaikki ei ole niin oikein, kuin pitäisi olla.»

»Mitä nyt?» kysyi Miihkali ja talonpoika jatkoi: »Meidän varastoihimme, jotka otimme venäläisiltä Längenmäellä, on taas koskettu ja toisen kerran on niitä vähennetty. Kaikki vaatteet ja kalliimmat kalut ovat nyt poissa teillä tietämättömillä. Jauhot vain ovat jäljellä, mutta eivät nekään koskematta.»

Miihkalin äsken niin väsynyt katse elpyi ja äänikin kaikui voimakkaalta niinkuin ennen, kun hän nyt sanoi: »Toden totta pitää löytyä sen, joka niin on tehnyt, ja mistä hyvänsä hän löytyy, pitää hänen kuolla!»

Talonpoika otti vanhaan vaatteeseen käärityn kappaleen, joka hänellä oli ollut kainalossa, päästeli kääreen auki ja antoi pikku arkkusen Miihkalille sanoen: »Tämä uiskenteli vedessä rannalla. Rosvo näyttää paenneen Tarhian itärannalle päin ja pudottaneen tämän mennessään.»

Miihkali otti arkkusen ja hänen vahva kätensä näytti vavahtavan. Arkku oli lukossa, mutta hän tempasi veitsensä tupesta ja mursi kannen auki ja alkoi ottaa esille papereja, jotka olivat läpimärjät, vaan muuten vahingottomatta. Hän nosti vihkosen toisensa perästä ja luki ensi sivulta suurilla kirjaimilla piirretyn nimen: *Mitenkä Jumalan armahtava rakkaus on lohduttava ystävä niille, jotka kaatuvat isänmaansa edestä taistelleensa*. Sitte pani hän jälleen paperit arkkuun ja kannen kiinni sekä viskasi kaikki kauas ulos järvelle. Ilmassa aukesi kansi jälleen ja suuret irtonaiset lehdet lentelivät, kunnes viimein vaipuivat ja painuivat veden alle; mutta arkkunen ei painunut, se uiskenteli kansi auki vesivirran mukana. Miihkali katseli vaiti sen kulkua, vaan purskahti viimein naurun rehautukseen. Toiset katselivat häntä kummastellen ja viimein kysyi Elias:

»Mitä siinä oli?»

Miihkali vastasi: »Siinä oli sen kierroksen alku, jonka minä nyt olen astunut loppuun aina siitä asti, kun minä läksin vaeltamaan elämässä itsetietoisena. Kun ympyrän loppupiste sattuu yhteen alkupisteen kanssa, silloin on tiekin aivan valmis. Minun kiertokulkuni on valmis, loppu yhtyi juuri nyt alkuun. Minä olen kiertänyt, tehnyt oikein suuren kierroksen ja lopettanut samaan paikkaan, josta aloin. Mitä olemme tuolla kiertomatalla voittaneet, tietää Jumala, minä en sitä tiedä, toden totta en tiedä ollenkaan!»

Elias otti häntä kädestä. »Tule lepäämään hetkeksi, minä rupean sinun sijaasi. Kaaduthan sinä, ennenkuin vihollisetkaan tulevat.»

»Minäkö kaadun tai käyn lepäämään nyt? Juuri nyt, kun kuulemme itse petoksen hiipivän keskellämme? Kuka se koira on, joka täällä käy rosvoamassa? Ei, koira on liian rehellinen nimi hänelle. Kuka se Juudas, se saatana on, joka rosvoelee meitä vielä viimeisessä hädässämmekin?»

»Niin kuka hän on? Kuka?» toisti Elias.

Vähän aikaa olivat kaikki vaiti. Sitte virkkoi talonpoika: »Eikö ole synty sanoa, mitä usko, jos se usko voi tuottaa syntistä epäluuloa jonkun raukan päälle, joka sitä ehkä ei kuitenkaan ansaitse?»

Miihkali katsoi häneen terävästi ja kysyi: »Mitä sitte luulet? Sano suoraan.»

Talonpoika jatkoi: »Minä luulen Anteron kävelevän täällä varastelemassa.»

»Se on mahdotonta! Eihän hän olekaan täällä», sanoi Elias.

Mutta talonpoika vastasi, niinkuin asiansa tarkkaan tietävä: »Olihan hän täällä auttamassa meitä kaivostyössä. Päivän seisoj hän toisensa perästä tuossa vasemmalla ja mätti lapiollaan multaa ja kiviä yhtä hyvin kuin me muutkin. Olihan hän meidän kanssamme silloin, kun tämä linna rakennettiin, ja koetteli sekä keihäitä että nuolia tiellä tuolla haudan toisella puolella. Muistelkaahan vain, kyllä te näitte itsekin hänet.»

»Niin, oli hän täällä, nyt muistan», sanoi Miihkali ja talonpoika jatkoi:

»Längenmäeltä hän tuli meidän kanssamme tänne samana päivänä, kun voitimme venäläiseltä saaliin, ja hän riemuitsi enemmän kuin kukaan muu. Laulelihan hän lakkaamatta tästä voitosta, joka meille

tuotti rikkautta pitkäksi ajaksi.»

»Vai niin, hän, meidän Anteromme», sanoi Elias mieltävästi. »Ehkäpä kyllä. Hänen tiensä hän on jo kauan kulkenut alaspäin.»

»Ei häntä vielä saa tuomita; häntä on ensin kuulusteltava», sanoi Miihkali.

»Hän pysyy siellä, jossa häntä ei voida kuulustella», vastusti talonpoika.

Miihkali ei tahtonut vieläkään uskoa niin uskomatonta; sentähden hän sanoi: »Missä hän ei minua kuule, siellä et sinäkään häntä näe; mutta tässä ei saa mitään umpimähkään uskoa, pitää tietää.»

»Minä luulen sitä sentähden», sanoi talonpoika, »että Antero on kahdesti käyttänyt meidän venettämme ja soutanut Tarhian yli itää kohti. Ensi kerran, kun hän palasi, löysin veneen pohjalta nämä rahat, jotka tietysti olivat pudonneet häneltä.»

Ja talonpoika antoi rahat Miihkalille, joka Eliaksen kanssa niitä katseli ja tunsu ne venäläisiksi. Mutta sill'aikaa talonpoika jatkoi: »Kun vene toisen kerran palasi, näin minä jauhoja sekä veneen pohjassa että myöskin kantajan seljässä, ja se kantaja oli Antero. Hän oli aivan valkoinen kuin mylläri.»

»Miksi ette sitä heti sanonut?» kysyi Elias.

»Kyllähän se olisi ollut sanottava, niin olisikin, mutta katsokaas, herra, minun päähäni ei mahtunut, että asia oli niin, kuin se oikeastaan oli. Kun minä näin hänen soutavan itään päin, niin ajattelin itsekseni, että Antero oli rohkea vakoilija, ja kiittelin häntä sydämessäni, sillä pelkuri hän ei ole koskaan ollut, muut asiansa olkoot miten tahansa. Minä olen vieläkin näkevinäni hänet istumassa veneessä ja hymyillen puhelemassa itsekseni, niinkuin ei syntiä ja häpeätä olisikaan olemassa.»

Talonpoika raapasi korvallistansa. Hänellä ei ollut muuta sanomista, mutta asia rasitti hänen mieltänsä.

Miihkali kysyi: »Kuinka on oikeastaan? Minusta tuntuu maa horjuvan. Onko kunniantunto kuollut? Ja voiko omatuntokin kuolla?»

»Ei», vastasi talonpoika, »omatunto ei voi kuolla».

»Niin», toisti Miihkali, »omatunto ei kuole eikä sitä voida kuolettaa. Minä sen tiedän.»

Eräs vakooja lähestyi kiireesti. Hän oli ollut etempänä tiedustelemassa vihollisten asemaa ja palasi nyt ilmottamaan, mitä tiesi. Hän ensi sanoikseen virkkoi: »Ei nyt ole oikein asia.»

»Mitä tiedät?» kysyi Miihkali.

»Venäläinen pysyy niin hiljaa ja näkemättömänä tässä ympärillä, mutta vähän etempänä hänen rannastaan on vasta alkanut elämä ja liike. Hän on olevinaan kuollut ja kaukana, mutta nyt hän vasta näyttää oikein rupeavansakin elämään.»

»Mitä hän puuhaa?»

»Hän kaataa suuret alat metsää ja rakentaa täydessä puuhassa, mutta mitä, en tiedä oikein vielä, kaikki on vasta alussa. Jaakko tuli toiselta puolelta ja lörpötteli venäläisen saaneen tiedon meidän asemastamme, niin ett'emme muka enää ole turvassa, vaan saatamme joutua piirityksiin.»

»Hyvä», vastasi Miihkali, »saavatpahan sitte ainakin piirityslinjansa veriseksi. Käske Marttia», jatkoi hän vakoojalle, »panemaan toisen verran vahtia lisäksi. Minä sittemmin itse käyn vielä kaikkia katsomassa tänä yönä. Mutta te kaksi saatatte levätä. Hyvää yötä!» Ja hän viittasi sekä vakoojalle että vahdille, jotka molemmat läksivät levolle.

»Mene sinäkin lepäämään, Mikko», pyysi Elias. »Ethän sinä tätä kaikkea kestä; onpa ihan ihme, että sinä enää oletkaan meidän joukossamme.»

»Kyllä minä ehdin levätä haudassa. Siellä ei meitä enää häiritse mikään taistelu, hyvä veli.»

Elias katsoi vähän aikaa vaiti sotakumppaniensa ja virkkoi sitte lämpimästi: »Jos laulu vielä kerran jaksaa kaikua Keuruun seuduilla, niin kertoolee se sinusta.»

Ilo välähti Miihkalin kuihtuneista, kalpeista kasvoista ja hän kysyi: »Jos laulu vielä kerran jaksaa kaikua Keuruun seuduilla, niin se ei unhotta minua; sano, uskotko sen? Vaikka minä olen ainoastaan

tahtonut, vaan en jaksanut?»

»Siitä olen varma, sillä kansamme ei voi unhottaa sankareja, jotka ovat taistelleet, niinkuin Yrjö ja sinä.»

Miihkalin silmät tähystelivät, niinkuin olisi hän nähnyt jotakin kajastusta entisyydestä; hän sanoi: »Yksi olisi laulanut mielellänsä meidän teoistamme, sen tiedän varmaan, mutta häntä ei enää ole.»

»Häntäkö?» kysyi Elias. »Ketä? Ihan varmaan tarkoitat Elinaa.»

»Elina ei laula sankarilauluja, hän kulkee vain hiljaista rauhan tietä.»

»Eikö hän? Kuka sitte laulaa sinun muistoasi?» kysyi Elias ihmetellen.

»Ei kukaan, ja vähäpä siitä. Kun kaikki muukin kukistuu kuolemaan, voinhan silloin minäkin vaipua unhotuksen hautaan.» Väsymystä ja surumielisyyttä kaikui hänen äänestänsä, mutta hän rohkaisi he ja jatkoi pontevasti: »Mutta ei, me emme vielä jouda kuolemaan. Kaarle-kuningas palaa tänne meidän luoksemme ja alkaa uusien, suurien voittojen ajan.»

XXVIII.

Historiallisia ristiriitaisuuksia.

Elias ajatteli kuitenkin toisin ja vastasi: »Jos tämä olisi alku eikä loppu, silloinhan meillä vielä olisi jäljellä toivo ja luja pohja; jos kuningas astuisi tähän meidän keskellemme, vaikkapa vain paljain käsin niin toisihan hän kuitenkin voimansa ja sankarillisuutensa meille lisäksi; mutta nyt on kaikki hukassa, kaikki, mitä on ollut; entisyys häviää ja nyt alkaa uusi, tuntematon olo, kasvanut meidän verestämme.»

»Mitä uutta sinä luulet näkeväsi?» kysyi Miihkali, tutkivasti katsellen kumppaniansa. »Minä en näe mitään muuta kuin sodan työt.»

»Silloinpa näet enemmän kuin minä. Minä en näe enää edes sotaakaan muuten kuin verisenä haamuna, joka tuolta kaukaa viittaillen häviää yöhön. Kaikki meidän entisyytemme on nyt loppunut tässä sodassa, joka mustapukuisena hirviönä on siepannut kynsiinsä kaikki ja kietonut suruharsoon. Mutta kukistettuna itsekin seisoo tämä kolkko kohtalo ja sota nyt oman hautansa partaalla. Meidän voimamme on lopussa, vähä tässä on enää apua taistelusta, ja mitä sen jälkeen koituu, elämäkö ja tulevaisuus vaiko ainoastaan kuolema meille ja koko maalle, kukapa sen osaa nähdä.»

»Hullua puhetta!» virkkoi Miihkali. »Lopettaako sota! Eikö taistella, eikö pitää puoliamme, kunnes Kaarle-kuningas pääsee palamaan ja johtamaan meitä, niinkuin ennenkin voittoihin!»

»Kunnesko Kaarle-kuningas pääsee palaamaan!» toisti Elias. »Sano minun sanakseni, siihen on vielä aikaa.»

»Katsokaamme me, jotka häntä odottelemme, ett'ei käy vielä pahemmin kuin täytyi käydä.»

Elias kysyi ihmetellen: »Jos nyt vielä ei ole pahin aika, niin milloinka sitte? Eikö koko Suomi ole jo erämaana? Eikö sotajoukko ole voitettuna ja hajotettuna? Kokkolaan on Armfelt koonnut kaikkein viimeisimmät jäännökset, kouran täyden miehiä repaleissa ja niin nälkäisinä, että sääret kalisevat liikkueissa. Siellä he ovat ilman aseita ja ilman toivoa. Mitä he ajattelevat ja mitä he odottavat, en tiedä, mutta tuskinpa vain kuningasta, joka yhä viipyy turkkilaisten seurassa ja jättää valtakunnan oman onnensa nojaan.»

»Jumala häntä auttakoon monissa huolissaan! Mitä sinun mielestäsi pitäisi meidän ja valtakunnan tehdä?»

»Ei mitään. Minun ymmärrykseni ei käsitä mitään ja sentähden minä taistelenkin kuin hullu ja suojelen vain turhaa tulevaisuuden varjoa, sillä mitään tulevaisuutta ei oikeastaan näy.»

Miihkali puristi kovemmin pyssyänsä ja vastasi: »Sinä teet itsesi sokeaksi, kun et tahdo mitään nähdä.»

Sanat kuuluivat etemmäksi kuin Eliakselle, ne kuuluivat Yrjöllekin, joka nyt tuli nopein askelin. Hänen

oli lämmin astunnasta ja hän melkein läähätti. Vähän matkan päässä seurasi nuori vaimo, suruiset silmät säihkyvinä; häntä olisi voinut sanoa kauniiksi, jos hän olisi ollut vähemmin kuihtunut. Hänen vieressään astui joukko poikia, mutta hän ei näyttänyt heistä huolivan, sillä hänen katseensa oli kiintynyt miehiin ja hän kuunteli heidän puhettaan, niinkuin siitä olisi elämä tai kuolema riippunut. Täällä ei kukaan tuntenut vaimoa, mutta vahtitalonpojista muutamat tiesivät hänen olevan niitä harvoja, jotka vielä uskalsivat asua näillä seuduilla. He olivat tunteneet hänen miehensä ja sanoivat häntä Aution Rauhaksi. Täällä hänestä ei kukaan nyt välittänyt. Yrjö huusi jo matkan päästä vastaukseksi Miihkalin sanoihin:

»Tänään ei kukaan saa olla kuuro eikä sokea, päinvastoin pitääkäämme kaikki silmämme auki, sillä tässä on enempi kuin yksi asia katsottava ja pidettävä varalla.»

Miihkali seurasi sitä ajatussuuntaa, jonka juuri äsken puhellessaan Eliaksen kanssa oli saanut, ja vastasi: »Minä katson ainoastaan yhtä asiaa, ja se on velvollisuus; se velvollisuus on minulla miekassani. — Missä asti kävit?» kysyi hän Yrjöltä.

»Korpilahdella asti.»

»Mitä kuuluu?»

»Kaikilla järvien rannoilla vilkas elämä. Shirikov veistäti lauttoja viidellatoista sadalla miehellä Belgorodin rykmentistä, alempana hoitelivat Boilshov ja Strelakov kahta rykmenttiä, ja Voronitsin rykmentiksi tunsin yhden joukon punaisista nutuista ja vehreistä viitoista, jotka loistivat kuin pihlaja syksyllä heidän noustessaan päivänpaisteessa maalle.»

»Tänne päinkö he pyrkivät?» kysyi Miihkali.

»Ei kukaan vielä tiedä, minne he pyrkivät, mutta arvattavasti kuitenkin tänne. Meidän kymmensylinen kaivoksemme on saanut suuren kunnian. Venäläiset ovat kertoneet Galitsinille, että me muka olemme rakentaneet itsellemme mahtavan linnan ja puolustaudumme nyt kuin karhut. He tahtovat saada meidät, pois tieltä, ja sentähden leikki taas kohta alkaa. Heille tulee apua joka päivä, ja jo nytkin saamme heistä joka mies osaksemme ainakin kolmekymmentä.»

»Tottahan sinä kutsuit miehiä kokoon pitkin tietä?»

»Kysy ennemmin, löysinkö, ketä kutsua. Koko tiellä näin ainoastaan ukkoja, vaimoja ja lapsia, enkä paljon edes niitäkään.»

Miihkali kyllä käsitti joka sanan todeksi, vaan kysyi kuitenkin: »Etkö nähnyt ollenkaan miehiä?»

»En muita kuin nelitoista-vuotisia poikia, mutta näinä aikoina kaikki valmistuu ennen aikojaan, kaikki jotka tapasin, seurasivat minua tänne.»

»Vai niin, vai kaikki nelitoista-vuotisetkin», toisti Miihkali.

Nyt astui vaimo esiin, kun näytti olevan aika hänenkin puhua, ja sanoi:

»Niin, kaikki ovat seuranneet teitä, mutta he ovat kaikki myllynkivinä riippuvat teidän kaulassanne viimeisenä päivänä. Heidän äitinsä syyttävät teitä Herramme Jumalan edessä ja kysyvät, millä oikeudella te riistätte heiltä lapset uhrattavaksi taistelussa, jossa ei enää ole toivoa. Niin kauan kun taistelu oli mahdollinen, antoi jok'ainoa, mitä hänellä oli. Minä olen kadottanut isän, kolme veljeä ja kaksi poikaa sodassa, eikä koko Suomessa ole ainoatakaan vaimoa, joka ei olisi jo ammoin antanut kaikkia rakkaimpiansa. Mutta nythän ei enää ole sota, meidän voimamme ovat perin lopussa, ja viholliset ovat luvanneet rauhaa ja armoa kaikille, jotka pysyvät hiljaa. Kyllähän elämää vielä voisimme kärsiä, ell'ei näitä kivekkäitä ja sissejä olisi; mutta he ovat maan kirous, he saattavat meidät kurjuuteen, josta yksin sotakin on meitä säästänyt. Oletteko te päällikkö, joka vaaditte kuuliaisuutta miehiltänne, ettekä tiedä, että huono sotamies on se, joka hylkää äitinsä ja karkaa pois hänen luotansa.»

Miihkali seisoj synkkänä kuin pimittävä pilvi. »Jos minä», sanoi hän, »olen vikapää kaikkeen pahaan, josta minua syytätte, ja jos minun mieheni ja minä olemme liikaa väkeä maassa, niin menkää venäläisherrojen luo ja sanokaa, millainen on asemamme ja miten vähäinen voimamme. He eivät suinkaan jätä teitä palkitsematta.»

Ne olivat jäykät sanat ja ne koskivat kovasti vaimoon, hänen siinä seisoessaan hädissään. Hän vastasi:

»Tahtotteko suruani lievittää riistämällä kunniani? Jos pyydän lastani takaisin, niin ei teillä sentähden ole mitään oikeutta syyttää minua kavalluksesta. Jos minä tahtoisin kavaltaa teitä, mikä olisi estänyt minua tekemästä sitä jo ammoin? Ettekö luule minun tietävän, että kenraali Osterman on

luvannut maksun kaikkien teidän päästänne? Teistä maksetaan sataviisikymmentä ruplaa, teidän veljestänne yhtä paljo ja joka miehestä, joita te komennatte, neljäkymmentä ruplaa. Näettekö herra, yhdestä ainoasta miehestä saisin minä enemmän kuin minulla on ollut koko elinaikanani. Kaikki rakkaani olen minä kadottanut, yhtä en, vaan nyt tahdotte te riistää minulta senkin viimeisen. Minä en kuitenkaan kavalla teitä, mutta katsokaa noita, jotka tuossa seisovat ja vastatkaa omantuntonne edessä, onko oikein viedä lapsia taisteluun, josta ei ole enää mitään toivoa.»

Miihkali katsoi Yrjöö ja hän kääntyi lasten puoleen.

»Olenko minä houkutellut teitä tulemaan?» kysyi hän.

Joukosta astui esiin poika ja vastasi: »Ette, mutta kun puhuitte Suomen hädästä, silloin sanoin minä äidille, että minä lähden mukaan, ja kun minä sanoin lähteväni, läksi Antti, ja kun kaikki muut läksivät, niin Heikki ja Lauri karkasivat, kun heille ei hyvällä annettu lupaa tulla meidän kanssamme.»

Miihkali puhui pojille: »Kuulkaa lapset! Totta on, mitä tämä mies on sanonut. Suomi on hädässä, kuoleman hädässä. Totta on myöskin, että on kaunis kuolla taistelussa isänmaan puolesta. Mutta kaikista varmin tosi on, että tehdään suurta syntiä, jos kiittämättömyydellä ja tottelemattomuudella palkitaan isää ja äitiä. Ei ole se päivä iloinen, jolloin ihmisen pahat työt elävinä palaavat hänen silmiensä eteen ja huutavat: niin teit silloin ja niin teit silloin! Kun Jumala johdattaa mieleen, mitä luulimme jo ammoin unhottuneeksi ja haihtuneeksi, kun Jumala panee omat tekomme syyttämään meitä, silloin on pahempi, kuin jos kuolleet nousisivat haudoistaan. Menkää rauhassa kotiin, lapset, ja kasvaka miehiksi äitienne silmien edessä. Kotona opetetaan teille, millä tavalla paraiten palvellaan Jumalaa ja isänmaata. Menkää kotiin ja kasvaka miehiksi, me sill'aikaa ajamme teidän asiaanne.»

Lapset olivat vaiti, mutta vaimo puhui heidän puolestaan. »Ah, herra», sanoi hän, »kenraali Osterman on sanonut, että te yksin olette enemmän arvoinen kuin viisikymmentä miestä muita, mutta sekin oli huono arvio, sillä teillä on viisas pää ja sitä paitsi vahva ja jalo sydän. Mutta miekan valta on loppunut Suomen miesten käsissä ja Venäjän kruunu tarjoaa rauhaa ja sopua meille. Pankaa pois aseenne älkääkään tehkö meitä vielä onnettomammiksi, kuin jo olemme.»

»Me taistelemme pyhimpien oikeuksiemme puolesta», vastasi Miihkali kolkosti.

»Koettakaa saavuttaa ne rauhallisilla keinoilla. Kaikkialla, missä pitäjiä epäillä, auttavan sissejä, harjotetaan julmuuksia, jommoisia ei ole koskaan ennen nähty. Armahtakaa viattomia naisia ja lapsia!»

Nämä sanat valuivat kuin kuuma, tukeuttava hiekka sissipäällikön päälle; hän vastasi huokaamalla: »Jumala minua armahtakoon!»

»Raskaat ovat ajat», jatkoi vaimo »mutta älkää antako surun laimentaa miehuuttanne. Jumala elää vielä ja hän ehkä viimein ojentaa väkevyytensä kilven ja suojelee kansansa ja maansa, koeteltuaan meitä ensin ja nähtyään meidän tehneen, mitä pitikin ja mitä jaksomme. Jääkää hyvästi ja kiitoksia!»

Hän otti poikansa kädestä kiinni ja läksi ja muut pojat seurasivat häntä. Miehet katsoivat vaiti heidän lähtönsä, mutta kun he ehtivät niin etäälle, ett'ei puhe enää heihin kuulunut, sanoi Miihkali Yrjölle:

»Ei sinun olisi pitänyt ottaa lapsia kanssasi.»

»Pojat itse tahtoivat tulla», vastasi Yrjö. »En minä heistä tiennyt, ennenkuin puoli matkalla, jossa he tavoittivat minut, ja äiti tuli kuin pilvistä pudoten juuri tuossa rannalla, kun läksimme tänne soutamaan. Hän ei sanonut minulle asiaansa eikä puhunut lapsillekaan, pyysi vain päästä päällikön luo. Mutta nyt muuta. Vaimo puhui totta: venäläiset ovat luvanneet meistä palkintoja, kyllä he nyt kaikin tavoin koettavat voittaa meitä.»

»Niin, he koettavat kaikin tavoin voittaa meitä», myönsi Miihkali.

»Senpätähden», sanoi Elias, »on aika koetella miehiä. Katso, mitä väkeä sinulla on ympärilläsi, ja katso pian, meillä ei ole liikaa aikaa.»

»Ei», sanoi Yrjö, »ei aikaa eikä paljo mihin luottaakaan. Koko maa pelkää kivekkäitä enemmän kuin sotaa, sillä jokaista sissien voittoa kosta venäläinen viattomille. Brucen kuulutus leviää seudusta toiseen. Venäläisten päälliköt kehottavat kaikkia, jotka ovat peloissaan paenneet pois kodeistansa saloille, huolelta palaamaan asuntoihinsa ja ryhtymään rauhallisiin toimiinsa, sekä lupaavat, että mitä heidän on täytynyt maksaa venäläiselle armeijalle, se maksetaan heille takaisin.»

»Se on tärkeä uutinen», sanoi Elias.

»Ei siinä vielä kaikki», jatkoi Yrjö, ottaen suuren paperin taskustaan ja antaen sen Miihkalille: »Katso itse ja arvaa; mitäs tästä mietit?»

Miihkali otti paperin, aukasi sen levälleen ja luki:

»Me PETREVS I:nen, Jumalan armosta, kaikkien venäläisten keisari» j. n. e.

Miihkali rutisteli paperin. »Tsaari Pietari ei kirjota minulle niin mitään.»

»Hän kirjottaa sinulle, minulle ja kaikille», vastasi Yrjö.

»Koskeeko se sitte kuningasta?»

»Koskee se kuningasta yhtä varmaan kuin meitäkin.»

Miihkali luki edelleen:

»Lähetämme täten Ruotsin asujamille, olkootpa he mitä säätyä tai missä varoissa hyvänsä, armollisen tervehdyksemme ja ilmoitamme heille, mitenkä me tätä meidän ja Ruotsin kruunun välillä vielä kestäväää sotaa useimmiten ja kaikenlaisilla keinoilla olemme hartaasti halunneet loppuun saattaa...»

Miihkali laski kätensä, jossa paperi oli, vaipumaan, katsoi kummastellen molempia kumppaneja ja sanoi:

»Miksi pitää valheen saada esteettömästi kävellä, niinkuin olisi rehellinenkin mies?»

»Lue edelleen!» kehotti Elias, ja Miihkali luki:

»niin ... me sentähden ja varsinkin koska ylhäinen Jumala on lahjottanut niin suurta siunausta ja menestystä sekä niin onnellista edistystä, niin me, muistamatta pahaa, jota Ruotsin kuningas on hankkinut meidän isänmaatamme ja meidän omaa henkilöämme vastaan...»

»Ja tätä hän uskaltaa kuulutella täällä meidän keskellämme, jotka taistelemme ja kuolemme kuninkaan puolesta!» huusi Miihkali.

»Kaikkea uskalletaan, mitä kerran jaksetaan», virkkoi Elias. »Mutta luehan, niin kuulemme, mitä vielä uskaltavat.»

Miihkali oli vastahakoinen, vaan luki kuitenkin: »...jolle hän on aikonut tehdä samaa kuin hänen majesteetillensa Puolan kuninkaalle, olemme, Pultavan luona hänelle tapahtuneen onnettomuuden jälkeen, kenraali Meierfeldtillä esityttäneet kuninkaalle ja sihteeri Cederhjelmillä senaatille ja kaikille muille sangen kristillisesti rauhanehtomme, vaatien vain Karjalaa ja Viipuria!»

»Viipuria ja Karjalaa!» ännähti Miihkali, repien paperin palasiksi ja polkien niitä. »Nekö pois riistää! Ja tätä sinä niin varovasti kannat taskussasi ja näytät minulle, kuin olisi se kultaa!»

»Minä näytän vain, miten asiat ovat, nimitäpä sitä sitte miksi tahdot.»

»Mistä se on sinun käsiisi joutunut?»

»Minä sen sain Nordvikin Samulilta ja hän oli saanut vaasalaiselta Tapanilta; hänelle oli sen antanut Mullovius, jolle ruhtinas Galitsin oli lähettänyt monta kappaletta ynnä käskyn kuuluttaa seurakunnassa.»

»Mulloviuksen olisi pitänyt repiä se niinkuin minä.»

»Missä kaikki on loppuun ja kuolemaan asti raadeltu, siinä otetaan apu vihollisenkin kädestä», virkkoi Elias.

»Tarkotatko», kysyi Miihkali, »että rauhakin otetaan vastaan semmoisena, kuin valtakunnan vihollinen sitä tarjoaa?»

Kumppanin kiivaus ei hämmästyttänyt Eliasta, hän vastasi hiljaa, melkeinpä nöyrästi: »Minun asiani ei ole alkaa sotaa eikä tehdä rauhaa, minä olen ainoastaan halpa kivekäs, mutta jos vain maksaisi vaivan, niin kyllä menisin suurten herrojen luo ja koettaisin saada rauhaa aikaan.»

»Ja antaisitko pois Viipurin ja Karjalan?» keskeytti kumppanin puheen Miihkali, jonka sydän oli vähällä pakahtua siitä ajatuksestakin.

»Ei niitä anneta, ne on jo otettu. Mutta jos Suomi lupaisi olla vast'edes käyttämättä aseita Venäjän valtakuntaa vastaan ja itse rauhallisena hoidella rauhaa sen rajalla, niin tottahan saisimme takaisin, mitä meiltä on riistetty. Me olisimme silloin todella siirretyt toiselle puolelle merta ja eläisimme itsenäisinä omassa maassamme.»

»Ja sen sanot niin levollisesti ja hiljaa ja niin kylmästi kuin olisi vain muuttaminen toisesta ladosta toiseen», vastasi Miihkali, »eikä edes linnastakaan».

»Ei linnaa vaihdettaisi, vaan kuningasta», vastasi Elias. »Me juuri olemme linna, josta Ruotsi ja Venäjä taistelevat. Mitä hyvänsä heillä on riidan aiheena keskenään, se kaikki selvitellään täällä, tässä Suomen maassa. Mutta kaksi kuningasta yhdessä linnassa tuottaa turmion kaikille, ketä on likitienoilla. Sen olemme kyllä saaneet kokea Suomessa ja saamme lakkaamatta kokea niin kauan, kun olemme Ruotsin itäisenä muurina, ell'emme sitä ennen vuodata vertamme kuiviin asti.»

Miihkalin silmät säihkyivät. »Vaikka olisin kuolleena haudassani, niin huutaisin sieltäkin: »Kirottu olkoon, joka niin puhuu!»

»Kiroa minua, jos tahdot», jatkoi Elias, »mutta tutki ensin, eivätkö sanani ole todet. Turusta kuuluu, että kuningas on kirjottanut kotiin valtakunnan herroille ja pyytänyt heitä kokoomaan vielä enemmän väkeä täältä ja ottamaan vielä enemmän veroa meiltä sodan tähden, ja neuvosherrat tottelevat niinkuin ennenkin, sehän jo vanhastaan tiedetään.»

»Missä kaikki on lopussa, ei sieltä mitään saada», vastasi Yrjö.

»Ei meidän loppumme ennen tule kuin oikeus lakkaa elämästä; minä odotan kuningastani ja hänen lakiansa», sanoi Miihkali, mutta Elias vastasi:

»Mitä se laki merkitsee, olemme jo nähneet, ja kauan olemme kokeneet, miten kurjuus alkaa siinä, johon laki loppuu. Jumala suokoon, että voisimme pitää kiinni oikeudestamme niiden edessä, jotka tarjoavat kättä sovinnon merkiksi. Tällä tavalla joutuu maa perikatoon niiden tähden, jotka ovat pettäneet meidät hädän hetkenä.»

»Luuletko onnea kasvavan petoksesta? Sinä olet petollinen mies ja sinun pitää kuolla!» ärjäsi Miihkali sivaltaen miekkansa, ja Elias olisi ollut kuoleman oma ell'ei olisi ehtinyt väistyä syrjään. Kohta seisoivat molemmat vastatusten taistelemassa. Miihkali hyökkäili alinomaa, mutta Elias ainoastaan torjui iskut. Vihdoin Yrjö löi miekan pois veljensä kädestä sanoen:

»Kaikkipa on jo nurin maailmassa, kun ystävyyskin kylvää vihaa ja rakkaus eripuraisuutta! Oletko, Mikko, sitte ihan unhottanut, mitä niin usein ja vielä äskettäin sanoit, että minä, veljesi, en ole sinulle rakkaampi kuin Elias, joka seisoo tässä edessäsi? Miksi niin nopeasti tuomitset häntä noista sanoistansa? Hän sanoi, mitä ajatteli, ja sinä sanoit, mitä sinä ajattelit, eikä kumpikaan teistä tavotellut omaa etuaan, vaan maan onnea, ja tarkoin katsoen, te molemmat pyritte saman tarkoituksen perille, vaikka eri teitä.»

Miihkali katsoi kysyvästi molempia kumppanejansa silmiin ja toisteli sitte hitaasti: »Eri teitä, mutta samanko tarkoituksen perille? Minä pyrin valoon, korkeuteen, vapauteen!»

»Niin mekin», virkkoi Yrjö.

»Niin, aivan niin», todisti Elias.

»Ja sen eteen me elämme ja kuolemme», lisäsi Yrjö.

Ilon valoa välähti Miihkalin kalpeille kasvoille, kun hän vastasi: »No niin, se ajatus on jo kauan piileskellyt minun sielussani.»

»Ymmärrämmekö sitte toinen toistamme?» kysyi Elias.

»Kyllä», vastasi Miihkali, »mutta suomalainen sotamies ei voi pettää kuningastansa. Sille tielle minä en lähde.»

»En minäkään aio pettää häntä», virkkoi Elias. »Mutta ell'et näkisi maailmaa kuumeen silmillä, jonka hehku polttaa näkösi, niin näkisitpä, että tämä nykyinen elämä on toivoton.»

»Mihin tahtoisit sitte itse ryhtyä?» kysyi Miihkali.

»Minulla ei ole korkeinta valtaa, mutta tuolla ylhäällä on hän, jolla se on. Hänen kirkkaudessaan on yksin aurinkokin pimeys, ja hänen käsiensä voima ohjaa maailmaa.»

»Tarkotatko Jumalaa?» kysyi Yrjö.

»Niin, minä odotan häntä ja hänen tulevaisuuttansa, mutta en enää kuninkaan. Me olemme kärsineet Herran käden alla, ja siitä me olemme oppineet viisaiksi ja tietäjiksi. Ken meistä tahtoo entisyyden nojalla katsella tulevaisuutta, hän on näkevä, että meidän jälkeemme tulevat sukupolvet ovat muistavat meidän veremme ja raivaavat itselleen toisen tulevaisuuden, kuin meillä on.»

Miihkalin kasvot synkistyivät; hän sanoi: »Ei kirkkoa unilla rakenneta. Tulkoonpa meille mikä tulevaisuus hyvänsä, niin venäläisen kanssa me emme kulje. Minä tunnen itäisen maan herrat ja tiedän, ett'eivät he huoli Jumalasta eivätkä paholaisesta.»

»Olkoot he, mitä ovat, ja olkaamme me, mitä olemme. Eri maat, eri tavat; ääni on linnun mukaan. Meidän pitää vain rohkeasti pitää kiinni siitä päivästä, joka meillä on eletävänä.»

»Seuraatko siis minua taisteluun?»

»Minun ystävyuteni kestää, vaikka itse kaatuisinkin.»

»Ystävänä ja veljeni, minä tarjoan sinulle sovintoa», sanoi Miihkali, ojentaen kätensä Eliakselle, joka siihen luottavasti tarttui, ja sill'aikaa sanoi Yrjö:

»Tämä hetki tehköön teidät vain varmemmiksi ja lujemmiksi ystäviksi, sillä nyt on päivä, jolloin koetellaan, mikä on lujaa ja mikä ei kestä.»

»Neuvotelkaamme miestemme kanssa!» sanoi Miihkali, mutta Elias vastusti:

»Ensin on kuitenkin neuvoteltava,» sanoi hän, »eikö tämä sota enemmän vahingota kuin hyödytä; sillä jos meidät saarretaan, joutuu silta venäläisten käsiin, ja kun he kerran sen saavat, on heille avoinna tie yli koko maan, ja silloin he ankarasti kostavat kaikille eläville. Mitä me silloin taidamme, kouran täysi väkeä. Me emme edes saa suojelluksi niitä, jotka kärsivät sissien tähden. Mitäs sinä sanot, Yrjö?»

»Kyllä maa pettää miehen, jos mies pettää maan.»

Miihkali seisoi muutaman silmänräpäyksen ajatuksissaan ja sanoi sitte vakavasti ja levollisesti:

»Lähde minun kanssani Ampialan harjulle, Elias. Käykäämme katsomassa, mitä voisimme saada aikaan kukkuloilla, jos he koettavat piirittää meitä täällä alhaalla. Yrjö olkoon sill'aikaa päällikkönä täällä. Jos onnellisesti pääsemme ylös, lyömme pari kertaa Jylhänkiveen; siitä arvaat, missä asti olemme.»

Siinä seudussa, jonne Miihkali aikoi lähteä, kohottaa Ampialan harju kivihuippunsa korkealle ilmaan, ja vuorella on monen sylen laajuinen paasi niin irrallaan, että jos mies astuu toiselle laidalle, kuuluu paukaus laajalti ylt'ympäri. Se oli Jylhänkivi. Veljekset tunsivat seudun lapsuutensa ajoista; Miihkalin ei tarvinnut tarkemmin selitellä kävelyänsä, hän vain lisäsi: »Kohta me palaamme ja sitte neuvottelemme elämästä ja kuolemasta. Tule, Elias, lähtekäämme!»

XXIX.

Kodittomat.

Korkean Ampialan harjun rinteellä oli tähän aikaan talonpoikaistalon raunioita, jonka asujamet olivat jo ammoin paenneet sodan jaloista ja jonka poltetut kartanot ja hävitetyt viljelykset olivat yhtenä niistä tuhansista todistuksista, jotka puhuivat ajan kauhuista ja suruista. Koskematta näytti säilyneen talon puoli-laho sauna ynnä siihen kuuluva, jotenkin tilava tupa, jonka suuri avonainen uuni osotti, että siinäkin etuhuoneessa oli ennen asuttu. Nyt se kuitenkin oli pitkät ajat ollut autiona aina eiliseen asti, jolloin kaksi naista ja monta lasta astui sinne. Ovea he eivät voineet sulkea jälkeensä, sillä se oli poissa, niin että lumi ja sade pääsivät vapaasti tekemään hävitystyötänsä. Naiset olivat Maija Liisa ja Elina ynnä Sakin lapset ja muita, joita he olivat tiellä turvattomina ja apua tarvitsevaisina tavanneet. Viholliset olivat hävittelleet Karkussa ja Pirkkalassa niinkuin muuallakin. Ei mitään säästetty, kaikki, jotka suinkin kykenivät, pakenivat henkeään pelastamaan ja pohjoista kohti kulkiessaan olivat nämä niinkuin monet muutkin ainoastaan töin tuskin tulleet toimeen tähän päivään asti. Pienoinen joukko pyrki Viitasaarelle, jossa Miihkalin isän sanottiin makaavan sairaana. Kauan oli kuitenkin siitä jo kulunut, kun Elina sen tiedon sai, niin että vanhus saattoi nyt jo ehkä olla kuollut.

Läpimärkinä sateesta ja väsyksissä astunnasta, he kuitenkin iloitsivat suuresti odottamatta löytäissään edes sen verran suojaa, ja kohta paloi liedessä lämmittävä valkea, joka valaisi koko tuvan ja paljon etemmäksikin avoimesta ovesta. Sen tulen johdatuksesta, joka muuten oli hyvin harvinainen näky autioilla saloilla, saapui seuraavana aamuna tupaan kaksi muuta vaeltajaa. Alli ja eräs vanha sotamies olivat näet äskettäin lähteneet Porista, jonne venäläiset olivat vieneet heidät muiden

haavotettujen kanssa ja vaikka he vasta nyt olivat paranemassa Isonkyrön kovan päivän vaivoista, olivat he jo kuitenkin matkalla kotiseudulleen Kajaaniin, heidän kun täytyi kiiruhtaa, ehtiäksensä sinne ennen talvea. Ampialan tuvan suuresta liedestä loisti tuli heille ystävällisenä tervehdyksensä, he astuivat sitä kohti ja saapuivat viimein toisten, edellisenä iltana tulleiden luo. Tulijat ja vastaanottajat eivät tunteneet toisiaan. Ne hetket, jotka Alli oli viipynyt Pirkkalan pappilassa, olivat liiankin tarkkaan kuluneet tärkeämpiin toimiin, niin ett'ei ollut aikaa painaa muistiin vähäpätöisempiä asioita. Tuvassa yhtyneet ihmiset olivat kuin vieraita, niinkuin eivät olisi koskaan ennen nähneet toisiaan.

Mutta suuri yhteinen asia, isänmaan tulevaisuus ja suru sekä yhteinen vaara liittivät heidät kuitenkin ensi hetkestä asti yhteen. Kolmannelta taholta tullut mies näkyi joskus heidän seurassansa, mutta pian aina jälleen katosi. Se oli Antero, joka muista huolimatta hoiteli vain itseänsä. Hän näytti kaikista vähän kummalliselta ja Elina pelkäsi häntä, milloin hän itsekseen supisten oleskeli tuvassa. Aluksi huomasivat kaikki hänet heikkomieliseksi, mutta hiljaiseksi, jonka tähden hän sai elää omin päinsä. Nyt hän istui kokoon kyyristyneenä suurella risuläjällä lieden toisella puolella ja kohottihe vain silloin tällöin katsomaan tulen vieressä istujia. Alli ja Elina olivat menneet ulos ja sotamiesvanhus oli juuri saanut sidotuksi kylkensä, jonka venäläinen luoti oli reväissyt tuona viimeisenä veripäivänä. Nyt oli haava parannut, mutta luoti oli vieläkin ruumiissa ja vaivasi sotilasta kovin. Eräs akka oli hänelle antanut jotakin kipulaastaria ja sen asettelemisen oli nyt ukko saanut valmiiksi. Sitä tehdessään ja istuessaan tulen vieressä oli hänertonut suuresta Isonkyrön taistelusta ja Maija Liisa oli istunut lähellä lasten kanssa kuuntelemassa. Ilta jo alkoi tulla, sotamies pani vanhan nuttunsa kiinni ja sanoi ikäänkuin päätökseksi:

»Tämän ja paljon muuta olen minä nähnyt, mutta sitä ei ymmärrä kukaan, ennenkuin itse kokee.»

Kaikki hänen kuulijansa olivat sekä sydämellä että silmillä seuranneet joka sanaa, ja nyt sanoi Maija Liisa: »Teidän sananne pimittävät sydämen kuin öiset pilvet, mutta loistaapa siitä kuitenkin lohdutusta, kun sanotte heidän kaatuneen sankareina.»

»He kaatuivat», vastasi sotamies, »sankareina, niinkuin pilvestä säihkyvät tulet, jotka sammuvat ja katoavat, mutta samalla musertavat ja kukistavat kaikki, mitä on esteenä niiden tiellä.»

Hän vaikeni ja vaipui ajatuksiinsa, mutta lapset huusivat: »Kertokaa vielä, kertokaa, kertokaa!» ja vanhus jatkoi:

»Voisipa riittää ihmisijäksi kertomista siitä, mitä on elettynä, mutta mieleni on suruinen ja minä jätän ennemmin kertomatta.»

Mutta lapset huusivat taas: »Kertokaa, kertokaa!»

Maija Liisa hymyili. »Surutonna kuuntelee nuori isien vaivoja, ja lasten kyyneleet ovat vain hymyä kokeneen miehen ilon rinnalla.»

»Niin on», vastasi sotamies. »Mutta kuunnelkaa, te lapset, tarinaa näistä ajoista ja kätkekää meidän surujemme kertomus niiksi päiviksi, jolloin uudet ihmispolvet astuskelevat Suomen maita, niin että entisyyden tuomio tekee oikeutta sille, mitä me tahdoimme, mutta emme voineet.»

Lapset eivät häntä ymmärtäneet, mutta tahtoivat kuulla yhä enemmän ja kehottelivat: »Kertokaa, kertokaa! Jutelkaa suuresta taistelusta! Kuinka sitte kävi? Ja Armfeltista!»

»Voitonriemun hälinä kaikuu vielä korvissani. Me riemuitsimme ensin, mutta onnettomuus piili takanamme. Vielä näkyvät silmissäni Napuen ja Turpalan kyläin liekit. Niiden punainen valo lensi kangasta pitkin. Hurjasti kohisi tuli ja savu tuprusi pitkin tasankoa mustana kuin kuoleman enne Suomen miehille, jotka seisoivat vastatuuleen. Synkät pilvet vetivät tuiskua ympärillemme, taivas pudotteli valkoisia lumenhöyryjä ja kaikki ajautui pyörteinä meidän rivejämme vastaan, uhaten tehdä meidät sokeiksi. Semmoinen oli ilma kotimaamme taistelukentällä ja sitä myöten syöksyi vihollinen kuin paisuva virta. Kuusituhatta miestä meitä oli, mutta venäläisiä kaksikymmentä tuhatta hyvissä aseissa ja kylläisinä eikä niinkuin me puolikuolleina ravinnon puutteesta.»

Synkkä oli kuvailu ja kolkosti lausui Maija Liisa: »Kauas on kuulunut miten te kärsitte. Taistelu ei ollut pahin vaiva eikä kuolemakaan. Moninkertaista rohkeutta teiltä sinä päivänä vaadittiin.»

»Ei kukaan pitänyt lukua vihollisten paljoudesta. Se ei ollut pahin vaara, sillä vähäinen on orjan voima ja kasakka taisteli täällä vieraassa maassa ja toisten käskystä. Mutta me seisoimme sydämestämme taisteluun kiintyneinä. Meillä oli kaikki alttiina ja kaikin voimin sitä ponnistettiin.»

Sotamies vaikeni taas, mutta lapset istuivat kaikki uteliaina häneen katsoen, ja viimein kysyi joku:

»Kuinka sitte kävi?»

»Vinkuen ajoi tuuli lunta ja savua meitä vastaan, ikäänkuin ruumisvirttä vaikerrellen, mutta me taistelimme ja voitimme. Silloin petti Labar ja vei väkensä pois. Toinen opasti vihollista kiertotietä meidän taaksemme. Sippola, Sippola, raskaaksi tulee sinulle tuomiopäivä!»

Maija Liisa huokasi: »Jumala olkoon meille kaikille armollinen!»

»Kertokaa vielä! Älkää vielä lopettako!» pyytelivät lapset, ja sotamies alkoi vielä kerran;

»Lujina kuin kalliit seisovat meidän miehemme, mutta kalpenivat ja kaatuivat. Eivätpä kuitenkaan yksin. Niinkuin myrsky ajelee lehtiä syyspäivänä ja sekottelee punaisia ja keltaisia vielä vehreinä säilyneihin, niin sekotteli taistelu ystäviä ja vihollisia, nuoria ja vanhoja kuolemassa. Venäläisten veri virtanaan kasteli Suomen kenttää ja monta tuhatta ruumista huuhteli jokia mereen ilman hautausta. Meidän naisemme ovat pitkin kesää lavealti etsineet haudatakseen rakkaitansa, jotka he sinä päivänä kadottivat.»

Maija Liisa tunsi samaa kuin kaikki muutkin; silmiään kuivaillen sanoi hän: »Hongankin juuret joskus kuivavat, vaan Suomen kyynleet eivät koskaan. Meidän surujemme tarina on täst'edes tuleva lauluksi, jolla lapsia nukutellaan.»

Sotamies katseli eteensä ajatuksiinsa vaipuneena ja vastasi puoliääneen: »Kukapa muu näkee aikojen läpi kuin Hän yksin. Antaakohan hän vielä tulla päivän paistetta myrskyn jälkeen? Valkosinervät sumut nyt lepäilevät Isonkyrön tasangolla ja uus'kuu loistaen katselee kuvaansa joesta. Kaikki on autiota ja hiljaista siellä. Öiset tuulet puhaltelevat kankaalla ja sen kukkivassa kanervikossa käyskelevät ainoastaan vainajat kuulumattomin askelin.»

»Kävelevätkö kuolleet?» kysyivät lapset, silmät suurina.

»Sankarit haluavat oikeaan hautaan ja he tähystellen etsivät niitä, jotka kavalsivat maata ja riistivät meiltä voiton.»

»Löytävätkö he sitte ne kavaltajat?»

»Kyllä he ne joskus löytävät.»

Antero oli katsoa tuijottaen noussut yhä ylemmäksi. Nyt hän hyppäsi seisomaan keskelle lattiaa, sanoen kovalla äänellä: »Pitkä on matka sieltä tänne! Eivät he näe vesien yli.»

Sotamies kääntyi ja katsoen Anteroa kysyi: »Pitkähkö matka on sieltä tänne? Ja jos he näkevät tänne asti, löytävätkö he sitten täältä kavaltajan?»

Antero supisi itsekseen, niinkuin ei olisi kuullutkaan mitään: »Ihan musta, ihan musta. En minä se ollut, vaan Sippola.»

»Sippolako?» sanoi sotamies.

Antero seisoi yhä vielä omissa ajatuksissaan ja supisi, tietämätöntä, itselleenkö vain vaiko muidenkin kuultavaksi: »Labar se oli, vaan minun ei pitäisi olla syntynyt. Sippola se oli.» Hän peitti kasvonsa käsillään ja juoksi pois.

Sotamies katsoi hänen jälkeensä ja sanoi: »Onko hänkin Juudas meidän keskellämme?»

»Hän on mieluinen», vastasi Maija Liisa. »Eihän häntä maksa kuunnella. Arvattavasti hän on kärsinyt ja nähnyt kurjuutta enemmän, kun on jaksanut kantaa.»

Antero oli asuskellut tuvassa jo ennenkuin naiset siihen saapuivat. Maija Liisa oli heti alussa huomannut hänet vähämieliseksi ja nyt tunnusti sen sotamieskin.

»Kukapa», sanoi hän, »voikaan ihmetellä, jos ymmärrys himmenee tällaisina aikoina, kun kaikki pingottuu kireimmilleen. Aurinko menettää valonsa, maa vapisee ja ihminen on valmis myömään sielunsa autuuden pelkämästä hetkisen kestävästä rauhan pisarasta.»

»Eikö vieläkään näy loppua kurjuudellemme?»

»Rauha on tulossa, mutta minkä arvoinen, tietää yksin Jumala.»

»Te tarkoitate, että rauha tulee sentähden, että me emme enää jaksaa kestää taistelua.»

»Ei, me emme jaksaa enää. Ainakaan emme yksin.»

Maija Liisa huojutteli huolestuneena päätään. Lapset ymmärsivät jotakin tärkeätä siinä keskusteltavan ja tunkeutuivat yhä lähemmäksi tarkemmin kuullakseen.

»Ja rakas kuninkaamme, hän yhä viipyy vieraassa maassa», sanoi Maija Liisa. »Miten kauan siitä onkaan, kun hän hylkäsi meidät ja koko valtakunnan?»

Sotamies veteli savuja ja mietti. »Viisi vuotta ja vähä kuudetta, jos Jumala hänet vielä auttaa tänne takaisin, niin hän ei enää tunne koko maata eikä valtakuntaa, se ainakin on varmaa.»

»Niin, maa on hävitetty ja haaskattu, kansa surmattu, raadeltu ja piinattu, viety vankeuteen tai itse paennut Ruotsin puolelle. Katselkoonpa hän minne hyvänsä, niin kaikkialla näkee hän vain kuoleman tuskaa, surua ja kurjuutta.»

»Jospa hän vain edes muistaisi meitä ja palaisi tuomaan rauhan siunausta?» huokasi sotamies.

»Kyllä hän ihan varmaan tulisi, jos vain pääsisi», arveli Maija Liisa, kykenemättä ymmärtämään muuta kuin että kuningas tietysti rakasti kaikesta enemmän omaa valtakuntaansa. »Mikähän suuri ja tärkeä tehtävä häntä siellä pidättänee. Mitenkä luulette meille viimein käyvänkään täällä? Ruotsista ei ole mitään toivomista ja venäläisiltä tulee vain kuolema. Mitähän vielä lienee kokematta?»

»Se on Jumalan kädessä. Me olemme tehneet, mitä olemme voineet ja mitä meidän piti tehdä; nyt Herra pitäköön huolen muusta.»

»Rauhan hän antakoon meille, rauhan!» sanoi Maija Liisa. »Ihmiset ovat väsyksissä kuolemaan asti.»

Ulkoa rupesi kuulumaan laulua. Elina siellä tuli tietä myöten pitkin harjun juurta. Risutaakka selässä astui hän tupaa kohti. Hän ei ollut nyt käynyt kaukana, mutta kuitenkin niin loitolla, että hyvin tunsii seudun ja talonpaikan. Niillä seuduin hän lapsena usein oli leikitellyt Miihkalin ja hänen veljensä kanssa. Kaikki oli nyt hävitettynä ja surun vallassa, mutta iloinen muisto toisensa perästä nousi kuitenkin mieleen, ja ne katselivat niin lapsellisen raittiisti häntä silmiin, että hän hetkiseksi unhotti kaikki, mitä siitä asti oli kokenut. Hänen mielensä keveni ja nuoreni, niin ett'ei hamasta miehen lähdistä asti ollut tuntunut niin suloiselta. Hän ikäänkuin aavisti, että he kohta tapaisivat toisensa, ehkäpä jo tässä kohtaa, ja se tunne kehittyi ajatuksiksi ja sanoiksi, ja hän lauloi siitä, mitä tunsii:

»Oi, missä sä viivyt mun kultani viel'?
Mä kaipaen ja toivon sua tänne.
Enkä minä tiedä sun oloas, en teitäs,
En, missä sä lienet ja kuljet.
Tule jo! tule jo! Tule, tule, tule, tule jo, jo, jo!»

Tuvassa olijat kuuntelivat, ja Maija Liisa tunsii heti äänestä jo laulajan Elinaksi, joka kohta astuikin tupaan. Hän heitti taakkansa entiseen risuläjään ja sanoi melkein iloisesti:

»Tämänpä pitäisikin jo riittää ylihuomiseen asti ja sitte kyllä saamme lisää.»

»Lisääkö?» toisti Maija Liisa. »Emmehän me tänne jääkään ainiaaksi. Minun mielestäni pitäisi meidän lähteä jo huomenna edelleen.»

»Huomennako?» kysyi Elina, katsoen sotamieheen, ikäänkuin toivoen, että hänkin pyytäisi kauemmin viipymään, mutta hän vastasi:

»Vaaroja on kaikkialla ympärillämme; sitä parempi siis, mitä sukkelammin täältä pääsemme pois.»

»Niin minustakin», vahvisti Maija Liisa.

Elinan rohkeus laimeni laimenemistaan, mutta sitä ei kukaan tullut huomanneeksi. Sotamies jatkoi:

»Jo Ikaalisissa puheltiin Keuruun sisseistä, ja missä he liikkuvat, siinä turvattomille kostetaan heidän voittonsa.»

Maija Liisaa rupesi pelottamaan. Emäntäänsä katsoen kysyi hän:
»Emmeköhän lähde täältä jo huomenna? Vai mitä te sanotte, rouva Elina?»

Elina purskahti itkuun. Nyt hän viimeinkin oli Keuruulla, Miihkalin kotiseudussa, jonne oli niin hartaasti ikävöinyt koko matkan, mutta nyt jo huomenna piti lähteä edelleen, tapaamatta ketään, joka olisi voinut ilmottaa hänelle, mitä hän hartaimmin tahtoi tietää. Vaan vaara oli suuri ja sentähden hänkin vastasi:

»Tehkää, miten tahdotte! Minä en jaksa astua etemmäksi. Mutta mitä sitte tulee lapsista, tietää yksin Jumala. Minä olen ottanut liian suuren edesvastauksen niskoilleni.» Ja hän itki vielä katkerammin.

Eräs lapsi meni hänen luoksensa ja kysyi: »Onko täällä vaarallinen olla?»

Toinen vielä pienempi tuli myöskin pyytelemään. »Älkää itkekö noin, venäläiset kuulevat ja tulevat tänne.»

Elina otti lapsen syliinsä. Kaikki muutkin kokoutuivat kyselemään: »Onko täällä-olo vaarallinen? Mitä tulee?»

»Ei tänne muuta tule kuin uni ja yö; meidän pitää kaikkien ruveta nukkumaan», vastasi Elina, pyyhkien pois kyyneliänsä.

»En minä tahtoisi nukkua. Ei minua ollenkaan nukuta! On niin ikävä nukkua!» huusivat lapset kilpaa.

»Minä tahtoisin mielelläni kuulla kuninkaasta», virkkoi joku.

»Kuningas ja kaikki hyvät lapset jo nukkuvat.»

»Olen minäkin hyvä.»

»No, tule sitte, niin minä laulan sinulle kuninkaasta», sanoi Elina, ottaen pienimmän lapsen syliinsä. Muut tulivat niin lähelle, kuin pääsivät, ja laulu alkoi:

»Niin iloinen kuningas metsässä on
Ja se seurue, jota hän johtaa.
Se loistaa kuin tähti, on suruton,
Vaikka petos jo monessakin hohtaa.
Oi, herra kuningas,
Pysy hyvin varoillas,
Älä usko jokaista, ku tutkii mieles kasvoistasi
Oi, katso vaaraasi,
Se uhkaa pianki!
Metsässä sinua niin paljo kohtaa.»

Lapset seisoivat vaiti vielä laulun loputtuakin. Olivat he sen kuulleet jo montakin kertaa, mutta nyt ei Elina ollut pitkään aikaan laulanut; sentähden joka sana kuului heistä yhtä merkilliseltä, kuin he olisivat ne nyt vasta ensi kerran kuulleet. Kysymyksiä sateli Elinalle aivan sekaisin niin paljo, että niihin oli mahdoton vastatakaan.

»Oliko se meidän kuninkaamme? Onko hän nyt metsästävässä? Onko siellä pimeässä metsässä vaarallista? Olemmeko mekin metsässä? Onko täälläkin vaarallista?»

Laulu kasvoi kasvamistaan, kuninkaan vaiheet muuttuivat pakolaisten omiksi vaiheiksi; lapset rupesivat toinen toisensa jälkeensä pelkäämään; niinpä ei auttanut muu neuvo kuin uusi laulu. »Ei täällä ole ollenkaan vaarallista», lohdutteli Elina. »Nyt minä laulan toisen laulun, jossa ei ole pimeää metsää.»

»Niin, mutta kuninkaasta! kuninkaasta!»

Ja uusi laulu alkoi:

»Äitini käski mun, kun olin pieni,
Ruhtinastani rakastaa.
Ja tuohonpa olkohon sullakin mieli,
Kun vuodet varttasi vahventaa.
Nyt ruhtinas ajaa ja unta hakee,
Ja mieluisa ois hälle unelma makee,
Vaan se liittää, lentää
Poies vaan ja entää
Meille, meille pirtin ovesta.»

XXX.

Kaksi naista.

Uusia kysymyksiä yritti satelemaan, mutta Elina lauloi laulua aina alusta uudestaan yhä hitaammin ja

hiljemmin, kunnes sylissä oleva lapsi painoi silmänsä kiinni ja kaikki muutkin pitkillä haukotuksilla ilmaisivat olevansa nukkumaisillaan. Uni oli todellakin tullut tupaan. Elina viittasi vanhempia lapsia pysymään hiljaa ja vei nukkuneen lapsen makaamaan saunan lautasille. Maija Liisa toi jäljestä toisen ja jäi pienen luona.

Vanhemmat lapset saivat luvan leikitellä vielä vähän aikaa ulkona, mutta kauas he eivät saaneet mennä.

Yksin jäätyään meni Elina heti sotamiehen luona ja kävi istumaan hänen viereensä. »Tunsitteko Miihkali Härkmania?» kysyi hän.

»Minä tulinkin hänet tuntemaan Isonkyrön taistelun edellisenä päivänä, mutta hänen sankarinimensä tunsin minä jo kauan ennen.»

»Sitte pitää teidän kertoa minulle, mitä tiedätte hänestä. Koko päivän on tehnyt mieleni kysellä, vaan eihän se ole käynyt päinsä, kun on ollut niin paljo ympärillä muita. Luuletteko hänen vielä elävän?»

»Ei, hän ei ole enää elossa. Tosinhan tuolla Ikaalisissa kerrottiin hänen veljeinensä nyt olevan johtamassa näitä Keuruun sissejä, mutta se ei ole totta, sillä omin silmin näin, miten hän suojeli porilaisten lippua ja kaatui sen kanssa.»

»Kaatuiko hän taistelussa?»

»Hän kaatui Isonkyrön lakeudella. Minä näin hänen katseensa viimeisessä taistelussa, ja näin hänen sielunsa hädän. Hänen kädessään heilui miekka ja hän raivasi kaikki pois tieltä, vaan viimein kaatoi kuolema hänet itsensä; ei häntä enää ole.»

Elina istui kalpeana ja hänen äänensä kuului vain hiljaiselta kuiskaukselta, kun hän sanoi:

»Siunattu olkoon hänen sielunsa ja siunattu hänen muistonsa.»

Sotamies katsoi häntä säälivästi. »Raskaan surun olen tuottanut teille sanoillani, sen kyllä huomaa», sanoi hän.

Mutta Elina ei vastannut mitään. Hän nousi ja meni ulos. Hän tahtoi olla yksin ja kävi istumaan seinäviereen lähelle rappuja. Sotamies katsoi hänen jälkeensä ja oli pahoillaan, että oli tuottanut surua, mutta hänkin oli väsyksissä, ja kun nyt ei ollut mitään tekemistä, paneutui hän pitkälleen leveälle, seinään kiinni tehdylle penkille ja nukkui. Kaikki oli hiljaista ja yön tapaista autiossa talossa. Ei hisaustakaan kuulunut, ennenkuin astunta metsän reunassa ilmaisi Allin tulon. Hänellä oli jousi ja nuolia toisessa kädessä ja pari teiriä toisessa. Nähtyään Elinan niin kankeana ja kalpeana istuvan ulkona, sanoi hän osanottavaisesti:

»Älkää siinä istuko, rouva Elina, ilta on viileä.»

»Ei siitä lukua, ei minun ole kylmä.»

»Tulkaa kuitenkin sisään», jatkoi Alli, »te näytätte niin väsyneeltä ja suruiselta. Enkö saa auttaa teitä?»

»Kiitoksia, mutta en minä tarvitse apua», vastasi Elina, tutkivasti katsellen Allia, kun hän siinä seiso i lintuinensa.

»Miksi te minua noin katselette?» kysyi viimein Alli.

»Minä mielelläni pyytäisin teiltä jotakin, jos uskaltaisin.»

»Josko uskaltaisitte?» toisti Alli. »Miksipä ette? Mutta mitähän minulla olisikaan antaa teille?»

»Vaihtaisitteko pukua minun kanssani?»

»Pukuako vaihtaa? Varsin mielelläni! Mutta miksi sitä tahdotte? Onhan teidän omanne paljon kauniimpi.»

Heillä oli todella jotenkin samanlainen puku, kansanpuku kummallakin, vaan Elinan oli loistavampi.

»Teidän leninkinne on musta, enkä minä tahtoisi enää pitää näin kauniita värejä», sanoi Elina.

Alli katsoi häntä tutkivasti. »Miten te olette kalvennut ja itkenyt! Teillä on varmaankin hyvin suuri suru.»

»Niin, minulla on suuri suru.»

»Onko ken kuollut?»

»Minä olen kadottanut rakkaimpani.» Elina otti esille kaksi sormusta, jotka hänellä riippuivat nauhasta kaulassa, ja sanoi pistäessään niitä sormeensa: »Tämä on meidän kihlasormuksemme ja tämän hän antoi minulle, kun meidät vihittiin. Tähän asti minä olen säilyttänyt niitä kaikelta vahingolta, mutta nyt koristakoot ne kättäni ja näyttäkööt koko maailmalle, että minä olin hänen omansa. Nyt vasta oikein tunnen, miten rakkaat ne ovat minulle. Katsokaas, Alli, vaikka hänet otettiin minulta pois, niin on hän kuitenkin minun omani, ja minä olen hänen vielä haudan toisellakin puolella. Nämä sormukset todistavat, että me lupasimme ja vannoinme sen Herramme edessä; sentähden se liitto pysyy ijankaikkisesti.»

»Niin, niin, kyllä se niin on.»

Elina jatkoi: »Nyt on hän poissa eikä koskaan palaa; sentähden minusta tuntuu suloiselta lohdutukselta, kun saan jättää tämän kirjavan pukuni, jota olen pitänyt, odotellen vielä kerran saavani nähdä hänet tässä maailmassa.»

Alli ei vastannut mitään, vaan laski pois käsistään kaikki ja riisui vaatteensa. Elina teki samoin, ja tuota pikaa oli vaihto tapahtunut.

Elina kävi jälleen istumaan, vaan katsoi ylöspäin ja sanoi: »Miten sydämmestäni teitä kiitän. Tuntuu suloiselta levolta sielulleni, kun saan pukea ruumiini mustaan; tuntuu melkein ilolta tehdä jotakin hänen muistollensa.»

Alli ei katsonut Elinaan päin, vain eteensä, kun vastasi: »Teillä on suuri suru ja kuitenkin olette onnellinen siitäkin.»

»Onnellinenko suuresta surusta? Sitä ei voi kukaan.»

»Eikö ole onni, että saatte koko maailman nähden surra häntä, joka teiltä on otettu pois?»

»Tottahan saa niin surra kuka hyvänsä», vastusti Elina kummastellen.

»Miksi asian katsoo.»

»Jos teillä on sama suru kuin minulla, niin ettehän mielellänne olisi antanut pois mustaa pukuanne?»

»Oh, ei niin, vaan samapa se. Kun minä näin hänen kaatuvan, musteni minulle koko maailma, ja monta viikkoa kului, ennenkuin tunsin jälleen elämää itsessäni. Sitte virkistyin ja aloin elää uudestaan. Ensimmäinen pukuni silloin oli sinipunainen; nyt se johtui mieleeni, silloin en sitä ajatellut.»

Hän ei huokaillut eikä vuodattanut kyyneliä, mutta kuului suru kuitenkin äänen kaiusta.

»Kaatuiko hän taistelussa?» kysyi Elina.

»Hän kaatui Isonkyrön lakeudella», vastasi Alli hiljaa.

»Siellähän Miihkalin kaatui.»

»Oliko teidän miehenne nimi Miihkali?»

»Oli, eikö se ole kaunis nimi?»

Allin huulilla värähti hymy; hän vastasi: »Minusta pitää miehen, jolla on se nimi, olla voimakas ja jalo mies.»

»Ja hyvä», jatkoi Elina, »ja viisas ja uskollinen kuolemaan asti. Semmoinen mies ei voi rakastaa kuin yhtä ainoata koko elinaikansa. Ah, Alli, miten suloista on tietää hänen rakastaneen minua aina lapsuudestaan asti ja ihan varmaan myöskin elämänsä loppuun saakka.»

»Oliko sinunkin miehesi nimi Miihkali ja sanoiko hän...»

»Ei hän ollut minun mieheni», keskeytti Alli, »eikä hän koskaan sanonut rakastavansa minua, mutta minä tiedän sen kuitenkin; hän minua suuresti rakasti, kyllä minä sen tiedän.»

»Mistä sen tiedät, mitä hän ei koskaan sanonut?»

»Hän ei koskaan puhunut, että me kulkisimme elämämme tietä yhdessä; hän ei näyttänyt ajattelevan semmoista päivää; mutta hän tahtoi, että läksisimme yhdessä kuolemaan. Hän ei koskaan puhunut rakastavansa minua, mutta hän valvoi ja suojeli minua, niinkuin enkeli suojelee lasta, ja hänen silmänsä

huomasi vaaroja minun tielläni, jossa en itse niitä nähnyt. Hän uhrasi paljon minun tähteni; sitä hän ei olisi tehnyt, ell'ei olisi rakastanut minua.»

»Hän oli jalo mies», sanoi Elina, katsoen osanottavasti Alliin.

»Semmoisia ei ole monta», vastasi Alli. »Hän oli mahtava taistelussa, hänen kätensä ei koskaan vavissut vaarassa. Vielä olen näkevinäni, miten tuuli heilutteli tuuheaa tukkaa hänen päivettyneille poskillensa ja miten hänen silmänsä leimusivat kuin revontulet. Nyt on meillä kaikki yhden iskun varassa, oli hänellä tapana sanoa. Elämä on niin lyhyt, Alli, tehkäämme työtä silloin, kun vielä taidamme. Eikä hän silloin olisi koskaan tahtonut laskea minua pois luotansa.»

»Ja nyt on kaikki lopussa niin sinulta kuin minultakin. Vielä minun kuitenkin on vaikea käsittää, ett'ei Miihkali enää koskaan palaisi. Minä olen odottanut sitä ja siihen luottanut aina siitä asti, kun hän läksi, ja tänään odotin minä häntä niin varmaan, kuin emme olisikaan koskaan olleet erossa.»

»Se ajatus on niin suloisesti hiiviskellyt pitkät ajat mielessänne ja silloin vasta vähitellen opitaan käsittämään todellisuus.»

»Ei, ei se tullut vähitellen, vaan yht'äkkiä. Hän sanoi sen niin kerrassaan, tuo vanha sotamies.»

»Voi se kuitenkin tulla toisella tavalla, kuin ukkonen, niin että siitä huumautuu ja lankee pyörriksiin. Silloin tuntee itsensä ensin väkeväksi, paljon väkevämmäksi kuin myötäkäymisessä, mutta sitte pettää kaikki ja sitte...»

»Mitä sitte?»

»Parempi on olla siitä puhumatta. Ei sitä kuitenkaan voi sanoin kuvata; mutta siitä hetkestä on ihmisen sydän kuollut, vaikka hän vielä astuskelee elävien joukossa. Minä sen tunnen.»

Elina oli juuri vastaamassa, kun jymä paukahdus kuului kukkuloiden metsästä. Moninkertainen kaiku kertoi jysäyksen ja ehdottomasti kysäsivät molemmat naiset:

»Mikä se oli?»

Vaan ennenkuin he ehtivät vastata kysymykseensä, juoksivat lapset pyydellen: »Emmekö saa ottaa teidän joustanne ja nuolianne? Me ampuisimme niillä.»

»Nuoliani minä en anna, vaan jousen saatte. Paavo katsokoon, ett'ei se turmellu; hän hankkikoon teille myöskin nuolia. Mutta etemmäksi kuin suuren kiven taa ette saa mennä, ja kun teitä huudetaan, pitää teidän heti palata.»

Lapset hyppivät ilosta ja juoksivat pois.

Jymähti taas. Omituinen ääni kuin ukkonen kirkaalta taivaalta. Naiset kuuntelivat ja katsoivat kysyvästi toinen toiseensa.

»Minä tiedän, mikä ääni se on», sanoi viimein Elina. »Tuolla, ei varsin kaukana, on suuri paasi, joka kumahtaa tällä tavalla, kun ihminen astuu sen laidalle. Sitä sanotaan Jylhänkiveksi; minä näin lapsena sen, ja silloin paimenet antoivat sillä merkkiä taloihin, milloin joku vaara uhkasi tai milloin he olivat kotiin tulossa.»

»Mutta ken sieltä nyt antaa merkkejä, sillä muuta se ei voi olla», sanoi Alli, nousten seisomaan. »Ei tämä ole leikkiä.»

»Ei, ei se ole leikkiä», myönsi Elinakin, tullen vielä kalpeammaksi.

Maija Liisa oli myöskin kuullut omituisen äänen ja riensi ulos sotamiehen kanssa, jonka oli kovasti pudistelemalla saanut hereille.

»Minä koetan ottaa selkoa asiasta», sanoi sotamies.

»Te uskallatte liian paljon, jos viholliset ovat niin lähellä», varotti Maija Liisa tuskissaan. »Yksinäinen mies pian joutuu perikatoon.»

»Jos Jumala tahtoo, niin joudun, vaan muuten sanon vain, että ken on nähnyt niin paljon kuin minä, hän kyllä metsässä selviää yhtä hyvin kuin orava ja kettukin. Mutta pahempi on teidän muiden säilymisenne.»

»Niin on, hyvä Jumala, ja mihinkä me panemme lapset? vaikeroi Maija Liisa.

»Kellari on turvallisempi kuin tupa», sanoi Alli, hän kun oli tarkkaan katsellut kaikki. »Sinne meidän nyt pitää piilottua.»

»Missä se on?» kysyi sotamies.

»Täällä», näytti Alli, astuen muutamia askelia ja häviten näkyvistä suurten kivien taa, joiden väliin oli kasvanut sanajalkoja ja vesakkoa niin tiheäksi seinäksi, ett'ei ollenkaan näkynyt kellaria niiden takaa. Se oli kaivettu syvälle harjuun; lautaseinät olivat vielä jotenkin eheät. Kohta palasi Alli ja sotamies vuorostaan meni tarkastelemaan paikkaa. Piilopaikaksi se kyllä sopi, muuta ei käynyt sanoa, mutta yksi asia häntä ei miellyttänyt, se nim., että Antero oli sinne ehtinyt ennen häntä, joten hänkin siis tiesi sen piilopaikan. Sotilas ei kauan arvellut, vaan päästi vyöltään remelin ja satoi Anteron kädet selän taa ja pani hänet maahan makaamaan. Naiset olivat sill'aikaa noutaneet sisältä makaavat lapset, toimittaakseen heidät heti turvaan. Heitä vastaan astui sotamies ulos kellarista.

»Kellari on hyvä», sanoi hän, »mutta vartioikaa hyvästi Anteroa. Minä sidoin hänet, sillä ei siihen mieheen ole luottamista. Ei hän vielä ole niin hullu, että voisimme olla huoletta hänestä ja hänen hulluudestaan.»

»Rouva Elina on koko ajan peljännyt häntä», sanoi Maija Liisa.

»Minä kyllä vartioin häntä», sanoi Alli. »Paras on meidän kaikkien ajoissa piilottua, sillä jos venäläisiä liikkuu täällä, niin ei kukaan arvaa, milloin he näkevät meidät.»

»Huudanko minä lapset pois leikkimästä?» kysyi Maija Liisa.

»Olkoot vielä vähän aikaa ulkona», vastasi sotamies. »Kellari on kostea, kyllä he vielä ehtivät siellä homehtua. Mäeltä kuuluva ääni tuli niin etäältä, ett'ei vaara vielä ole tässä. Kirveen minä otan kanssani, ja jos kaikki on tässä likitienoilla rauhallista, palaan minä pian.»

»Mitähän näemmekään, ennenkuin aurinko toisen kerran laskeutuu? Tämä rauhallisuus on kuin hetkinen ilman levähdys ennen myrskyä.»

»Jospa Jumala antaisi sen murtaa meidät ainiaaksi», vastasi Elina. »Tämä ajalehtiminen milloin minnekin on kuin loppumaton kuolontaistelu, pahempi kuin kuolema itse.»

»Meren ympäri pääsee purjehtimaan, vaan ei onnettomuutensa ympäri. Toivo kuitenkin sulostuttaa elämän ja lyhentää pitkät päivät. Toivokaamme aina!»

»Toivoa!» toisti Elina. »Kaukaisten merien takaa palaa mies, vaan ei hautakummun alta. En minä enää mitään toivo.»

»Haudan kautta vanhurskas menee Herransa iloon», huokasi Maija Liisa, »ja jospa me kaikki siellä kerran tapaisimme toisemme. Mutta teidän ei pidä surra eikä haaveksia kuolemaa, vaan pitää kiinni elämästä ja niistä, jotka teitä tarvitsevat täällä.»

»Täällä minua ei kukaan muu tarvitse kuin lapset ja te olette heidän turvanansa; kohtahan sitä paitsi ovatkin kaikki surmattuna Suomesta tai viedyt vangiksi taikka ovat he itse paenneet.»

»Kyllä minä tiedän paitsi lapsia yhden, joka elää ja tarvitsee teitä», sanoi Maija Liisa, nyykäyttäen päätään paljo sanovasti.

»Kukapa minua enää tarvitsisi?» kysyi Elina välinpitämättömästi.

»Yksi, joka on kauan muistellut teitä, niinkuin Jumalan enkeliä, joka kerran luotti teihin, joka sitte on surrut teitä ja joka olisi antanut henkensä teidän edestänne. Sen minä kuulin jo ammoin sitte.»

»Mitä te loruate! Ei semmoista ole olemassa.»

»Minä tunnen hänet», jatkoi Maija Liisa, »ja tiedän, että hän elää, ja te tunnette hänet myöskin.»

Elinan kasvoissa väri vaihteli. Hän astui Maija Liisan eteen ja hänen äänensä kuului tukeutetulta ja vapisevalta, kun hän sanoi: »Ettehän te pettele minua. Te ette voisi niin puhua, ell'eivät sananne olisi totta. Miihkali elää, sanokaa, eläkö hän?»

Maija Liisa säikähti ja huudahti: »Ah, enhän minä häntä tarkottanut.»

Elina katsoa tuijotti vanhukseen. »Ettekö tarkottanut häntä? No, oletteko sitte aivan mielettömänä? Miten julma te olette!» Hän pakahtui itkemään. »Menkää pois minun luotani! Tiedättehän, että hän on kuollut!»

»Niin, hän on kuollut eikä palaa enää. Minä tarkotin toista. Antakaa minun kertoa kaikki.»

Mutta Elina ei tahtonut kuulla mitään; hän vain vastasi: »Ei, ei, te olette julma! Kun susi hyppää ja saa kiinni saaliinsa, niin repii se sen pala palalta eikä sen raaka luonto huoli mitään kyynelistä. Tahdotteko tekin olla kuin peto ja raadella rikki minun sieluni, kun noin sekottelette valetta toteen ja viskelette petollisia sanojanne lohdutukseksi ja avuksi; mutta kun minä hukkuvan tavalla tartun niihin kiinni ja toivon jo olevani pelastettu, silloin te tempaatte kaikki pois ja syöksätte minut takaisin syvyyteen.»

Maija Liisa yritti puhua ja puolustaa itseänsä, vaan Elina jatkoi:

»En, en minä huoli kuulla mitään! Joll'ette olisi niin vanha ja joll'ette olisi auttanut äitiäni minun hoitelemisessani, niin enpä toden totta koskaan antaisi teille anteeksi.»

Hän kääntyi selin Maija Liisaan ja siirtyi pois lehtipuiden taa. Samassa kuului lasten iloisia ääniä ja he kaikki juoksivat hänen ympärilleen. Paavon kädessä kiilsivät Elinan häätuoppi, toinen lapsi näytti kaunista silkkiä ja kolmannen kädessä kiilsivät kaksi kirkasta hopearuplaa.

»Katsokaas, mitä me löysimme!» huusivat he kilpaa.

Elina otti tuopin. »Mistä ihmeestä te tämän löysitte?»

»Tuolta kuopasta, suuren männyn alta!» vastasi Paavo, silmät ilosta loistavina.

»Antero istui siellä eilen», sanoi toinen. »Ja hän heitteli meitä kivillä ja kävyillä ja nauroi», kertoi kolmas. »Yksi kivi oli näin suuri ja se tuli ihan jalkani viereen.»

Nyt Maija Liisakin tointui ja sanoi: »Onhan tuo teidän häätuoppinne, rouva Elina! Ja tämä on minun kirkkohuivini! Hän tempasi sen käteensä. »Suuri taivaan Jumala, miten se on tänne joutunut? Se jäi sinne arkkuun kaiken muun kanssa, mitä minulla oli. Kelläpä oli aikaa niitä korjata, kun henki oli pelastettava. Ja nyt on huivi tuossa! Kas, miten ne ovat repineet kaunista reunaa! Kuka Herran nimessä on käynyt ryöstelemässä Pirkkalassa ja tuonut saaliinsa tänne asti?» Hän kääntyi lasten puoleen. »Mistä te löysitte tämän? Missä on kuoppa?»

»Tuolla, tuolla!» huusivat lapset.

»Katsokaas, Maija Liisa!» sanoi Elina, näyttäen kädessään tuoppia. »Tunnetteko meidän häätuoppiamme? Meillä, siellä kotona on käyty ryöstelemässä, niinkuin muuallakin.»

Kuoleman kauhu valtasi Maija Liisan, kun hän ajatteli kaikkia vaaroja, jotka olivat olleet niin lähellä heitä; sentähden hän nyt sydämensä pohjasta sanoi: »Jumala olkoon kiitetty, että pääsimme sieltä hengissä!»

»Niin, Jumala olkoon kiitetty!» sanoi Elinakin. »Mutta minkähän tähden he ovat haudanneet aarteensa tänne Keuruun salolle?» lisäsi hän kummastellen.

»Kuoppa on suuren männyn juurien alla», selitti yksi lapsista.

»Ettekö tekin lähde katsomaan?» kehotteli Maija Liisa. »Mennään lasten kanssa katsomaan.»

XXXI.

Kavallus.

»Minä näytän tietä. Minä osaan sinne. Osaan minäkin!» riemuitsivat lapset. »Mutta nyt tulee Antero kanssa, ja sitte hän ehkä viskelee meitä oikein suurilla kivillä, kun näkee meidän menevän hänen kuopallensa. Katsokaas, hän pyrkii mukaan», sanoi joku, kun huomasi hupelon riitelevän Allin kanssa kellarin suulla.

»Päästä minut! Minä lähden ulos!» kiisteli Antero.

Alli seisoi hänen vieressään epätietoisena. »Jos lupaatte olla taipuvainen, niin pääsette ulos.»

»Mitä minä huolin teistä! Ei kukaan muukaan tottele. Minä lähden ulos!»

Minun pitää päästä! Herrat odottavat, olen minäkin herra.»

»Oletteko herra?» kysyi Alli, jotakin sanoakseen.

Anteron ääni muuttui yhä rukoilevammaksi. »Tuolla sisällä on niin pimeä ja paha olla. Päästäkää minut!

»Päästäkää hänet ulos!» pyysi Elina. »Lapset pitää jo viedä sisään yöksi, vaan minä en uskalla niin kauan, kun Antero on siellä.»

Alli ja Antero tulivat ulos. Anterolla oli kädet selän taa sidottuna; hän katsoi taaksensa ja koetti irrottaa niitä.

Elina meni Allin luo näyttämään tuoppia. »Katsokaa, tämän löysivät lapset metsästä.»

»Ja tämän huivin», sanoi Maija Liisa näyttäen ryöstettyä aarrettaan.

»Kyllä siellä vielä voi olla paljo muutakin», vakuuttivat lapset.

»Viekää te lapset kellariin, Maija Liisa», kehotti Elina. »Heidänhän pitäisi jo nukkua.» Hän sanoi hyvää yötä heille kaikille ja lapsijoukko poistui kellariin.

Antero astui lähemmäksi ja katsoi tuoppia.

»Aivan musta! sanoi hän, surumielisesti katsoen läsnäolijoihin.

»Itse olet musta, pahan onnen lintu!» tiuskasi Maija Liisa. »Sinäkö tämän varastit?»

»Mistäpä hän olisi sen saanut», arveli Alli, »ei, se ei voi olla mahdollista.»

»Lapset ovat nähneet hänet kuopan luona, jossa kaikki oli», vakuutti Maija Liisa, jonka mielestä Antero kyllä kykeni tekemään mitä pahaa hyvänsä.

»Päästäkää auki side!» pyysi Antero.

»Emme me uskalla», vastasi Maija Liisa jyrkästi.

Antero katsoi häneen äkäisesti. »Mitä uskallat. Olkaa vaiti! Ette te mitään tiedä.» Hän kääntyi rukoilevasti Allin puoleen: »Päästäkää te side auki!»

Alli kumartui häneen päin ja sanoi hiukan salaperäisesti: »Minulla on vähän puhuttavaa teille.» Mutta Antero ei siitä välittänyt, vaan kääntyi Elinaan päin, joka oli vaieten katsonut häntä.

»Mikä teidän silmiänne vaivaa, kun ne minua noin katsovat? En minä ole mikään piikkisika enkä huuhkajakaan. Menkää tiehenne!»

Sitte hän heti sanoi Allille: »Päästäkää irti minun käteni!»

Alli viittasi naisia menemään syrjemmäksi ja kävi istumaan vanhan, kaatuneen puun rungolle sekä veti Anteronkin istumaan viereensä.

»Päästäkää irti!» pyysi hän taas.

»Minua on kovasti kielletty; en tiedä, uskallanko.»

»Päästäkää auki remeli, se vaivaa minua niin kovin. Minun sieluni on musta.»

Mutta Alli istui liikahtamatta. »Sanokaa minulle ensin, mistä te saitte sen tuopin ja huivin ja venäläiset ruplat.»

Antero nyökkäsi päällään, mutta ei kuoppaa kohti. »Tuolta. Ihan musta!»

»Mistä?»

Antero nyökkäsi uudestaan: »Tuolta.»

»Miten te ne saitte?» kysyi Alli edelleen tutkien.

»Minun ei olisi pitänyt syntyä. Sielu on musta.»

»Mistä te ne saitte?»

»Minä tunnen kaikki herrat ja olen hyvin onnellinen. Minä tunnen kaikki.»

Alli katsoi häntä vielä uteliaammin. »Mitkä herrat? Ovatko ne suomalaisia vai venäläisiä?»

»Kaikki. Minun ei olisi pitänyt syntyä.» Hän kumartui eteenpäin ja sanoi viekkaasti ja salaperäisesti hymyillen: »Minä otin kaikki tyyni. Tuonne!» Hän nousi ylös. »Päästäkää irti side! Minun pitää lähteä.»

»Me lähdemme yhdessä», vastasi Alli, uskaltamatta päästää häntä näkyvistä. Sitä paitsi hän myöskin toivoi saavansa selkoa hänen piilopaikastaan. »Odottakaahan vähän», sanoi hän ja juoksi sanomaan toisille, mihin aikoi lähteä, ja riensi takaisin. Antero sill'aikaa istui jalkojaan katsellen ja supisten itseksensä:

»Ihan musta. Minun ei olisi pitänyt syntyä. Ihan musta.»

Allin palattua sanoi hän: »Minä näin herran.»

»Älkää pelätkö herroja, eivät ne meille pahaa tee.»

»Päästäkää irti kädet!»

»Tuletteko sitte näyttämään minulle, mistä te saitte aarteenne?»

»Tuolta!» nyökkäsi Antero.

Alli päästi hänen kätensä, ja kun ne olivat irti, ojensi hän ruumistansa ja polki jalkaa. »Nyt minun pitää lähteä», sanoi hän viimein.

»Tulkaa nyt näyttämään, mihin olette kätkenyt tavaranne.»

Hiljaa ja taipuvaisesti astui Antero sinne päin, jonne oli viitannut, ja Alli seurasi ääneti jälestä.

Mutta ylempänä mäillä astuskeli sotamies varovasti. Merkit olivat lakanneet niihin kahteen iskuun, jotka olivat jymähtäneet. Kaikki oli hiljaa, niin hiljaa, kuin ainoastaan syvässä salossa voi olla. Liiksi luottamatta siihen astuskeli ukko joka askeleella kuunnellen ja tähystellen. Viimein kuuluikin heikosti etäältä ihmisääniä. Sotamies hiipi vesakkoon ja kumartui piiloon. Kahden miehen astuntaakin saattoi jo erottaa ja heidän puheensa lähenei. Viimein jo kuuluivat sanatkin aivan selvään, mutta ne eivät olleet vieraita tai vihollisia; tulijat olivat omia kotimaan miehiä, niinkuin heidän puheensakin: Miihkali ja Elias. Kun sotamies yht'äkkiä ja kuulumattomasti ilmestyi heidän eteensä, tarttuivat he molemmat hämmästyen miekkaansa; vaan hetipä sissit jo tunsivat kumppanin ja Elias huudahti iloisesti: »Kas, Kaska!» Olipa kuin he olisivat kohdanneet ilon ilmi elävänä. Tervehdittiin ja lausuttiin ilmi iloa molemmin puolin, seliteltiin, mitenkä oli tultu tässä yhteen sattumaan, ja nyt Kaska kuuli Jylhänkiven jymäysten olleen merkinä Yrjölle ja muille sisseille, että vakoojat olivat onnellisesti päässeet sinne asti. Kaska puolestaan kertoi, mitenkä hän oli yhdessä Allin kanssa matkalla Porista Kajaaniin ja miten he täällä olivat tavanneet Elinan sekä pyysi miehiä lähtemään naisia tervehtimään. Sissit eivät olisi tarvinneetkaan sitä kehotusta. Talon paikka oli Miihkalille ennestään tuttu ja nyt hän aikoi käyttää kellaria viimeisenä luotettavimpana turvapaikkana, jos sissit alkoivat peräytyä tänne päin. Alas laskeutuessa sanoi Kaska Miihkalille:

»Kalpea olitte silloin, kun teidät viimeksi näin, vaan vielä kalpeampi olette nyt.»

»Minä en ole nukkunut moneen yöhön, vielä vähemmin päivillä.»

»Surut kalventavat enemmän kuin vaivat», sanoi Elias, »ja huolet tekevät miehen harmaaksi ennen aikojaan. Jos ajattelemme, mitä Miihkali on kokenut, niin on ihme, että hän vielä elää.»

»Minulla on vielä jotakin tekemättä, koska Herra on säästänyt minua», vastasi Miihkali.

Vähän aikaa astuivat he vaieten ja kukin omissa ajatuksissaan. Viimein sanoi Kaska: »Jättiläistyön te olette tehneet täällä, niin pieni joukko ja niin lyhyessä ajassa.»

»Kun hätä on neuvomassa ja hyvää tahtoa on, niin kyllä se käy», arveli Elias.

»Jos päälliköillä olisi ollut sama mieli kuin kansalla, niin olisipa nyt aivan toisin moni asia.»

»Niin todellakin», virkkoi Miihkali, »toisin olisi sekä entiset että nykyiset, vieläpä tulevatkin asiat.» Ja niin alkoivat he puhella siitä koko Suomen kansalle tyhjentyneestä aineesta, kunnes saapuivat talon sijalle.

Vesakon edessä, joka peitti kellarin suuta, istui Maija Liisa mummo. Hän oli saanut lisähuolen, kun hänen kirkkohuivinsa oli ainiaaksi turmeltuna ja Tavastien muistituoppi niin huonossa kunnossa, ett'ei

siinä näkynyt rahtuistakaan entisestä kiillosta. Nyt kun hänellä oli aikaa ja rauhaa lapsilta, koetti hän edes vähän sitä puhdistella. Pesten ja hangaten tuoppia esiliinansa nurkalla iloitsi hän, kun vähänkin työ onnistui. Siinä puuhassaan hän ei huomannut miehiä, ennenkuin he kaikki kolme seisoivat aivan hänen edessänsä. Hänellä ei ollut aikaa nähdä, ystäviäkö he olivat vaiko vihollisia; hämmästyksissään hän oli näkevinään vain venäläisiä. Hänen vanhat jalkansa eivät kannattaneet, hän oli kuin äkisti rampautunut; pääsemättä pakoon heittäytyi hän viimein polvilleen ja rukoili puoli tukahtuneella ja vapisevalla äänellä: »Armoa!»

»Nouskaa ylös, Maija Liisa!» sanoi Miihkali. »Ettekö te enää tunne minua?»

»Ettekö te olekaan kuollut, herra?»

»En, en minä kuollut ole, kyllä minä elän ja olen nyt tässä.»

»Jumala meitä armahtakoon!» toivotteli Maija Liisa noustessaan, »sitä minä en olisi koskaan uskonut. Antakaas minun suudella kättänne.» Ja ilosta itkien suuteli hän Miihkalin kättä ja nutun helmaa. »Ja te olette herra Elias! Teidät minä ensin tunsin, mutta minä tiesinkin teidän olevan elossa, vaikka teidän sanottiin palelluttaneen jalkanne.» Ja hän suuteli Eliaksenkin nuttua. »Mitähän rouva Elina sanoo? Ah, herra Miihkali, teidän rouvanne asuu tuolla sisällä ja hän juuri nyt itkee teidän kuolemaanne. Kerrottiin teidän kaatuneen Isonkyrön taistelussa eikä hän tahdo ollenkaan huolia lohdutuksesta. Jos hän nyt tulee ulos ja yht'äkkiä näkee teidät, niin kuolee hän pelkästä ilosta.»

»Sanokaa hänelle, että minä elän», pyysi Miihkali ja Maija Liisa läksi.

»Oletteko te nainut mies?» kysyi Kaska ihmetellen.

»Olen.»

»Sitä ei ole kukaan tiennyt enkä minäkään», sanoi Kaska oudoksuen.

»En minäkään», toisti Miihkali hajamielisesti.

Sotamies ihmetteli vielä enemmän. »Kuulitteko?» kysyi hän Eliakselta. »Hän sanoi: en minäkään. Eiköhän hänen päässänsä ole vähä vikaa; koko tien on hän tähystellyt, niinkuin ei olisi oikein selvillä.»

»Eikä se olisi ihmekään», sanoi Elias. »Kun veri juoksee pois ruumiista, tulee pää heikommaksi ja yhä tyhjemmäksi, ja silloin ei järjelle jää mitään tukea, ymmärrättehän. Ihan niinkuin herne tyhjässä pallossa. Jos palloa puistellaan, lentelee herne seinästä toiseen, niin että kaikuu, ja kun puhutellaan heikkovoimaista ihmistä, niin hän kyllä vastaa, mutta se on tyhjää ääntä, sillä päässä ei ole verta, nähkääs, ja semmoinen mies on hän.»

He olivat siirtyneet syrjemmäksi, mutta turhaan, sillä ei Miihkali heitä enää ollenkaan huomannut; hän istui omiin ajatuksiinsa vaipuneena. Hän ei huomannut mitään eikä siis Elinaakaan, joka ulos tultuaan levottomuuden sekaisella ilolla katseli ympärilleen ja huomasi ensin Eliaksen, vaan ei tämän veljeä.

»Eihän häntä näy!» sanoi hän pettyneenä. »Maija Liisa, näitteköhän vain oikein? Ettehän toki petelle minua.»

»Tuossahan hän on!» vastasi vanha palvelija.

XXXII.

Jälleen näkeminen.

Miihkali nousi hitaasti, astui Elinaa vastaan ja kysyi: »Elina, etkö sinä enää tunne minua?»

Elina juoksi hänen luoksensa ja kiersi kätensä hänen kaulaansa. Miihkali suuteli häntä vaiti. Elina syleili miestänsä vielä kerran ja kääntyi sitte Maija Liisaa hyväilemään.

»Katsokaa», riemuitsi hän, »Miihkali on täällä! Elämäni ilo on palannut! Ah, te ette tiedä, ette tiedä! Häntä olenkin ikävöinyt niin kovasti, ett'eivät vuoret suinkaan paina maata niin raskaasti kuin tämä ikävä. Mutta nyt hän on täällä, minun luonani. Jospa tietäisitte iloni, mutta ei kukaan, ei kukaan sitä

tiedä eikä ymmärrä paitsi Jumala, joka on nähnyt minun suruni.»

»Miten ilo nuorentaa ja kaunistaa!» sanoi Maija Liisa. »Tehän olette nyt aivan kuin toinen ihminen.» Ja Maija Liisa itsekin oli kuin toinen ihminen; hänen vanhoista kasvoistaan ei ollut näkynyt semmoista ilon loistoa sitte nuoruuden päivien.

»Paljon olemme saaneet kokea, Elina», sanoi Miihkali.

Ne sanat palauttivat vanhan palvelijan tajuunsa, niin että hän huomasi sanoa toisille miehille: »Lähtekäämme sisään. Teidän pitää kertoa minulle herra Miihkalin pelastumisesta, ja sill'aikaa saavat he rauhassa puhella.» Hän meni kellariin ja miehet katosivat myöskin sinne.

Elina otti Miihkalia kädestä. »Nyt me emme enää koskaan eroa.»

»Älä pyydä minua jäämään, minun täytyy mennä pois.»

»Poisko vielä uudestaan? Ei, ei! Onhan täällä muita, joita ei niin paljoa kaivata kuin sinua ja jotka eivät niin paljoa voi vaikuttaa taistelun alkupuolella kuin sinä. Lähetä heidät sijastasi.»

»Itse kukin paraiten tietää, mihin kelpaa, ja minä tiedän paremmin kuin kukaan, että rauhalliset toimet nyt yhtä vähän sopivat minulle kuin minäkään niihin.»

Elina katsoi katsomistaankin häntä. »Miten olet muuttunut synkän ja aivan toisen näköiseksi, kuin ennen olit», sanoi hän. »Tukkasi on harmaa! Minä huomaan silmistäsi, suustasi ja kaikesta, miten paljon olet kokenut.»

»Kaikki me olemme kokeneet, sinä ja minä ja kaikki, mitä elävää on Suomessa!»

He olivat käyneet istumaan vierekkäin ja Elina sanoi ajatuksissaan: »Niin, niin, on oikein ihmeellistä, miten paljon elämä jaksaa kukistumatta kestää. Milloinkahan tulee parempi aika?»

»Kohta», vastasi Miihkali vakavasti, »kohta joko valkenee ja me saamme kuninkaan kotiin taikka on kaikki hukassa. Moni jo nyt uskoo, ett'ei enää ole mitään toivoa.»

»Onko maa antautunut?»

»Voimat ovat lopussa. Kivekkäät vielä liikkuvat hätyyttämässä vihollista, mutta meillä ei ole millaistakaan armeijaa, ja liian heikot me olemme ryhtymään ratkaiseviin toimiin.»

»Mitä sitte puhut taisteluun palaamisesta?» Vähäsen toivoa oli välähtänyt Elinan mielessä, mutta pianpa se sammui, kun Miihkali vastasi:

»Kun minä läksin sinun luotasi, vannoin silloin voittavani taikka kuolevani. Voitto yhä vielä pysyy piilossa, mutta minä etsin sitä kuolemaani asti.»

»Niin, niin», vastasi Elina, »ensimmäisen lupauksesi olet aivan unhottanut. Rauhan ja sanan palvelija on siirtynyt miekan ja taistelun mieheksi. Mutta minä en sinua moiti, itsehän paremmin tunnet asiasi.»

»Jotka miekkaan tarttuvat, ne miekkaan hukkuvat, ja sinä päivänä, kun minä paljastin miekkani, otettiin sana minulta pois. Nyt minä en enää sitä löydä. Ammatti, jonka itse valitsin, on sysännyt syrjään pakotetun toimen, mutta mitä etemmäksi tarkotusperä hälvenee, jota varten olen taistellut, sitä enemmän voimani vähenevät. Minun sieluni ikävöi lepoa ja sovintoa.»

»Anna elämän sovittaa, mitä elämä on rikkonut», pyysi Elina. »Älä etsi ennenaikaista kuolemaa, jos kaikki voiton toivo on haihtunut.»

Miihkali ei näyttänyt huomaavan Elinan sanoja, sillä hän puhui ikäänkuin ajatuksissaan: »Korkeimman käsi on ohjannut minun askeleeni tänään tänne sinun luoksesi. Anna minulle anteeksi, Elina!» Hän tarttui hänen käteensä ja suuteli sitä.

»Mitäpä minulla olisi anteeksi antamista sinulle, jota niin suuresti rakastan!»

Lapset tulivat juosten. He olivat nukkuneet kosteassa kellarissa, vaan heränneet miesten tulosta. He pysähtyivät ihmetellen katsomaan, kun näkivät Miihkalin istuvan Elinan vieressä.

»Kenen kaikki nuo lapset ovat?» kysyi hän.

»Turvattomia ja yksinäisiä kuin taivaan linnut.»

»Ja miten sinä olet heidät löytänyt?»

»Kysy, miten puoloja metsästä löytyy. Minä olen poiminut heitä kaikkialta, missä vain on sattunut.»

Hän viittasi iloisesti: »Katsokaas, lapset, tässä on ystäväni, josta olen puhunut ja jota olen ikävöinyt ja surrut. Tulkaas tänne! Rakastakaa häntä kaikki, kaikki! Rakastakaa minuakin!»

Lapset lähestyivät ja Elina jatkoi, hyväillen vetäessään heitä yksitellen luoksensa: »Nämä ovat olleet minun lohdutukseni ja minun tulevaisuuteni sill'aikaa, kun sinä olit poissa. Kun suru on raadellut sydäntäni, olen minä ajatellut: nämä kasvavat toisen ajan varalle ja saavat iloisempia päiviä. Ja kun tunsin heikkoutta ja horjuvaisuutta hyvänteossa, olen aina ajatellut: nämä oppivat minun vioistani tulemaan paremmiksi.»

»Opetä heidät tulemaan itsesi kaltaisiksi, paremmiksi he eivät voi tulla. Sinä osaat rakastaa ja osaat antaa anteeksi; sitä minä toivon ja siihen luotan.»

Lapset olivat jo juosseet kellarin suulle leikkimään, ja nyt kuului Maija Liisa huutavan heitä takaisin.

Mutta metsästä päin lähestyi Alli Anteron kanssa toisten huomaamatta. Äkkiarvaamatta nähdessään Miihkalin pysähtyi hän katselemaan häntä juuri sinä hetkenä, kun Miihkali toisen kerran otti Elinan käden suudellakseen sitä moneen kertaan.

»Anna anteeksi! anna anteeksi!» pyyteli hän.

Elina kiersi kätensä miehensä kaulaan ja vastasi:

»Minulla ei ole mitään sinulle anteeksi annettavaa, mutta anna sinä anteeksi, että minun rakkauteni tahtoi niin mielellään pitää sinua elämässä ja minun luonani.»

Miihkali suuteli häntä ja Alli katsoi heitä kuin kuolemaa. Hän astui pari askelta, mutta maa tuntui horjuvan hänen allansa, niin että hänen täytyi nojautua puuhun. Antero seiso vieressä ja osotti hymyillen istujoi. Silloin Elina huomasi Allin ja riensi hänen luoksensa. Miihkali hypähti seisomaan, mutta ei astunut askeltakaan, katsoi vain katsomistaan. Viimein sentään riensi hänkin sinne.

Ja miten iloisesti Elina kääntyi häneen päin ja sitte taas jälleen kuvana seisovaan tyttöön: »Alli, Miihkali elää! Hän on tässä! Katsohan, tämä on minun miehieni!»

»Se ei ole totta!» vastasi Alli.

Elina otti Miihkalia kädestä. »Hän ei tahdo uskoa, että sinä elät ja että minä sain sinut jälleen. Ah, tuskinpa sitä osaan itsekään oikein käsittää. Mutta totta se kuitenkin on. Vastaapas, Miihkali, sano Allille, että me olemme mies ja vaimo.»

»Me olemme mies ja vaimo.»

Alli katsoi hetkisen, horjahtui ja kaatui tunnottomana maahan. Antero katsoi häntä suruisesti, pää kumarruksissa.

»Minun sieluni on musta», supisi hän.

»Me pelotimme, häntä», sanoi Elina. »Hän oli kuollut sinun kaatuneen Isonkyrön kentällä, ja nyt hänestä kaiketi tuntui, kuin olisi nähnyt haudasta nousseen kummituksen. Ah, ehkäpä hän myöskin ajatteli, mitä hän itse on kadottanut.»

Miihkali seisoi hämillään. »Meidän täytyy ... pitäisi ... se on ... auta häntä, Elina, minä en voi.» Hän istuutui etemmäksi muista ja itkeä nyyhki kuin lapsi.

Elina juoksi kellariin ja palasi heti Maija Liisan ja miesten kanssa, sanoen: »Tuossa hän on. Meidän pitää koettaa saada hänet henkiin.»

»No, johan minä sanoin», vastasi Maija Liisa. »Kuka käski hänen mennä yksin Anteron kanssa. Kuka nyt takaa, ett'ei hän ole noiduttu ja onneton ijäksensä. Lapsi raukka! Vettä hänen pitää saada. Tuokaa vettä! Hän on kuin kuollut.»

Kaska toi vettä hatussaan, mutta Maija Liisa ei tyytynyt. »Kaatakaa pois!» sanoi hän. »Eihän tyttö voi juoda hatusta, kun hän nyt tuommoisena on.» Ja hän meni itse talon rappeutuneelle kaivolle, otti siitä vettä Elinan häätuopilla. Pian Alli heräsikin ja nousi istumaan, vaan kaatui uudestaan.

Antero oli levoton, hänkin tavallaan, ja kumartui pyörtyneen puoleen, sanoen: »Ihan musta. Minun ei olisi pitänyt syntyä.»

Maija Liisa tiuskasi äkisesti hänelle: »Älkää siinä loitsiko enempää pahaa hänelle, kuin jo olette saanut aikaan! Mikähän tytöllä on? Viekäämme hänet kellariin, että saamme häntä rauhassa hoidella.» Alli kannettiin sinne ja Elina meni sinne myöskin, sanoen: »Voi miten onneton hän on, tyttö parka!»

Mutta Antero otti tuopin maasta, meni Miihkalin luo, joka istui aivan liikkumatta, ja sanoi: »Armollinen herra, te olette hyvin onnellinen ja ihan musta. Minunkin sieluni on musta.»

Miihkali katsahti häneen. »Onneton, mitä sinä täällä teet ja mitä tahdot?»

»Minun ei olisi pitänyt syntyä.»

»On paljon muitakin, joiden ei olisi pitänyt syntyä.»

Antero hymyili viekkaasti ja sanoi: »Jos maailma olisi oikea, niin vääräys olisi oikeus, eikä oikeus silloin olisi vääräys, mutta en minä ollut se, vaan Sippola.»

Elina palasi heidän luoksensa ja Miihkali kysyi häneltä: »Milloin tämä onneton tuli tänne?»

»Hän oli täällä ennen meitä», vastasi Elina. »Hän näyttää täällä kuljeksineen jo kauankin ja löytäneen kätköjä. Mutta hänen sielunsa on pimennyt eikä hänellä näytä olevan rauhaa. Hän on hullu.»

»Hulluko! Niin, työmme seuraavat meitä.»

»Sodanko töitä tarkoitat?» kysyi Elina.

»Kavaluuden työt. Kun omatunto polttaa sielua, kuihtuu ymmärrys. Siinä on jäänyt tuomio Herrallemme.»

Miihkalin ja Elinan puhellessa suloi Antero tuopin täyteen hiekkaa ja sammalia ja ojentaen sen Miihkalille sanoi: »Katsokaa, ihan musta, ihan musta.»

Elina otti pikarin ja kääntyi Miihkaliin päin. »Katso, tämän ja muutakin ovat lapset löytäneet metsästä. Arvattavasti ovat venäläiset raastaneet sen Pirkkalasta, vaan miten se on joutunut tänne?»

Miihkali otti tuopin. »Kurkien häätuoppi! Niin, meidän häätuoppimme.»

»Vaan miten se on joutunut tänne?»

»Me voitimme venäläisten kuormaston Längelmäellä ja otimme heidän saaliinsa. Siinä oli paljon suomalaisista kodeista ryöstettyä tavaraa ja myöskin tämä tuoppi. Joku, luultavasti Antero, on ollut petollinen ja varastanut meiltä suurimman osan.»

Antero katsoa tuijotti Miihkaliin. »Minun sieluni on musta, ihan musta, ihan musta.» Hän kääntyi ja meni itseksensä supisten metsään.

Elina katsoi murheellisena hänen jälkeensä ja sanoi: »Kohtapa hänen synneistään tuli kosto. Ehkä katumus ja suru ovat riistäneet häneltä ymmärryksen.»

»Ehkä. Toinen ei voi mitata, mitä toisen mielessä kytee.»

Elina tyhjensi tuopin ja pyyhki pois tomun, sanoen: »Miihkali, koska Jumala on niin ihmeellisesti antanut meidän löytää toisemme ja tämän pikarin, josta ensi kerran joimme toistemme onneksi miehenä ja vaimona, niin täyttäkäämme se vielä kerran ja juokaamme yhdessä.»

Hän otti tuopin täyteen vettä ja joi sanoen: »Miihkali, minä juon nuoruutemme ja lapsuutemme rakkauden muistoksi. Minä pyydän sinua antamaan anteeksi, jos minun sanani eivät ole olleet semmoiset, kuin olisi pitänyt, silloin kuin sinä läksit minun luotani pois taisteluun. Ole varma, että ne sanat kyllä ovat puolestaan kostaneet. Kiitetty olkoon Jumala, kun nyt saan sanoa sinulle, että se hetki on raskaasti rasittanut minun mieltäni yöt päivät.»

Hän joi vielä kerran ja antoi sitte tuopin Miihkalille.

»Sinä olet Jumalan enkeli ja liian hyvä minulle», vastasi Miihkali juodessaan, mutta silloin kuului vieno kilahdus, kultarengas katkesi tuopin ympäriltä, kädet, jotka olivat pitäneet sitä koossa, olivat irtautuneet ja palaset putosivat maahan.

»Minäkö sen nyt tein? Anna anteeksi, Elina!»

»Älä sano alinomaa tuota anna anteeksi, se kuuluu, kuin olisi sinulla kuoleman synti sydämelläsi.»

Miihkalin ei tarvinnut vastata, sillä Alli tuli juuri ulos ja Elina meni osanottavaisesti häntä vastaan,

kysyen: »Mitenkä nyt voit, pikku Alli raukka?» Elina yritti syleillä häntä, mutta tyttö työnsi kylmästi ja jäykästi pois.

»Surkuttele itseäsi», sanoi hän.

Miihkali nousi ja astui askeleen heihin päin, sattumalta katsellen Allia silmiin.

»Älä tule lähelle minua», torjui Alli. »Minä en tahdo nähdä sinua!» Ja hän riensi pois metsään päin.

»Alli raukka», virkkoi Elina. »Sinä muistutat hänelle liian paljon sitä, jonka hän on kadottanut. Suru saa hänet mielettömäksi.»

Maija Liisa ja miehet tulivat nyt myöskin ulos, mutta Miihkali ja Elina eivät heitä huomanneet. Käsitysten astuskelivat he edestakaisin pitkin metsän reunaa.

Maija Liisa katseli heitä iloiten ja sanoi muille: »Nuo kaksi ovat nyt iloisimmat ja onnellisimmat koko Suomessa.»

»On minullakin yksi odottamassa, jos hän enää lienee elossa», vastasi Kaska. »Minä toivon, että Jumala suo meidän nähdä toisemme.»

Maija Liisa kääntyi Eliaksen puoleen, sanoen: »Toivosinpa teidän voivan sanoa samaa, herra Elias, mutta te taidatte olla yksin.»

»Yksin olen ja yksin olen ollut koko elinaikani. Kolmen vuoden ijässä olin, kun äitini kuoli, ja ihmiset sanoivat hänen kuolleen ankarista päivätöistä Surunlinnassa. Muutamien vuosien kuluttua herätti isäni minut eräänä yönä, sanoen: Nouse pois, Elias, sanomaan minulle hyvästi; minä nyt lähden sotaan. Ja hän meni eikä koskaan palannut. Mutta minua kuljetettiin talosta taloon, kunnes kasvoin sen verran, että omin neuvoin tulin toimeen. Siitä asti ei ole kukaan minua odottanut eikä kaivannut.»

Kaska oli siirtynyt etsimään soveliasta sammalta piippuunsa eikä siis kuullut, kun Maija Liisa sanoi: »Puhelivathan ne ihmiset minkä mitäkin teistä Elinan häiden aikaan.»

»Mitä minä huolin ihmisten loruista!»

»No, no, älkäähän pahastuko. Ette te siltä olisi huonompi mies. Kukapa ei mielellään tahtoisi ystävää?»

Elias leppyi ja vastasi melkein surumielisesti: »Ah, Maija Liisa, ette tiedä, miltä tuntuu tuo ajelehtiminen aina lapsuudesta asti ilman kotia ja turvaa ja löytämättä edes yhtään, jolle voisi kertoella kaikki, mikä on rasittanut tai hyvittänyt mieltä koko elinajan. Kaikkialta, missä vain kuljeksin, etsin rauhaa ja kotia. Minulla ei ole koskaan sitä ollut.»

Elina ja Miihkali palasivat heidän luoksensa, ja Miihkali kysyi: »Mitä arvelet, Elias, eikö meidän pitäisi kohta jo palata?»

»Kyllä minä olen valmis», vastasi hän.

Maija Liisa löi ihmeissään kätensä yhteen, huudahtaen: »Ilmanko ruokaa ja lepoa! Sanokaa te, rouva Elina, ett'eivät he saa niin lähteä. Meillä on koko joukko paistettuja lintuja, ja sitä paitsi onhan nyt pimeä yö. Mihinkä te nyt menisitte. Odottakaa toki, kunnes päivä rupeaa valkenemaan.»

Elias katsoi Miihkalia ja sanoi: »Sinä kyllä näytät tarvitsevan lepoa, mutta jos et sitä saa täällä, niin et sitä saa sielläkään.»

»Kun olen kestänyt tähän asti, niin kyllä kestäen vielä loppuunkin.»

»Entä jos kaadut väsymykseesi, ennenkuin loppu tuleekaan?» jatkoi Elias.

»Parempi teidän on levätä täällä kuin kaatua kesken tielle», sanoi Kaska, joka nyt oli myöskin palannut muiden luo.

»Miksi ette pyydä herra Miihkalia viipymään, rouva Elina?» ihmetteli Maija Liisa.

»Minun pyyntöni», vastasi Elina, »tietää ja kuulee hän sanomattakin. Minä olen ehkä pyydellyt häntä enemmän, kuin olisi pitänyt. Mutta minä vielä pyydän kerran, ehkäpä viimeisen: viivy täällä huomisaamuun!»

»No niin, minä viivyn», vastasi Miihkali hitaasti.

»Jumala olkoon kiitetty niistä sanoistanne», sanoi Maija Liisa. »Tulkaa minun kanssani, Kaska auttamaan minua sisällä. Olisipa kuitenkin ollut hirveätä, jos he eivät olisi mitään maistaneet meillä.»

Kaska ja Maija Liisa riensivät kellariin ja toiset istuutuivat lähelle sen suuta. Elina katsoi rukoilevasti Miihkalia silmiin ja sanoi: »Sinun pitää viipyä täällä mielelläsi eikä ainoastaan pakosta.»

»Toivokaamme, ett'ei meidän tarvitse sitä katua», vastasi hän.

»Paras pitää hyvänään kaikki, niinkuin on. Tulevaisuus on Jumalan kädessä ja hän tietää, ett'emme nyt voi tehdä toisin», sanoi Elias.

Ne sanat johtivat Elinan mieleen miesten toimet ja hän kysyi:

»Kohta me eroamme taas, enkä minä vielä tiedä vähintäkään teidän puuhistanne tai mitä on tulossa.»

»Tuossa istuu Keuruun miesten päällikkö ja etevimpänä heistä mainittakoon hänen veljensä. Koko Suomi horjuu ja kukistuu idästä puhaltavan kuumen myrskyn voimasta, mutta Keuruun seutu ei vielä tunnusta itseään voitetuksi.»

»Mutta», vastusti Elina, »kouran täysi miehiä voitetussa maassa, mitä te saatte aikaan? Kohta teidät voitetaan, niin että joudutte turmioon.»

»Pitää vain voittaa aikaa», sanoi Miihkali, »ja viivyttaa vihollista niin kauan kun voimme. Kun Kaarle- kuningas palaa, tottahan silloin keksitään neuvoja, ja hänen voimansa kasvaa kaksinkertaiseksi, kun hän näkee meidän pysyneen hänelle ja valtakunnalle uskollisina viimeiseen asti.»

»Jumala suokoon hänen palata pian!» huokasi Elina. »Minusta vain näyttää kaikki apu tulevan nyt liian myöhään. Minä pelkään onnen luopuneen meistä ainiaaksi.»

»Jos velvollisuus pettää, luopuu onnikin», vastasi Miihkali.

»Miten onnelliset te miehet olette», virkkoi Elina, »te voitte rakennella suuria aikeita ja toteuttaa ne. Me naiset voimme ainoastaan ikävöidä ja itseksemme toivoa olevamme teidän kaltaisia, mutta meidän täytyy samalla tukeuttaa ne ajatukset, jotka ovat meille liian korkealla. Ja kuitenkin, miten mielellämme antaisimmekaan osamme kaikkeen siihen, joka on suurta ja ylevää.»

»Älkää surko», vastusti Elias, »naisen osaa elämässä, rouva Elina, tai hänen hiljaista vaikutusalaansa. Kun tarkoin katsotaan, niin hiljaiset pyrinnot ne enemmän vaikuttavatkin kuin kaikki huudot.»

Elina ei tiennyt, pitikö hänen uskoa noita sanoja. Hän katsoi kysyvästi Miihkaliin, joka sanoi:

»Niin, niin, kyllä se on niin. Kun miekka putoaa meidän rauenneesta kädestämme ja meidän työmme päättyy, silloin elää ja kukoistaa teidän työnne tulevien aikojen varalle.»

»Jos me silloin vielä elämme, niin lähinnä Jumalaa kiittäkäämme niitä, jotka ovat turvanneet maata ja meitä.»

»Mitä me olemme puolustaneet, sitä te rakastakaa ja hoitakaa», lisäsi Miihkali. »Siitä riippuu koko tulevaisuus.»

Elina katsoi häntä silmiin. »Se on oleva minulla lohduksena, kun sinä olet poissa ja minä istun yksinäni erämaassa, ajatellen, että sinä et ehkä koskaan enää palaa. Mutta uni ei anna minun sielulleni rauhaa, ennenkuin sinä näyttädyt, niin että minä tiedän, missä olet, ja kun sinä tulet, tervehdin minä sinun varjoasi, niinkuin yksinäinen vaeltaja tervehtii loistavaa tähteä, joka pilkuttaa öisten pilvien välistä.»

Miihkali vastasi: »Suru kasvattaa suuria ajatuksia ja Jumala antaa sinulle voimaa ne toteuttaa. Lupaa kestää elämää, lupaa säästää voimiasi, siitä riippuu tulevaisuus; Herra on sinun kanssasi.»

»Jospa sinäkin olisit!»

Maija Liisa tuli kutsumaan sisälle. »Illallinen on valmiina, älkää viipykö.»

Kaikki nousivat ja menivät sisään. Mutta taivaan rannalta näkyi nousevan kuun reuna ja mitä pitemmälle yö kului, sitä laajemmalti kirkasti se lempeällä valollaan metsien hämärää. Kaikki oli hiljaa ylt'ympäri, ainoastaan Antero leikkitteli risuilla, joita hän selällään maaten viskoi ylös ja otti jälleen kiinni. Sitte nousi hän ja nojasi selin suureen kiveen sekä supisten repi havuja oksista, joita riippui hänen päänsä päällä.

»Ihan musta, ihan musta», mutisi hän, kun Alli hitaasti lähestyi metsästä päin ja istuutui kivelle vähän, matkan päähän kellarin suusta. Kädet olivat hänellä jäykkinä sylissä ja silmät puoli ummessa. Sillä lailla hän istui hetkisen, mutta viimein kuului astuntaa. Kaska tuli. Nähtyään tytön kalpeana katsoa tuijottavan, meni sotamies hänen luoksensa ja kysyi:

»Miksi istutte täällä? Teitä kaivattiin sisällä; me pelkäsimme teidän joutuneen johonkin onnettomuuteen.»

Alli katsoi yhä häneen, vastaamatta mitään. Hän ei näyttänyt ymmärtäneen sotamiehen sanoja.

»Mitenkä te voitte?» kysyi Kaska edelleen. »Oletteko sairas vai onko säikäys vienyt teiltä ymmärryksen?»

»En tiedä. Kaikki ajatukseni seisovat, mutta en minä ole kipeä. Mitä pitää minun tehdä? Onko tässä vaara tulossa? Sanokaa vain, sillä tänä yönä minä jaksan paljon.»

»Menkää levolle, te olette työskennelleet yli voimienne.»

Alli oli noussut seisomaan, mutta istuutui nyt jälleen, ja äsken niin kurjannäköiset kasvot muuttuivat vähitellen sangen murheellisiksi. Kaska ei tiennyt mitä ajatella hänestä; hän aikoi jo lähteä tiehensä, vaan silloin Alli osotti Anteroa ja sanoi: »Katsokaas tuota! Hän istuu ja pieksää itseään. Näettekö, miten hän repii oksia ja nauraa omalle surullensa? Miksi on hän syntynyt maailmaan? Määrääköhän Herra onnea toiselle ja onnettomuutta toiselle samana päivänä? Kun tuo Antero istui äitinsä polvella, silloin ei hän aavistanut, mitä pojalle oli tulossa, eikä poika aavistanut sitä itsekään.»

»Sitä ei kukaan tiedä edeltäpäin», arveli Kaska. »Mutta kuka käski häntä tekemään vääryyttä?»

»Kukapa tietää hänen sitä tehneenkään, ja jos hän on tehnyt, kuka voi sanoa hänen tienneen sen olleen väärin?»

»Moni talonpoika», sanoi Kaska, »kertoi hänen olleen hyvän ystävän Sippolalle, ja saattaapa olla hyvinkin mahdollista, että hän astui Sippolan jäljissä sitä tietä, jota myöten Sippola opasti venäläisiä hyökkäämään meidän selkäämme Isonkyrön taistelussa. Eikä Antero siltä olisi pahempi kuin De la Barre, joka pakeni koko ratsujoukon kanssa jättäen meidät pulaan; mutta kun kavalletaan maa vihollisille, niin tietäkööt kavaltajat samalla, että se on pirullinen teko ja ett'ei sielu siitä suinkaan voi odottaa mitään iloa.»

»Käykö niin kaikille, jotka kavaltavat?»

»Kyllä se on kaikki merkittynä taivaallisen Isän kirjoissa ja se maksetaan heille ilman meidän rukouksiamme.»

»Ikuisella kadotuksellako?»

»Niin, niin», arveli Kaska. »En minä ole oppinut kirjataittoa, mutta sen verran toki tiedän, että ijankaikkinen kadotus on ijankaikkinen.»

Alli kumartui ja peitti kasvonsa käsillään.

»Miksikä tuosta rupeatte niin kovin suremaan?» sanoi Kaska. »Eihän Antero ole ainoa semmoinen, mutta moni pääsee myöskin Herran iloon, ja sinne pääsette ainakin te, Alli, tähän olette vielä niin nuori ja viaton.»

Alli nousi. »Ah, enpä suinkaan, en läheskään! Ettekö tiedä ketään pyhää miestä tai vaimoa, joka taipuisi rukoilemaan tai pitämään sielumessua niiden edestä, jotka ovat kuolleet? Minä tarvitsisin semmoisen. Ettekö tiedä ketään?»

Kaska mietti vähän. »Miehillä ei ole kellään nyt aikaa semmoisiin toimiin ja vähäpä niitä on, jotka siihen kykenisivätkään, koska ei ole enää pappeja maassa. Naisista en myöskään tunne ketään, ell'ei juuri rouva Elina sopisi. Mutta, kuten jo sanoin, te olette vielä liian nuori ja viaton, ollaksenne semmoisessa sielunhädässä, ja muuten sanotaankin nykyään sielumessua vain paavin vehkeiksi ja tyhjiksi loruiksi, joista ei ole mitään apua.»

»No mikä sitte auttaa?»

»Minä olen taitamaton mies», arveli Kaska, »enkä tiedä muuta kuin että niin täytyy käydä, kuin käy. Jumala antakoon anteeksi, pitäisihän kyllä asiaa enemmän miettiä ja kysellä muiltakin, mutta onko siihen nyt ollut aikaa?»

Alli ei vastannut mitään. Kaska sentähden viimein palasi sisään.

Tunnustus.

Alli ei huomannut edes Kaskan poismenoakaan. Hän katseli kauas avaruuteen, ikäänkuin odotellen apua näkymättömyydestä ja lausui hiljaa itsekseen: »Sielumessu, sielumessu!» Viimein tunkeutui hänen sielunsa kapina ilmi, ja melkein tajuamattansa, mitä teki, alkoi hän puoleksi unhottuneen laulun, jota oli hänen lapsuutensa aikana laulettu Pohjois-Suomessa:

»Oi, suuri Herra Jumala,
Armahda tuskiani!
Sä olet mailman auttaja,
Sä olet ainoani.
Sun valtas voittaa kuoleman,
Sä voitkin meitä pelastaa
Viel' kadotuksen reunalta.»

Laulu kaikui Miihkalin korviin, hänen seisossaan kellarin suulla puhelemassa Kaskan kanssa; hän läksi ulos. Kaska huomasi sen ja sanoi: »Minun mielestäni olisi teidän parempi maata rauhassa tämä vähäinen aika kuin mennä kuuntelemaan vanhoja lauluja.»

»Ei», vastasi Miihkali, »kyllä minä menen. Täällä on niin umpinaista, että täällä on vaikea tulla toimeen.»

»Tehkää miten tahdotte, oma asianne pahan on.»

Kaska siirtyi syrjään ja Miihkali läksi. Hän astui suoraan Allin luo ja seisatti hänen eteensä. Alli hypähti seisomaan hänen tullessansa, mutta istuutui jälleen; kumpikaan ei virkkanut mitään. Viimein nousi hän uudestaan. Silloin Miihkali veti puukon tupestaan, pani sen Allin käteen ja paljasti rintansa, sanoen:

»Ota henkeni, jos tahdot! Se on ollut maamme omana, mutta sellaisena, kuin nyt olen, en minä enää sitä hyödytä. Synti rasittaa raskaasti minua. Jos tahdot sovinnoksi surmata minut niin tee se.»

»Te olette jo uhrattu», vastasi Alli tukehtuvalla äänellä.

»Oman mielenikö tuomiosta? Olen!»

»Ei, vaan minun tuomiostani!»

»Sinä et voi rangaista minua niin ankarasti, kuin itse tahtoisin. Ja kuitenkin, vaikka tätä rangaistusta olisi nyt kuluneena aikana joka hetki näytetty minulle tulevaisuudentajuna, niin, sen tiedän varmaan, se ei olisi tehnyt minua toisenlaiseksi, sillä minä rakastan sinua, Alli, enemmän kuin mitään muuta koko maailmassa, niin totta kuin Jumala minua auttakoon! Jos tämä rakkaus on synti, niin olen tehnyt syntiä, mutta pettänyt minä en ole sinua.»

»Kun olitte toisen oma ja tiesitte, mikä rangaistus tulee tämmöisestä synnistä, miksi ette sitte säästänyt itseänne ja minua?»

Miihkali katsoi häntä. »Vähänpä tiedät, miten todella rakastetaan, jos luulet rangaistuksen pelon saavan ketään peräytymään. Ja kaikkein vähimmin ajattelin minä itseäni, sillä maamme oli minulla kaikki kaikessa, mutta sinä minua pidit voimissani ajan verisellä merellä. Yksi ainoa katseesi, yksi kädenpuristus antoi voimaa koko päivän vaivoihin, ja kun sinä kiitit minua siitä, mitä tein, silloin tunsin itseni kyllin väkeväksi taistelemaan koko maailman mahtia vastaan. Ja ett'en minä yksin ollut onnellinen, näin sinun loistavista silmistäsi. Kaikki entisyys oli unhottuneena takanani, minulla ei ollut mitään entisyyttä eikä mitään tulevaisuutta, mutta minä elin valon ja varjojen maailmassa. Sinä olit valona näyttämässä minulle tietä, sinä sait minut tyytymään kaikkeen siihen pimeyteen, joka tätä aikaa synkistyttää? Nyt seison tässä menettäneenä kaikki tyyni. Sinä et ehkä usko, mitä nyt sanoin, mutta elä vielä vähän aikaa, niin huomaatpa sanani tosiksi. Kerran kyllä käsität, että minä kunnioitin sinua enemmän kuin ketään muuta ja rakastin sinua enemmän kuin mitään muuta koko maailmassa. Minä uhraisin itseni sinun tähtesi.»

»Ah, jospa en koskaan olisi lähtenyt kotoani valoisasta Pohjolasta.»

»Sano, että annat minulle anteeksi!» pyysi Miihkali.

»Antakaa minun puhua kaikki», vastasi Alli, »ja päättäkää sitte, kummalla meistä on enempi anteeksi annettavaa.»

»Jospa minulla olisi edes yhtään.»

»Nämä sanat olisitte saattaneet sanoa minulle siihen aikaan, kun minä tyttärenä iloitsin isäni kodissa, kun äitini minua hellästi hyväili ja kun minä huolettomasti leikin sisarusteni piirissä. Suloinen kuin aamurusko oli nuori mieleni. Pohjolan valoisa kesä ei ole niin kirkas, kuin minun sieluni oli nuoruuden aikana. Niinkuin koivu kasvaa korkeiden pihlajain suojassa, tietämättä vielä mitään myrskyistä ja aivan aavistamatta vielä kesäajan kuumuutta, niin kului minunkin nuoruuteni onnessa ja toivoni oli raitis. Mutta, niinkuin tiedätte, ilo muuttui äkisti, surun myrskyt kaatelivat kaikki ympäriltäni ja minä seisoin kuin oksaton ja lehdetön puu palolla, josta kaikki muu oli palanut tuhaksi. Poissa olivat nuoruuteni aikaiset tuet, poissa kaikki, mikä oli ollut rakasta ja kallista. Valo oli pimennyt yöksi ja epätoivoksi; kaipauksessa ja surussa ei ollut edes sitäkään lohdutusta, että omaiseni olisivat päässeet kuoleman rauhaan. Miten minä ponnistelin, etsin ja taistelin, te kyllä tiedätte, mutta Jumala yksin on nähnyt ja lukenut, mitä minä sill'aikaa kärsin. Senköhän tähden hän viimein satutti teidät minun tielleni ja minut teidän tiellenne? Tahtoikohan hän antaa minun sydämeni vielä aavistaa elämän iloa ja sitäköhän varten minun annettiin teidän silmillänne katsella korkeinta, mitä elämässä on, sitä, joka lepyttää meidät vaikeuksille? Sitäköhän varten, vaiko vain minun raskaan kohtaloni tekemiseksi vielä raskaammaksi, niin että saisin kärsiä kaikkein raskainta?»

»Anna minulle anteeksi, Alli!» pyysi Miihkali, mutta Alli jatkoi:

»Ihanana seisotte te minun nuoren mieleni näkyvissä niinkuin aurinko kahden sadepilven välillä ja niinkuin kuun loiste järven pinnalla, koko muun maailman ollessa pimeyden verhossa. Ah, Miihkali, voimakkaasti käytitte te miekkaa taistelun päivinä, teidän äänenne kaikui kirkkaana sotilastemme rivien läpi ja maamme miehet tottelivat teidän kehottavia sanojanne. Mutta lempeänä seisotte voitettun sivulla, eikä turvattomain veri ole koskaan tahrannut teidän miekkaanne. Jalolta näytitte te minusta silloin, mutta vielä jalommalta yksinäisessä teltassa, kun yhdessä luimme raamattua, ja jaloimmalta silloin, kun puhuitte totuuden kieltä ja opetitte, mikä elämässä oli arvokkainta rakastaa ja henkensäkin uhrauksella kannattaa. Totisena kuin totuus itse seisotte taistelussa, totisena ja uskollisena turvana kaikkea pahaa vastaan, mitä on rauhassa. Luottamus teihin oli minulla rauhana, voimana ja toivona hädässä. Tiedättekö nyt, mitä minulle annoitte ja minulta jälleen otitte?»

»Tiedän.»

»Kun täällä näin, mitä äsken näin, ja kuulin äskeiset sananne, silloin musteni silmissäni maailma ja sieluni muuttui mustaksi. Syntisiä ajatuksia tunkeutui sydämeeni ja ne puhuivat mahtavasti koston lohdutuksesta. Tahtomattani kuljin, mihin tuskan huumaavat henget minua veivät, heittäydyin metsän pimeydessä maahan ja rukoilin, niin että sydän oli pakahtua, ja kynelettömät silmäni tähystelivät taivasta toivotellen, että Jumala antaisi sinulle surua ja hätää ja tuskaa ja ottaisi kätensä pois sinulta koko elinajaksesi eikä koskaan enää soisi sinulle iloa. Katso, käteni ovat vielä punaiset, niin kovasti minä niitä puristin yhteen, kun panin ne ristiin ja rukoilin pahaa, surua ja tuskaa sille, jota olen rakastanut.»

Miihkalia melkein pyörrytti, ja hän tarttui Alliin käsiin. »Alli, minä rakastan sinua yli kaikkea ja olen niin tehnyt ensi hetkestä asti, kun sinut näin. Mutta korkeammalle rakkauttani olen kuitenkin asettanut omantunnon vapauden, sentähden en ole sinulle sanonut kaikkea.»

Alli seisoi myöskin melkein menehtyneenä ja sanoi vain hiljaa: »Synti lepää meidän päällämme!»

»Tulkoon se vain minun päälleni», vastasi Miihkali. »Minun kätenihän sinut eksytti.»

»Mutta minun sydämeni toivotteli synnin rangaistusta ja kirousta sinun elämällesi. Anna minulle anteeksi! Ah, sinä et tiedä, miten oli. Oli niin hirmuisen hirmuista ja on vieläkin; minähän olen riistänyt kaiken ilon ja onnen sinulta. Antakoon Jumala anteeksi ja sovittakoon, mitä me surkuteltavat raukat olemme rikkoneet!»

»Älä itke, Alli. Ei tässä ole apua kyynelistä. Ottakaamme turvaksemme se voima, joka meillä vielä on jäljellä, ja etsikäämme häntä, joka on tie, totuus ja elämä, joka arvaa meidän heikkoutemme ja jonka armo voi vielä palauttaa eksyneet. Uhratkaamme päivät, jotka meillä vielä on jäljellä ja turvatkaamme Suomelle se, mikä elämässä on korkeinta ja parasta. Ehkäpä hän, joka kaikki sovittaa, kuulee katumuksemme ja viimein antaa meille isänmaan povessa levon suureen tuomiopäivään asti ja sitte tuomitsee meitä lempeästi.»

»Uskotko niin?» kysyi Alli katsoen kyyneleisillä silmillä häneen.

»Minun täytyy luottaa siihen, jaksakseni kantaa elämää. Mutta kohtahan nämä hetket loppuvat;

minun täytyy palata väkeni luo. Seuraa silloin minua!»

Taas katsoi Alli kysyvästi Miihkaliin, ja hänen kalpeat kasvonsa hiukan punastuivat, kun hän kysyi: »Minäkö?»

»Alli, minä en jaksa mennä yksin.»

»Jos äitini ja isäni nyt näkisivät meidät, kieltäisivät he minua lähtemästä sinun kanssasi, sen tiedän varmaan. Älä pyydä minua korjaamaan syntiä synnillä.»

Miihkali seisoi vaiti, pää kumarruksissa. Alli kysyi viimein: »Mitä mietit?»

»Että sinä olet ennenkin ollut meistä vahvempi.»

XXXIV.

Sissien viimeinen taistelu.

Kaska riensi ulos heidän luoksensa: »Kuulitteko?»

»En. Mitä?» kysyi Miihkali.

»Kuunnelkaa! Ettekö kuule mitään?» Kaska heittäytyi korvalleen kuuntelemaan maasta ja hypähti heti jälleen seisomaan. »Niin, kyllä ne tulevat! Kumartukaa maahan, niin kuulette.»

»Mitä sitte?» Ja Miihkalikin painoi korvansa maahan, vaan hypähti heti jälleen ylös. »Myrsky on tulossa!»

Alli oli myöskin kuunnellut ja ymmärtänyt äänen. »Se kuuluu pohjoisesta päin», sanoi hän.

»Missä miehet ovat? Minun täytyy joutua pois!» huudahti Miihkali.

»Taivaan nimessä, niin, joutukaa!» sanoi Kaska. »Ja Elias kun makaa!» lisäsi hän vielä, rientäen kellariin.

Miihkali otti Allia kädestä. »Anna minulle anteeksi nyt ja ijankaikkisesti! Ja hyvästi! Minä tunnen, että nyt menen kuolemaan.»

»Anna minun sitte jäähyväisiksi siunata sinun muistoasi.»

Kaska ja Elias tulivat juosten ulos ja heidän jäljissään naiset.

»Ääni lähenee lähenemistään. Kellariin kuuluu jo selvään ammunta», sanoi Elias, ja Kaska lisäsi: »Kuuluuhan jo täällä ulkonakin: se on kuin tuhansien ratsumiesten pauhu.»

»Minä pelkään, että kaikki vastarinta on turha vaiva», sanoi Elias Miihkalille. »Ethän sinä enää saa miehiämme kootuksi, jos heidät kerran on hajotettu.»

»Koettaa voin, mutta koettamatta en voi jättää.»

»Anna minun kuolla kanssasi!» pyysi Elina.

»Jää sinä eloon ja koeta löytää onnea. Sinä voit vielä hyödyttää elämälläsi, vaan minä ainoastaan kuoleamalla.» Hän pusersi nopeasti Elinan kättä ja sanoi Maija Liisalle: »Auttakaa Elinaa ja jääkää hyvästi!»

Maija Liisa itki. »Mitä varten teidän tarvitsee syöstä itseänne ja miehiänne kuolemaan, kun ei enää ole voiton toivoa?»

»Kukapa meistä arvaa, mikä on tarpeen?» vastasi Miihkali.

Sotilaat riensivät pois ja naiset menivät jäljestä näkemään vielä viimeisen vilahduksen heistä. Mutta Elias katsahti taaksensa ja huusi vakavasti ja käskevästi:

»Palatkaa takaisin Herran tähden!»

Pois riensivät miehet pohjoista kohti. Miihkali oli ehtinyt edelle ja juosten joudutti menoaan. Sodan hälinä kuului yhä lähempää ja viimein joitakuita suomalaisia sotilaita juoksi häntä vastaan, jäljissä vihollisia. Viisi venäläistä syöksyi näkyviin, mutta Miihkalin tarkka luoti kaatoi jo matkan päästä kaksi, kolmannelta halkasi pään hänen miekkansa ja muut kaksi pakenivat. Miihkali seurasi pakenevia ja saapui kohta erään oman miehensä luo, joka oli kuolemaisillaan vetäytynyt suuren männyn alle.

»Oletteko vielä elossa, Marttila?» kysyi hän. »Koettakaa kertoa, mitä on tapahtunut siitä asti, kun minä läksin.»

Kuoleva sotilas vastasi: »Kaikki on tapahtunut ja kaikki on hukassa. Venäläiset tulivat pitkin Keuruun järveä Kivilahteen ja hyökkäsivät päällemme kuin ampiaiset niityllä kesäpäivänä. Ampiala koetti muutamien miesten kanssa suojella selkäämme, kun taistellen tunkeusimme vihollisrivien läpi. Hän taisteli kuin mies, vaan nyt hän jo on kaatunut ja kalvennut ainiaaksi nuoruutensa paraassa kukoistuksessa.»

Marttilan ääni sammui. Hän nojasi päätään metsän sammaleiseen kiveen ja sulki silmänsä; kuolon huokaus puhkesi hänen kylmenevästä rinnastaan. Miihkali luki hiljaa rauhan rukouksen sankarin sielulle ja riensi edelleen. Elias ja Kaska olivat kulkeneet toista tietä, vaan hekin kohtasivat omaa väkeä hajalla pakenemassa, muiden joukossa Yrjönkin, joka huomattuaan Eliaksen huusi kovalla äänellä:

»Seis, miehet! Pysähtykää! Missä on Miihkali?»

»Eikö hän ole täällä? No, sitten hän rientää leiriin.»

Mutta Yrjö vastasi: »Täällä häntä ei ole ja vielä vähemmin hän pääsee leiriin, sillä siellä on kaikki lopussa ja hukassa.»

»Piiritettiinkö meidät sitte?»

»Venäläiset tulivat», kertoi Yrjö, »ratsu- ja jalkaväkeä tuhansittain. Me tunkeuduimme heidän riviansä läpi, mutta moni jäi taistelukentälle ainiaaksi. Heidän joukossaan oli Ampialakin. Hänen ylpeä sielunsa itki, kun meidän täytyy paeta, mutta hän ei väistänyt, hän seiso i muutamien miesten kanssa kuin tulimuuri, suojellen meitä, joiden täytyy väistyä. Mutta missä on Miihkali?»

»Me erosimme emmekä tiedä hänestä sen enempää, hän ehti paljon meitä edelle.»

Toisia sotamiehiä tuli eri tahoilta ja Kaska sanoi ennen tulleille:
»Ehkäpä nuo tietävät enemmän kuin me.»

Joku huusi heille: »Hoi, pojat! Missä on Miihkali?»

Muuan talonpoika vastasi: »Sitähän kaikki kyselevät, vaan vastausta en ole keltään kuullut.»

»Eikö hän tullut sinua vastaan?» kysyi Elias. »Ehkäpä hän on rientänyt leiriin.»

»Ei», virkkoi toinen, »kyllä hän on täällä päin, siellä on kaikki hukassa, tulta ja savua vain on leirin paikalla. Sinervämäen luona koetimme uudestaan vastustaa, mutta meidän joukkomme ei järjestynyt; venäläisiä oli liian paljo. Kaikki sankarillisuus oli turha vaiva.»

»Onkohan sitte Miihkalikin hukassa?» kysyi Kaska suruissaan.

»Hänen kätensä oli tänään heikko», sanoi Elias, »ja kasvonsa kalpeat. Suokoon Jumala, ett'eivät olisi vanginneet häntä elävänä.»

»Suuret palkinnot oli luvattu hänen päästänsä. Liian hyvä hän olisi kuolemaan muuten kuin sankarin tavalla!» kuului ääniä joukosta.

Torven ääntä ja huutoa kuului kukkulalta. Miihkali astui sieltä nopeasti alas pienoisen joukon kanssa, jonka oli ehtinyt koota ympärilleen. Hän oli pistänyt punaisen vyönsä miekkansa kärkeen ja kantoi asettansa pystyssä, niin että kapea vyö liehui kuin sotalippu aamutuudessa.

»Tuolla hän on! Tuolla! Miihkali! Vieläkö elät nähdäksesi meidät täällä suruun vaipuneena?» huusivat miehet alhaalta ja Miihkali vastasi:

»Kyllä minä elän ja tapaan teidät surun vallassa.»

»Ei tässä juuri enää taida olla toivon varaa», sanoi Kaska, mutta toinen ääni vastasi:

»Missä sydän vielä sykkii sankarien rinnassa, siellä on aina toki toivoakin. Näytä meille tietä, Miihkali, niin me seuraamme sinua! Eikö niin miehet?»

Mutta synkän näköisenä vastasi Miihkali: »Jumala ei tahdo suoda meille voittoa. Tähän päivään asti olen ilolla koonnut teitä ympärilleni, vaan nyt pelkään Herran olevan teitä vastaan minun tähteni. Sentähden ei pidä olla kellekään häpeäksi, jos hän valitsee toisen päällikön, eikä kenenkään pidä uskaltaa häväistä minua siitä, että minä päästän teidät vapaaksi. Menkää rauhassa ja valitkaa itsellenne toinen päämies.»

Mutta kuului vastustavia ääniä: »Ei, ei niin! Teidän pitää pysyä meidän kanssamme! Vai onko täällä ketään, joka toisin ajattelee? Hän astukoon kohta esiin!»

»Parempaa päällikköä emme koskaan saa.»

Miihkali vastasi: »Katsokaamme kaikkia sen verran valoisena ja pimeänä, kuin todella on. Kun me Isonkyrön taistelun jälkeen vähän hengähdimme ja kivekkäinä kokouduimme tänne maata puolustamaan, silloin huomasimme Tarhianjärven kannaksen siksi paikaksi, joka paraiten soveltui meidän aikeillemme. Me kaivoimme ja linnotimme itsellemme tänne paikan, me kestimmme kauan ja vallitsimme seutua, mutta nyt on se paikka menetetty. Mistä ei ennen kukaan päässyt luvatta ohi, se paikka on nyt vihollisella ja siitä tie avoinna sen kulkea läpi koko maan. Meidän valtamme on loppunut Suomen sydäimestä.»

»Mutta ei heidän pidä saada rauhaa nauttia siitä voitosta?»

»Ei, ei yhtään rauhaa yöllä eikä päivällä. Maa on meidän!» sanoivat miehet joka taholta.

»Tahdotteko kaikki samoin?» kysyi Miihkali.

»Tahdomme!» vastattiin raikkaasti.

»Hyvä, jos kaikki olemme yksimieliset», jatkoi päällikkö. »Långström ja Kärkisudd taistelevat pohjoispuolella ja Löfving tekee parastansa etelässä; koettakaamme me sitte Jumalan nimessä kestää sisämaassa.»

»Eikö niin, miehet, me seisomme eikä kukaan väisty?» kysyi joku ja toiset vastasivat:

»Kyllä me seisomme niin kauan, kun hengissä pysymme.»

»Kiitos urhoollisuudestanne, sotatoverit!» sanoi Miihkali. »Se kirkastaa kuin lämmittävä aurinko miehen vaipuvaa rohkeutta. Pysykäämme siis vielä kerran yhdessä ja taistelkaamme kuin miehet Ruotsin kuninkaan ja Ruotsin lain puolesta ja turvatkaamme niitä Suomelle!»

»Maa on meidän, kirkko ja laki ovat myöskin meidän, eikä kukaan saa niitä meiltä ryöstää!» kuului miesten joukosta.

Koko tämän ajan oli Elias seisonut yksin ja vaiti. Nyt kysyi hän kolkosti: »Sallitaanko yksinäisenkin puhua?»

»Tässä ei mikään sido vapaata miestä», vastasi Miihkali ja Elias jatkoi:

»Minä seisoin voimakkaana ja luotin itseeni niin kauan, kun koko maa katseli meihin toivolla ja luottamuksella. Nyt maa itse vetäytyy pois ja pyytää Jumalalta itselleen armoa semmoisesta avusta, kuin me sille annamme. Mutta missä kansan usko ja luottamus ei ole tukena, siinä on kaikki hukassa. Meidän lippumme ei enää kulje voittoon, vaan kuolemaan, vietäköönpä sitä minne päin hyvänsä.»

»Tosin», vastasi Miihkali, »maa kärsii ja sille kostetaan meidän voittomme. Mitä vastaatte siihen, miehet?»

Eräs vanhimmista vastasi: »Eihän nälkäistä nukuta eikä surulle kannata nauraa, mutta minä sanon niinkuin teidän veljenne Yrjö, sankareista sankarillisin: Toden totta maa pettää miehen, jos mies pettää maat. Kaikkien, jotka täällä elävät, täytyy kärsiä meidän kanssamme tulevaisuuden tähden.»

Toinenkin astui nyt esiin, sanoen: »Eipä sovi miekan levätä niin kauan, kun meillä on käsiä sitä liikuttaa.» Ja kolmas lausui: »Tietysti on sotilaan velvollisuus taistella maansa puolesta niin kauan, kun on voimia jäljellä.»

Mutta Elias pysyi kuitenkin omissa ajatuksessaan. »Suuret sarvet ovat härjän kunnia, ja kun sankarit taistelevat, vapisee pelkuri, mutta kullakin työllä on oma aikansa: ken ei huoli viisauden neuvoista, saa vuodattaa verensä hulluuden miekkaan.»

»Sodan ammatti on meidän työmme, ja missä velvollisuudesta luovutaan, siinä ei ole onneakaan!» huudettiin hänelle vastaan.

Nyt oli jo Miihkalin päätös valmiina. »No, Jumalan nimessä sitte!» sanoi hän. »Vuodata vielä vähän aikaa vertasi meidän kanssamme, oma maamme! Rukoilkaa, miehet, Jumalaa, ett'ei hän, jolla valta on, ottaisi henkeämme niinkuin vaipuvia aaltoja, joista ei jää mitään merkkiä jäljelle. Heittäkööt nämä myrskyt rannalle ijankaikkisuuden ja katoomattomuuden siemenen niille, jotka meidän jäljissämme huokaillen ja ikävöiden astuskelevat Suomen maita! Eespäin kukkuloille!»

Miihkali kääntyi etelää kohti ja miehet seurasivat häntä Ampialan korkealle harjulle päin. Mutta eivätpä he ehtineet pitkälle, kun jo kasakoita ja jalkaväkeä syöksyi heidän päällensä. Vaikka suomalaiset sankarit olivatkin väsyneet ja liian vähälukuiset mahtavaan viholliseen verraten, pääsivät he taistelemalla kuitenkin rivien läpi, mutta siinäpä myöskin kaatui toinen toisensa jälkeen, niin että viimein olivat ainoastaan Härkmanin pojat ja Elias jäljellä. He koettivat paeta läheiseen torppaan, mutta siinä oli ainoastaan sauna säilynyt hävitykseltä; siihen he nyt pyrkivät. Viholliset ajoivat heitä takaa. Joka hetki oli kallis, mutta yht'äkkiä loppuivat Eliaksen voimat. Monesta haavasta vuotaen verta vaipui hän maahan, sanoen: »Älkää minun tähteni viipykö, rientäkää vain eteenpäin, minä en enää jaksa.»

Sanaakaan virkkamatta kumartui Miihkali, Yrjö auttoi, ja muutamassa silmänräpäyksessä oli Elias kätkeytyneenä vesakkoon. Siellä Miihkali vielä kerran ojensi hänelle kätensä, sanoen viimeiset jäähyväiset ja viime terveiset Elinalle. Samoin antoi Yrjökin kättä, ja sitte veljekset riensivät edelleen. Jo olivat he perillä, Miihkali oli jo saunassa ja Yrjö oli kumartumassa ovesta sisään, vaan silloin eräs venäläinen, joka oli pistänyt hopealuodin pyssyynsä, laukasi häntä kohti. Luoti osui, lävisti vasemman rintakehän ja pysähtyi selkään. Venäläinen riemuitsi: »Pyhä Nikolai kuuli rukoukseni! Vihitty luoti tarttui. Nyt on tuo haavottumaton voitettuna!» Mutta eipä siihenkään vielä taistelu päättynyt, vaikka pikku sauna oli jo piiritetty. Iskuja sateli ovella ja musta veri juoksi virtanaan sekä hyökkääjain että puolustajain haavoista. Yrjön käsi oli hervakka, mutta Miihkali taisteli kuin mies ja kaatoi vielä viime hetkenään monta; vaan herposivatpa viimein hänenkin voimansa. Tukeuttava savu ympäröi hänet, viholliset olivat sytyttäneet saunan tuleen. Pimeä oli öinen taivas, kuu ja tähdet olivat kadonneet, mutta Ampialan harjun tollista levisi kamala, punertava valo avaruuteen. Palavia tuohia lenteli ympäri ilmassa, kunnes viimein katto putosi ja sitte kaikki näytti vain sammuvalla roviolta.

Kaukana täältä seisoi kaksi kalpeata haamua, suruisesti ja vavisten katselemassa tuota punaista valoa, joka loisti yötaivaan tummalla reunalla. Ne olivat Alli ja Antero. Murheen tavalla hymyillen otti mielipuoli Allia kädestä ja osotti tulta kohti, supisten: »Ihan musta, ihan musta!» Mutta äkisti näytti hänen hämmentynyt ymmärryksensä palaavan, sillä kauhuissaan näytti hän vielä toistamiseen tulta ja huudahti tuskaisesti: »Katso, katso! He palavat! Härkmanin pojat!» Ja samassa hän syöksyi juoksemaan pois kukkuloille päin. Häntä ei enää koskaan sen jälkeen nähty.

Alli ei pitänyt lukua hänestä, mutta hänen huutonsa oli kuitenkin tunkeutunut hänen sieluunsa. Kasvot kalpeina ja jäykistyneinä huusi hän: »Miihkali!» ja läksi juoksemaan tulta kohti. Levottomuus joudutti hänen askeleitansa, mutta eipä hän pitkälle ehtinyt, kun vastaan sattui venäläinen upseeri, paljas miekka kädessä. Upseeri pilkkaili: »Kun tapaatte Ivan Petrovitsin taivaan valtakunnassa, niin tervehtikää häntä ja sanokaa, ett'ei hän kuollut kostamatta», ja työnsi miekan hänen rintaansa! Alli kaatui kuoliaana maahan. Upseeri riensi edelleen miesjoukkonsa kanssa.

Sodan melske oli vaiennut; kuoleman hiljaisuus vallitsi saloseudussa. Kosteat yön sumut olivat vielä paikoillaan, vaikka uusi aamu jo sieltä täältä alkoi niitä heikosti hajotella. Hetki hetkeltä valkeni taivaanranta yhä enemmän; sen liekitsevä puna kultasi luontoa yhä laajemmalti.

Valon ja pimeyden sillä lailla taistellessa istui Elina suurella kivellä kellarin suulla, lapset hänen vieressään. Vuorokausi oli kulunut siitä, kun hän jäi yksin. Nyt seisoi Elias verta vuotavana hänen edessään ja kalpeana; eipä monta ollutkaan jäänyt eloon viime taistelun miehistä. Hän sanoi:

»Minä tuon teille Miihkalin viimeisen tervehdyksen. Hän ei enää ole elävien joukossa.»

Sureva vaimo ei saanut sanaa suustansa. Hän vain kysyvästi katsoi surusanoman tuojaan ja Elias jatkoi:

»Kun minä uuvuin, puristi puolisonne minun kättäni, sanoen: jos sinä jäät eloon, niin koeta päästä pois täältä; kaikki taistelu on nyt turha. Meillä ei ole enää toivoa, vaan jos tapaat Elinan, niin auta häntä ja pyydä häntä antamaan minulle anteeksi.»

»Mitäpä minulla on hänelle anteeksi annettavaa? Sekö, että hän pyysi minua elämään?»

»Hän pyysi teitä elämään maamme tähden.»

»Mitä minä raukka voin?»

Elias viittasi lapsiin, jotka leikkivät hänen ympärillään. »Tuossa on Suomen tulevaisuus turvattomana ja auttamattomana. Antakaa minun auttaa,

Elina.»

»Minun voimani ovat lopussa ja loppuun on Suomikin nääntynyt.»

»Ei», vastasi Elias, »ei vielä ole kaikki lopussa, Herra vain kääntää meidän kohtalomme kirjanlehteä.»

Elina istui, katsoa tuijotellen vain, niinkuin ei olisi kuullut hänen sanojansaakaan. Hän oli tuolla kaukana näkevinään Miihkalin verisen haamun kehottamassa häntä kantamaan elämän taakkaa. Hän näytti oikein viittailevan. Palasikohan Miihkali vahvistamaan rakkauden työtänsä ja maansa tulevaisuutta, tämän maan, jonka eteen hän oli elänyt ja kuollut, vai palasiko hän rukoilemaan apua Elinalta vai oliko hänellä muuta mielessä? Ei kukaan sitä selittänyt.

Elias katsoi hetkisen vaiti murheellista vaimoa ja sanoi sitte uudestaan: »Ei kaikki vielä ole lopussa.»

Elina katsahti Eliakseen, jonka sanat tulivat kuin vastaukseksi hänen sielunsa syvimpään kysymykseen, ja nyt hän ymmärsi, mitä Miihkali tahtoi. Koko nuoruutensa rakkauden innolla katsoi hän rakkaimpansa haamua, ja se muisto antoi hänelle voimaa unhottaa kaikki paitsi nykyhetkeä; hän tahtoi vielä haudan tuolla puolenkin ilahuttaa häntä, jota oli niin sydämestänsä rakastanut.

»Katsokaa, Elias, miten hän viittaa tuonne tulevaisuutta kohti! Hän tahtoo sitä.» Ja Elina ojensi kätensä tuota silmiensä luomaa harhakuvaa kohti, mutta sumu haihtui ja sen kanssa hävisi kuvakin.

Silloin Elina nousi hitaasti, ojensi kätensä Eliakselle ja sanoi nousevaan aurinkoon katsahtaen: »No, Herran nimessä sitte, Miihkalin tähden, alkakaamme tehdä työtä uutta aikaa varten. Mitä rakkaus on kylvänyt ja vielä kylvää, se ei koskaan kuole!»

SISÄLLYS.

Siv.	1.	Häiden valmistelut.....	3.	2.	Kutumattomat vieraat.....	7.	3.			
		Nuorikot.....	14.	4.	Huonoja uutisia.....	24.	5.			
		Karkulaiset.....	41.	6.	Tuul'ajolla.....	50.	7.			
		Huimapää.....	54.	8.	Kirkkoherra.....					
		63.	9.	Pappilassa.....	69.	10.	Arpa heitetty.....	84.	11.	
		Varusteluja.....	91.	12.	Äiti ja poika.....	96.	13.	Luotien valanta.....		
		107.	14.	Lähtö.....	117.	15.	Lybeckerin päämaja.....	127.	16.	
		Sotaneuvottelu.....	136.	17.	Kansaa.....	147.	18.	Venäläiset tulevat.....		
		161.	19.	Pälkäneen kirkolla.....	176.	20.	Vankien aikeet.....	188.	21.	
		Ruhtinas Galitsin.....	198.	22.	Vapaaksi päästetyt.....	210.	23.	Ambulansi.....	217.	
		24.	Sotilasten ilveilyä.....	227.	25.	Armfelt.....	235.	26.	Napuen taistelu.....	248.
		27.	Sissien linna.....	254.	28.	Historiallisia ristiriitaisuuksia...265.				
		29.	Kodittomat.....	279.	30.	Kaksi naista.....	290.	31.		
		Kavallus.....	302.	32.	Jälleen näkeminen.....	309.	33.	Tunnustus.....		
		325.	34.	Sissien viimeinen taistelu.....	331.					

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HÄRKMANIN POJAT ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE

THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of

this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work

is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.